

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 7 (266) КВІТЕНЬ

2013

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

За матеріалами
Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Науково-педагогічна спадщина
А. С. Макаренка і сучасність»

№ 7 (266) квітень 2013

Частина I

Засновано в лютому 1997 року (27)
Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України
(педагогічні науки)

Постанова президії ВАК України від 14.10.09 №1-05/4

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
«Україніка наукова» (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні Вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 7 від 28 лютого 2013 року)

Виходить двічі на місяць

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор – доктор педагогічних наук, професор **Курило В. С.**

Заступники головного редактора –

доктор педагогічних наук, професор **Савченко С. В.**

Випускаючі редактори –

доктор історичних наук, професор **Бур'ян М. С.,**

доктор медичних наук, професор **Виноградов А. О.,**

доктор філологічних наук, професор **Галич О. А.,**

доктор педагогічних наук, професор **Горошкіна О. М.,**

доктор сільськогосподарських наук, професор **Конопля М. І.,**

доктор філологічних наук, професор **Синельникова Л. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Харченко С. Я.**

Редакційна колегія серії «Педагогічні науки»:

доктор педагогічних наук, професор **Ваховський Л. Ц.,**

доктор педагогічних наук, професор **Гавриш Н. В.,**

доктор педагогічних наук, професор **Докучаєва В. В.,**

доктор педагогічних наук, професор **Лобода С. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Максименко Г. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Ротерс Т. Т.,**

доктор педагогічних наук, професор **Сташевська І. О.**

доктор педагогічних наук, професор **Хриков Є. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Чернуха Н. М.,**

доктор педагогічних наук, професор **Чиж О. Н.**

Редакційні вимоги

до технічного оформлення статей

Редколегія «Вісника» приймає статті обсягом 4 – 5 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) — 3,8 см ; верхній колонтитул — 1,25 см , нижній — 3,2 см .

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2012.

Статті у «Віснику» повинні бути розміщені за рубриками.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний). Ініціали і прізвище автора вказуються в лівому верхньому кутку (через рядок від УДК) з відступом 1,5 см (відступ першого рядка), шрифт жирний. Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела подаються в квадратних дужках після цитати. Перша цифра — номер джерела в списку літератури, який додається до статті, друга — номер сторінки, наприклад: [1, с. 21] або [1, с. 21; 2, с. 13 – 14]. Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після слова «Список використаної літератури» або після слів «Список використаної літератури і примітки» (без двокрапки) у порядку цитування й оформляються відповідно до загальноприйнятих бібліографічних вимог. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Статтю закінчують 3 анотації обсягом 8 рядків українською, російською та англійською мовами із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3 – 5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора: (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу, кафедри, домашня адреса; номери телефонів (службовий, домашній, мобільний).

ЗМІСТ

ЗНАЧЕННЯ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА ДЛЯ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

1. **Бугаєвська Г. В.** Проблеми функціональної грамотності особистості у контексті педагогічних ідей А. С. Макаренка... 6
2. **Бутенко Л. Л.** Антропологічні засади педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка..... 11
3. **Догадайло Н. І.** Ідеї А. С. Макаренка у світовому освітньому просторі: історія та сьогодення..... 15
4. **Ігнатович О. Г.** Ціннісно-сміслові ставлення до педагогічної діяльності в теорії та практиці А. С. Макаренка..... 23
5. **Луганська А. К.** Педагогічні здобутки Антона Макаренка у вітчизняній та світовій практиці..... 29
6. **Полтавська О. М.** Проблеми культури спілкування у педагогічній спадщині А. С. Макаренка..... 37
7. **Харченко С. Я.** Соціально-педагогічна антропологія А. С. Макаренка та сучасність..... 41
8. **Чумак М. М.** Педагогічна спадщина А. С. Макаренка у контексті сучасних освітніх реалій..... 47
9. **Шевченко Н. І.** Вітчизняні просвітителі в контексті соціально-педагогічного простору Лівобережної України (1863 р. – 90-і рр.)..... 54
10. **Шумакова О. С.** Погляди А. С. Макаренка на процес соціалізації і сучасність..... 60

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В СІМ'Ї ТА ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА

11. **Алєко О. А.** Вплив педагогічної спадщини А. С. Макаренка на соціалізацію і формування соціального досвіду дитини в родині..... 67
12. **Бондаренко Н. Б., Крайнова Л. В.** Ціннісні орієнтири сімейного виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку у педагогічній спадщині А. С. Макаренка..... 73
13. **Єпіхіна М. А.** А. С. Макаренко про проблеми виховання дітей у сім'ї..... 78

14.	Ігнатенко К. В. Проблеми сімейного виховання у спадщині А. С. Макаренка.....	84
15.	Малькова М. О. Родинне виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка.....	92
16.	Мальцева О. І. Сім'я та школа як соціально-виховні інститути (в педагогічній спадщині Антона Макаренка).....	98
17.	Тунтуєва С. В. Жорстоке поводження з дітьми як порушення виховної функції сім'ї.....	104

ТРУДОВЕ ТА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

18.	Міма Н. О. Взаємозв'язок трудового та патріотичного виховання в педагогічній спадщині А. Макаренка.....	111
19.	Осипченко Н. І. Вплив школи та сім'ї на розвиток трудового виховання молодших школярів.....	115
20.	Отрощенко Н. Л. Життєвість макаренківської системи трудового виховання підлітків у сучасних реаліях.....	119
21.	Соловйова Т. Г. Значення соціально-педагогічних ідей А. С. Макаренка у теорії та практиці трудового виховання молоді з особливими потребами.....	126

ЕСТЕТИЧНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

22.	Котєнєва І. С. А. С. Макаренко про естетико-екологічне виховання молоді.....	133
23.	Кривенко О. В. Педагогічне краєзнавство в контексті педагогічної спадщини А. С. Макаренка.....	138
24.	Павленко І. Г. Впровадження гуманістичних ідей А. С. Макаренка у сучасну практику формування екологічної культури учнівської молоді.....	144
25.	Ярита І. І., Ерьоміна Н. М. Деякі аспекти естетичного виховання в поглядах А. С. Макаренка.....	148

ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ В ДОСВІДІ РОБОТИ А. С. МАКАРЕНКА

26.	Андрєєв Ю. С. Фізкультурно-спортивна робота як засіб	

перевиховання підлітків у педагогічній спадщині А. С. Макаренка.....	155
27. Драгнєв Ю. В. Процес упровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору.....	163
28. Носаль А. Г. Педагогічні аспекти фізичного виховання молоді в спадщині А. С. Макаренка.....	175

РОЛЬ ЛІДЕРА У ФОРМУВАННІ КОЛЕКТИВУ В ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

29. Андрєєва М. О. Роль куратора академічної групи у формуванні колективу студентів з різним рівнем здоров'я та можливостей розвитку.....	181
30. Літовка О. П. А. С. Макаренко про позицію вчителя в процесі навчання і виховання дітей.....	187
31. Луганцева О. Г. Керівництво і лідерство в творчості та діяльності А. С. Макаренка: соціально-педагогічний аспект...	193

БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї В ТВОРЧОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

32. Скоромна О. П. Соціально-педагогічна підтримка молоді сім'ї у працях А. С. Макаренка.....	203
33. Харченко Л. Г. Гендерний підхід до виховання хлопчиків.....	213
34. Шкурін А. І. А. С. Макаренко про батьківський авторитет....	222
35. Юрків Я. І. Проблема сучасного сімейного виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка.....	228
Відомості про авторів	236

**ЗНАЧЕННЯ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА
ДЛЯ СВІТОВОЇ ТА ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ
ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ**

УДК 37.091.4Макаренко:81'271

Г. В. Бугаєвська

**ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ГРАМОТНОСТІ
ОСОБИСТОСТІ У КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ
ІДЕЙ А.С. МАКАРЕНКА**

Докорінні перетворення в усіх сферах життєдіяльності суспільства, подальший розвиток інформаційно-комунікаційних зв'язків зумовлюють підвищення вимог до фахівців різного профілю, які мають володіти доскональними професійними знаннями та вміннями, швидко реагувати на усі зміни професійного та суспільного життя, виявляти ініціативність, творчий підхід тощо. Відповідно актуалізується проблема функціональної грамотності усіх суб'єктів освітнього процесу.

У наш час неграмотність певною мірою асоціюється із соціальною девіацією, неповноцінністю. При чому йдеться, насамперед, про те, що грамотність на початку XXI ст. не асоціюється тільки із вмінням читати, писати, тобто освіта поступово втрачає функцію гаранта соціальної повноцінності та професійної компетентності. На жаль, збільшується кількість людей, які нездатні виконувати свої професійні або соціальні функції, незважаючи на отриману освіту, тобто функціонально неграмотних.

Різні аспекти формування функціональної грамотності учнівської та студентської молоді досліджуються у міждисциплінарному контексті філософського, соціологічного, культурологічного та психолого-педагогічного знання. Теоретико-методологічні засади дослідження функціональної грамотності особистості представлено у роботах таких науковців, як В. Гаврилюк, Б. Гершунський, В. Єрмоленко, С. Крупник, О. Лебедев, В. Мацкевич, А. Пермінова, Г. Сорокін, П. Фролова, А. Хуторський, С. Черноглазкін та ін.

Проблеми підготовки молоді до повноцінного виконання соціальних та професійних функцій у різних сферах життєдіяльності широко представлені у творчій педагогічній спадщині багатьох видатних педагогів минулого (Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці, Г. Кершенштейнер, Дж. Дьюї, С. Френе, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). На особливу увагу заслуговують педагогічні ідеї видатного українського педагога XX ст. Антона Семеновича Макаренка.

Мета статті – визначити сутність педагогічних ідей А. С. Макаренка в контексті дослідження проблеми функціональної грамотності особистості.

Актуальність дослідження проблем функціональної грамотності пов'язана із зростанням невідповідності результатів як середньої, так й вищої освіти вимогам сучасного етапу соціокультурного розвитку суспільства. Рівень функціональної грамотності розглядається як міра оцінки якості життя суспільства (свого роду культурний стандарт) при зіставленні соціально-економічної ефективності різних країн.

Варто відзначити, що у реальному педагогічному процесі виявляються насамперед такі *недоліки* функціональної грамотності особистості, як невміння застосовувати знання і уміння на практиці, низький рівень писемної та мовленнєвої культури, пасивне читання (небажання дорослих і дітей читати), нездатність аргументувати і відстоювати власну позицію та ін.

У документах ЮНЕСКО функціональна грамотність розглядається як уміння людини грамотно, кваліфіковано функціонувати в усіх сферах людської діяльності: в суспільстві, в сім'ї, у взаємостосунках із людьми, на виробництві, у стосунках із природою. Більшість соціологів, педагогів та психологів другої половини ХХ ст. підкреслювали роль функціональної грамотності у справі забезпечення повноправної участі усіх громадян в соціально-політичному, економічному, культурному житті своєї країни та світу в цілому. У сучасних умовах функціональна грамотність розглядається як глобальна проблема стосовно усієї системи неперервної освіти.

Науковці, які досліджують різні аспекти функціональної грамотності/неграмотності особистості, наголошуються, що будь-які оцінки матеріальних та нематеріальних втрат внаслідок функціональної неграмотності занижені, оскільки «як само дане явище, так й численні його наслідки мають прихований характер» [1, с. 14].

Сьогодні випускник навчального закладу не завжди виявляється підготовленим до вимог, які висуваються професійним середовищем та соціальним оточенням. Набуті професійні та соціальні знання швидко застарівають, втрачають актуальність. Саме тому, Ж. Тощенко і вважає, що «функціональна неграмотність – свідчення та наслідок кризи освіти, точніше її нездатності реалізовувати одну із своїх найважливіших функцій – навчити людину активній взаємодії із середовищем» [4, с. 320].

У педагогічній спадщині А. С. Макаренка не представлено поняття «функціональна грамотність», але його фундаментальні ідеї щодо навчання та виховання дітей та молоді дозволяють розглядати різні аспекти формування саме такої особистісної якості. Виховна система А. С. Макаренка – це не штучна, умоглядна побудова, а організація дитячого життя в її найбільш природних формах, підґрунтя для набуття досвіду життєдіяльності, постійного спільного інтересу, що породжує

відчутне зростання особистості, яка набуває міцних соціальних, комунікативних, професійно-орієнтованих знань, умінь та навичок, культуру взаємодії у соціумі. Саме така система надавала дітям морального досвіду, який визначає поведінку людини в житті. Сьогодні особливої актуальності набувають слова А. С. Макаренка: «Ми добре знаємо, наскільки веселіше та щасливіше живуть люди, які багато вміють робити, у яких все вдається та йде на лад, які не загубляться ні за яких обставин. І навпаки, завжди викликають нашу жалість ті люди, які перед кожною дрібницею стають у тупік» [3].

А. С. Макаренко особливу увагу звертав на розумну організацію виробничої праці у дитячих колективах як спосіб виховного впливу на дітей. Ще у 1922 р. він писав: «Російська трудова школа має абсолютно заново перебудуватися..., новий шлях – організація школи, де переважає не «праця-робота» (установка в основному на навчання праці), а «праця-турбота», що передбачає виховання основних якостей особистості на основі ефективності праці та її мотивації, соціально-моральних стосунків, які властиві тій чи іншій організації праці» [2, Т. 1, с. 33]. Таким чином, А. С. Макаренко розглядав значення праці у дитячому житті як екзистенційну категорію: «Трудова турбота – це не просто шлях до засобів існування, це ще й етика, це філософія нового світу» [2, Т. 5, с. 260].

Особливу увагу у практиці А. С. Макаренка приділялася вихованню культурних навичок саме у процесі навчання грамоті, залученню дітей до культури читання: «Дитина вступає в сферу книги і друкарського слова, іноді вступає неохоче, насилу долаючи ті технічні утруднення, які ставлять перед нею буква і сам процес читання. Не треба насилувати дітей у цій першій роботі з письменності, але не слід заохочувати і деякі лінощі, що виникають у боротьбі з труднощами. Книги треба придбавати найдоступніші, надруковані великим шрифтом, з великою кількістю ілюстрацій. Якщо навіть дитина ще не може прочитати їх, то вони, в усякому разі, збуджують у неї інтерес до читання і бажання здолати труднощі грамоти» [2, Т. 4, с. 112]. А. С. Макаренко прагнув зробити читання обов'язковою частиною життя кожного вихованця, наголошуючи, що людина, яка залучається до читання «це людина, яка у книзі шукає мудрість, знання, ідею». Його хвилювало, «що вихованець читає, чи читає газети, журнали, книги, отримує їх сам у бібліотеці або читає випадкові книги, чи цікавиться певними темами, або читає усе без розбору».

Актуальність педагогічних ідей А. С. Макаренка в аспекті дослідження саме функціональної грамотності особистості пов'язана із дискусіями у науково-педагогічному середовищі початку ХХ ст. щодо співвідношення «школи навчання» та «школи життя» як контекстів для реалізації завдань навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі. Так, традиції «школи навчання» орієнтують на цілеспрямований та систематичний процес передачі знань, умінь та навичок та оволодіння

ними учнівською молоддю. Ідеологія «школи життя» пов'язана із необхідністю трансляції та оволодіння способами діяльності, способами поведінки на основі відповідних культурних традицій та цінностей. Важливою слід визнати позицію А. С. Макаренка про те, що „загальний напрямок виховання має скеровуватися найближчими реальними цілями, досягнення яких прямо необхідно для нашої країни. Це цілі: дисциплінованість, працездатність, чесність, політична свідомість. Необхідно прийняти героїчні міри, щоб задовольнитися цим мінімумом” [2, Т. 1, С. 40 – 44].

По суті підхід А. С. Макаренка до цілей та завдань загальноосвітньої підготовки учнівської молоді можна розглядати у вимірі компетентнісного підходу як сучасного методологічного орієнтиру організації усього процесу навчання та виховання дітей та учнівської молоді.

Таким чином, аналіз педагогічних ідей А. С. Макаренка в контексті дослідження проблем функціональної грамотності особистості доводить, що функціональна грамотна людина – це людина, яка орієнтується у світі та діє відповідно із суспільними цінностями, очікуваннями та інтересами, вміє співвідносити свої дії із діями інших людей, розуміє умови власних дій відповідно із завданнями, які висуває суспільство, свідомо діє у межах соціокультурних норм, здатна бути самостійною у ситуаціях вибору та прийняття рішень, вміє відповідати за свої рішення, здатна нести відповідальність за себе та інших людей, здатна адаптуватися у соціумі та активно впливати на нього.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із вивченням історико-педагогічного контексту проблеми соціокультурної адаптації дітей та учнівської молоді, форм та методів залучення до культури читання.

Список використаної літератури

- 1. Гаврилюк В. В.** Функциональная неграмотность в условиях перехода к информационному обществу / В. В. Гаврилюк, Г. Г. Сорокин, Ш. Ф. Фарахутдинов. – Тюмень: ТюмГНГУ, 2009. – 244 с.
- 2. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: В 8 т. АПН СССР; редкол.: М. И. Кондаков, В. М. Коротов, С. В. Михалков, В. С. Хелемендик. – М.: Педагогика, 1983 – 1986.
- 3. Макаренко А. С.** О воспитании: сб. / сост. и авт. вступит. статьи В. С. Хелемендик. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 415 с.
- 4. Тощенко Ж. Т.** Парадоксальный человек / Ж. Т. Тощенко. – М.: Гардарики, 2001. – 398 с.

Бугаєвська Г. В. Проблеми функціональної грамотності особистості у контексті педагогічних ідей А. С. Макаренка

У статті розкрито основні напрямки дослідження проблем функціональної грамотності дітей та учнівської молоді в контексті

педагогічних ідей видатного українського педагога ХХ ст. А. С. Макаренка. Охарактеризовано уявлення А. С. Макаренка про цілі виховання дітей у зв'язку з різними аспектами їхньої підготовки до життя, залучення до культури читання, розвитку усіх форм грамотності у контексті забезпечення неперервності освіти.

Ключові слова: функціональна грамотність особистості, педагогічні ідеї А. Макаренка, неперервна освіта, культура читання.

Бугаєвская А. В. Проблемы функциональной грамотности личности в контексте педагогических идей А. С. Макаренко

В статье раскрыты основные направления исследования проблем функциональной грамотности детей и учащейся молодежи в контексте педагогических идей выдающего украинского педагога ХХ века А. С. Макаренко. Охарактеризованы представления А. С. Макаренко о целях воспитания детей в связи различными аспектами их подготовки к жизни, приобщения к культуре чтения, развитию всех форм грамотности в контексте обеспечения непрерывности образования.

Ключевые слова: функциональная грамотность личности, педагогические идеи А. С. Макаренко, непрерывное образование, культура чтения.

Bugaevskaya A. V. Problems of Functional Literacy of Personality in the Context of A. S. Makarenko's Educational Ideas

The basic research directions of functional literacy problems of children and students in the context of the outstanding Ukrainian teacher A. S. Makarenko were examined. The basic approaches to determination of the essence of functional literacy, forms and methods of its formation in a modern educational area were outlined. A.S. Makarenko's ideas about the aims of upbringing in a connection with different aspects of children's preparation for life, a reasonable arrangement of child labour were characterized. Special attention is paid to A. S. Makarenko's educational ideas about importance of reading in the formation of literate and intelligent personality, the importance of family in familiarization with reading, development of different forms of literacy. The meaning of A. S. Makarenko's educational ideas in the realization of contemporary lifelong education goals, the formation of all-purpose methods of activity are discovered.

Key words: personal functional literacy, A. S. Makarenko's educational ideas, lifelong education, reading standards.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4 Макаренко : 572

Л. Л. Бутенко

АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ А. С. МАКАРЕНКА

Педагогічні ідеї та досвід видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка найбільш цілісно розкриваються у міждисциплінарному контексті соціогуманітарного знання, у взаємодоповненні філософського та педагогічного аспектів.

Філософсько-антропологічні засади світогляду та педагогіки А. С. Макаренка досліджувала Г. Гасимова, його особистісно-соціальну концепцію – Г. Гриценко, філософсько-етичні аспекти теорії колективу – Т. Корабльова, феномен А. С. Макаренка у культурологічній ретроспективі – Р. Соколов, методологічний контекст дослідження спадщини А. С. Макаренка – О. Ілалтдінова. Заслуговує на увагу наукова розвідка одного з італійських макаренкознавців Е. Меттіні про гегелівські мотиви у творчості А. С. Макаренка.

Мете статті – визначити антропологічні засади педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка.

У сучасному науковому дискурсі педагогічна антропологія розглядається як найважливіше підґрунтя цілісного вивчення людини. Б. Бім-Бад визначає педагогічну антропологію як частину педагогіки, присвячену «пізнанню людини як вихователя та виховуваного», яка «відповідає на питання про природу людини та людську спільноту, навчаємості людини та груп людей» [1, с. 3]. Хрестоматійним слід визнати положення про те, що педагогіка як наука та мистецтво вдосконалення людини за допомогою освіти, виховання та навчання неможлива без розуміння природи людини, можливостей та меж її розвитку.

Антропологічний підхід у психолого-педагогічних дослідженнях акцентує увагу на людині як провідній цінності та цінності виховання та освіти (Б. Бім-Бад, С. Бобришев, З. Васильєва, Л. Лузіна та ін.). С. Бобришев наголошує, що «найважливішим смислоутворюючим напрямком реалізації антропологічного підходу в історико-педагогічному дослідженні є визначення в досліджуваному явищі контекстно-часової сфери «власне людського» [2, с. 111].

Антропологічний вимір історико-педагогічного процесу, на думку Г. Корнетова, «завдає рамки для розробки концептуальних підходів, які центруються на самій людині як вихователі та вихованцеві, дозволяють уявити динаміку людини в освіті як тілесної, душевної та духовної істоти, розкривають антропологічні засади педагогічної думки та практики виховання» [5, с. 16]. Відповідно поняття «антропологічний

вимір” вказує на важливість розкриття сутності антропологічних аспектів дослідження будь-яких історико-педагогічних проблем.

Одним із важливих напрямів сучасного макаренкознавства слід визнати дослідження філософських засад педагогічної теорії та практики видатного педагога ХХ століття Антона Семеновича Макаренка. А. Фролов відзначає, що педагогічна система А. С. Макаренка у сучасному макаренкознавстві розглядається в єдності чотирьох компонентів, що розташовані в ієрархічній послідовності: методологічний, теоретичний, організаційно-методичний та технологічний, який цим дослідником було виокремлено пізніше [9, с. 3 – 5].

Педагогічні ідеї А.С. Макаренка формувалися під впливом антропологічних поглядів на виховання видатних педагогів середини ХІХ – початку ХХ ст. К. Ушинського, М. Пирогова, П. Юркевича, О. Острогорського, П. Каптерева, В. Вахтерова та ін., які наголошували на розумінні дитинства як самоцінного періоду у житті людини, особливу увагу звертали на потреби самої дитини у різних сферах її життєдіяльності.

К. Ушинський у фундаментальній праці «Людина як предмет виховання. Досвід педагогічної антропології» сформулював проблему співвіднесення педагогічної вимоги із особливостями дитячої природи, розкрив широке розуміння виховання, яке ґрунтується на розумінні природи людини. Обґрунтована К.Ушинським концепція педагогічної антропології зумовила могутній поштовх для цілісного вивчення дитини у подальших психолого-педагогічних дослідженнях. Важливою постає позиція В. Вахтерова, який наголошував, що «ані у природі, ані у суспільстві немає й не повинно бути такої мети, по відношенню до якої дитини була б тільки засобом. Усі її нормальні устремління мають бути задоволені та розвинені» [3, с. 20].

Антропологічні ідеї видатних вітчизняних педагогів другої половини ХІХ – початку ХХ ст. виступили підґрунтям формування педагогічного світогляду А. С. Макаренка, його педагогічних ідей. Основою антропологічних поглядів А. С. Макаренка є віра у необхідність та можливість удосконалення людського існування.

Показовим є висновок В. Сластьоніна про те, що А. Макаренко критично реагував на спроби щодо дедукції стосовно тих чи інших закономірностей розвитку особистості дитини, зумовлених досвідом положень соціології, психології, біології та інших наук [7, с. 6 – 7].

Антропологічне підґрунтя можна визначити й в обґрунтуванні А. С. Макаренком теорії колективу та виховання особистості у колективі. В. Слободчиков відзначав суттєве вирішення видатним педагогом екзистенціальної проблеми становлення людини у різних формах дитячо-дорослих спільнот [8]. Макаренківське розуміння колективу було пов'язане із гуманним співтовариством, для якого властиві демократичне самоуправління та гуманні відносини, єдність мети (людина – колективіст) та методу (виховання в колективі). При цьому важливим

слід визнати те, що саме у розвитку суспільних норм індивідуальність набуває своїх справжніх якостей, колективістські стосунки сприяють затребуваності та розвитку аутентичного потенціалу кожного члену колективу. Також варто акцентувати увагу на потенційних можливостях «індивідуального самопрограмування» вихованців у межах засвоєння ними відповідних соціальних програм. А. С. Макаренко спрямовував свою роботу для досягнення гармонії особистісних та суспільних інтересів як дітей, так й вихователів.

А. С. Макаренко відзначав необхідність урахування зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на виховання, та підкреслював соціокультурну зумовленість виховних вимог: «Немає нічого вічного та абсолютного у наших завданнях. Вимоги суспільства дійсні тільки для епохи, велич якої більш або менш обмежена. Ми можемо бути абсолютно впевнені в тому, що до наступного покоління будуть висунуті дещо змінені вимоги, причому зміни ці будуть пропонуватися поступово, відповідно до зростання та вдосконалення усього громадського життя» [6, Т.4, с. 120].

Таким чином, звернення до теорії та практики А. С. Макаренка в аспекті визначення філософського підґрунтя його педагогічних ідей дозволяє виокремити антропологічні засади педагогічних поглядів А. С. Макаренка, пов'язані із визнанням неперевершеної цінності дитини, колективних форм організації сумісного життя дітей та дорослих, єдності виховного процесу та життя у суспільстві. Використання антропологічного підходу в історико-педагогічних дослідженнях має бути пов'язано із принципами розвитку, суб'єктності, природо- та культуровідповідності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані із вивченням методологічних засад реконструкції педагогічних ідей видатних педагогів минулого в соціокультурних умовах певної історичної епохи.

Список використаної літератури

- 1. Бим-Бад Б. М.** Изучение людей как воспитателей и воспитуемых / Б. М. Бим-Бад // Вестник Университета Российской академии образования. – 2002. – Вып. 3 (17). – С. 3 – 36.
- 2. Бобрышов С. В.** Методология историко-педагогического исследования развития педагогического знания : дисс. ... докт. пед. наук / Сергей Викторович Бобрышев. – Ставрополь, 2006. – 477 с.
- 3. Вахтеров В. П.** Избранные педагогические сочинения / В. П. Вахтеров ; сост. Л. Н. Литвин, Н.Т. Бритаева. – М. : Педагогика, 1987. – 400 с.
- 4. Илалтдинова Е. Ю.** Разработка наследия А. С. Макаренко в контексте развития методологии педагогики (1950 – 1980) / Е. Ю. Илалтдинова // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Полтава, 2011. – С. 143 – 150.
- 5. Корнетов Г. Б.** Задачи, сущность и методология историко-педагогических исследований / Г. Б. Корнетов // Историко-педагогическая ретроспектива теории и практики образования :

монографія ; под ред. Г. Б. Корнетова. – М. : АСОУ, Золотая буква, 2006. – Вып. 3. – С. 7 – 24. **6. Макаренко А.С.** Сочинения : в 7 т. / А. С. Макаренко ; ред.: И. А. Каиров, Г. С. Макаренко, Е. Н. Медынский ; АПН РСФСР, Ин-т теории и ист. педагогики. – 2-е изд. – М. : Изд-во Акад. пед. наук, 1957 – 1958. **7. Слостенин В. А.** Макаренко как теоретик воспитания / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 5 – 7. **8. Слободчиков В. И.** Антропологическая перспектива отечественного образования / В. И. Слободчиков. – Екатеринбург : Издат отдел Екатеринбург. епархии, 2009. – 264 с. **9. Фролов А. А.** А. С. Макаренко: основы педагогической системы / А. А. Фролов. – Горький, 1990. – 116 с.

Бутенко Л. Л. Антропологічні засади педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка

У статті представлено сучасні підходи до дослідження філософських засад педагогічної теорії та практики А. С. Макаренка, розкрито вплив антропологічних теорій другої половини XIX – початку XX ст. у становленні світогляду та педагогічних ідей А. С. Макаренка у культурно-історичному контексті епохи.

Ключові слова: педагогічна антропологія, антропологічний підхід в педагогічних дослідженнях, педагогічна спадщина А. С. Макаренка.

Бутенко Л. Л. Антропологические основы педагогической теории и практики А. С. Макаренко

В статье представлены современные подходы к исследованию философских основ педагогической теории и практики А.С.Макаренко, раскрыто влияние антропологических теорий второй половины XIX – начала XX века в становлении мировоззрения и педагогических идей А. С. Макаренко в культурно-историческом контексте эпохи.

Ключевые слова: педагогическая антропология, антропологический подход в педагогических исследованиях, педагогическое наследие А. С. Макаренко

Butenko L. L. Anthropological foundations of A.S. Makarenko's educational theory and practice.

Contemporary approaches to a research of philosophical foundations of educational theory and practice of the outstanding Ukrainian teacher A.S. Makarenko were considered. Interconnection of anthropological theories in the second half of XIX – the first half XX century in the development of A.S. Makarenko's philosophy and educational ideas in a cultural and historical context of the era were examined. Such features of A.S. Makarenko's ideas as self-management children and adults collectives in the range of projectible educational area, a unity concept of practical and transformative activity and personality development, a unity concept of educational process and life in society are characterized. Special attention is paid to A.S. Makarenko's holistic

approach in describing goals and objectives of individual education, a harmonious unity of the tasks implementation such as “school of education” and ”school of life” in the context of innovation through a domestic and foreign pedagogy of the first third of the twentieth century. Methodological bases of the anthropological approach in the historical pedagogical researches considering A.S. Makarenko's pedagogical ideas, implementation of such principles as a development, a subjectivity, an eventfulness and a kulturosoobraznost were characterized.

Key words: pedagogical anthropology, anthropological approach in pedagogical researches, A.S. Makarenko's educational heritage.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4Макаренко-029:9(100)

Н. І. Догадайло

ІДЕЇ А. С. МАКАРЕНКА У СВІТОВОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ

Процес входження України до світового простору як повноправного члена міжнародної спільноти передбачає представлення її педагогічних надбань у контексті розгортання всесвітнього історико-педагогічного процесу. Українська національна педагогічна спадщина увібрала в себе найцінніші теоретичні й практичні здобутки багатьох освітян, які вплинули на педагогічний процес своєї країни, а найвизначніші з них стали невід’ємною частиною світової педагогіки, яка вирішує завдання соціального розвитку молоді.

Особливу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців викликає особа Антона Семеновича Макаренка, чия теоретична і практична спадщина була і є об’єктом ретельного вивчення з 20-х років минулого сторіччя до сьогодення. Щороку 13 березня вся прогресивна педагогічна громадськість відзначає річницю з дня народження талановитого українського та радянського педагога, письменника А. С. Макаренка (13.03.1888 – 01.04.1939), одного із засновників радянської системи дитячо-підліткового виховання. За рішенням ЮНЕСКО (1988 р.) А. С. Макаренко набув світового визнання, поряд з іншими педагогами, які визначили спосіб педагогічного мислення в ХХ ст. – Джон Дьюї, Георг Кершенштейнер, Марія Монтессорі. За цей час докорінно змінювалось відношення до системи навчання та виховання молоді радянського педагога-новатора – від канонізації і повного сприйняття до активних спроб вилучити із системи освіти на загальнодержавному рівні. Новаторський підхід А. Макаренка до

розв'язання проблем соціалізації молоді, до окреслення ідеального образу людини майбутнього та практичних шляхів її формування протягом десятиліть залишається предметом інтересу міжнародної педагогічної спільноти, а його виховна спадщина стала не лише національним культурним надбанням, а й загальнолюдським. Про це свідчать численні праці зарубіжних дослідників, у яких діяльність А. Макаренка розглядається часто з абсолютно протилежних позицій. Сукупність джерел, присвячених опису, та поширенню ідей педагога, склалася у світову макаренкіану. Унікальність постаті українського педагога Антона Макаренка в історії світової освіти полягає, перш за все, в тому, що ніколи ідеї жодного іншого просвітителя не знаходили такої широкої популяризації і такого масового впровадження. Створена А. Макаренком у процесі тривалої педагогічної діяльності ефективна виховна система спричинила необхідність її аналізу і доцільність вивчення не лише на Батьківщині, але й у зарубіжжі. Свідченням постійного інтересу до цієї постаті є поява спеціального наукового напрямку в світовій педагогіці – міжнародного макаренкознавства, що історично формувалося, починаючи з 20-х років і впродовж ХХ ст.

Проблема всебічного аналізу педагогічних підходів до інтерпретації спадщини А. Макаренка представників педагогічної думки близького та дальнього зарубіжжя, її впливу на культурно-педагогічний контекст, на глобальні тенденції розвитку загальноосвітніх ідей є актуальною у зв'язку з тим, що в українській педагогічній науці об'ємної цілісної картини вивчення та практичного застосування новаторських ідей Макаренка у світовому освітньому просторі ще не створено.

Отже, метою даної статті є розглянути основні тенденції вивчення та тлумачення педагогічної спадщини А. С. Макаренка у світі та проаналізувати деякі аспекти розвитку теоретичного надбання та практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах.

Значимість ідей Антона Семеновича для роботи по вихованню громадянина, незаперечність успіху здійсненої ним ефективної соціалізації безпритульних дітей зумовила появу великої кількості праць, в яких з різних ідейних, світоглядних, наукових, фахових позицій висвітлювалися, тлумачилися і поширювалися концептуальні положення його творів. Ці інтерпретаційні студії, поступово, накопичуючись, сприяли формуванню специфічної галузі історико-педагогічного і власне педагогічного знання – світового макаренкознавства. [1, с. 103]. Особливо активно макаренкознавчі дослідження розгорнулися в світі, починаючи з 50-х років ХХ ст., хоча перші відгуки про досвід педагога датовані вже 30-ми роками. До них можна віднести передмову Стівена Геррі до твору «Педагогічна поема», яку було видано англійською мовою у Великій Британії 1935 р. [2, с. 14].

Найвагоміший внесок у розвиток західного макаренкознавства, починаючи з 50-х років, зробили вчені тодішньої ФРН – Х. Нооль, Е. Хаймпель, Л. Фрьозе. Їхні наукові доробки доповнилися в 60 – 70-х

роках працями Л. Адольфса, О. Анвайлера, З. Вайтца, Д. Лаутера, В. Настайнчика, І. Рюттенауер, Е. Файфеля, Г. Хілліга та ін. Ці дослідники пройшли досить складний шлях опанування спадщини А. Макаренка: від заперечення її універсального значення, критики окремих положень (Г. Мьобус, М. Ланге, В. Настайнчик) – до об'єктивного вивчення не лише текстів праць, а й життєвого шляху радянського педагога (Т. Гланц, Х. Нооль, Л. Фрьозе, Е. Хаймпель, Г. Хілліг) [3, с. 57 – 60]. Зараз у Німеччині макаренкознавство – це самостійна галузь досліджень. Тут майже 30 років діє науково-дослідний центр вивчення життя та творчості Макаренка – лабораторія, яка опублікувала сотні робіт і працює над двадцятитомним зібранням творів педагога.

У французькій педагогічній громаді ім'я педагога стало відомим на рубежі 20 – 30 років. Після відвідання гостями з Франції колонії імені М. Горького. Зацікавленість французької громадськості працями українського педагога особливо зросла в останні роки. В книзі Ж. Лайфа і А. Біантерн «Педагогічні теорії в тестах», хрестоматії з педагогіки за редакцією Ж. Шато ім'я А. Макаренка поставлено поруч з найвидатнішими педагогами світу. У 50 – 60-х роках ХХ ст. були опубліковані перші дослідження досвіду Антона Семеновича Макаренка у Франції (А. Валлон, І. Лезін), де обґрунтовувалося універсальне значення не лише виховної практики педагога, а і його теоретичної спадщини [4, с. 128 – 132].

Визначається винятково важливе значення педагогіки паралельної дії, яка створює механізм впливу на особистість і водночас забезпечує її свободу, захист, формує суспільну відповідальність. Сприймаючи педагогічні погляди Антона Макаренка як антитезу буржуазній педагогіці, особливий акцент китайські педагоги роблять на властивому творам Антона Семеновича соціалістичному гуманізмі (зокрема пропаганді інтернаціоналізму і рівності усіх націй), революційному оптимізмі, що знайшов своє відображення у прагненні до подолання труднощів, у вірі у необмежені можливості кожної людини [5, с. 104].

Американські колеги до педагогічного досвіду А. Макаренка звернулися дещо пізніше. Лише в 1946 році в Гарвардському університеті відбувся перший симпозіум з вивчення педагогічної системи українського педагога. У 50 – 60 роках у США вийшла серія книг, присвячених А. Макаренкові. Про вплив на американську педагогіку та світову педагогічну думку теорії Макаренка висловила викладачка університету Лойола (Чікаго) виступаючи на установчій конференції Міжнародної Макаренської асоціації в Полтаві. Ключ до розуміння сутності педагогічного внеску Макаренка, на її думку полягає в тому, що:

1. Він виводив свої ідеї з свого досвіду виховання соціально важкої молоді.
2. Його підхід засновано на щирій самовідданій турботі та практичній участі в долі людей.
3. Ефективність його методів практично було доведено в умовах, які він сам же створював.

4. Його підхід до виховання залежить не лише від його ерудиції, компетентності як педагога, але більшою мірою від його характеру, позиції, поведінки, звичок [6].

Аналіз англomовного макаренкознавства, дозволяє виділити ті аспекти педагогічної концепції А. Макаренка, які найчастіше називають цінними, серед них:

1) переконаність педагога, що виховні методи не повинні бути фіксованими, абстрактними, а мають змінюватись відповідно до умов і обставин;

2) акцентування уваги на майстерності вихователя, на важливості тону його голосу, жестикуляції, виразу обличчя, вираженості рухів тощо;

3) упевнення, що розвиток традицій забезпечує стабільність стосунків між вихованцями, впливає на їхню поведінку і зовнішній вигляд;

4) доведення того, що увічливий тон між вихованцями і вчителями, – атмосфера взаємоповаги, піклування, доброзичливості благотворно впливають на дітей;

5) реалізація положення про те, що краса і естетика довколишнього середовища є важливим чинником у житті дитини, так само як і щоденна радість, оптимістичний погляд у майбутнє.

Називаючи А. Макаренка «генієм досвіду» американський учений Б. Бейкер підкреслив: «Базисні проблеми, які досліджував Макаренко, залишаються актуальними донині і стосуються всього світу, не зважаючи на різні теоретичні засади і практичне застосування». Поділяючи в цілому його думку, канадський колега В. Зільберман додав, що «знання творів Макаренка може стимулювати думку, підвищити професійний рівень людей, які займаються вихованням» [7, с. 202 – 208].

Дослідження англomовних вчених містять оцінки А. Макаренка як видатного представника когорти педагогів-піонерів у галузі виховання і соціалізації молоді, його ім'я ставиться поруч з іменами І. Песталотці, Р. Штайнера, Я. Корчака, Дж. Дьюї, О. Нілла, С. Френе, Б. Спока.

Педагогічний досвід великого новатора не є тільки важливим історичним спадком всього людства, сьогодні він відображається, логічно продовжується і розвивається у нових освітніх системах. А. С. Макаренко був одним з перших педагогів, хто в теорії та практиці запропонував модель демократичної організації життя колективу важковиховуваних підлітків, основними елементами якої є: учнівське самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна. Сучасне учнівське самоврядування як чітка система, спосіб організації життя колективу та засіб розширення діапазону спільної діяльності дорослих і дітей, можливостей для їхнього партнерства, творчого пошуку, ініціативи є об'єктом дослідження в зарубіжних педагогічних системах, пріоритетом розвитку сучасної вітчизняної школи. Основними функціями учнівського самоврядування А. С. Макаренко вважав: залучення вихованців до організації спільної суспільно корисної діяльності і ділового співробітництва, взаємодії; виховання колективістського духу; о

підтримка дисципліни і порядку у школі. Умовою активізації діяльності учнівського самоврядування, на думку педагога, є впровадження конституції навчального закладу, що включає ряд установлених положень, правил, норм, організаційну культуру [8, с. 149]. Це дає можливість учням дотримуватись правил виконання внутрішнього розпорядку школи. Велику роль відіграє мотивація: активна участь самих учнів у свідомому контролі її дотримання, яка є міцною основою самоврядування.

Певним аналогом макаренківської ідеї учнівського самоврядування у школі можна назвати програму автономного шкільного менеджменту (SBM – school based management). Принципи самоврядування у шкільному колективі подано в програмах автономного шкільного менеджменту в освітніх системах зарубіжних країн, зокрема в експериментальних школах США.

Програми автономного шкільного менеджменту є предметом досліджень таких зарубіжних науковців, як П. Волстеттер та С. Морман, Д. Мерфі та Л. Бек, І. Черг та ін.

Д. Мерфі та Л. Бек розкривають поняття так: SBM є засобом розвитку демократії, залучення до громадської діяльності школи представників громади [9, с. 15 – 16]. У цьому контексті від демократизованої управлінської структури очікують як впливу на якість діяльності школи, так і бути прикладом демократичного суспільного інституту для учнів, які отримують можливість взяти участь в його роботі. Американські науковці наголошують на тому, що SBM є самостійною цінністю, що має моральний аспект, який розглядається у трьох вимірах: по-перше, повноцінне залучення до діяльності школи всіх зацікавлених сторін; по-друге, викладання як вид діяльності має моральний характер, тому повинно бути підконтрольним учительському колективу школи; по-третє, SBM є моральною доктриною, що впливає на поведінку учнів. Інший підхід до визначення SBM мають зарубіжні теоретики освіти П. Волстеттер та С. Морман: SBM є організаційним підходом до здійснення шкільної реформи [10, с. 22]. Головною його ознакою є створення шкільної ради та надання їй управлінських повноважень. Отже, головними цілями запровадження програм SBM є:

- розширення соціальної бази діяльності школи;
- розвиток соціального партнерства шляхом залучення батьківської громадськості та представників більш широкої громади до вирішення нагальних проблем шкільного життя;
- створення шкільного лідерства з-поміж професіоналів, високоморальних особистостей, активних учнів з тим, щоб бути позитивним моральним прикладом демократичного інституту суспільства для учнів, громади в цілому.

При цьому ключовим елементом концепції SBM в аспекті окресленої проблеми є утворення ради школи, членами якої стають, як правило, вчителі, представники адміністрації навчального округу, батьківської громадськості, місцевої громади, учні старших класів.

Необхідно зазначити, що в програмі SBM втілена ідея А. С. Макаренка – виховання особистості шляхом колективного співробітництва. На думку американського дослідника педагогічної спадщини А. С. Макаренка Б. Бейкера, найбільше досягнення педагога – це виховання колективістського духу [11, с. 12]. А. С. Макаренко розглядав колектив як спосіб, що забезпечує ефективність виховання та розвиток особистості. Його система орієнтувалася на виховання людини, в якій гармонійно поєднуються особисті і суспільні інтереси. Педагог створював такі умови, коли вихованці виконували функцію вихователів, лідерів, давав їм широкі повноваження через систему самоврядування і Раду командирів. Концепція виховуючого колективу є фундаментом педагогічної системи А. С. Макаренка. Колектив як засіб виховання учнів поданий у цілому ряді зарубіжних педагогічних систем. В американській педагогічній літературі рідко зустрічається термін «колектив». Він визначається як кооперативна діяльність індивідів, які діють, як група. Звичайно, найбільш поширеним є поняття «спільнота» (community) – організована спільність (обов'язково добровільна), яка взаємодіє на основі спільного навчання (students' self-governing), сусідства, національної приналежності, культурної єдності тощо. Ідея моральної спільності втілена в діяльності експериментальних освітніх закладів США. Цікавий у цьому напрямку досвід організації «Спільноти справедливості» («Community of Justice»), створеної ученицею Л. Кольберга, професором кафедри психології Фордхемського університету (Нью-Йорк) А. Хігінс. Головною метою експерименту є розвиток кожного учня через активну участь у діяльності колективу та демократичному управлінні. На думку А. Хігінс, у «спільноті справедливості» створюється певна «моральна культура» і рівна відповідальність учнів і вчителів перед спільнотою, а в умовах американської школи це нелегка справа [10, с. 23 – 25].

Головною особливістю «спільноти справедливості» є наявність вільно обраної Ради справедливості за участі учнів і вчителів для обговорення нагальних проблем на зразок макаренківської Ради командирів.

Проводячи певні аналогії між макаренківською ідеєю учнівського самоврядування та американськими освітніми реаліями, ми розуміємо, що суттєву специфіку в практику сучасного самоврядування вносять особливості національного контексту, прояви нового часу та інституційні особливості американської школи.

Отже, ми можемо зазначити, що постійна увага до самої постаті видатного педагога-новатора Антона Семеновича Макаренка та його теоретичної і практичної спадщини, його визнання як представника когорти педагогів-піонерів у галузі виховання і соціалізації молоді свідчить про беззаперечно важливе значення його ідей для розвитку педагогічної думки з 20-х років минулого сторіччя до сьогодення. Серед найвагоміших напрямків його педагогічної діяльності, які до цього часу вивчаються, аналізуються та активно впроваджуються слід назвати

виховання особистості шляхом колективного співробітництва, модель демократичної організації життя колективу важковиховуваних підлітків, учнівське самоврядування, конституція колективу (правила і режим) і дисципліна тощо. Своєрідним розвитком та логічним продовженням теоретичного надбання і практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах є його впровадження в практику організації навчально-виховного процесу в сучасній школі в усьому світі, яскравим прикладом чого може служити програма автономного шкільного менеджменту, яка була розроблена та апробована у експериментальних школах США американськими педагогами.

Список використаної літератури

1. Дичок Н. П. Аксиологічний зміст етики А. С. Макаренка (на матеріалах англійських досліджень) / Н. П. Дичок // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / за заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 103 – 112. **2. Baker V.** Review Article. Anton Makarenko and the idea of the Collective / V. Baker // Educational theory. – 1968. – Vol. 18, – № 3. – P. 20. **3. Гордин Л. Ю.** Идеологические аспекты макаренковедческих исследований в ФРГ / Л. Ю. Гордин, С. И. Метлина // Критика основных направлений современной буржуазной политики в области образования. М., 1976. С. 57 – 60. **4. Джурицкий А. Н.** Французские педагоги об идеях и опыте А. С. Макаренка / А. Н. Джурицкий // Сов. Педагогика. – 1988. – № 3. – С. 128 – 132. **5. Нгуен Зуй Линь.** Педагогические идеи А. С. Макаренка в школах КНДР / Зуй Линь Нгуен // Народное образование. – 1987. – № 3. – С. 103 – 104. **6. Дічек Н. П.** А. Макаренко і світ: аналіз англійських студій / Н. П. Дічек. – К. : Науковий світ, 2005. – 303 с. **7. Сбруєва А. А.** Тенденції реформування середньої освіти англійських країн в контексті глобалізації : монографія / А. А. Сбруєва. – Суми : ВАТ «Сумська обласна друкарня». Вид-во „Козацький вал”, 2004. – 500 с. **8. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: В 8 т. / А. С. Макаренко – М. : Педагогика, 1983. – Т.1. – С. 148 – 149. **9. Murphy J., Beck L.G.** School-based management as school reform: Taking stock. / J. Murphy, L. G. Beck. – Thousand Oaks, Ca (USA) : Corwin Press, 1995. – 232 p. **10. Wohlstetter P., Mohrman S. A.** School-based management: Promise and process. – New Brunswick (USA): Consortium for Policy Research in Education, 1994. – 25 p. **11. Baker V.** Review Article. Anton Makarenko and the idea of the Collective / V. Baker // Educational theory. – 1968. – Vol. 18, – № 3. – P. 20.

Догадайло Н. І. Ідеї А. С. Макаренка у світовому освітньому просторі: історія та сьогодення

У статті розглядається проблема всебічного аналізу педагогічних підходів до інтерпретації спадщини А. Макаренка представниками педагогічної думки близького та дальнього зарубіжжя, її впливу на культурно-педагогічний контекст, висвітлено основні тенденції вивчення та тлумачення педагогічної спадщини А. С. Макаренка у світі та

проаналізовано деякі аспекти розвитку теоретичного надбання та практичного досвіду видатного педагога у сучасних освітніх системах на прикладі програми автономного шкільного менеджменту, розробленої та апробованої у експериментальних школах США американськими педагогами, визначено спільні погляди щодо організації системи самоврядування у шкільному учнівському колективі.

Ключові слова: міжнародне макаренкознавство, освітній простір, соціалізація молоді, програма автономного шкільного менеджменту, освітня система, учнівське самоврядування, соціальне партнерство.

Догдайло Н. И. Идеи А. С. Макаренка в мировом образовательном пространстве: история и сегодняшний день

В статье рассматривается проблема всестороннего анализа педагогических подходов к интерпретации наследия А. Макаренка представителями педагогической мысли ближнего и дальнего зарубежья и его влияние на культурно-педагогический контекст, освещены основные тенденции изучения и толкования педагогического наследия А. С. Макаренка в мире и проанализированы некоторые аспекты развития теоретических изысканий и практического опыта известного педагога в современных образовательных системах на примере программы автономного школьного менеджмента, разработанной и апробированной в экспериментальных школах США американскими педагогами, определены общие взгляды по поводу организации системы самоуправления в школьном ученическом коллективе.

Ключевые слова: международное макареноведение, образовательное пространство, социализация молодежи, программа автономного школьного менеджмента, образовательная система, ученическое самоуправление, социальное партнерство.

Dohadailo N. I. Makarenko's Ideas in the World Educational Area: History and Today

The article deals with the pedagogical ideas of A. S. Makarenko and their place in the world educational area, it considers the problem of complete analysis of pedagogical approaches to A. S. Makarenko's heritage interpretation by the close and far abroad representatives of pedagogical thought and his influence on the world cultural-pedagogical context. Main tendencies of Makarenko's studying and interpretation in the world on the examples of German, Chinese, French, English and American research have been enlightened. Makarenko's role in study and creation the universal system of youth socialization has been shown. Some aspects in development of theoretical heritage and practical experience of the famous pedagogue and innovator in modern pedagogical educational systems on the example of SBM – school based management program, which was worked out and approbated in American experimental schools by the American pedagogues have been analyzed. The essence of some Makarenko's pedagogical concepts, such as students' self-governing system, community of justice, social

partnership, the idea of upbringing collective has been discussed. The peculiarities of the reflection of the above mentioned ideas in school based management program have been revealed. The two approaches to the idea of students' leadership and the ways of its development in the school collective have been analyzed. The roots of differences in approaches and ways of ideas' implementation have been shown.

Key words: international Makarenko study, educational area, youth socialization, SBM – school based management, educational system, students' self-governing, social partnership.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4 Макаренко – 047.44

О. Г. Ігнатович

ЦІННІСНО-СМИСЛОВЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ А. С. МАКАРЕНКА

Останніми роками неодноразово робилися спроби переглянути педагогічні погляди і вчення А. С. Макаренка, діяльність якого визнана в усьому світі, стала синонімом передових методів навчання і виховання. Педагогічна спадщина А. Макаренка – одне з дискусійних досягнень ХХ століття, яке є не лише феноменом минулого, але й завданням майбутнього. Сила творчого мислення і педагогічного досвіду А. Макаренка – в їхній системності і прагненні відбивати факти і явища стратегічного значення.

Різні аспекти теорії та практики А. С. Макаренка представлено у дослідженнях українських (І. Гетманець, М. Гетманець, Н. Дічек, І. Зязюн, С. Карпенчук, М. Окса, М. Ярмаченко та ін.) та зарубіжних (В. Беляєв, Л. Гриценко, І. Козлов, В. Кумарин, С. Невська, А. Фролов, О. Ілалтдінова, Т. Корабльова, З. Вайтц (Z. Weitz), В. Зюнкель (W. Sunkel), Х. Расмуссен (H. Rasmussen), Г. Хілліг (G. Hillig), Л. Фрезе (L. Frose) та ін.) науковців. Цілеспрямованому формуванню ціннісного ставлення до педагогічної діяльності як важливої внутрішньої позиції педагогів присвячено роботи А. Кір'якової, І. Колесникової, В. Сластьоніна, Г. Чижакової, Н. Щуркової та ін. У сучасних умовах розвитку педагогічної освіти набуває особливої актуальності дослідження проблем формування ціннісно-сміслового ставлення до педагогічної діяльності з урахуванням надбань класичної педагогічної

спадщини, зокрема педагогічних ідей видатного українського педагога Антона Семеновича Макаренка.

Мета статті – визначити сутність педагогічних ідей А. С. Макаренка в контексті формування ціннісно-сислового ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності.

Особистість А. С. Макаренка, значення його соціально-педагогічних поглядів та ідей виходять за межі власне педагогічного застосування, вони можуть бути орієнтирами у вирішенні сучасних соціальних, економічних, правових, управлінських, а не тільки педагогічних проблем нашого суспільства. Реформування сучасної української держави та її системи освіти потребують професійної підготовки не просто педагога, а педагога-майстра, який «повинен добре орієнтуватися в різноманітності педагогічних технологій, мати свою думку і вміти захищати її, правильно оцінювати свої можливості, бути готовим до прийняття відповідальних рішень» [2, с. 357].

Ціннісно-сислове ставлення до педагогічної діяльності виявляється у формуванні потребнісно-мотиваційної готовності до педагогічної діяльності через любов до дітей, бажання навчати та виховувати дітей (В. Сластьонін), ставлення до учня як до особистості, а не як до «дитяти» (Н. Щуркова), ставлення до себе як до суб'єкта педагогічної діяльності – аксіологічна самоорганізація (ціннісна свідомість, ціннісна поведінка, ціннісне ставлення) (В. Сластьонін, Г. Чижакова). Вагомими показником саме ціннісно-сислового ставлення до педагогічної діяльності постає ціннісний мотив як любов до людини як найвищої цінності соціокультурного буття. Ціннісно-сислове ставлення до педагогічної діяльності включає: гуманістичну позицію щодо учнів; потребнісно-мотиваційну готовність до педагогічної діяльності як соціопедагогічного феномену та системоутворюючої ключової цінності, аксіологічні устремління в процесі професійно-педагогічної діяльності (ціннісна поведінка, ціннісне ставлення).

Творча педагогічна спадщина А. Макаренка репрезентує важливі аспекти формування ціннісно-сислового ставлення до педагогічної діяльності.

Наукове дослідження феномену А. Макаренка далеко не вичерпано. Нерозривний зв'язок педагогічної практики А. Макаренка з його теоретичним аналізом, його особистісні якості забезпечили успішний результат керованих ним виховних установ. Дослідник В. Зюнкель відмітив, що «в числі багатьох видатних педагогів останніх чотирьох століть лише семеро настільки виділяються серед інших, що їх, застосовуючи альпіністське порівняння, можна віднести до вершин-восьмитисячників. Макаренко в цьому ряду є наймолодшим. Інші – це Коменський, Руссо, Песталоцці, Герbart, Шляйєрмахер і Фребель. Допустимо вважати, що Макаренко й усередині «прекрасної сімки» найбільш помітний» [1].

Одне з основних протиріч у розумінні та використанні класичної педагогічної спадщини полягає в тому, що вона з'являється як цілісна завершена система, що не розвивається у просторі та часі. Відповідно, дискусійним залишається питання щодо варіативності її розуміння та тлумачення. Дослідження педагогічної спадщини А. Макаренка вітчизняними та зарубіжними науковцями зумовлюють діалектичну єдність процесів освоєння, оволодіння цією спадщиною та формування умінь та готовності користуватися нею. Досвід А. Макаренка сприймається в наш час не лише як історична цінність, універсальна система виховання, а й як інструмент вивчення, розуміння причин багатьох проблем сучасної молоді, джерело створення ефективної системи соціального виховання, яка відповідає б актуальним потребам новітнього часу [3, с. 13].

Як в кожній філософській концепції відбиваються риси особистості її творця, так в педагогіці А. Макаренка ми маємо приклад особистісного, у тому числі професійного становлення і розвитку. Причинами успішності педагогічної діяльності А. Макаренка можна вважати: його широку освіченість; критичне осмислення філософської, психолого-педагогічної та економічної спадщини; оволодіння діалектичною логікою, у тому числі логікою організації виробничого процесу; вміння йти на виправданий ризик та ін. Педагогіка А. Макаренка – це і декларація, і школа, і обґрунтування наукового підходу до виховання. Він чітко сформулював тезу: будь-які педагогічні ідеї та дії можуть вважатися професійними лише за умови гарантій позитивного результату.

Педагогічна праця є особливим видом висококваліфікованої розумової і практичної діяльності, творчого, неповторного характеру, у якій поєднані наука і мистецтво. Як одиницю аналізу в психології і педагогіці варто розглядати особистісні смисли людини, тобто її індивідуальне відображення дійсності, що виражає ставлення особистості до тих об'єктів, заради яких розгортається її діяльність і спілкування. «Ціннісні орієнтації і ціннісні відношення – це стійке вибіркове надання переваги зв'язку суб'єкта з об'єктом оточуючого світу, коли цей об'єкт, являючи собою соціальні значення, набуває для суб'єкта особистісного смислу, розцінюється як дещо значуще для життя окремої людини і суспільства в цілому» [4, с.14 – 15].

Педагогічна спадщина А. Макаренка наскрізь пронизана ідеями професіогенезу: професіоналізм, професійний розвиток упродовж усього життя людини, допрофесійна і професійна підготовка, і так далі. Він писав: «Я переконався, що як би людина успішно не закінчила педагогічний ВНЗ, як би вона не була талановитою, а якщо не вчитиметься на досвіді, ніколи не буде гарним педагогом» [5, с. 145].

Рівень професіоналізму А. Макаренка не лише не піддається сумніву, але й стає перспективним об'єктом наукового розгляду. Цікаві не лише складові цього професіоналізму, але і загальна професійна

позиція і спрямованість. А. Макаренко говорив про вирішальне значення педагогічної майстерності як мистецтва, художньої творчості: «Треба говорити ... про майстерність, тобто про дійсне знання виховного процесу, про виховне уміння. Я на досвіді прийшов до переконання, що вирішує питання майстерність, заснована на умінні, на кваліфікації. Але і тут я прийшов до деяких, якщо хочете, нових переконань. Я вважаю, що наших педагогів у ВНЗ, де вони вчать, треба інакше виховувати. Для мене в моїй практиці, як і для вас багатьох досвідчених учителів, такі «дрібниці» стали вирішальними: як стояти, як сидіти, як піднятися із стільця з-за столу, як підвищити голос, посміхнутися, як подивитися. Нас цьому ніхто не вчив, а цьому можна і треба учити, і в цьому є і має бути велика майстерність. Тут ми стикаємося з тією галуззю, яка усім відома в драматичному або навіть у балетному мистецтві: це мистецтво постановки голосу, мистецтво тону, погляду, повороту. Усе це треба, і без цього не може бути гарного вихователя» [6, с. 163 – 164]. Опановуючи педагогічну майстерність, «студент прямує до усвідомлення того, що особистість учителя є головним «інструментом» його успішної діяльності».

Формування педагогічної культури неможливе без «широкої філософської рефлексії над освітою і педагогікою», що ґрунтується на «загальних уявленнях, які інтегрують окремі види педагогічного знання на різній основі» [7, с. 9 – 13].

Для А. Макаренко принципового значення набуває зумовленість педагогічної майстерності вчителя рівнем сформованості педагогічного колективу. Єдність педагогічного колективу, на думку А. Макаренка, має розглядатися як визначальний принцип, оскільки молодий, недосвідчений педагог в єдиному колективі, який очолюється майстром-керівником, набагато більше зробить, ніж досвідчений та талановитий педагог, який стоїть осторонь від педагогічного колективу.

Сучасний педагог має велику можливість впливати і регулювати сферу міжособистісного спілкування із своїми вихованцями. Найважливішим засобом виховання є усне мовлення – мовлення педагога-майстра, який володіє технологією мовленнєвої педагогічної дії. В усному мовленні містяться значні потенційні можливості відкритої і прихованої педагогічної дії. Як і в мистецтві, ці можливості знаходяться в конотації, яка є обов'язковим наслідком інтонації будь-якого авторського тексту (у тому числі створеного людиною, яка говорить).

Теза А. Макаренка про проектування людини набуває в наші дні характеру найважливішого правила практичного виховання, тому що справжній майстер педагогічного процесу може уявити собі, кого він виховує лише тоді, коли він бачить свого вихованця в перспективі, в майбутньому. Головною рисою учителя є уміння бачити в школяреві людину, уміння розгледіти в ньому різноманітні риси особистості, яка розвивається. Величезне значення в цьому процесі має культура педагогічної впливу на школяра, майстерність полягає тут в тому, щоб

заронити у свідомість школяра те зернятко думки, яке здатне створити ґрунт для роздумів про власну долю, майбутнє, життя, про людей.

Важливою особливістю кожної аналітичної характеристики у педагога є виділення таких сторін особистості, на яких можна опертися при проектуванні її подальшого розвитку. В цьому відношенні дуже примітна характеристика вихованця, про якого А. Макаренко сказав: «В колонії він ніколи нічого не крав, любив відстоювати правду, але абсолютно не здатний був зрозуміти логіку дисципліни, яку він приймав постільки, оскільки був згоден з тим або іншим положенням у кожному окремому випадку. Ніякого обов'язку для себе в порядках колонії він не визнавав і не приховував цього. З вихователями він був нестерпно грубий, але в його грубості завжди було щось симпатичне, так що наші вихователі і не ображалися. У його тоні не було нічого хуліганського, навіть просто неприязного, настільки в ньому завжди переважала людська пристрасна нотка, – він ніколи не сварився із-за егоїстичних спонукань» [8, с. 98].

Сьогодні багато хто розглядає ідеї і досвід видатного педагога тільки як явище історії педагогіки, вважаючи їх несучасними, такими, що відносяться до соціальних і економічних умов 20 – 30-х років минулого століття в радянській державі. Фундаментальне значення розуміння педагогічної творчості А. Макаренко пов'язано із необхідністю сприйняття, осягнути педагогічну систему педагога в цілісному вигляді, в ієрархії взаємозв'язків і взаємозалежності окремих елементів. Таким чином, не можна говорити про сліпе копіювання в деталях і фактах педагогічного досвіду А. Макаренка. Слід творчо застосовувати його ідеї і положення згідно з вимогами сьогодення, конкретними умовами і завданнями української освіти.

Перспективи подальшого дослідження пов'язані із вивченням проблем професійного становлення майбутнього вчителя у контексті вітчизняного історико-педагогічного знання.

Список використаної літератури

- 1. Зюнкель В.** В Эрлангене изучают Макаренко / В. Зюнкель // Советская педагогика. – 1990. – № 4. – С. 131 – 139.
- 2. Зязюн І. А.** Наука і мистецтво педагогічної дії / І. А. Зязюн // Професійна освіта: педагогіка і психологія. Польсько-український, україно-польський журнал / За ред. Т. Левовицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ, 2001. – № 3. – С. 357 – 380.
- 3. Зязюн І. А.** Естетичний досвід особи. Формування і сфери впливу / І. А. Зязюн. – К. : Вища школа, 1976. – 174 с.
- 4. Зязюн І. А.** Естетичні засади розвитку особистості / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – 224 с.
- 5. Макаренко А. С.** О «Книге для родителей» / А. С. Макаренко // Пед. соч. : В 8 т. – М. ; Педагогика, 1986. – Т. 7. – С. 145.
- 6. Макаренко А. С.** Избранные педагогические сочинения / А. С. Макаренко. – М., 1946. –

С. 163 – 164. 7. **Розин В. М.** Предмет и статус философии образования / В. М. Розин // Философия образования. – М., 1996. – С. 9 – 13.
8. **Макаренко А. С.** Методы организации воспитательного процесса // А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : В 8 т. – Т.1. – М., 1983. – С. 98.

Игнатович О. Г. Ціннісно-смісьове ставлення до педагогічної діяльності в теорії та практиці А. С. Макаренка

У даній статі розглядається ціннісно-смісьове ставлення до педагогічної діяльності в теорії та практиці А. С. Макаренка. У статтях А. С. Макаренка відзначається, що педагогічна праця є особливим видом висококваліфікованої розумової та практичної діяльності з виховання та розвитку дитини, що формує в кожній особистості активну життєву та громадянську позиції. Підкреслюється позиція А. Макаренка про вирішальне значення педагогічної майстерності як мистецтва, художньої творчості в професійному становленні вчителя.

Ключові слова: педагогічна спадщина, професіоналізм, професійний розвиток, педагогічна майстерність, педагог-майстер, ціннісно-смісьове ставлення.

Игнатович О. Г. Ценностно-смысловое отношение к педагогической деятельности в теории и практике А. С. Макаренко

В данной статье рассматривается ценностно-смысловое отношение к педагогической деятельности в теории и практике А. Макаренко. В статьях А. Макаренко отмечается, что педагогический труд является особым видом высококвалифицированной умственной и практической деятельности по воспитанию и развитию ребёнка, формирующая в каждой личности активную жизненную и гражданскую позиции. Подчеркивается позиция А. Макаренко о решающем значении педагогического мастерства как искусства, художественного творчества в профессиональном становлении учителя.

Ключевые слова: педагогическое наследие, профессионализм, профессиональное развитие, педагогическое мастерство, педагог-мастер, ценностно-смысловое отношение.

Ignatovich O. G. Value-sense Attitudes to Pedagogical Activities in Theory and Practice of A. Makarenko

The article deals with value-sense attitudes to pedagogical activities in theory and practice of A. Makarenko. On the basis analysis of pedagogical heritage of A. Makarenko is considered the pedagogical activity is a special kind of highly intellectual and practical activity for upbringing and development of a child, which forms a vital and civil approach of each personality. Extraordinary personality, confidence, optimism and purposefulness, a deep faith in the results of pedagogical work, creation of effective educational technology directed on social creation, creativity are the

basic conditions of effective professional and pedagogical activity of A. Makarenko. A. Makarenko's pedagogical heritage runs through the ideas of professiogenesis, the characteristics as components of teaching professionalism and its general professional position and orientation. It is emphasized the position of A. Makarenko about the crucial importance of pedagogical skills as art, art creativity in professional development of the teacher, a condition of effective professional pedagogical activity.

Key words: pedagogical heritage, professionalism, professional development, pedagogical skills, and teacher-master, value-sense attitude.

Стаття надійшла до редакції 07.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4Макаренко

А. К. Луганська

ПЕДАГОГІЧНІ ЗДОБУДКИ АНТОНА МАКАРЕНКА У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ

Глибокі соціально-економічні перетворення, що відбуваються в Україні, об'єктивно пов'язані з якісними змінами в освітній сфері і педагогічній науці. Переосмислюються не лише мета і завдання педагогічної науки, а й методи та результати освітньо-виховної діяльності. Формування у молоді ціннісних орієнтацій є однією з найважливіших у виховному процесі навчальних закладів. Існуючі суперечності, що пов'язані з необхідністю формування особистості з активною соціальною позицією, здатної до саморозвитку і самовдосконалення – з одного боку, й несприятливою ситуацією в українському соціумі, де, на превеликий жаль, проблема дитячої безпритульності не є вигаданою, де зростає наркоманія і алкоголізм, де особистість орієнтується на матеріальну забезпеченість, комфорт, розваги – з іншого боку, спонукають звернутися до творчої спадщини А. С. Макаренка, теоретичні і практичні здобутки якого вплинули на виховний процес своєї країни, а найвизначніші – і на напрями розвитку світової педагогіки. І хоч деякі дослідники (Ю. П. Азаров) зазначають, що досвід А. С. Макаренка на сьогодишню освітньо-виховну практику переносити не можна, бо тепер інші часи, інші цінності, ми розуміємо, що його педагогічні ідеї мають вагу і сьогодні.

Названій проблемі присвячена значна кількість публікацій: наукові статті, монографії, дисертаційні дослідження, періодичні видання. Переважна більшість робіт пов'язана з оцінкою особи А. С. Макаренка як педагога і аналізом та актуальністю його досвіду. Світові й вітчизняні

педагоги акцентували увагу переважно на таких аспектах педагогічного досвіду Макаренка, як: роль колективу у розвитку особи, принципи паралельної дії, єдність виховання і життя, умови ефективності трудового виховання. Серед дослідників слід виділити вчених-педагогів Г. Волкова, В. Кумаріна, Л. Фролова, Л. Гриценко – з Росії, А. Левіна – з Польщі, Д. Данстена – з Великобританії, Гетца Хілліга – з Німеччини, Б. Бейкера – з США.

Новаторський підхід А. С. Макаренка до розв'язання проблем соціалізації молоді, до окреслення ідеального образу людини майбутнього та практичних шляхів її формування протягом багатьох років залишається предметом інтересу українських вчених та громадськості. Значний внесок в розвиток макаренознавства внесли українські вчені – Н. Абашкіна, А. Бойко, І. Зазюн, Л. Крамущенко, М. Окса, А. Ткаченко та багато інших. Усвідомлюючи, що час, коли жив і працював педагог, наклав ідеологічний відбиток на його творчість, сучасні вчені, педагоги розуміють, що використовувати її в практиці сучасної української школи треба творчо і об'єктивно.

З огляду на це метою нашої статті є узагальнення ведучих тенденцій педагогічного досвіду А. С. Макаренка і показ їх значення у вітчизняній та світовій практиці.

Завдання:

- здійснити аналіз досліджень спадщини А. Макаренка;
- визначити значення педагогічних ідей та практичного досвіду педагога;
- показати цінність педагогічної спадщини для сучасного виховного процесу в Україні.

Макаренко був неординарною фігурою. Коли ми розглядаємо його творчість через призму досліджень вітчизняних та іноземних авторів, то бачимо, який інтерес викликає у педагогів-практиків, вчених творчість і педагогічна діяльність А. С. Макаренка. Називаючи його «генієм досвіду» американський вчений Б. Бейкер підкреслив, що базисні проблеми, які досліджував Макаренко, залишаються актуальними донині і стосуються всього світу, не зважаючи на різні теоретичні засади і практичне застосування.

Зарубіжні вчені – макаренознавці серед цінних аспектів концепції А. Макаренка називають такі: 1) акцентування уваги на майстерності вихователя, на важливості його тону, голосу, виразу обличчя; 2) переконаність педагога, що виховні методи не повинні бути фіксованими, а мають змінюватися відповідно до умов і обставин; 3) доведення того, що увічливий тон, атмосфера взаємоповаги, піклування, доброзичливості благотворно впливають на вихованців; 4) доведення, що краса як і щоденна радість, оптимістичний погляд у майбутнє є важливим чинником у житті дитини.

Розглядаючи випадки Ю. Азарова проти А. С. Макаренка, не вдаючись до полемізування щодо міркувань, ніби досвід А. С. Макаренка

є тоталітарним, антигуманним, неактуальним в демократичному суспільстві, мимоволі помічасш, що звинувачення звернені не на конкретну цілісну модель «виховного колективу», а на уривчасті вирізки з написаних педагогом робіт. З таким підходом ми не погоджуємося. Макаренка треба вміти читати. Ми підтримуємо думку російського вченого В. Кумаріна з цього приводу: «Щоб засуджувати А. Макаренка, треба якщо не стати врівні, то хоча б зробити щось корисне. Твори А. С. Макаренка не можна читати з двох, трьох слів або абзаців, їх потрібно сприймати цілісно, з урахуванням умов, в яких він працював [6]. Наукова творчість видатного вченого невіддільна від процесу створення нової педагогіки, а його педагогічний досвід ми справедливо називаємо новаторським.

Отже, історичне значення спадщини великого педагога – новатора, як зазначав німецький вчений Гетц Хілліг, полягає в тому, що у його працях можна знайти ґрунтовну відповідь на найсучасніший педагогічний запит, а його ідеї, стверджують вітчизняні дослідники, дістають подальший розвиток у різних освітньо-виховних системах сучасності. Так, у педагога Макаренка є чому повчитися. Світ визнав велич вченого, який любив дітей палкою любов'ю, від якої повільно згорів і сам, бо не шкодував серця.

В педагогічній системі А. С. Макаренка важливе місце займають проблеми сімейного виховання. На допомогу вихователям він написав «Книгу для батьків», «Лекції про виховання дітей». Ці твори стали своєрідною енциклопедією сімейного виховання. У своїх працях А. Макаренко обґрунтував умови успішного виховання в сім'ї. До цього він відвідав багато родин, спілкувався з багатьма батьками, допомагав їм порадами. Таким чином, у Антона Семеновича зібралось багато матеріалу, досвіду, думок, вражень щодо сімейного виховання. У статті, ми проаналізуємо виховання в сім'ї. По-перше, вчений вважав, що важливе значення для виховання дітей має правильна організація життя сім'ї. В цьому, як підкреслював Макаренко, не може бути дрібниць. Тут все впливає на дітей: розпорядок життя, відношення до речей, чистота взуття, одягу, квартири. Великий вплив мають стосунки між батьками, між батьками і дітьми. По-друге, поведінка батьків, їх приклад, авторитет, тобто «все батьківське і материне життя – робота, думки, звички, почуття, прагнення» теж мають великий виховний вплив на дітей. Ми погоджуємося з його думкою, що батьки виховують дітей навіть тоді, коли їх нема вдома, вони виховують їх своїм прикладом. Батьківська вимога до себе, писав А. С. Макаренко, батьківська повага до своєї сім'ї, батьківський контроль за кожним своїм кроком – ось головний метод виховання. Ця макаренівська порада не втратила актуальності й сьогодні. По-третє, у виховній роботі праця має бути одним з основних елементів, наголошував Антон Семенович і докладно проаналізував сенс та значення трудового виховання в сім'ї, звернув увагу, що особливо повинні пам'ятати батьки. Серед цих порад можна вирізнити такі, які сприяють

формуванню умінь організувати свій успіх, застосовуючи нові методи, нові прийоми роботи, надаючи цікаві організаційні завдання [8, с. 304]. Скажімо, його погляди, ідеї і практичні дії щодо використання економіки у вихованні людини, де людина є господарем, активною діючою особистістю. Ми бачимо, що його практичні дії співзвучні сьгоднішньому часу, коли одним з важливих завдань є формування сучасного економічного мислення і здатності молоді до дій в сучасному економічному ринковому просторі, де лише людина розвинута, самодостатня, дійсний господар зможе бути успішною. Дитина, яка дістала у сім'ї правильне трудове виховання, надалі з успіхом долатиме життєві негаразди, готова до саморозвитку і самовдосконалення, до самостійного життя. Трудова підготовка, виховання трудової якості людини – це підготовка і виховання не тільки громадянина, але й виховання його майбутнього життєвого рівня, його добробуту.

Велич педагогіки А. С. Макаренка полягає в тому, що він показав можливість успішного виховання в родині. При цьому був глибоко переконаний, що «кожна сім'я повинна самостійно розв'язувати багато педагогічних завдань, користуючись аж ніяк не готовими, запозиченими рецептами» [11, с. 259]. Закінчуючи перший том «Книги для батьків» великий педагог сподівався, «що читач знайде у цій книзі корисні для себе вихідні позиції для власного педагогічного мислення» [11, с. 259]. Підводячи підсумки своєї виховної роботи А. С. Макаренко відмічав: «Якщо б хто-небудь запитав, як би я міг коротко визначити суть мого педагогічного досвіду, я б відповів, що як можна більше вимоги до людини і як можна більше поваги до неї» [12, с. 148]. Засади сімейного виховання стали об'єктом уважного вивчення зарубіжними дослідниками й почали популяризуватися серед батьківської спільноти країн світу.

Неоднозначність процесів, що відбуваються в Україні, формують несприятливе виховне середовище (дефіцит людяності, зростання правопорушень, вплив вулиці), де очевидно є неспроможність дорослих ефективно впливати на виховання молодого покоління. А виховання в тому й полягає, як зазначав А. С. Макаренко, що доросле покоління передає свій досвід, свою пристрасть, свої переконання молодшому поколінню. Для розвитку теорії виховання виняткове значення має науковий погляд А. С. Макаренка на сам процес виховання. «Виховання, – підкреслював педагог, – процес соціальний... З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить в безкінечне число стосунків, кожне з яких обов'язково розвивається, переплітається з іншими стосунками, ускладнюється фізичним і моральним ростом самої дитини. Весь цей «хаос» створює певні зміни в особистості дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – це завдання вихователя» [7, с. 14]. Більшість невдач виховного процесу в навчальних закладах сьогодення відбувається через небажання або невміння педагогів чітко забезпечити сформульовану А. Макаренко вирішальну вимогу ефективності виховного процесу – розумне поєднання моральних

уявлень вихованців з організацією відповідного досвіду, що переводять ці уявлення в площину діяльності, вчинку, звички. В Антона Семеновича є дуже багато думок про підготовку вчителя-вихователя, як для тодішньої школи, так і для сучасної. Педагог обґрунтував умови і принципи успішного сімейного виховання, серед них: дружні, турботливі стосунки між батьками і дітьми, єдність вимог батьків у вихованні дітей, максимум поваги до дитини. Отже, у вихованні трудність не в питанні, що слід робити, а як це зробити. В основі цього лежить педагогічна майстерність. Новим питанням педагогічних ідей А. С. Макаренка і була розробка рис педагогічної майстерності. Саме тут, на нашу думку, виявилися діалектичність його мислення, педагогічна зіркість та творчий стиль. Значення педагогічної майстерності самого А. С. Макаренка полягає в умінні поєднати теорію з практикою. Про це педагог розповів у «Педагогічній поемі», «Деякі висновки з мого педагогічного досвіду» та ін. Рисами педагогічної майстерності, за Макаренком, є:

- орієнтація вихователя в будь-яких обставинах;
- вміння знайти потрібні ефективні засоби впливу;
- індивідуальний підхід до вихованця;
- вміння організувати колектив;
- педагогічний ризик;
- знання педагогіки і психології.

Для педагогічної роботи потрібні не тільки знання, а й спеціальні навички, такі, як організаторські, постановка голосу, міміка, жести. «Я став справжнім майстром тільки тоді, коли навчився говорити «йди сюди» з 15 – 20 відтінками в голосі, коли навчився давати 20 нюансів в постановці обличчя, статури, голосу...» [7, с. 14]. Це питання педагогічної техніки, якої можна досягти тільки з досвідом.

Або дискусійне для деякого співставлення педагогіки навчання і педагогіки виховання. Ми погоджуємося з думкою вченого-педагога, що кожна освітня, навчальна дія має виховний характер, що не можна обмежити процес виховання лише освітньою дією, що виховний процес має право на існування як самодостатній. Ми вважаємо, що це стосується не тільки освітніх закладів, а й українського суспільства в цілому. Якби суспільство усвідомлювало важливість виховного аспекту будь-яких наших дій, то не допускало б в ЗМІ інформацію та на екран телепередачі, фільми, де є вбивства, насилля, які можуть викликати у молоді бажання слідувати цим негативним прикладам.

Дослідження педагогічної спадщини А. Макаренка показали, що ряд ідей, а головне – педагогічні інструменти, є особистісно орієнтованими і їх вивчення допоможе в розробці сучасних особистісно орієнтованих педагогічних технологій. Гуманістична сутність його виховної системи полягає в тому, що педагог постійно розширював межі розвитку своїх вихованців, він був великим майстром щодо індивідуального підходу й наполегливо створював ситуації, які вимагали

від вихованців потрібного, належного, розвиваючи тим самим максимально їхні потенційні можливості.

Багато й інших ідей, порад Макаренка сьогодні є актуальними для всього суспільства. Він започаткував те, що ми нині називаємо «громадянське виховання». Сучасні освітні заклади України мають бути максимально зорієнтовані на створення умов для молоді брати участь у навчально-виховному процесі, приймати самостійні рішення, відчувати відповідальність за себе й за інших. Зараз ми набагато частіше говоримо про учнівське самоврядування, вважаючи його практичною школою демократії. Макаренко вважав його надійним помічником у вихованні. Але самоврядуванню треба вчити і вчитись. Педагог не грав з дітьми в самоврядування, він вчив їх жити, самостійно приймаючи рішення. Вчив і при цьому вказував, що без чіткого осмислення, з чого почати і до чого йти, нічого, крім компрометації ідеї, не буде.

Центральною ідеєю педагогічної системи А. Макаренка стала ідея виховання у колективі та через колектив. Ця сутнісна серцевина його творчої спадщини посідає чільне місце у вітчизняних та зарубіжних дослідженнях (від повного заперечення ідеї колективізму до позитивної оцінки деяких його складових). У своїй науковій спадщині педагог представив теорію дитячого колективу, розкрив основні його ознаки, визначив стадії його розвитку, шляхи формування і методику використання виховних можливостей колективу. Сформований і вихований ним колектив – середовище, яке послуговувалося високими моральними орієнтирами, діяло на засадах самоврядування і давало можливість дитині відчути свої сили. Згідно з його вченням характерними ознаками стилю життя і діяльності дитячого колективу є: мажор, почуття власної гідності, захищеності, здатність до орієнтування, гальмування, звичка поступатися товаришеві, єдність колективу. Практика підтверджує, якщо панує життєрадісний тон, в основі якого свідомо дисципліна, єдність і дружба, почуття власної гідності кожного члена колективу, виховання учнів дається легше. Питання виховуючого колективу наразі залишається дискусійним і серед вітчизняних вчених. Нині цей компонент майже зник з наукового вжитку, оскільки колективні організаційні форми не є загальноприйнятими в нових суспільно – економічних умовах. Але хочеться зазначити, що теорія виховуючого колективу забезпечила науковий підхід до проблеми педагогічної майстерності і методики виховання в цілому, а практична реалізація його ідей сприяла вирішенню проблем теорії моралі, учнівського самоуправління, свідомої дисципліни, творчої діяльності. Не можна недооцінювати, скажімо, роль спілкування людини з людиною в колективі для власного саморозвитку, самопізнання і для соціалізації. Сам педагог сповідував і пропагував не тоталітаристську колективність, а демократичну. Рада командирів, без консультацій з якою Антон Семенович не приймав жодного рішення, керувала всім життям колонії, стала першим паростком самоуправління і демократії [6]. Саме таку

колективність ми повинні сповідувати сьогодні, колективність, яка б сприяла, дозволяла формувати самодостатню, розвинену особистість.

Підсумовуючи сказане, слід підкреслити, що А. С. Макаренко створив найефективнішу педагогічну систему ХХ ст. В його творах всебічно і глибоко показано теорія і практика виховання нової людини, визначено роль колективу та праці в цьому складному та тривалому процесі охарактеризована цілісна система науково-педагогічного знання, системотворчим елементом якої є принцип доцільності і єдності особистості колективу. А. С. Макаренко зробив більше ніж будь-хто для того, щоб виховати високо моральних, гідних громадян своєї країни. Розроблені Антоном Семеновичем основи сімейного виховання, завдяки практичній обумовленості не втратили актуальності і сьогодні. Запропоновані педагогом закони колективної життєдіяльності набули світового значення. Ряд педагогічних відкриттів педагога-новатора є дуже значущі, але на жаль на сьогодні ще не достатньо оцінені. Серед них ідея виховного колективу як основа цілісної системи формування особистості. Перед українськими вченими, педагогами-практиками стоять досить складні завдання, пов'язані з подальшим опануванням спадщини класика світової педагогіки, яка була, є і буде життєдайним джерелом для розвитку педагогічної науки.

Список використаної літератури

- 1. Абашкіна Н.** Чи актуальна сьогодні педагогіка А. С. Макаренка? / Н. Абашкіна // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2003. – Вип. 1. – С. 217 – 224.
- 2. Бабенко Л. В.** Пріоритетні ідеї виховного впливу в педагогічній спадщині А. С. Макаренка.
- 3. Бойко А. М.** Педагогічна спадщина в контексті загально педагогічної підготовки вчителів / А. М. Бойко, Н. М. Дем'яненко // Педагогіка і психологія. – 1998. – №1. – С. 162 – 168.
- 4. Дічек Н. П.** Спадщина А. С. Макаренка у контексті світового історико-педагогічного процесу хх століття (на матеріалах англомовних джерел) / Н. П. Дічек. – К. : Логос, 2005. – 36 с.
- 5. Гриценко Л. И.** Педагогические идеи А. С. Макаренка за рубежом. / Л. И. Гриценко // Педагогика. – 2004. – № 7. – С. 76 – 84.
- 6. Кумарин В. В.** Макаренко, которого мы не знали или куда реформировать школу / В. В. Кумарин // Народное образование. – 2002. – № 8. – С. 15 – 24.
- 7. Макаренко А. С.** Педагогічні твори / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика. – Т.5. – С. 14.
- 8. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа. – 1972. – С. 259, С. 304.
- 9. Макаренко А. С.** Проблеми шкільної радянської освіти / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1970. – Т. 5. – С. 148.
- 10. Окса М. М.** Універсальні цінності спадщини А. С. Макаренка і сучасність / М. М. Окса // Шлях освіти. – 1998. – № 1. – С. 12, 46.
- 11. Хиллиг Г.** Макаренко – педагог, а не писатель / Г. Хиллиг, С. Невская // Імідж сучасного педагога. – 2003. – № 2. – С. 9 – 11.
- 12. Ярмаченко Н. Д.** Педагогическая деятельность и творческое

наследие А.С. Макаренка. Книга для учителя / Н. Д. Ярмаченко. – К. : Радянська школа, 1989. – 312 с.

Луганська А. К. Педагогічні здобутки Антона Макаренка у вітчизняній та світовій практиці

У статті розглянуто науково-педагогічну спадщину видатного педагога ХХ ст. А. С. Макаренка, показано окремі аспекти його педагогічної системи, зокрема виховання в сім'ї, колективну життєдіяльність, роль праці у вихованні підростаючого покоління, розкрито значення педагогічних ідей та досвіду вченого-новатора для сучасного вітчизняного та зарубіжного виховного процесу.

Ключові слова: педагогічна спадщина, педагогічна діяльність, теорія, методи навчання і виховання, макаренознавство.

Луганская А. К. Педагогические достижения Антона Макаренко в отечественной и мировой практике

В статье рассмотрены научно-педагогическое наследие выдающегося педагога ХХ ст. А. С. Макаренка, показано отдельные аспекты его педагогической системы, в частности воспитание в семье, коллективную жизнедеятельность, роль труда в воспитании подрастающего поколения, раскрыто значение педагогических идей и опыта ученого-новатора для современного отечественного и зарубежного воспитательного процесса.

Ключевые слова: педагогическое наследие, педагогическая деятельность, теория, методы обучения и воспитания, макаренознавство.

Lugansk A. K. Pedagogical heritage of A. S. Makarenko and modernity

The highlights article the scientific-pedagogical heritage of an outstanding teacher of the XX. A. S. Makarenko, shown some aspects of the educational system, in particular upbringing in the family, collective activity, the role of labour in the upbringing of the younger generation, which occupy a prominent place in Russian and foreign studies, as well as the features of the pedagogical skills, which were діалектичність thinking, pedagogical insight and creative style of the teacher, is the value of pedagogical ideas and experience of the scientist and innovator for modern Russian and foreign educational process, attention was focused on the possibility and necessity of the use of educational achievements of the teacher-practice for the further development of educational systems of the modern world.

Key words: pedagogical heritage, pedagogical activity, theory, methods of training and education, makarenoznnavstvo.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4 Макаренко

О. М. Полтавська

**ПРОБЛЕМИ КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ
СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА**

Спілкування є атрибутивною характеристикою людини, основним способом її життєдіяльності у суспільстві. Завдяки спілкуванню людина включається у різні стосунки – виробничі, ділові, політичні, морально-етичні тощо. Сучасне виробництво висуває серйозні вимоги до молодих фахівців саме у комунікативному плані, вони мають вміти: продуктивно спілкуватися з усіма учасниками професійної діяльності, долати комунікативні бар'єри, попереджати та вирішувати різні конфліктні ситуації, працювати у команді тощо.

Проблеми культури спілкування досліджуються у широкому міждисциплінарному контексті різних наукових дисциплін (філософія, соціологія, психологія, педагогіка, конфліктологія тощо). Така увага до цієї проблематики зумовлена значущістю культури спілкування у цілісному вимірі загальної культури людини. Філософський аспект дослідження проблеми спілкування репрезентує погляди на спілкування як необхідну умову існування та соціалізації особистості (Б. Паригін), як комунікативний вид діяльності, що виражає практичну активність суб'єкта (М. Каган). Психологи розглядають потреби у спілкуванні як найважливіші чинники, що визначають особистісний смисл у формуванні особистості (О. Леонтьєв, Б. Ломов та ін.). Відповідно потреба у спілкуванні пов'язана із процесом взаємодії особистості та соціокультурного середовища. Психолого-педагогічні засади формування культури спілкування, підготовки фахівців різного профілю до ділового спілкування представлено у дослідженнях В. Андрєєва, О. Гулевича, Ю. Ємельянова, Ю. Жукова, О. Журавльова, Л. Власова, В. Сементовської, Г. Ковальова, О. Панасюка, Л. Петровської, О. Свенцицького, Т. Яценко та ін.

Проблеми культури спілкування представлено у педагогічній спадщині багатьох видатних педагогів минулого – Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Л. Толстого, К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського та ін. Слід відзначити, що на особливу увагу заслуговують позиції видатного українського педагога ХХ століття – Антона Семеновича Макаренка.

Мета статті – визначити основні педагогічні ідеї А. С. Макаренка щодо культури спілкування особистості.

Сучасний науковий дискурс репрезентує численні наукові дослідження у галузі макаренкознавства. Так проблеми теорії та практики А. С. Макаренка представлено у роботах українських (Н. Дічек, І. Зязюн, С. Карпенчук, М. Окса, М. Ярмаченко та ін.), російських

(В. Беляєв, Л. Гриценко, І. Козлов, В. Кумарин, С. Невська, А. Фролов, О. Ілалтдінова та ін.) та зарубіжних (З. Вайтц, В. Зюнкель, Х. Расмуссен, Г. Хілліг, Л. Фрезе та ін.) науковців. В. Сластьонін відзначав, що «спадщина А. С. Макаренка як явище світової педагогічної культури склалося у результаті багаторічної безкомпромісної боротьби за утвердження принципово нового погляду на виховання людини, яка підрастає, за утвердження науки про її соціалізацію та розвиток» [4, с. 5].

У педагогічній спадщині А. Макаренка проблеми спілкування, культури взаємодії між різними учасниками виховного процесу не представлені як предмет спеціального наукового дослідження. Однак, вагоме значення мали такі аспекти, як роль спілкування у процесі становлення колективу, проблеми ділових та міжособистісних стосунків у колективі.

Основні позиції педагогічної спадщини А. Макаренка в контексті забезпечення культури спілкування, міжособистісної взаємодії стосуються взаємин у дитячому колективі, стосунків між учнями та педагогами, педагогами та батьками. Однак, усі ці позиції мають суттєве значення для визначення напрямків культури спілкування представників будь-якої фахової галузі. Так, заслуговують на увагу вимоги А. Макаренка до майстерності педагогів, оскільки на його думку «людина, яка не володіє мімікою, не вміє надавати своєму обличчю потрібний вираз, не володіє своїм настроєм, не може бути гарним вихователем. Педагог має вміти ходити, жартувати, радіти та засмучуватися. Вихователю повинен так вміти вести себе, щоб кожна його дія була виховуючою» [3, с. 179]. Так само актуальною постає така позиція: «Більшість організаторських помилок у роботі із дітьми відбувається внаслідок грубощів у спілкуванні. З ними слід розмовляти так, щоб у спілкуванні з вами вони відчули вашу культуру, вашу терплячість, вашу особистість. Ми маємо саме так навчитися розмовляти з ними».

Особливу увагу А. Макаренко приділяв мовленнєвому спілкуванню. Так, хрестоматійною вважається позиція А. Макаренка про те, що педагогом-майстром учитель може стати лише тоді, коли навчиться вимовляти найпростіші слова та фрази (наприклад, «йди сюди») з 15 – 20 інтонаційними відтінками, коли навчиться надавати 20 нюансів у постанові обличчя, фігури, голосу [2, с. 58]. Для формування педагогічної майстерності вчителя особлива увага приділялася вмінням керувати своїм голосом, артикуляційним апаратом. Так, А. Макаренко розглядалося питання щодо навчання педагогів умінню розмовляти з батьками учнів: «Я бачив багато педагогів, які знають ... однак, розмовляти ані з батьками, ані з учнями не вміють. Це потрібно поставити у програму педагогіки» [2, с. 83]. Крім того, у мовленні педагога суттєву роль відіграє впевненість: «Якщо ви впевнені, що спроможні вимагати до кінця, дитина завжди зробить все, що необхідно» [2, с. 66].

У контексті підготовки майбутніх фахівців, зокрема технічного профілю, актуальною є позиція А. Макаренка щодо ставлення до нецензурної лайки. Так, у «Книзі для батьків» видатний педагог зауважує, що «матерне слово є неприкрашена, дрібна гидота, ознака дикої, самої первісної культури, цинічне, зухвале хуліганське заперечення нашого шляху до глибокої і дійсно людської краси». Відповідно, стрижнем справжньої культури спілкування є гуманне ставлення людини до людини. Показовим є досвід А. Макаренка, який надавав великого значення культурі свого спілкування з вихованцями колонії, де ступінь підкорення його вимогам як керівника визначалася не адміністративними санкціями, а мірою ефективності його особистісного контакту з підлітками.

Культура мовлення передбачає знання сучасної літературної мови, вміння будувати діалог та монолог, вміння аргументувати, адекватно добирати необхідні мовленнєві засоби та ін. Особливі зусилля мають бути спрямовані на боротьбу з використанням ненормативної лексики.

З метою формування культури мовлення А. Макаренко активно залучав своїх вихованців до читання художньої літератури, до мистецтва. Обов'язковим була присутність вихованців на загальних зборах, де їх привчали грамотно говорити, аргументувати свою точку зору.

Стосовно такого аспекту, як вміння слухати співрозмовника, особливого значення набуває дотримання вимог педагогічного такту, вагомим складником якого є ввічливість: «Ввічливість до кожного гостя, до кожного товариша має бути доведена, звичайно, до досконалості». Так само важливим визнавалося вміння орієнтуватися у ситуаціях спілкування, які спрямовані на відчуття настрою співрозмовника, дотримання певної дистанції, аналіз ситуації в цілому.

Сучасний контекст дослідження проблематики спілкування включає поняття «асертивність» як вміння ясно та впевнено викладати свої думки, визначати свої бажання, потреби та почуття. Зазначений термін у педагогічній спадщині А. Макаренка не використовувався, однак він вимагав точності в усьому: у словах, виразах, у викладі думок та почуттів.

Відповідно до загальних вимог щодо культури спілкування А. Макаренко приділяв увагу й зовнішньому вигляду педагога, його охайності та акуратності. У книзі «Коллектив та виховання особистості» він відзначав, що не допускав до уроку неохайно одягнутого вчителя, «я й сам виходив на роботу у найкращому своєму костюмі, який у мене був» [1, с. 209 – 210]. Надзвичайно яскравим є й таке висловлювання А. Макаренка: «Вихователь, який витягає з кишені чорну зім'яту хустку, – це вже не вихователь».

Таким чином, аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка засвідчує, що він надавав великого значення культурі міжособистісного спілкування як вагомому складнику загальнолюдської культури в цілому. Досвід видатного педагога має активно використовуватися при реалізації

завдань професійної підготовки майбутніх фахівців у вищих закладах освіти.

Подальші перспективи дослідження пов'язані із вивченням форм та методів педагогічної взаємодії у контексті основних проблем теорії та практики вітчизняної педагогіки 20-30-х рр. ХХ ст.

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1972. – 336 с. **2. Макаренко А. С.** Некоторые выводы из педагогического опыта / А. С. Макаренко. – М. : Худож. лит., 1964. – 671 с. **3. Макаренко А. С.** Проблемы школьного советского воспитания / А. С. Макаренко // Соч. : в 7 т. – Т. 5. – М. : АПН РСФСР, 1958. – 558 с. **4. Слостенин В. А.** Макаренко как теоретик воспитания / В. А. Слостенин // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 5 – 7.

Полтавська О. М. Проблеми культури спілкування у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

У статті розглядаються проблеми культури спілкування як складової частини загальної культури особистості в контексті основних педагогічних ідей видатного українського педагога ХХ століття А. С. Макаренка, перспективність використання педагогічних ідей А. С. Макаренка в процесі формування культури ділового спілкування студентів технічних ВНЗ.

Ключові слова: культура спілкування, культура ділового спілкування, культура мовлення, педагогічна спадщина А. С. Макаренка.

Полтавская Е. Н. Проблемы культуры общения в педагогическом наследии А. С. Макаренко

В статье рассматриваются проблемы культуры общения как составляющей части общей культуры личности в контексте основных педагогических идей выдающегося украинского педагога ХХ века А. С. Макаренко, перспективность использования педагогических идей А. С. Макаренко в процессе формирования культуры делового общения студентов технических вузов.

Ключевые слова: культура общения, культура делового общения, культура речи, педагогическое наследие А. С. Макаренко.

Poltavskaya E. N. The Problems of Culture Communication in Pedagogical Heritage of A. S. Makarenko

In the article the problems of culture communication are considered as a compound part of the general culture of the personality in a context of the main pedagogical ideas of the outstanding Ukrainian teacher of the XX century A. S. Makarenko. Requirements to communication culture of the personality are discovered on the basis of A. S. Makarenko's positions about

culture of communication in children's collective, interpersonal communication between pupils and teachers, teachers and parents, culture of communication of the teacher as integral part of professional pedagogical skill of the teacher. The special attention is paid to speech culture, control of a voice, formation of skills of active hearing, culture of appearance. It is discovered the interrelation of culture of communication of the head of collective and success of activity of collective as a whole. It is presented the position of A. S. Makarenko concerning fight against an offensive language. It is proved prospects of use of pedagogical ideas of A. S. Makarenko in the course of formation of culture of business communication of students of technical colleges.

Key words: culture of communication, culture of business communication, standard of speech, A. S. Makarenko's pedagogical heritage.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лобода С. М.

УДК 37.091.4Макаренко:[37.015.31:316.42]

С. Я. Харченко

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА АНТРОПОЛОГІЯ А. С. МАКАРЕНКА ТА СУЧАСНІСТЬ

В останні десять років у просторі сучасної гуманітарної думки сталося зрушення в плані рецепції радянської культури та її основних міфів. Якщо у перебудовну і постперебудовну епоху в центр культурного життя вийшов постмодернізм, який займався активною деконструкцією радянської міфології, то діалог сучасної – вже постпостмодерністської культури – з радянським минулим будується іншим чином: зараз очевидно, що радянське треба переосмислювати – і переосмислювати об'єктивно. Радянська міфологія та її стійкі міфи в сучасній культурі не розвінчуються, а швидше трансформуються. Одним з таких радянських міфів є міф Макаренко або, точніше, міф про Макаренко.

Міф про А. С. Макаренко був досить стійкий в радянській культурі аж до перебудовних часів. Наприкінці 80-х – початку 1990-х років міф про Макаренко у ряді інших радянських міфів (міф про Леніна, міф про Миколу Островського і т.п.) зазнав певної деконструкції. Так наприклад, вийшла низька статей, поширюючи той або інший міф про репрезентацію А. С. Макаренка. Наприклад, одна з подібних статей називалася «Великий педагог Гулагу» (Ю. Азаров. Праця. 1992. 17 жовтня), інша – «Ідеї замість виховання» (А. Горелов. Праця. 1993. 28 січня) тощо.

Крім того, в 1989 році вийшов художній роман-дослідження Ю. Азарова «Не піднятися тобі, старий», в якому читачеві пропонувалося по-новому поглянути на особистість А. С. Макаренка і на його педагогічну систему.

У наш час міф про Макаренка продовжує своє існування. Особистість А. С. Макаренка і його справа викликає великий інтерес у Росії і на Заході (чому свідчення – численність «макаренковських» іншомовних сайтів в Інтернеті).

Дослідження культурно-історичних умов формування педагогіки А. С. Макаренка дозволило побачити його місце в широкому спектрі ідей, течій і практик, які активно розроблялися на початку ХХ ст. у відповідь на потреби суспільного розвитку. Велич А. С. Макаренка в тому і полягає, що він виявився на рівні вимог епохи і у власному педагогічному досвіді вловив фундаментальні закономірності перетворення суспільства за допомогою педагогічної діяльності. Хоча він не отримав «блискучої» вищої професійної освіти, будучи провінційним вчителем, але його ерудиція, педагогічний талант і чуття дозволили йому виробити власну струнку філософсько-світоглядну систему соціально-педагогічної антропології, що реконструюється з його педагогічної практики, літературно-художньої та наукової творчості.

Головні сторони його філософсько-світоглядної системи були покликані обґрунтувати найбільш важливі властивості та елементи його педагогічних поглядів і практик.

Звичайно, він чудово віддавав звіт у тому, що соціально-історичні перетворення (відносини влади, власності) задають вихідні початкові умови для роботи з формування людини нового типу, без них вона була б неможлива, була б чистою утопією. Але він настільки ж добре розумів, що нові соціальні відносини в країні можуть наповнитися змістом і зміцнитися тільки за допомогою кропіткої роботи виховання в кожній людині нових особливостей. Тому антропология А. С. Макаренка і носить соціально-педагогічний характер.

А. Макаренка не займався вивченням будови суспільства, взаємодії фундаментальних складових суспільного життя в процесі його розвитку (революційного або еволюційного). Соціально-історичні умови революційної Росії він знайшов найбільш підходящими для вивільнення природи людини з-під гніту спотворюючих її обставин (соціальної нерівності, пригноблення та убогості, примусово насадженої неосвіченості). Природа людини, з точки зору А. Макаренка, не зумовлена «відтепер і повсякчас», вона має соціально-історичний вимір.

Цей глибокий зв'язок природи людини (сукупності властивостей) з соціально-історичними відносинами у А. С. Макаренка безсумнівний: не дарма він гостро переживає катастрофічне невикористання можливостей, які криються у нових суспільних відносинах, що складаються в педагогічній діяльності (горезвісний «олімп») і повсякденної життєдіяльності. Зрозуміло, тут можна знайти чимало

прикладів романтичної переоцінки глибини перетворень, завищених очікувань і безсумнівних ілюзій. Коли сталінізм остаточно здійснив великий «перелом» і взяв курс на тотальний репресивний контроль, А. С. Макаренко добре зрозумів, що такому режиму потрібен «гвинтик», а не свідомий суб'єкт суспільства.

Антропологізм як принцип дозволяє орієнтувати педагогічну теорію і практику на людину і реальність, її навколишнє. Тут криються і достоїнства і недоліки. Переваги полягають у розгляді людини в єдності людської природи (духовних і тілесних засад, універсальної природи всіх людей), перемикання уваги при вивченні суспільства на людей (осіб і груп, її складових), вивчення реального світу і людини – органічної частини його.

Але тут же виявлялися і не менш очевидні слабкості: абстрактність тлумачення природи людини (не пояснювалися істотні соціальні відмінності між людьми, які погано об'єдналися з ідеєю єдиної загальної природи людини). Антропологізм безпорадно міркує про «нормальну» людину, про «здоровий глузд», про «само собою відомі речі», ясно бачачи, що і норми, і здоровий глузд в людському гуртожитку надто часто наповнюються діаметрально протилежними сенсами.

Найбільш близькою до реальності буде оцінка філософсько-світоглядних позицій педагога як соціально-педагогічної антропології. Тут важливо те, що людина розуміється як частина суспільства, поза якого вона просто неможлива. Але людина – категорія, яка здатна до розвитку й зміни: її природа еластична, і соціум це показує. Ось чому засобом зміни людини і суспільства для нього є соціально-антропологічно орієнтована педагогіка. Він знаходить інструмент, за допомогою якого це можна зробити, – спеціально створюється виховний колектив, тобто така спільність вихователів і вихованців, яка відтворює істотні форми повсякденної життєдіяльності суспільства і через це – особливості «здорової», «нормальної» людської природи.

Так з'являється ідея виховного колективу і колективу, що виховує та його засоби: організація спілкування та виробництво.

Чому педагогічна антропологія? Зрозуміло, що це було його покликанням, справа його життя. Характерно, що ще в 20-ті рр. він атестує себе як «старого педагога». Він не політик, навіть не письменник: М. Гіркий своєчасно відсік його вихідні наміри до письменництва, тому подальша його літературна творчість стала способом соціально значущої рефлексії над його професійною діяльністю. Педагогічна діяльність вперше набула не вузькошкільний або сімейно-побутовий характер, як це було в дореволюційній Росії, а нарешті ставала формою здійснення соціально-антропологічного реформаторства. До цього педагог в реалізації завдань виховання і розвитку особистості стикався з принциповим розривом, протиріччям: освоєння цінностей культури та становлення особистості як справжнього суб'єкта своєї соціальної життєдіяльності натрапляло на такі непереборні перешкоди, як феодальні

порядки, жахлива соціальна нерівність, соціально-економічне і національне гноблення, міліцейське і чиновницько-бюрократичне свавілля. Спроби «відгородитися» від цих реалій лише виявляли їх утопічність. Педагогічна діяльність А. С. Макаренка спрямована до широкого соціально-історичного перетворення: вона вперше робить педагогіку масовою практикою соціального реформаторства.

При найближчому розгляді стає видно, що уявлення Макаренка про колектив лежать в руслі розвитку соціальної психології та соціально-психологічно орієнтованого менеджменту, які як раз в цей час робили свої перші успішні кроки, а після Другої світової війни перетворили управління суспільством. Колектив, про який каже А. С. Макаренко, є не що інше, як згуртована група, в тому сенсі, про який говорить соціальна психологія (єдність соціально значущого спілкування, єдність норм і правил, соціально-психологічна захищеність індивіда).

Найвизначнішим представником вітчизняної педагогіки, який розробляв теорію колективу, був саме А. С. Макаренко. Він сформулював закон життя колективу: рух – форма життя колективу, зупинка – форма його смерті; визначив принципи розвитку колективу (гласності, відповідальної залежності, перспективних ліній, паралельної дії); виокремив етапи (стадії) розвитку колективу. Велике значення А. С. Макаренко надавав стилю внутрішньо колективних відносин. Відмінною ознакою сформованого колективу він вважав: 1) мажор – постійну бадьорість, готовність вихованців до дії; 2) відчуття власної гідності, яке витікає з уявлення про цінності свого колективу, гордість за нього; 3) дружнє єднання його членів; 4) відчуття захищеності кожного члена колективу; 5) активність, що проявляється в готовності до впорядкованої, ділової дії; 6) звичку до гальмування, стриманості в емоціях і словах.

Як відомо, первинний колектив у А. С. Макаренка – це загін. Саме в загоні здійснюються міжособистісні контакти, тому іноді А. С. Макаренко називав загін контактним колективом. У результаті пошуків А. С. Макаренка прийшов, врешті-решт, до доцільності створення різновікового загону.

Постановка мети, близької, середньої і далекої перспективи в педагогічній теорії А. С. Макаренка розглядається як найважливіший і самостійний розділ виховної роботи. Вибір мети здійснюється за допомогою колективного пошуку вихованцем перспектив власного розвитку, перспектив розвитку колективу. Відсутність перспективи розглядається як гальмо на шляху розвитку. У зв'язку з цим А. С. Макаренко ставить і вирішує питання про діалектику близьких і далеких цілей у життєдіяльності колективу, про суперечності цих цілей, що дозволяються в колективно організованій діяльності.

Мажорний стан колективу, на думку А. С. Макаренка, багато в чому залежить і від «завтрашньої радості» – цілі близької перспективи, і від радості, відсунутої у часі, – цілі середньої перспективи. Однак

найбільш повну емоційну задоволеність колектив і вихованець відчуває тоді, коли їх діяльні зусилля спрямовані на наближення цілей далекої перспективи.

Соціально-педагогічна антропологія А. С. Макаренка містила цілу низку новацій, які можна зрозуміти лише з урахуванням сказаного.

1. Він не просто розробив теорію колективу як засіб виховання, а на практиці довів можливість глибокого перетворення властивостей особистості в процесі її колективної життєдіяльності, коли колектив стає способом самореалізації кожної особистості.

2. Він обґрунтував і реалізував винятково плідну ідею про саморозвиток особистості, коли педагогічний процес полягає в його організації, а не в перетворенні людини в пасивний об'єкт виховних маніпуляцій.

3. Він був не тільки теоретиком, який володів всім багатством сучасних йому педагогічних теорій і методик, але завдяки своїй теоретичній підготовленості став видатним практиком, на ділі здійснивши те, що до нього не вдавалося нікому.

4. Він став засновником справжньої соціальної роботи та соціальної педагогіки, здійснивши перевиховання осіб з край запущеною девіацією (злочинці, безпритульні).

Таким чином, можна зробити наступні висновки: оригінальна філософсько-світоглядна система, що лежить в основі педагогічної теорії і практики А. С. Макаренка, є соціально-педагогічною антропологією; будучи спадкоємцем антропологічної традиції А. С. Макаренка істотно коригує її соціальним вимірюванням людини (людина не просто має власну своєрідну «природу», але й отримує її завдяки суспільству, як «неприродну природу»); природу людини А. С. Макаренка розуміє як сукупність необхідних властивостей і способів життєдіяльності в суспільстві (що первинно, а що вдруге в цій зв'язці – антропологізм не вказує); стрижень соціально-педагогічної антропології А. С. Макаренка – виховання нової людини для щасливого повноцінного життя за допомогою включення його в правильно організовані істотні форми життєдіяльності суспільства такі як трудові колективи, де особа знаходить як необхідні засоби для свого розвитку, так і умови для самореалізації; соціально (з урахуванням, ідеалів, цілей і завдань суспільства) і антропологічно (для людини, в ім'я людини) орієнтована педагогіка у А. С. Макаренка стає засобом і методом соціального реформування радянського суспільства, а напрацьований в цьому напрямку «інструментарій» привертає пильну увагу таких галузей сучасного гуманітарного знання, як соціальна робота й соціальна педагогіка; соціально-педагогічна антропологія А. С. Макаренка є продукт певних культурно-історичних умов, яким властиві як досягнення, так і недоліки, тому необхідно уникати фетишизації його спадщини для збереження і використання евристично цінного в його системі.

Харченко С. Я. Соціально-педагогічна антропологія А. С. Макаренка та сучасність

У статті стисло розглянуто місце А. С. Макаренка в широкому спектрі ідей, течій і практик, які активно розроблялися на початку ХХ ст. Розкривається філософсько-світоглядна система як соціально-педагогічної антропології, що лежить в основі педагогічної теорії і практики А. С. Макаренка. Розкривається уявлення А. С. Макаренка про колектив: його вплив на виховання та розвиток особистості, закон життя колективу, визначено принципи та етапи (стадії) розвитку колективу. Описуються стилі внутрішньо колективних відносин та основні ознаки сформованого колективу. Описується значення постановки мети, близької, середньої і далекої перспективи в педагогічній теорії А. С. Макаренка. Розкривається ціла низка новацій, які включає соціально-педагогічна антропологія А. С. Макаренка.

Ключові слова: Міф про А. С. Макаренка, філософсько-світоглядна система, соціально-педагогічної антропологія, антропологізм, колектив.

Харченко С. Я. Социально-педагогическая антропология А. С. Макаренко и современность

В статье кратко рассмотрено место А. С. Макаренко в широком спектре идей, взглядов и практик, которые активно разрабатывались в начале ХХ ст. Раскрывается философско-мировоззренческая система как социально-педагогической антропология, которая лежит в основе педагогической теории и практики А. С. Макаренко. Описывается представление А. С. Макаренко о коллективе: его влияние на воспитание и развитие личности, закон жизни коллектива, определены принципы, этапы (стадии) развития коллектива и стили внутренне коллективных отношений, а так же основные признаки сложившегося коллектива. Рассмотрено значение постановки цели, ближней, средней и дальней перспективы в педагогической теории А. С. Макаренко. Раскрывается целый ряд новацій, которые включает социально-педагогическая антропология А. С. Макаренко.

Ключевые слова: Миф о А. С. Макаренко, философско-мировоззренческая система, социально-педагогической антропология, антропологизм, коллектив.

Kharchenko S. Ya. Socio-pedagogical Anthropology by A. S. Makarenko and Present Day

The article briefly considers the place of Makarenko's ideas in a wide range of trends and practices that actively developed in the early XX century in response to the needs of social development. It reveals the philosophical and ideological system that underlies Makarenko's theory and practices. This system as a socio-educational anthropology is analyzed. It becomes means and method of social reformation of Soviet society. Scientific tools that gained in this direction attract attention of such areas of contemporary humanities as

social work and social pedagogy. The article deals with Makarenko's theory that describes the connection of human nature (the set of properties) with the socio-historical relations. Makarenko's idea about team is disclosed: its impact on the education and personal development, the law of life group, the principles and stages of team development. The description of the collective relations styles and main features of the established group are given in the article. It is grounded the value setting goals, close, medium and long term perspective in educational theory of A. Makarenko. It's considered as the most important and independent part of the educational work. A number of innovations that Makarenko's socio-pedagogical anthropology includes are revealed.

Key words: Myth about A. Makarenko, philosophical and ideological system, socio-pedagogical anthropology, anthropologism, team.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4

М. М. Чумак

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА А. С. МАКАРЕНКА У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ РЕАЛІЙ

Педагогічна спадщина видатного педагога зі світовим ім'ям Антона Семеновича Макаренка була спрямована в майбутнє, тобто в сьогодення. Складні умови, у яких він працював, не дали змоги повністю розкритися його творчому потенціалу, але у спадщині педагога результативно поєдналися теорія і методика навчання і виховання, важливі проблеми педагогічної майстерності і практичні здобутки.

Цінним внеском у педагогічну науку стало визначення А. С. Макаренком ролі педагогічного колективу, керівника школи як вирішального фактора у навчанні і вихованні дітей. Особисто від кожного вчителя предметника, класного керівника, вихователя, заступника директора й самого директора школи залежить і рівень навчальних досягнень, і рівень вихованості кожного учня. Важливо, щоб вимоги всіх членів колективу закладу були єдиними, вмотивованими і зрозумілими для дітей.

Аналіз педагогічної спадщини А. С. Макаренка свідчить про те, що в центрі своєї виховної системи він ставив моральне виховання, підготовку молодого покоління до життя. Педагога турбувало багато важливих проблем: суспільство і особистість, колектив і особистість,

свобода і необхідність, права і обов'язки, авторитет, влада і такт, свідомо дисципліна, вимогливість і повага тощо.

Дослідженням педагогічної спадщини А. С. Макаренка займалась велика кількість учених, які аналізували різні аспекти його виховної системи, творчої та практичної діяльності (Г. Журановський, І. Зязюн, В. Кумарін, М. Красовицький, М. Ніжинський, М. Ярмаченко й ін). Його педагогічні ідеї стали предметом дослідження таких відомих зарубіжних науковців, як Б. Бейкер (США), Дж. Данстен (Великобританія), Г. Хілліг (Німеччина) та ін. Вони підтримували актуальність і світове значення його ідей. Серед низки досліджень ми виокремили питання щодо аналізу спадщини А. С. Макаренка з позицій сучасності, в умовах демократичної освіти в Україні.

А. С. Макаренко залишив багату педагогічну спадщину – понад 150 творів (романи, повісті, оповідання, п'єси, сценарії, науково-публіцистичні статті). Свій досвід і педагогічні погляди виклав у творах: «Марш 30-го року» (1932), «Педагогічна поема» (1938), «Прапори на баштах» (1938), «Книга для батьків», «Методи виховання» (1937) та ін.

Сутність творів А. С. Макаренка – виховання справжньої людини – здійснювалася як наслідок спрямовуючої діяльності наставника. Він організовував такі стосунки, які перетворювали об'єкт виховання на суб'єктивну силу співдружності дорослих і дітей, домагався, щоб вихованці відчували себе творцями системи заходів, які вони виконували з великим піднесенням, оптимістично, з вірою в завтрашній день, у свої сили. Такий стиль поєднання керівництва з творчими зусиллями вихованців панував у всіх навчально-виховних установах, які очолював видатний педагог. Для кінцевих результатів виховної роботи цей стиль має важливе значення і може бути добрим прикладом для сьогоденного покоління вихователів, які формують справжніх громадян нашої країни.

Невтомна праця, енциклопедичні знання, багатющий досвід, доцільність використання засобів виховання допомогли видатному педагогу сформулювати низку основних ідей і принципів, спрямованих на гуманізацію навчально-виховного процесу. Ось деякі з них: «Якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї»; «Опора на краще в людині, оптимістична гіпотеза»; «Поєднання навчання з трудовим, моральним, фізичним і естетичним вихованням»; «Проблема особистості може бути розв'язана, якщо в кожній людині бачити особистість»; «Треба вміти працювати з вірою в людину, із серцем, із справжнім гуманізмом»; «У людини повинна бути єдина спеціальність, вона повинна бути великою людиною, справжньою людиною».

А. С. Макаренко увійшов у класичну сучасну педагогіку як новатор інтенсивної педагогіки, один із засновників теорії та методики колективного виховання. Ефективний шлях до виховання вбачав у створенні таких умов, коли вихованці є водночас і вихователями, тому виховував через життя, роботу, прагнення колективу. Наполягаючи на

необхідності авторитетності, високої культури, працездатності вчителів, виступав проти надмірності педагогічного персоналу, яка сковує можливості участі самих учнів у виховному процесі, тобто не дає їм змоги бути не тільки об'єктом, але й суб'єктом виховання.

Дослідники наукової спадщини А. С. Макаренка цілком справедливо зауважують, що проблема загального формування особистісних якостей була центральною у практично-пошуковій діяльності Макаренка-педагога. Він довів, що суспільна значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається насамперед тим, наскільки він здатний плідно долучитися до суспільно-політичного й соціально-економічного життя та як він підготовлений своїм соціумом до цього процесу. Величезну увагу А. С. Макаренко приділяв проблемам розвитку особистості в колективі: «Досвід колективного життя є не тільки досвідом сусідства з іншими людьми, а й дуже складним досвідом доцільних колективних спрямувань, серед яких найзначніше місце займають принципи розпорядження, обговорення, підпорядкування товариша товаришу, відповідальності й узгодженості» [4, с. 20].

Розвиток індивідуальності А. С. Макаренко пов'язував не тільки зі здібностями людини, але і з темпераментом, і з рисами характеру. Тому А. С. Макаренко зауважував, що мета індивідуального виховання полягає у визначенні перспектив розвитку здібностей людини, формування її характеру.

Основоположним принципом педагогічної системи А. С. Макаренка є принцип виховання в колективі. Колектив, на його думку – універсальний метод виховання, який є загальним і єдиним, але в той же час дає можливість окремій особистості розвивати свої здібності, зберігати свою індивідуальність, йти вперед по лініях своїх нахилів. Педагог розробив і апробував методику колективістського виховання, технологію її втілення. Він підкреслював: «Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище» [4, с. 213].

Думки А. С. Макаренка про головні напрями організації колективу містять у собі різноманітні аспекти діяльності й багатосторонній вплив на особистість вихованця. Педагог вважав, що члени колективу повинні добиватися всестороннього підвищення його політичного і культурного рівня, регулювати товариські взаємини, привчати дітей розв'язувати конфлікти без сварок і бійок, рішуче боротися з найменшими спробами насильства старших або більш сильних над молодшими і слабшими.

Антон Семенович відзначав, що кожний член колективу щоденно повинен проявляти себе в праці, а тому особливим завданням активу є виховання у кожного поваги до праці, до відпочинку і занять інших. Це виховання передбачає не тільки засвоєння правильних уявлень, а й

вироблення правильних звичок. Зазначених вимог обов'язково потрібно дотримуватись і у процесі шкільних занять [1].

Формою суспільного благополуччя людей, на думку А. С. Макаренка, є дисципліна. Такою вона може бути тільки в тому випадку, якщо будується за системою активізації особистості в найрізноманітніших галузях трудового і громадського життя. Отже, дисциплінованість – результат виховного процесу в цілому, результат насамперед зусиль самого колективу дітей, що проявляються в усіх сферах його життя. Але для того, щоб дисципліна сприймалася як явище моральне і політичне, у кожному колективі дітей слід пояснювати її необхідність, забезпечувати отримання доцільного, точного режиму. Покарання, спрямовані на зміцнення дисципліни, повинні головним чином впливати на колектив і мати форму морального осуду [6].

Видатний педагог відзначав, що громадська думка – регулятор поведінки учнів. Для людей загальні збори є вищим органом, який відбиває громадську думку колективу. Тому дитячим загальним зборам слід приділити велику увагу. Для формування особистості вони матимуть особливу цінність, коли предметом їх обговорення будуть щоденні справи і перспективні лінії розвитку закладу, які зв'язують вихованців із загальнонародними інтересами. Розвиток перспективи закладу в цілому і в кожній дитині зокрема слід нерозривно пов'язувати зі стилем роботи в колективі.

Таким чином, у процесі різноманітної діяльності колективу кожний його член розвиває в собі потребу бути уважним до інтересів інших людей, потребу високої моральності, тобто бажання збагачувати духовне життя.

За переконаннями А. С. Макаренка, педагогічна наука і практика постійно має орієнтуватися на «завтрашній день», прогнозувати і проектувати якості нової людини, випереджати суспільні запити на «людську творчість». Свої міркування щодо цього він сконцентрував у змістовому наповненні авторської ідеї «випереджаючого виховання», реалізація якого забезпечується через систему перспективних ліній у вихованні й розвитку окремого індивіда та людського соціуму й передбачає наявність знань, а також умінь, навичок і трудових орієнтацій після закінчення навчання [6].

Формуючи колектив, виховуючи особистість у колективі, потрібно дбати, щоб перспектива окремої особи збігалася певною мірою з перспективою колективу. За визначенням А. С. Макаренка, перспектива може бути близька, середня і далека. Майстерність вихователя у формуванні колективу має виявлятися в організації системи перспективних ліній з урахуванням можливостей членів колективу, реальних соціальних обставин. У процесі організації перспектив варто дотримуватись таких вимог:

- перспектива має бути зримою і реальною;

- необхідно передбачати, щоб перспектива була доступною і посиленою для досягнення;
- слід постійно стимулювати і заохочувати діяльність колективу і його членів у їхніх зусиллях, спрямованих на досягнення перспективи [5, с. 69].

Особливе місце в педагогічній теорії і практиці А. Макаренка посідає трудове виховання дітей і молоді. У його системі виховання трудова діяльність була стрижневою. Праця матиме виховне значення лише за умови, якщо вона органічно пов'язана з моральним, естетичним, політехнічним, фізичним та іншими аспектами виховання. У трудовому вихованні, на його думку, мають бути дві нерозривні сторони: по-перше, у процесі праці виховувати в учнів любов до неї; по-друге, формувати в них уміння і навички працювати. Виховний вплив праці можливий тільки тоді, коли вона посиljena, результативна, має творчий характер, осмислена, колективна, педагогічно доцільна [3].

Значну увагу А. Макаренко приділяв проблемам педагогічної майстерності. На його думку, педагог-вихователь повинен відповідати певним вимогам: бути патріотом своєї батьківщини; мати гарну загальноосвітню, професійну і педагогічну підготовку; бути ініціативним, активним, енергійним і життєрадісним, гуманним і чуйним товаришем і другом, вимогливим до себе й вихованців; працювати творчо; уміти аналізувати свою роботу і вивчати досвід роботи товаришів; мати педагогічний такт. Для того, щоб стати хорошим педагогом, потрібно багато працювати над собою [6].

Особливе місце у вихованні дітей А. С. Макаренко відводив сім'ї. Думка А. С. Макаренка про важливість родинного виховання не втратила актуальності й на початку XXI століття. Вона ще більш загострилась у час, коли сімейне виховання часто замінюється громадським. Таким чином порушується пріоритетність родинного виховання, яка складалася тисячоліттями в усіх народів світу [5, с. 335]. Вилучення з виховної системи або недооцінення цього виховання веде до руйнування морально-духовних засад нації. Отже, постає національна, загальнодержавна проблема піднесення системи родинного виховання.

На думку А. С. Макаренка, необхідними умовами правильного виховання дітей є «повна сім'я», добрі взаємини між батьком і матір'ю, приклад в усьому батьків для дітей, правильні взаємини між батьками і дітьми, чіткий і строгий режим життя і правильно організована діяльність членів сім'ї. Надаючи великого значення у вихованні дітей розумному батьківському авторитетові, гостро критикував його «фальшиві типи»: авторитет придушення (покарання дітей за будь-яку провину); авторитет віддалі (між батьками і дітьми немає нічого спільного); авторитет чванства (батьки вихваляють себе і недооцінюють інших людей); авторитет педантизму (батьки – бюрократи і формалісти – усе забороняють дітям); авторитет резонерства (батьки надочучають дітям частими і зайвими повчаннями); авторитет дружби (між батьками і

дітьми існує панібратство); авторитет підкупу (слухняність дітей купується подарунками й обіцянками батьків) [2].

Глибоке вивчення педагогічної спадщини А. Макаренка, уникнення «вишукувань» недоліків у ній, творче використання цілісних ідей може дати неабияку користь для вдосконалення навчально-виховного процесу сучасної української школи.

Антон Макаренко збагатив вітчизняну педагогіку новими ідеями, які практично реалізував у власній виховній роботі. Його педагогічна спадщина пронизана почуттям відповідальності за майбутнє молодого покоління. Вона має принципове значення для розвитку теорії та практикисвітлової й вітчизняної педагогіки.

Відкриття Антона Макаренка в педагогіці випередили свій час. Його ідеї та рекомендації в галузі виховання мали цінність у період становлення педагогіки як науки та розвитку практики суспільного виховання. Вони не втратили свого значення й нині.

Педагогічна теорія і практика видатного педагога-новатора А. С. Макаренка має тісний зв'язок з особистісно орієнтованою системою освіти в Україні. Серцевину створеної ним педагогічної системи становлять теоретичні основи методики формування дитячого колективу, який є засобом удосконалення особистості. Саме через колектив можна створити оптимальні умови для її виховання, самоствердження, саморозвитку. Сучасні освітні реалії та педагогічна спадщина А. С. Макаренка мають єдині позиції. Це визнання самоцінності й неповторності особистості, створення умов для реалізації її природних сил, уб'єкт-суб'єктні стосунки педагога та вихованця.

Незважаючи на окремі публікації, що містять негативні оцінки ідей А. С. Макаренка, у багатьох країнах світу видаються його твори, вивчається його педагогічна система. сновні положення великого педагога про колектив, трудове виховання, гуманістичні цінності, сімейне виховання досліджувались і втілювались у практику багатьма українськими науковцями (Л. Артемова, З. Борисова, О. Кононко, В. Кузьменко, М. Машовець та ін.). Спадщина А. С. Макаренка спрямована в майбутнє і вона може з успіхом застосовуватись у сучасних умовах модернізації освіти в Україні.

Список використаної літератури

- 1. Любар О. О.** Історія української педагогіки / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К. : ІЗМН МО України, 1998. – С. 285 – 291.
- 2. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1972 – 332 с.
- 3. Макаренко А. С.** Методика воспитательной работы батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
- 4. Макаренко А. С.** Методика організації виховного процесу / А. С. Макаренко. Твори : у 7 т. – К. : Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 9 – 109.
- 5. Нежинский А. П.** А. С. Макаренко и педагогика школы / А. П. Нежинский – К. : Рад. школа, 1976. – 260 с.
- 6. Ярмаченко Н. Д.**

Педагогическая деятельность и творческое наследие А. С. Макаренко / Н. Д. Ярмаченко. – К. : Рад. шк., 1989. – 191 с.

Чумак М. М. Педагогічна спадщина А. С. Макаренка у контексті сучасних освітніх реалій

У статті проаналізовано науково-педагогічну діяльність видатного педагога зі світовим ім'ям Антона Семеновича Макаренка. З'ясовано, що його педагогічна спадщина спрямована в сьогодення та майбутнє. У спадщині педагога результативно поєдналися теорія і методика навчання і виховання, важливі проблеми педагогічної майстерності і практичні здобутки. Зроблено висновок, що зміни, які відбуваються в Україні, зумовлюють необхідність вивчення та впровадження у навчально-виховний процес прогресивних ідей А. С. Макаренка. Одним з важливих джерел розв'язання нових освітньо-виховних завдань є історико-педагогічний аналіз теорії та практики виховання підростаючого покоління. Це зумовлює потребу звернутись до педагогічної спадщини А. С. Макаренка у пошуку шляхів розв'язання сучасних освітніх проблем. Отже, прогресивні ідеї відомого педагога потребують переосмислення та висвітлення у контексті сучасних культурно-освітніх змін.

Ключові слова: педагогічна спадщина, система освіта, школа, родинне виховання, сучасні освітні проблеми.

Чумак М. М. Педагогическое наследие А. С. Макаренко в контексте современных образовательных реалий

В статье проанализировано научно-педагогическую деятельность выдающегося педагога с мировым именем Антона Семеновича Макаренко. Выяснено, что его педагогическое наследие направлено в настоящее и будущее. В наследии педагога результативно соединились теория и методика обучения и воспитания, важные проблемы педагогического мастерства и практические достижения. Сделан вывод, что изменения, которые происходят в Украине, определяют необходимость изучения и внедрения в учебно-воспитательный процесс прогрессивных идей А. С. Макаренко. Одним из важных источников решения новых образовательно-воспитательных задач является историко-педагогический анализ теории и практики воспитания подрастающего поколения. Это обуславливает необходимость обратиться к педагогическому наследию А. С. Макаренко в поиске путей решения современных образовательных проблем. Таким образом, прогрессивные идеи известного педагога требуют переосмысления и освещения в контексте современных культурно-образовательных изменений.

Ключевые слова: педагогическое наследие, система образования, школа, семейное воспитание, современные образовательные проблемы.

Chumak M. M. Pedagogical Heritage of A. S. Makarenko in the Context of a Modern Educational Realities

The paper has analyzed the scientific-pedagogical activity of outstanding teacher with a world name of Anton Semyonovich Makarenko. It was found out, that his pedagogical heritage is aimed at the present and the future. In the legacy of the teacher effectively combines theory and technique of training and education, important problems of pedagogical skills and practical achievements. The conclusion is made that the changes that are taking place in Ukraine, predetermine the necessity to study and introduction in educational process of progressive ideas A.S. Makarenko. One of the important sources of the solution of the new educational tasks is a historical-pedagogical analysis of the theory and practice of education of the younger generation. This makes it necessary to turn to the pedagogical heritage A.S. Makarenko in the search for ways to solve the present-day educational problems. Thus, the progressive ideas of the famous teacher require rethinking and lighting in the context of modern cultural and educational changes.

Key words: pedagogical heritage, the education system, school, family education, modern educational problems.

Стаття надійшла до редакції 11.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37(09) «18»

Н. І. Шевченко

**ВІТЧИЗНЯНІ ПРОСВІТИТЕЛІ В КОНТЕКСТІ
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОСТОРУ
ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1863 р. – 90-і рр.)**

Провідною умовою розвитку незалежної держави є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнародних взаємин, формування в підростаючого покоління незалежно від національності особистісних рис громадян України. Гармонійність особистості забезпечена шляхом свідомого ставлення молоді до здобутків попередніх поколінь, розвине її здібності й обдарування, збагативши на цій основі інтелектуальний потенціал народу, його духовність і культуру. Ці чинники обумовлюють потребу активізації процесу утвердження й розвитку національної системи освіти в Україні, що актуалізує дослідження позитивного соціально-педагогічного досвіду вітчизняних просвітителів у боротьбі за національну школу в Україні у другій половині XIX століття.

Досліджуючи стан наукового вивчення діяльності вітчизняних просвітителів в контексті соціально-педагогічного простору Лівобережної України в період 1863 р. – 90-х рр., привертають увагу наукові розвідки М. Возняка, О. Гермайзе, М. Гніпа, Д. Дорошенка, М. Драгоманова. На сучасному етапі розвитку вітчизняна соціально-педагогічна наука збагатилася працями, в яких висвітлювалася проблема діяльності вітчизняних просвітителів другої половини XIX століття, а саме: Л. Вовк «Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні (етапи й особливості)» (К., 1997), С. Золотухіної «Тенденції розвитку виховуючого навчання» (Харків, 1995), В. Кравця «Історія української школи і педагогіки» (Тернопіль, 1994), Н. Побірченко «Педагогічна й науково-просвітницька діяльність Громад у контексті суспільного руху Наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX століття)» (К., 2001), Б. Ступарика «Національна школа: Витоки, становлення» (К., 1998). Важливі наукові висновки і рекомендації щодо розвитку вітчизняної педагогічної думки другої половини XIX століття зробили Л. Березівська, Л. Вовк, С. Золотухіна, Н. Побірченко, О. Сухомлинська.

Мета дослідження – проаналізувати діяльність вітчизняних просвітителів в контексті соціально-педагогічного простору Лівобережної України в період 1863 р. – 90-х рр.

Поряд з прогресивними педагогами другої половини XIX століття з ідеєю соборності України, з заклик до активної модернізації вітчизняної педагогічної думки виступили українські письменники. Саме їх соціально-педагогічні пошуки оновлення української педагогічної науки на національному ґрунті сприяли активізації прогресивно налаштованих педагогів на вироблення власної патріотичної позиції щодо проблем освіти. У Валуєвському циркулярі зазначається, що «Давно уже идут споры в нашей печати о возможности существования самостоятельной малороссийской литературе. Поводом этим спорам служили произведения некоторых писателей, отличившихся более или менее замечательным талантом или своею оригинальностью... Прежние произведения на малороссийском имели в виду лишь образованные классы Южной России, ныне же приверженцы малороссийской народности обратили свои виды на массу непросвещенную, и те из них, которые стремятся к осуществлению своих политических замыслов, принялись под предлогом распространения грамотности и просвещения на издание книг для переводного чтения, букварей, грамматик, географий и т. д. (Валуевский Циркуляр 1863 г, Дело Центрального управления по цензурному ведомству, 1863 г № 188)» [6, с. 271 – 272].

Отже, активна соціально-педагогічна робота українських письменників: піднесення освіти серед селянства, видання книжок для народу, підручників, заснування шкіл, викликала підозру з боку царського уряду. Валуєвський циркуляр став актом плюндрування і тотальної заборони основної сфери духовного розвитку українського суспільства – національної педагогіки. Попечитель Київської шкільної

округи П. Ширинський-Шихматов в «Інструкції учителям народних училищ» наголошує на необхідності «переконувати дітей, що вони росіяни, розвивати в них любов і повагу до православної віри, до своєї російської народності, до сільського побуту, законів і до царя-визволителя» [7, арк. 227].

Провідний вітчизняний педагог О. Стоянов у статті «Неправдивость и равнодушие – главнейшие помехи к распространению грамотности» стверджує, що «украинский язык, как более других легкое средство для знания (знание одинаково трудно для развития всякой личности какого-бы то ни было народа) должен бы получить право (равноправного с другими) гражданства в школьном обучении» [5, с. 86].

Домінантою в системі демократизації та націоналізації вітчизняної освіти була мова, при чому, не як мета шкільного навчання, а як його засіб. М. Драгоманов з цього питання зауважує: «До такого лиха з школами, спільного по всій Росії, у нас на Україні, прикладається ще своє особливе. У нас із самого початку учать мовою чужою, по книгах, що не пригнані до нашого краю і життя. Це лихо таке, котре тягнеться десятки років і само по собі може поставити наш народ позаду трохи не всіх народів у царстві Руськім» [3, с. 129].

М. Драгоманов, як і більшість українських просвітителів, вважав навчання українських дітей рідною мовою найбільш якісним і корисним: в такому розумінні освіта стає джерелом національного досвіду, інтелекту, скарбницею національної культури й традиції. Вищезазначене й зумовило спрямування соціально-педагогічної діяльності вітчизняних просвітителів саме на книговидавничу справу (В. Білозерський, П. Куліш, М. Костомаров, Т. Шевченко та ін.).

У 1864 р. був виданий Статут про початкову школу, який регламентував навчання лише на російській мові. Російська імперія намагалася «шляхом школи обрусити все неросійське в державі» [9, арк.1]. Треба зауважити, що це положення давало більше свободи для поширення початкових шкіл в Україні. Згідно Статуту 1864 року право відкривати народні школи отримали різні відомства, духовенство, товариства, приватні особи. Було встановлено два типи початкових шкіл: однокласні, з навчанням протягом трьох років, і докласові – з навчанням протягом п'яти років. Усі школи підлягали міністерству народної освіти або Синодові. Національно свідомі просвітителі починають активно займатися соціально-педагогічною діяльністю: вчителюють в народних школах. Не дивлячись на офіційну заборону української мови як викладової в школах, заборону друкувати підручники і художню літературу видають українською мовою підручники, художню літературу.

Серед початкових шкіл чільне місце належало безкоштовним недільним школам, які з'явилися у зв'язку зі всеукраїнським визвольним рухом (кінець 1850 – 1860-их років). Учнями недільних шкіл були як діти, так і дорослі – переважна більшість селян. Учителями в них були

студенти університетів, вчителі гімназій, професори університетів, українські письменники. Недільні школи мали добровільний характер, учителі не отримували платні, а на витрати шкіл жертвували національно свідомі приватні особи, активно збирали кошти українські письменники.

Займаючись активною просвітницькою роботою, О. Кониський П. Куліш, Марко Вовчок, Т. Шевченко та інші опікувалися недільними школами. Так, наприклад, в «Основі» в рубриці «Вісті» друкувалися статті, присвячені поширенню освіти серед населення в різних регіонах України. Ці статті були схожі на письмові звіти про кількість існуючих шкіл, про кількість відкритих, про якісний і кількісний склад учнів у них і т. д. У першому номері «Основи» за 1860 р. ми знайшли замітку Олександра Переходовця, який пише, що «З 1859 року по 1860 рік в Полтавських школах навчалось хлопців – в гімназії – 371, у кадетському корпусі – 371, в духовній школі – 193, в повітовій – 40, в приходській – 42, у школі чисто писців – 50, в школі п. Таксіса – 28, в німецькій – 28 і в єврейській – 19; дівчат – в інституті для панночок – 208, в приюті 37 та в приватних школах п. п. Лерцера, Кеминга, Дейнеки й Летипової – 176, а всіх хлопців і дівчат 1557. Здавалося б, що це для міста, в якому живе людей 27000, більше й не треба, – тільки ж ні. Ці школи не задовольняли нужди народу в грамотності, бо тут навчалися діти лише багатців та панів, а не простих людей. Відоме діло: в одній школі – штат, у другій – велика плата. Всі бачать яка велика потреба в освічених людях, всі зрозуміли, що наука і грамотність однаково потрібні і тим, котрі думають бути колись судьями і генералами, і тим, котрі проведуть все життя за оброчем, за чоботом, за плугом... Квітня 24 відкрита у нас безкоштовна недільна школа: в неї з першого разу прийшло навчатися 35 осіб, між ними були семилітки і сорокалітні; тепер в цій школі навчається майже 200» [5, с. 75 – 76].

Отже, не дивлячись на велику різноманітність шкіл, український селянин не мав змоги отримати освіти. Ця проблема була актуальною не лише для Полтави, а і для України в цілому. Саме недільні школи стали тим осередком поширення освіти, яке спрямовувалося на робітників та селян, звичайних бідних українців. Цей факт занепокоїв царський уряд, і в 1862 р. недільні школи було заборонено.

Серед просвітителів, які входили до складу Громад, як і в самих Громадах, в середині 70-х років відбувається розкол. В. Антонович, Т. Рильський, М. Костомаров, О. Кониський представляли ліберальне крило, М. Драгоманов, С. Подолинський, Ф. Вовк – радикальне. Поляризація відбулася на ґрунті політизації соціального спрямування українського визвольного руху. Радикальне крило віддавало перевагу політичній боротьбі: федералізм українського з усіма близькими і далекими сусідами, соціалізм і реалізм в усіх сферах життя [4, с. 17 – 56]. Ліберали ж твердо стояли на засадах просвітницького спрямування українського визвольного руху, а поширення освіти серед народу домінантою національного відродження Батьківщини: «Порядні громадяни мають бути передовсім знаючими та вмючи ми робітниками,

що в народ передовсім слід нести знання, правильно організовану і вдосконалену правцю і чесні переконання, що, виходячи з цього: вчителю слід залишитись вчителем, чесно навчати юнацтво, служачи не поганому тільцю, а своїм чесним ідеалам; що студент повинен передовсім запасатись знаннями і звичками до праці, корисної для свого народу; що всяка людина повинна на своєму місці працювати для свого народу і свого ідеалу і передовсім працювати» [1, с. 224].

Аналізуючи офіційний документ «О мерах к образованию населяющих Россию инородцев» 1870 р., було з'ясовано, що русифікаторська політика царського уряду здійснювалася «путем постепенного распространения между ними знания русского языка» [8, с. 77]. У цьому ж документі пояснюється, що «система освіти повинна була співвідноситися з особливостями різних категорій населення: а) дітей інородців, які дуже мало обрусіли і тих, хто майже не знає російської мови; б) населення змішаного з природних росіян та інородців; в) тих інородців, хто достатньо обрусів (до цієї останньої належали й українці)» [8, арк. 440].

Кампанія тотальної заборони українського слова на Наддніпрянській Україні була продовжена Емським указом 1876 р.:

«1) Не допускать ввоза в пределы империи без особого на то разрешения Главного управления по делам печати каких бы то ни было книг и брошюр, издаваемых за границую на малороссийском наречии.

2) Печатание и издание в империи оригинальных произведений и переводов на том же наречии воспретить...

3) Воспретить также различные сценические представления и чтения на малорусском наречии, а равно и печатание на таковом текста к музыкальным нотам (Циркулярное распоряжение Главного управления по делам печати Григорьева 1876 г.)» [2, с. 274]. Русифікаторську політику стосовно національної освіти активно продовжувала Заборона викладання у народних школах та виголошення церковних проповідей українською мовою (1881 р.); Заборона українських театральних вистав у всіх губерніях Малоросії (1884 р.); Заборона перекладати твори з російської мови на українську (1892 р.); Заборона Головного управління у справах друку видавати українською мовою книжки для дитячого читання (1895 р.).

У 1892 році Олександр III затвердив «Временные правила о взысканиях за тайное обучение в губерниях: Виленской, Ковельской, Гродненской, Минской, Витебской, Могилевской, Киевской, Подольской и Волынской».

Подальшого наукового пошуку набули питання дослідження соціально-педагогічного простору зламу століть (кінець XIX – початок XX століття). Отже, в другій половині XIX століття на українських землях, що належали Російській імперії, активними учасниками боротьби за національну школу стають українські письменники-просвітителі: О. Кониський, М. Костомаров, П. Куліш, Марко Вовчок, Т. Шевченко та

багато інших. Діяльність вітчизняних просвітителів другої половини ХІХ століття в соціально-педагогічному контексті ґрунтувалася на національній культурі, традиціях, мові. У процесі соціально-педагогічної діяльності просвітителі керувалися принципами демократизації та гуманізації. Найпоширенішими формами соціально-педагогічної діяльності досліджуваного періоду були створення безкоштовних недільних шкіл для народу, друкування рідною мовою підручників, художньої літератури, заснування журналу «Основа» є неocenним для сучасної вітчизняної соціально-педагогічної науки.

Список використаної літератури

1. Архів Михайла Драгоманова / [Ред. Р. Смальстоцький]. – Варшава : Укр.наук.ін-т, 1938. – 258с. **2. Драгоманов М. П.** Літературно-публіцистичні праці : [в 2 т.] / М. П. Драгоманов. – К. : Наук. думка, 1970. – Т. 1. – 528 с. **3. Драгоманов М.** Народні школи на Україні / М. Драгоманов // Громада. – Женева, 1877. – С. 129. **3. Ефремов С.** Из общественной жизни на Украине / С. Ефремов // Русское богатство. – 1908. – №7. – С. 17 – 56. **4. Стоянов А.** Неправдивость и равнодушие – главнейшие помехи к распространению грамотности / А. Стоянов // Основа. – 1862. – № 3-4. – С. 74 – 87. **5. Явір В.** Мова і нація / В. Явір. – Кривий ріг, 1995. – 277 с. **6. Центральний** державний історичний архів України. – Ф.733. – Оп.170. – Спр.249. – 227 арк. **7. Державний** архів Київської області. – Ф. 304. – Оп. 1. – Спр. 67. – «Доклад управы очередному губернскому земскому собранию и сведения о состоянии народного образования в уездах Харьковской губернии (1884 г.)». – 449 арк. **8. Інститут** рукопису Центральної наукової бібліотеки ім. В.І. Вернадського Ф. І. – Оп. 32512. – «Грінченко Борис Про початкову школу та вивчення в ній дисциплін». – 1 арк.

Шевченко Н. І. Вітчизняні просвітителі в контексті соціально-педагогічного простору Лівобережної України (1863 р. – 90-і рр.)

У статті розглядається діяльність вітчизняних просвітителів в контексті соціально-педагогічного простору Лівобережної України в період 1863 р. – 90-х рр. Автор доведено, що вітчизняні просвітителі зайняли домінуюче місце у відродженні традицій та культури нашого народу, у формуванні національної педагогічної науки та соціально-педагогічного простору в цілому.

Ключові слова: вітчизняні просвітителі, Лівобережна Україна, соціально-педагогічний простір, період 1863 р. – 90-х рр.

Шевченко Н. И. Отечественные просветители в контексте социально-педагогического пространства Левобережной Украины (1863 г. – 90-е гг.)

В статье рассматривается деятельность отечественных просветителей в контексте социально-педагогического пространства

Левобережної України в період 1863 г. – 90-е гг. Автором доказано, що отечественные просветители заняли доминирующее место в возрождении традиций и культуры нашего народа, в формировании национальной педагогической науки и социально-педагогического пространства в целом.

Ключевые слова: отечественные просветители, Левобережная Украина, социально-педагогическое пространство, период 1863 г. – 90-е гг.

Shevchenko N. I. National Educators in the Context of the Socio-pedagogical Space Left Bank of Ukraine (1863 – 90's)

The article deals with the activities of local educators in the context of the socio-pedagogical space Left-Bank Ukraine in the period 1863 – 90's author proved that local educators have taken a dominant place in the revival of traditions and culture of our people in national teaching science and social pedagogical space as a whole.

Key words: domestic educators, Left-bank Ukraine, social and educational space, the period 1863 – 90's.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Омельченко С. О.

УДК 37.091.4Макаренко:316.61

О. С. Шумакова

**ПОГЛЯДИ А.С.МАКАРЕНКА НА ПРОЦЕС
СОЦІАЛІЗАЦІЇ І СУЧАСНІСТЬ**

Специфіка сучасного виховання молоді в Україні та різновекторні погляди науковців на багатогранну творчість А. С. Макаренка, вивчення та осмислення основних виховних положень вимагають їх подальшої інтеграції в навчально-виховний процес, зокрема у процес соціалізації студентської молоді, оскільки в освітньому просторі України саме ці питання стають більш актуальними.

Виховний процес у вищому навчальному закладі є невід'ємною складовою навчального процесу. Сучасні тенденції навчання та виховання студентської молоді призводять до пошуку ефективних шляхів формування особистості студента. Під метою виховання А. С. Макаренко розумів, насамперед, програму соціалізації людської особистості, розроблену у відповідності до її соціального призначення, характеру та природних задатків. А. С. Макаренко підкреслює, що методика виховної роботи постійно вимагає кардинального

переосмислення. Тому вивчення поглядів видатного українського педагога А. С. Макаренка на процес соціалізації студентської молоді скрізь призму сучасності є актуальним питанням.

Педагогічну спадщину А. Макаренка у різноманітних її аспектах в Україні досліджували В. Бардінова, А. Бойко, Н. Дем'яненко, Н. Дічек, М. Євтух, І. Зязюн, С. Карпенчук, Л. Крамущенко, М. Красовицький, І. Кривонос, М. Лещенко, М. Окса, М. Ярмаченко; роль А. С. Макаренка в науці, неординарність його педагогічної думки висвітлено в публікаціях З. Борисова, Н. Видолоб, О. Макагон, М. Сметанський, О. Рега; новаторський аспект ідей А. С. Макаренка плідно вивчали М. Библюк, Т. Карабьова, Н. Ничкало, Г. Троцько та ін; різні аспекти системи колективного виховання досліджують М. Твердохлеб, О. Ільченко, К. Бабенко, С. Тафінцева; вивченню сучасних проблем соціалізації молоді приділили увагу Ю. Волков, В. Добреньков, А. Ковальова, Ж. Тощенко, В. Шаповалов, С. Харченко; студентську проблематику розглянуто в дослідженнях В. Курила, С. Савченка, Л. Дябел, М. Алексєєвої-Вовк, Г. Овчаренко та ін. Саме недостатньою кількістю праць, присвячених аналізу ідей вітчизняного педагога стосовно проблеми соціалізації студентської молоді пояснюється наше звернення до цієї проблеми.

Метою статті є розгляд ідей і положень українського педагога та поглядів сучасних науковців стосовно вивчення процесу соціалізації студентської молоді.

Аналізуючи виховну систему А. С. Макаренка ми знаходимо такі значні питання, як важливість сімейного виховання у процесі соціалізації. Але сучасна молодь має досить різні й протилежні погляди щодо необхідності та значущості сім'ї. «Хто не знає, – писав він, – як сильно діють на характер дитини приклад і вплив батьків» [2, с. 135]. Сім'я – це перша суспільна сходинка в житті людини, і тому традиційно вона вважалась одним з найвпливовіших факторів формування особистості. Родину А. С. Макаренка розглядає як суб'єкт соціалізації, який передає власні принципи, норми спілкування, систему цінностей. Виховний потенціал сім'ї полягає у формуванні певних якостей не тільки у дітей, а й у дорослих членів сім'ї. Сім'я закладає специфічний образ життя, духовно-практичної діяльності. Своєрідне мікросередовище здійснює педагогічний вплив на усіх членів сім'ї.

Таким чином, стає зрозумілим, що процес соціалізації студентської молоді у першу чергу залежить від тих норм, цінностей, сімейних традицій, які закладені членами сім'ї стосовно бажання та необхідності отримання вищої освіти у певній галузі.

На нашу думку, наступним важливим елементом у виховній системі А. С. Макаренка, який впливає на процес соціалізації є самоврядування. Кожний вихованець Макаренка проходив школу керівництва, набуваючи ділових якостей господаря і організатора – кваліфікаційних якостей керівників-менеджерів сучасною термінологією. Знаменита

макаренківська система самоврядування була грою лише за формою, але по суті це була відповідальна організаторська праця-турбота, яка фактично забезпечувала усі сфери життєдіяльності кожного вихованця. Вражає той факт, що практично у кожному виді діяльності, організованому за принципом «праці-турботи», вихованці Макаренка досягали високого професійного рівня, були дійсно конкурентно спроможними відносно інших фахівців галузі. За визначенням А. С. Макаренка, «праця-турбота – це праця, мотивом якої є створення конкретного блага – матеріального чи духовного – для людини (для себе чи іншого)» [3, с. 54]. А. С. Макаренко підняв значення праці-турботи в дитячому житті на рівень філософської категорії: «Трудова турбота – це не просто шлях до засобів існування, це ще й етика, це філософія нового світу». Сьогодні студенти, які беруть активну участь у діяльності студентської профспілки, Ради студентів, волонтерських загонів, трудових загонів та інших органах самоврядування дійсно мають значно менше проблем протягом навчання у ВНЗ, про що свідчать дослідження С. Савченко, З. Бондренко, А. Рижанової, К. Потопи, Н. Романової, Ю. Філіппова, Д. Мамаєва та ін.

Отже, відкриття Макаренка полягає в тому, що він, зрозумівши, що саме така праця і створює людей і якість їхнього життя, тобто конкретно-історичну гідність і спроможність, зробив її основою соціалізації, яке дає позитивні результати до теперішнього часу.

Аналіз поглядів науковців та підходів до процесу соціалізації свідчить, що цю проблему вони розглядають на кількох рівнях: філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному. З другої третини ХХ ст. стали розгортатися педагогічні, а згодом соціально-педагогічні дослідження процесу соціалізації.

Загальнотеоретичну педагогічну установку в таких дослідженнях достатньо точно виразили Н. Заверико й І. Зверева, які вважають, що «педагогічний аспект соціалізації є процесом цілеспрямованої підготовки молоді до виконання головних соціальних функцій, до активної участі в соціальному розвитку. Педагоги розглядають соціалізацію як процес формування соціальних якостей особи: підготовленість людини до соціального життя в суспільстві, тобто включення у виробничу працю, її суспільна активність, уміння співпрацювати, адаптуватися в колективі, готовність до самостійного сімейного життя».

Сучасні наукові дослідження свідчать про те, що психологія і педагогіка розглядають соціалізацію як процес становлення особистості; однак у психології цей процес вивчається як виникнення новоутворювань структури особистості, а в педагогіці – як процес формування особистості шляхом передання соціального досвіду від старших поколінь молодшим.

На основі аналізу довідково-енциклопедичної літератури з педагогіки, соціології, психології С. Харченко робить висновок, що «педагогіка акцентує увагу на розвитку й самореалізації людини в

процесі засвоєння й відтворення культури, соціологія наголошує на засвоєнні індивідом цінностей, норм і установок, притаманних суспільству, психологія загострює увагу на спілкуванні й діяльності». Також науковець помічає й спільне: за своїм змістом соціалізація передбачає взаємодію особистості й суспільства з метою розвитку особистості [4, с. 11].

Соціалізацію студентської молоді, яка є предметом нашого дослідження, важко уявити тільки як процес засвоєння соціального, громадянського, політичного досвіду. З позиції Г. Андреевої, вона завжди передбачає розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості, у ході яких відбувається як актуалізація засвоєної системи соціальних зв'язків та політичного досвіду, так і створення нових. Саме тому ми пропануємо для себе як базове визначення поняття соціалізації, запропоноване Г. Андреевою. Вона вважає, що «соціалізація – це двобічний процес, який містить, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення в соціальне середовище» [5].

Зокрема, Е. Медведь вважає, що «соціалізація особистості студента визначається взаємодією таких факторів: 1) загального середовища навчального закладу, що вбирає всі напрями діяльності цієї педагогічної системи; 2) соціокультурного середовища навчального закладу, що забезпечує гуманістичну спрямованість духовного світу особистості; 3) гуманітарного середовища, що визначає отримання світосприймального гуманітарного знання й формування гуманістичних цінностей особистості. Водночас, процес соціалізації характеризується такими зовнішніми й внутрішніми факторами, як соціальне макросередовище суспільства й безпосереднє оточення особистості (мікросередовище), її суб'єктивний світ» [6, с. 122].

Ю. Волков, В. Добренков виділяють такі фактори, що впливають на процес соціалізації студентської молоді: «*фактори макрорівня* – соціально-економічні й соціально-політичні процеси, що протікають у суспільстві взагалі. Від них молоде покоління отримує інформацію про ціннісні ідеали й норми, що декларуються суспільством, до якого вони належать; *фактори середнього рівня* – система вищої освіти; *фактори мікрорівня* – вплив процесу організації навчальної діяльності у вищому навчальному закладі, студентська група, викладацький склад» [6, с. 122].

І. Курлішук у своїй роботі «Педагогічні засади соціалізації студентської молоді» пропанує розширити групу макрофакторів за рахунок включення таких факторів, як:

- національно-етнічний фактор (впливає на соціальні стосунки в будь-якому суспільстві, а звідси й на процес соціалізації найбільш соціально активної групи населення – студентства);

- соціально-демографічний фактор (тип населеного пункту, у якому молода людина проходить навчання, статеві, вікові та ін. характеристики населення тощо);

- соціально-правовий фактор (наскільки в суспільстві захищені права студентів, чи існує в певному регіоні міцна система урегулювання правових стосунків, а також наскільки високим є рівень правової свідомості населення);

- соціокультурний фактор (вплив на соціалізацію студентів інститутів культурно-ідеологічного профілю, що визначають особливості культурно-духовних процесів у суспільстві, специфіка ролі студентської субкультури в процесах соціалізації молоді);

- соціально-комунікаційний фактор (визначається характером і спрямованістю ЗМК, що впливають на комунікаційні процеси в суспільстві) [6, с. 123]

Таким чином, сучасний студент, який, безумовно, є об'єктом педагогічного впливу з боку педагогічних колективів, разом з тим, володіє безмежно великими можливостями для самостійного прийняття рішень, висловлення власної думки, протистояння зовнішньому тиску.

Суттєву допомогу в розв'язанні дослідницьких завдань, пов'язаних із соціалізацією студентів, може надати аналіз наукових поглядів щодо соціалізаційних механізмів. На нашу думку, достатньо обґрунтовану й детально схарактеризовану класифікацію соціалізаційних механізмів подано М. Рожковим і Л. Байбородовою, а також С. Савченком. Перші дві ґрунтуються на визнанні того, що в основі соціалізаційного процесу лежать універсальні механізми, які слід враховувати й використовувати у виховній роботі. Такими механізмами, на думку авторів, є:

- традиційний механізм (сім'я, найближче оточення);
- інституціональний механізм (соціальні інститути);
- стилізований механізм (через субкультурні утворення, в нашому випадку через студентську субкультуру);
- міжособистісний механізм (через референтні групи);
- рефлексивний механізм (через рефлексорні переживання і самопізнання) [6, с. 148].

Автори виходять з того що соціалізація кожної особи відбувається за допомогою кожного з названих механізмів. Проте в різних статеві-вікових, демографічних, соціально-культурних, професійних груп, а також у конкретних людей співвідношення механізмів і ступінь їх вираження може істотно розрізнятися. Більш того, оскільки соціалізаційні механізми діють у різних умовах і піддані впливу різноманітних чинників, то їхня дія може бути не тільки не злагодженою, але й прямо протилежною.

Таким чином, все вищезазначене дозволяє визначити, що деякі елементи виховної системи А. С. Макаренка можуть слугувати основою для створення сприятливих умов соціалізації студентської молоді на

сучасному етапі: вплив сімейного оточення, наявність органів самоврядування у ВНЗ. Але процеси, які відбуваються сьогодні у суспільстві постійно змінюються, тому виховні системи потрібно постійно оновлювати, враховуючи сучасні підходи як до механізмів та факторів соціалізації, так і до особистих побажань студентства. Сучасні дослідження у галузі психології, соціології, педагогіки та соціальної педагогіки неодноразово підкреслюють значущість виховного середовища ВНЗ, механізмів соціалізації, факторів соціалізації та двобічність цього процесу, який по-перше, впливає на формування позитивних якостей студентів в процесі різних видів діяльності, по-друге, створює умови для успішної соціалізації студентів, по-третє, формує адекватну соціальну спрямованість й відповідні соціально прийнятні зразки поведінки.

Список використаної літератури

1. Бабенко К. Педагогічна система А. С. Макаренка й актуальні питання виховання студентської молоді / К. Бабенко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – №1-2. – С. 78 – 80. **2. Тафінцева С. І.** Проблема соціалізації в контексті педагогічної спадщини А. С. Макаренка / С. І. Тафінцева // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. – 2008. – №5. – С. 134 – 137. **3. Дмитренко Т.** Актуальність ідеї «праці-турботи» А. С. Макаренка для вирішення проблем соціалізації вихованців системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського спілкування / Т. Дмитренко // Імідж сучасного педагога. – 2008. – №1-2. – С. 52 – 55. **4. Харченко С. Я.** Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика. [Монографія] / С. Я. Харченко. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с. **5. Андреева Г. М.** Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 376 с. **6. Курліщук І. І.** Педагогічні засади соціалізації студентської молоді засобами масової комунікації: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Курліщук Інна Іванівна. – Луганськ, 2008. – 227 с. **7. Савченко С. В.** Социализация студенческой молодежи в условиях регионального образовательного пространства / С. В. Савченко. – Луганськ : Альма матер, 2003. – 406 с.

Шумакова О. С. Погляди А. С. Макаренка на процес соціалізації і сучасність

В статті проаналізовано педагогічну спадщину А.С. Макаренка та визначено деякі елементи виховної системи, які використовуються і сьогодні у практиці соціально-педагогічної діяльності. Виділені механізми, фактори соціалізації. Зроблено аналіз сучасних підходів до педагогічних аспектів соціалізаційного процесу студентської молоді.

Ключові слова: соціалізація, механізми соціалізації, «праця-турбота», студентська молодь

Шумакова Е. С. Взгляды А. С. Макаренка на процес соціалізації і сучасність

В статті проаналізовано педагогічне насліддя А. С. Макаренка і виділені деякі аспекти виховної системи, які і зараз використовуються в соціально-педагогічній діяльності. Проаналізовані механізми і фактори соціалізації. Проведен аналіз сучасних підходів до педагогічних аспектів процесу соціалізації студентської молоді.

Ключові слова: соціалізація, механізми соціалізації, «робота-забота», студентська молодізь

Shumakova E. S. A. S. Makarenko's Views on the Process of Socialization and Modernity

The article analyzes A. S. Makarenko's pedagogical heritage and defines main aspects of the educational system which are used in practical socio-pedagogical activity nowadays. These aspects are: family environment of a person as a significant factor of socialization and government influence, based on «work-care» example, on building positive characteristics of students during the process of socialization, adequate social orientation and appropriate socially-accepted behavior.

The analysis of modern approaches of psychologists, sociologists, pedagogues, researchers working in socio-pedagogical sphere regarding pedagogical aspects of socialization of students is made. Socialization as a two-sided process is underlined and proved. The paper reveals new views of researches concerning mechanisms and factors of socialization.

Key words: socialization, mechanisms of socializations, factors of socialization, «work-care», student youth.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

**ПРОБЛЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В СІМ'Ї
ТА ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА
А. С. МАКАРЕНКА**

УДК 316.614.5-053.2

О. А. Алєко

**ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА
НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ І ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО
ДОСВІДУ ДИТИНИ В РОДИНІ**

Динамічні перетворення, що відбуваються в сучасному суспільстві, зумовлюють необхідність урахування їх впливу на соціалізацію дітей, процеси соціального становлення особистості, формування первинного соціального досвіду. В Україні з кожним роком підвищується увага до проблем дитинства, про що свідчить поява нових нормативно-правових документів: Державної цільової соціальної програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, Національної програми виховання дітей і учнівської молоді в Україні, Законів «Про освіту» та «Про дошкільну освіту», оновленого Базового компоненту дошкільної освіти, Базової програми розвитку дітей дошкільного віку «Я – у світі».

Нині спостерігається посилення уваги українських учених до осмислення, правильного формулювання і розв'язання педагогічних проблем, що безпосередньо стосуються соціалізації, соціального становлення дітей і молоді. Ці питання порушено у працях І. Беха, І. Звереві, І. Єрмакова, В. Мадзігона, А. Капської, Л. Коваль, Н. Лавриченко, Г. Лактіонової, В. Москаленко, Н. Ничкало, В. Оржеховської, С. Савченко, С. Харченка, С. Хлебик, В. Циби та інших.

Науковці Л. Артемова, А. Богуш, Л. Варяниця, Н. Гавриш, Н. Кирста, О. Кононко, С. Курінна, В. Кузь, Н. Лисенко, Т. Поніманська, І. Рогальська та ін. визначають соціалізацію як набуття дошкільниками соціального досвіду, що здійснюється через діяльність, спрямовану на орієнтування в ситуації, пристосування до навколишнього. Соціальний досвід дитини, на думку вчених, є основою соціалізації, засвоюючи який, вона здійснює саморозвиток та самореалізацію, стає соціально компетентною. У дошкільному віці в дитини конструюється образ соціального світу, закладається базис її особистісної культури, відбувається усвідомлення себе як індивідуальності, формується її ставлення до інших людей, до світу в цілому.

Формування у дітей соціального досвіду є одним з основних виховних завдань, які відображено в Базовому компоненті дошкільної освіти. Накопичення соціального досвіду у дитини відбувається одночасно в декількох соціальних інститутах, але першочергове місце, на

нашу думку, займає родина, яка є першоосновою суспільства, соціумом, де найбільшою мірою виявляються індивідуальні особливості кожного із батьків, їхніх дітей, реалізуються природні потреби, формуються мотиви поведінки як критерії розвитку особистості, відбуваються самопізнання, самоактуалізація та соціалізація її членів.

Проблема сім'ї як вагомого інституту соціалізації гостро дискутувалася ще в 20-ті роки ХХ століття, про що свідчать педагогічні праці тогочасних новаторів у педагогічній галузі Г. Ващенко, А. Макаренка, Я. Мамонтова, І. Огієнка, С. Русової, Я.Чепіги та інших.

У пошуках нових шляхів вирішення проблем соціалізації дітей та соціального становлення особистості, сучасна педагогічна наука звертається до різних джерел, зокрема, до педагогічного досвіду прогресивних педагогів минулого. У своїх працях видатні педагоги обґрунтовують положення стосовно провідної ролі родини у соціальному, пізнавальному, естетичному та фізичному розвитку дитини, залученні її до загальнолюдських цінностей (Я. Коменський, П. Лесгафт, А. Макаренко, О. Одоєвський, І. Песталоцці, С. Русова, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський та ін.).

Серед визначних досягнень вітчизняної та світової педагогіки у ХХ столітті особливе місце займає педагогічна творчість Антона Семеновича Макаренка, його літературно-педагогічна спадщина стала об'єктом численних досліджень ще у 40-х роках ХХ століття й донині продовжує викликати безліч суперечливих і неоднозначних тлумачень у вітчизняних та зарубіжних педагогів. З-поміж сучасних українських дослідників-макаренкознавців особливу увагу привертають праці І. Зязюна, Л. Крамущенко, М. Окси, Л. Пашко, А. Ткаченка, Л. Хомич, М. Ярмаченка, а також російських учених Л. Гриценко, Л. Гордіна, В. Малініна, С. Невської та А. Фролова. У їхніх працях спостерігається прагнення під новим кутом зору переглянути зміст, шляхи, цілі виховання за Макаренком, з тим, щоб одержати певний поштовх для подальшого розвитку педагогічної науки і практики.

А. С. Макаренко зробив значний внесок до проблеми розвитку сімейного виховання та соціалізації особистості в родинному колі (хоча сам термін «соціалізація» він не використовував у своїх працях). Педагог звертав увагу на значення соціального досвіду і мав переконання, що поведінка є результатом складних процесів: усвідомлення, знання, сили звички, пристосовуваності, сміливості, прийняття себе, здоров'я та, найголовніше, соціального досвіду.

Визначне місце у формуванні поглядів щодо інституту батьківства, стосунків батьків і дітей, виконання ними виховних функцій мала вся педагогічна творчість і діяльність А. С. Макаренка в галузі сімейного виховання, яка зберегла свою актуальність і в наш час.

Метою статті є аналіз поглядів А. С. Макаренка на значення і місце родини у соціалізації особистості та формуванні первинного соціального досвіду дитини.

Макаренка вважають одним із засновників сімейної педагогіки, для якого сім'я – це єдиний колектив, причому колектив педагогічний і різновіковий. Педагог вважав, що виховання дітей – найголовніша сфера суспільного життя [1, с. 37]. Він торкнувся цілої низки проблем сімейного виховання: структура сім'ї та її виховне значення, роль батька і матері у вихованні, види авторитету батьків, взаємозв'язок школи й сім'ї.

«Виховання дітей - найважливіша галузь нашого життя, - відзначав А.С. Макаренко. Наші діти - це наша старість. Правильне виховання - це наша щаслива старість, погане виховання - це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша вина перед всією країною. Виховувати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховувати» [5, с. 359].

На думку Макаренка, вирішальним фактором у вихованні дітей є поведінка батьків. Справжнє виховання потребує не часу як такого, а якісного його використання, почуття відповідальності. І чим дитина старша, тим менше вона потребує часу і тим більше – відповідальності [3, с. 243]. Справжня сутність виховання не в розмовах з дитиною, не в прямій, а в опосередкованій дії на дитину: в організації сім'ї, життя дитини. Видатний педагог писав, що виховний процес – є процес, що постійно триває, і окремі деталі його розв'язуються в загальному тоні сім'ї, а загального тону не можна вигадати і штучно підтримувати. Загальний тон створюється власним життям і власною поведінкою батьків. Найправильніші, найрозумніші, найпродуманіші педагогічні методи не матимуть жодної користі, якщо загальний тон життя поганий. І, навпаки, тільки правильний загальний тон підкаже і правильні методи поводження з дитиною, і насамперед правильні форми дисципліни, праці, свободи, гри і, - авторитету [4, с. 110].

Родина може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора виховання. І разом з тим ніякий інший соціальний інститут не може потенційно нанести стільки шкоди у вихованні дітей, скільки може зробити родина. Сім'я – це особливого роду колектив, що грає у вихованні основну, довгострокову і найважливішу роль. У тривожних матерів часто виростають тривожні діти; честолюбні батьки нерідко так тиснуть на своїх дітей, що це приводить до появи в них комплексу неповноцінності; нестриманий батько, що виходить із себе при найменшому приводі, нерідко, сам того не відаючи, формує подібний же тип поведінки у своїх дітей тощо.

У зв'язку з особливою виховною роллю родини виникає питання про те, як зробити так, щоб максимізувати позитивні і звести до мінімуму негативні впливи родини на виховання дитини. Для цього необхідно точно визначити внутрішньосімейні соціально-психологічні фактори, що мають виховне значення. Саме в родині дитина одержує перший життєвий досвід, робить перші спостереження та навчається, як поводитися в різних ситуаціях. Дуже важливо, щоб те, чому батьки вчать дитину, підкріплювалося конкретними прикладами, щоб вона бачила, що

в дорослих теорія не розходиться з практикою. Батькам ні в якому разі не варто пускати процес виховання на самоплив [6, с. 139].

Антон Семенович зазначав, що найтяжче здійснювати виховання в тих сім'ях, де є лише одна дитина. Характерно, що до нього на перевиховання лише зрідка потрапляли діти з багатодітних сімей. Здебільшого «педагогічний брак» надходив з сімей однопітніх, бо там, де росла дитина-одинак, концентрація надмірної батьківської любові діяла на неї згубно і була страшною помилкою в сімейному вихованні. З метою правильного батьківського виховання педагог закликає батьків дотримуватися почуття міри у всьому і, перш за все, у проявах любові до дітей. Надмірна любов може завдати великої шкоди не лише дітям, а й батькам.

Окрему увагу відомий педагог приділяв місцю батька в процесі виховання дитини. Оскільки педагог розглядав сім'ю як виховний колектив, в якому кожен є його рівноправним учасником, Антон Семенович вважав батька лише старшим відповідальним членом цього колективу. Батьківська влада має підпорядковуватися громадській, а його обов'язок - це, перш за все, зобов'язання перед суспільством.

Основою доброзичливого клімату в сім'ї є, за Макаренком, ставлення батька до матері й навпаки, відношення батьків до дітей. З появою дитини у батьківському серці народжуються почуття відповідальності й усвідомленості сили свого прикладу. Діти стають для батьків своєрідним стимулом, щоб самовдосконалюватися, ставати чистішими, благороднішими, культурнішими та обізнанішими. Недарма педагог акцентує свою увагу на питанні самовиховання батьків, вважаючи найголовнішим методом «батьківський контроль над кожним своїм кроком» [6, с. 153]. Відомий педагог аналізує різні форми псевдо-авторитетів батька та піддає їх критиці. Найгіршим та найпоширенішим є «авторитет любові», найаморальнішими є «авторитет підкупу», «авторитет доброти», «авторитет дружби», «авторитет придушення», «авторитет чванства», «авторитет педантизму», «авторитет резонерства» тощо. Натомість А. С. Макаренко пропагує авторитет, заснований на трудовому житті батьків, їх громадській діяльності та поведінці, на громадянському почутті батька і матері, на їх обізнаності з життям дитини й допомозі їй та відповідальності за її виховання.

Значну увагу відомий педагог приділяв також культурному вихованню дитини в родині. Культурне виховання на його думку - справа зовсім неважка, але це справедливо лише в тому випадку, якщо батьки не думають, що культура потрібна тільки для дитини, що виховання культурних навичок становить лише педагогічний їх обов'язок. У тій сім'ї, де самі батьки не читають газет, книг, не бувають у театрі або кіно, не цікавляться виставками, музеями, зрозуміло, дуже важко культурно виховувати дитину. І, навпаки, в тій сім'ї, де самі батьки живуть активним культурним життям, там культурне виховання буде мати місце навіть тоді, коли батьки наче й не думають про нього. Воно повинно

починатися дуже рано, коли дитина найбільш сприйнятлива, коли їй ще дуже далеко до грамотності, коли вона тільки що навчилася добре бачити, чути і якимось чином говорити [5, с. 436 – 437].

У своїй педагогічній творчості Макаренко окреслив основні напрямки виховання: естетичне й етичне виховання, виховання почуття обов'язку, чесності й правдивості, фізичне виховання. Але першочерговим видатний педагог вважав заохочення дитини змалечку до праці. За Макаренко, трудове навчання потрібно починати в дошкільні роки. Трудова участь дітей у сім'ї повинна розпочинатися в доступній дітям формі (у грі). З віком трудові доручення слід ускладнювати й відокремлювати від гри, праця не повинна повністю перетворюватися на гру. Щоб праця здійснювала правильний виховний вплив на дітей, вона, на думку Макаренко, повинна бути посиленою, результативною, осмисленою, творчою, педагогічно доцільною, колективною [7, с. 109].

Аналіз робіт А. С. Макаренко з проблем сімейного виховання дозволяє констатувати той факт, що їм розроблено методику виховання в родині і виокремлено низку її особливостей.

По-перше, педагог відмічає неможливість існування раз і назавжди даних «рецептів» на всі випадки життя. Рекомендації, які він надає досить вибіркові. Вони доповнюються досвідом самих батьків і традиціями народної педагогіки.

По-друге, він вказує, що правильне виховання в родині можливе тільки в тому випадку, якщо батьки знають особливості своєї родини і знаходять правильні методи виховання дітей.

По-третє, А. С. Макаренко підкреслює необхідність усвідомлення батьками, кого вони виховують. Тільки за цією умовою родинне виховання буде ефективним.

Вчетверте, батьки повинні навчитись розуміти специфіку методики родинного виховання.

Вп'яте, педагог впевнено говорить про те, що основою родинного виховання є розумність і точність, які витікають із здібності аналізувати дитяче життя.

Вшосте, їм докладно висвітлюються діалектичні розбіжності і зв'язки методики шкільного і родинного виховання.

А. С. Макаренко був першим радянським педагогом, який теоретично обґрунтував використання заохочення і покарання, розробив і впровадив у виховну практику методику, основою якої є органічне поєднання поваги і вимогливості до дитини, спрямоване на розвиток особистості.

Творчі педагоги сучасної України з успіхом використовують педагогічний спадок, який залишив видатний педагог, у різних сферах і проблемах, і в питаннях соціалізації особистості в тому числі. Розроблена ним виховна методика актуальна донині, в роботі з батьками вихователі постійно звертаються до праць Антона Семеновича, цитуючи виписки з його невмирущих творів.

Отже підводячи підсумок, хотілось би зазначити, що педагогічна спадщина А. С. Макаренка містить ідеї, які є плідними для родинного виховання в русі сучасних вимог гуманізації виховного процесу. Родина як інститут соціалізації займає важливе місце в педагогічній системі видатного педагога. Досконале вивчення і творче переосмислення його поглядів матимуть суттєве значення для сучасної теорії і практики родинного виховання, розвитку теорії соціалізації, формування первинного соціального досвіду особистості.

Список використаної літератури

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006 – 419 с. **2. Волкова Н. П.** Педагогіка для студентів вищих навчальних закладів / Н. П. Волкова. – К. : Академія, 2003. – 193 с. **3. История** образования и педагогической мысли за рубежом и в России / З. И. Васильева. – М. : Академия, 2001. – 467 с. **4. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1972. – 332 с. **5. Макаренко А. С.** Книга для родителей; Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. - М. : Правда, 1986. – 448 с. **6. Макаренко А. С.** Педагогическая поэма / А. С. Макаренко. – М. : ИТРК, 2003. – 720 с. **7. Макаренко А. С.** Прапори на баштах / А. С. Макаренко. – М. : Веселка, 1981. – 569 с.

Алеко О. А. Вплив педагогічної спадщини А. С. Макаренка на соціалізацію і формування соціального досвіду дитини в родині

У статті наведено аналіз поглядів А. С. Макаренка на значення і місце родини у соціалізації особистості та формуванні первинного соціального досвіду дитини. Висвітлено значимість родини як первинного і провідного соціалізуючого осередку дитини, важливість сім'ї у формуванні первинного соціального досвіду.

Ключові слова: соціальний досвід, соціалізація особистості, дитина, родина, батьки.

Алеко О. А. Влияние педагогического наследия А. С. Макаренко на социализацию и формирование социального опыта ребенка в семье.

В статье приведен анализ взглядов А. С. Макаренко на значение и место семьи в социализации личности и формировании первичного социального опыта ребенка. Отражена значимость семьи как первичной и ведущей социализирующей среды ребенка, важность семьи в формировании первичного социального опыта.

Ключевые слова: социальный опыт, социализация личности, ребенок, семья, родители.

Aleko O. A. The Influence of the Pedagogical Heritage Makarenko for Socialization and Development of the Social Experience of the Child in the Family

The article presents the analysis of views Makarenko on the importance and place of the family in the socialization of the personality and the formation of primary social experience of the child. Reflects the importance of the family as the primary and the leading social environment of the child, the importance of family in the formation of primary social experience.

Key words: social experience, the socialization of the personality, the child, the family, the parents.

Стаття надійшла до редакції 24.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., доц. Коношенко С. В.

УДК 37. 018.1(477)«19»

Н. Б. Бондаренко, Л. В. Крайнова

**ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО І МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ
В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКА**

Дитинство – важливий період становлення особистості, її гармонійного фізичного, морального, інтелектуального розвитку. Від того, хто буде в цей час поруч з дитиною, вести її за руку, підтримувати, передавати досвід, долати перешкоди, мріяти, будувати особисте «Я», залежить майбутнє держави, в якій ми живемо. Адаптуватися до сучасного середовища, яке весь час змінюється, ускладнюється, розвивається, дитині повинні допомогти всі дорослі: педагоги, батьки, суспільство. Але вчені вважають, що родинне коло завжди відіграло і продовжує відігравати вирішальну роль в процесі розвитку волі, характеру, почуттів дитини, її соціалізації, формування навичок спілкування, культури поведінки тощо. Усі батьки бажають своїм дітям щастя, добра, миру, мріють про те, щоб вони зростали розумними, добрими, правдивими, працьовитими людьми. Але не всі розуміють, як досягти цього, які віднайти слова, щоб їх почули власні, такі дорогі серцю діти. Через порушення родинних зв'язків виховні традиції сім'ї, які передавалися від покоління до покоління сьогодні здебільшого втрачені, на жаль, назавжди. Руйнування моральних устоїв, яке спостерігається у суспільстві в процесі його стратифікації, розподілу на бідних і багатих, негативні зміни та деформації, в тому числі, і під впливом засобів масової комунікації призводять до невиправданого превалювання матеріального над духовним, до підміни загальних

морально-ціннісних орієнтирів. Тому переосмислення ціннісних орієнтирів сімейного виховання дітей є актуальною проблемою сьогодення.

Педагогічний аспект означеної проблеми представлений саме в теорії і практиці Антона Семеновича Макаренка, який наголошував, «...що вміти виховувати – це все ж таки мистецтво, таке саме мистецтво, як вміти грати на скрипці чи роялі, добре писати картини, бути гарним фрезерувальником або токарем...» [3, с. 5 – 6]. Педагогіка А. С. Макаренка – гуманістична по суті, оптимістична по духу, проникнута вірою у творчі сили і можливості людини, знайшла всесвітнє визнання. Серед різних напрацювань педагога-практика особливе місце займають його педагогічні погляди на сімейне виховання, на роль батьків, батьківський авторитет, на розуміння мети виховання та виховних засобів. Серед розробок педагога знаходимо і його думки щодо виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

У сучасній Концепції розвитку дошкільного виховання, Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні та інших програмних документах акцент зроблено на активне залучення сім'ї до навчально-виховного процесу на гуманістичній основі, на утвердженні ідеалів правди, добра, справедливості, милосердя, працелюбності й інших добродійностей. А сам процес виховання Базовий компонент дошкільної освіти розкриває як залучення дитини до системи вироблених людством цінностей, формування ціннісного ставлення до дійсності [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблеми, практика роботи освітніх закладів та досвід сімейного виховання налаштовують на подальший пошук ефективних шляхів, технологій морального становлення особистості, формування основ духовних цінностей. Саме у дошкільному та молодшому шкільному віці інтенсивно розвиваються пізнавальна, почуттєво-емоційна, творча сфери особистості, формуються такі особистісні якості як доброта, щирість, сердечність, чесність, милосердя, відвертість, відкритість, радісне сприймання життя. Цей важливий аспект зафіксовано у Концепції дошкільного виховання в Україні, в якій сформульована мета дошкільного виховання – «формування основ духовної особистості» та провідні завдання «пробудити у дитини духовне начало, розвинути його як домінуюче в структурі особистості», прищепити «загальнолюдські морально-етичні цінності, зокрема такі якості, як доброта, чуйність, милосердя, людяність...» [2, с. 5]. На сучасному етапі, орієнтуючись на введення в дію нового стандарту початкової освіти і наявність нової редакції Базового компонента дошкільної освіти відбувається пошук освітніх технологій у реалізації наступності між першими ланками освіти, створенні педагогічних умов для психолого-педагогічної підтримки дитини, яка йде до школи.

Вчені вважають, що психологічні труднощі, з якими стикається дитина в перші дні навчання у школі, своїми коренями сягають у її

дитинство, сімейний уклад життя, негативне ставлення до школи самих дорослих, відсутність у батьків ціннісних орієнтирів у формуванні в дітей моральних якостей особистості, досвіду духовно орієнтованої взаємодії в соціумі, досвіду спільної праці та моральної поведінки.

Поняття «цінність» філософською наукою розглядалася щодо суті визначення позитивного (чи негативного) значення речей, подій, духовних витворів тощо. У працях Аристотеля, Канта, Гегеля є опис такого явища як моральні цінності. Проблема цінностей досліджувалася в роботах сучасних філософів Л. Архангельського, В. Василенка, А. Здравомислова та ін.; психологів Л. Виготського, Д. Ельконіна, Г. Костюка, С. Рубінштейна та ін.; педагогів Є. Бондаревської, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Ціннісна орієнтація – детерміновані устремління, бажання, потреби людини, що виступають для неї в якості найважливіших особистих цінностей і цілей життєдіяльності [5, с. 442]. Існує взаємозв'язок між системою цінностей і потреб суспільства та діяльністю людини. Тому в нашій роботі під ціннісними орієнтирами ми розуміємо ті, що ставить суспільство перед громадянами у конкретний історичний час. Ці орієнтири виступають в якості ідеальних образів особистості, яка соціалізувалася та інтегрувалася у культуру суспільства, в якому відбувається її життєдіяльність. Ми бачимо, що ціннісні орієнтири педагогічної системи А. С. Макаренка залишаються актуальними, бо містять загальнолюдські гуманістичні образи-орієнтири.

Звернемося до однієї з лекцій для батьків, яка називається «Загальні умови сімейного виховання». А. С. Макаренко серед інших положень наголошує на необхідності мати повну сім'ю, в якій є декілька дітей. Саме в такому повноцінному сімейному колективі створюються кращі умови для особистісного розвитку. «Тільки у сім'ї, де є кілька дітей, батьківська турбота може мати нормальний характер... Коли в сім'ї є старші і молодші діти, між ними встановлюється досвід любові і дружби у найрізноманітніших формах» [3, с. 362 – 363]. У такій сім'ї можлива особлива організація життєдіяльності, яка по суті є колективною. В сім'ї відображається громадянське самопочуття батьків і формується громадянськість кожної дитини.

В наш час внаслідок руйнівних соціальних зрушень, нестабільності та втрати у частини молодих людей спрямованості на створення повноцінної сім'ї задля продовження роду і виховання дітей велика частина сімей має одну дитину або зовсім не має дітей з різних причин, багато неповних сімей. Такий стан пояснюється не тільки матеріальними труднощами, а конфліктністю в сім'ї, значним перевантаженням жінки, старінням населення, нестабільністю шлюбу, зростанням кількості пар, які живуть громадянським шлюбом або народжують дітей поза шлюбом. Особливе занепокоєння у педагогів викликають сім'ї, які не можуть забезпечити належного рівня сімейного виховання, тому створюються передумови для негативного впливу на формування особистості дітей.

Наявність бідності та безробіття або банального ухилення батьків від виконання своїх обов'язків, жорстоке поводження з дітьми, відсутність відповідального батьківства створює умови для виникнення соціального сирітства, безпритульності, дитячої знедоленості (іноді навіть при живих батьках). Тому спеціальна робота з майбутніми батьками, молодими батьками повинна бути спрямована на формування «відповідального батьківства», «свідомого батьківства».

Як до найвищої цінності А. С. Макаренко ставився до особистості дитини: «Я під цілями виховання розумію програму людської особи, програму людського характеру, причому в поняття характеру я вкладаю весь зміст особистості» [4, с. 460]. «Якомога більше поваги до особистості – якомога більше вимогливості до неї» це – педагогічне кредо А. С. Макаренко.

В сучасній українській педагогіці все більшого значення набуває розробка технологій особистісно орієнтованого навчання і виховання дитини. Такий підхід дозволяє враховувати індивідуальність кожної дитини, її можливості, досвід, нахили і цікавості. Цей підхід видається найбільш перспективним, таким, що відповідає основному соціальному орієнтуру – виховання ініціативної творчої, самостійної особистості, здатної діяти в динамічному, мінливому світі.

В наш час суспільство намагається створити необхідні умови для зміцнення сім'ї, підвищення ролі родинного виховання, збільшення престижу багатодітної сім'ї. Важливим чинником забезпечення ефективності процесу формування ціннісних основ у дитини старшого дошкільного і молодшого шкільного віку є взаємодія сім'ї і освітньої установи. І дошкільний заклад і школа багато працюють в цьому напрямку. Разом з тим, родинне виховання нерідко характеризується однобічністю, стихійністю, відсутністю системності та послідовності, що пояснюється недостатнім рівнем педагогічних знань, загальної культури, відсутністю знань про психофізіологічні особливості дітей, досвіду практичних умінь виховання у багатьох батьків. При переході до школи на перше місце виходять завдання навчання порівняно з вихованням основ духовності особистості, хоча молодші школярі виявляють здатність до засвоєння таких особистісних надбань, які закладають основи майбутньої громадянськості, патріотичності, національної самосвідомості.

Саме тому розроблена нами технологія роботи з батьками спирається на ціннісні орієнтири сімейного виховання А. С. Макаренка і передбачає організацію цілеспрямованої просвітницької роботи з батьками вихованців, метою якої є формування у батьків основ педагогічних знань, підготовка їх до свідомого формування у дітей системи ціннісних орієнтирів. Просвітницька робота з батьками проводилася за такими напрямками. Ознайомлення батьків із психофізіологічними особливостями дітей дошкільного та молодшого шкільного віку; ознайомлення зі стандартами освіти в залежності від віку

дітей; ознайомлення з організацією життєдіяльності сучасної сім'ї з урахуванням рекомендацій А. С. Макаренка (організація колективної діяльності на основі взаємної відповідальності, система доручень і свідомої дисципліни, авторитет батьків); індивідуальна робота з батьками за результатами вивчення сімей і опитування дітей (обговорення проблем і перспектив розвитку особистості кожної дитини з педагогом і психологом). Тематично робота з батьками урізноманітнювалася в напрямку використання традицій народної педагогіки: «Чи потрібні в сім'ї традиції?», «Родинне дерево», «Вплив сім'ї на ціннісні орієнтації та світогляд дитини», «Сімейне краєзнавство» тощо. Використовуючи педагогічну спадщину А. С. Макаренка, розкривали перед батьками такі важливі і потужні засоби виховної роботи у колі сім'ї як бібліотека, кіно, театр, музей, краєзнавчі подорожі, виставки художників, відвідування концертів, спостереження архітектурних і історичних пам'яток та ін.

«Дитина все більше і більше повинна відчувати себе громадянином нашої країни», – завершує свою книгу А. С. Макаренко [3, с. 447]. Отже проблеми сучасного сімейного виховання співзвучні з поглядами великого педагога, нашого співвітчизника, а його педагогічна спадщина є актуальною у наш час і може виступати у якості ціннісних орієнтирів у процесі формування педагогічної культури батьків.

Список використаної літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні: Наук. кер.: А. М. Богущ. – К. : Логос, 2012. – 26 с. **2. Концепція** дошкільного виховання в Україні. – К. : Освіта, 1993. – 16 с. **3. Макаренко А. С.** Книга для родителей: Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1986. – 448 с. **4. Макаренко А. С.** Проблемы школьного радянського виховання / А. С. Макаренко // Історія української педагогіки: хрестоматія / упор. О. О. Любар; за заг. ред. В. Г. Кременя. – К. : Знання, 2003. – 310 с. **5. Словарь-справочник** по педагогике / Авт.-сост. В. А. Мижериков ; под общ. ред. А. И. Пидкасистого. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 448 с.

Бондаренко Н. Б., Крайнова Л. В. Ціннісні орієнтири сімейного виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

В статті розкрито наукові підходи до проблеми використання педагогічної спадщини А. С. Макаренка в сучасній практиці сімейного виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку. Особливу увагу акцентовано на необхідність удосконалення системи роботи освітніх установ з батьками з підвищення їх педагогічної культури.

Ключові слова: сімейне виховання, ціннісні орієнтири, педагогічна спадщина, педагогічна культура

Бондаренко Н. Б., Крайнова Л. В. Ценностные ориентиры семейного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста в педагогическом наследии А.С. Макаренко

В статье рассмотрены научные подходы к проблеме использования педагогического наследия А.С.Макаренко в современной практике семейного воспитания детей дошкольного и младшего школьного возраста. Особое внимание акцентировано на необходимости усовершенствования системы работы образовательных учреждений с родителями по повышению их педагогической культуры.

Ключевые слова: семейное воспитание, ценностные ориентиры, педагогическое наследие, педагогическая культура.

Bondarenko N. B., Kraynova L. V. The Values of the Family Upbringing of Preschool Children and Junior Schoolchildren in Makarenko's Pedagogical Heritage

The scientific approach to the problem of the use of Makarenko's pedagogical heritage in the modern practice of family upbringing of the preschool children and junior schoolchildren is describing in the article. Special attention is focusing on the need to improve the system of educational institutions with parents to improve their pedagogical culture.

Key words: family upbringing, values, pedagogical heritage, pedagogical culture.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Григоренко В. Г.

УДК 37.091.4Макаренко:37.018.1

М. А. Спіхіна

**А. С. МАКАРЕНКО ПРО ПРОБЛЕМИ
ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ У СІМ'Ї**

Творчий спадок видатного педагога-новатора Антона Семеновича Макаренка, як і його педагогічна діяльність увібрала в себе кращі досягнення класичної та нової педагогіки. Його спадщина – досягнення всього прогресивного людства, яке прагне до гуманної освіти. Ім'я педагога відомо у різних країнах світу, а його праці перекладені багатьма мовами.

Великого значення А. С. Макаренко приділяв питанням сімейного виховання. У червні 1935 року розпочалась кампанія проти абортів, збільшувалась кількість дитячих садків, надавалась матеріальна допомога молодим матерям, багатодітним сім'ям. У зв'язку з цим

посилилась увага і до проблем сімейного виховання. Макаренку, відомому уже на той час педагогові, доручили розробити певні рекомендації щодо виховання дітей у сім'ї [4, с. 14]. Свої рекомендації А. С. Макаренко виклав у працях «Книга для батьків», «Лекції про виховання дітей», статтях і багатьох виступах. Він вніс багато нового, оригінального у висвітлення даної проблеми, вирішував складні педагогічні проблеми, які хвилюють нас і зараз: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їхнього авторитету у вихованні дітей та ін. Його розробки в педагогіці не втратили свого значення і сьогодні. Тому ми намагаємось знайти у його працях відповіді на найактуальніші проблеми виховання дітей у сім'ї.

Педагогічну спадщину видатного педагога досліджує багато вчених. Дослідниками аналізуються такі аспекти: виховання молоді у навчально-виховному процесі (Н. Абашкіна, І. Бех, І. Зязюн, Г. Ткаченко та ін.); організація і розвиток дитячого колективу (І. Зязюн, В. Моргун, О. Чиж та ін.); концепція родинного виховання і проблеми сучасного сімейного виховання (І. Альошкіна, Л. Ковальчук, О. Хромова, О. Супруненко та ін.); формування педагогічної майстерності вчителя (К. Бабенко, М. Гриньова, В. Моргун, Л. Пашко, В. Шульга та ін.); використання народних традицій у педагогічній спадщині А. С. Макаренка (Г. Волков, Б. Іщенко, М. Стельмахович та ін.).

Метою нашої статті є виокремлення та аналіз найважливіших умов успішного сімейного виховання в педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

Родина як основний інститут у структурі суспільства особливо чутлива до всілякого роду економічних і політичних змін, що впливають на її рівень життя, стабільність і виховну дієздатність. Криза, яка охопила нині всі сфери суспільного життя в нашій державі, не обминула і української сім'ї. Україй різке зубожіння призвело до зниження народжуваності, зростання дитячої смертності й розлучень (на 100 укладених шлюбів припадає 46 розлучень). Нині в Україні 14 млн родин. З них 2,4 млн – молоді, де вік подружжя не перевищує 28 років; 668 тис. родин – багатодітні, в яких виховується троє і більше дітей. Неповні сім'ї, де немає батька, рідше – матері, становлять 13% [5, с. 59].

На сучасному етапі розвитку суспільства, економічне становище сім'ї залежить не лише від розміру доходів, а й від її соціально-демографічного складу – кількості дітей, працюючих та утриманців, віку членів сім'ї, їх освітнього та професійного рівня тощо. Найбільш уразливими є багатодітні сім'ї. У даний час спостерігається стійке зниження частки багатодітних сімей в населення. Це збігається із тенденцією до малодітності і взагалі бездітності. Немає чіткої системи соціальної підтримки багатодітних сімей.

Багатодітні сім'ї на початку століття становили більшість населення. Це обумовлювалося традиціями народу і православної моралі. Народження дітей не планувалося, сприймалося як «Божий дар». У багатодітній родині було легше вижити. У суспільстві завжди було стійке позитивне ставлення до багатодітної родини.

А. С. Макаренко також приділяв особливу увагу вихованню дітей у багатодітних сім'ях. На думку педагога, виховання єдиної дитини більш складніше, ніж виховання декількох дітей. Батьківська турбота може мати нормальний характер лише в тій родині, де є декілька дітей. У великій родині дитина з раннього віку звикає до колективу, набуває досвід взаємного зв'язку, вчиться любити, поважати, співчувати один одному [1, с. 10]. Антон Семенович радив для тих сімей, де була лише одна дитина, обов'язково брати ще одну з дитбудинку.

Суть виховання педагог вбачав в організації структури сім'ї та життя дитини. Нажаль, сьогодні неповна сім'я є одним з основних соціально-демографічних типів в сучасній родині. Антон Семенович писав: «Дуже болісно відображається на вихованні дитини, якщо батьки не живуть разом, якщо вони розійшлися. Питання про структуру сім'ї – питання дуже важливе, і до нього треба відноситися цілком свідомо» [1, с. 10]. Діти, які виростають у таких сім'ях, не можуть спостерігати відносини між чоловіками та жінками, і тому вони виростають, не маючи цілісної моделі цих відносин. Такої ж думки додержувався і А. С. Макаренко. Він вважав, якщо батьки по-справжньому люблять своїх дітей та хочуть їх виховати якнайкраще, вони повинні намагатися свої взаємні незгоди не доводити до розриву та не ставити саму дитину у важке становище [1, с. 11].

Значну увагу А. С. Макаренко приділяв цілям виховання. На думку педагога, кожний батько та кожна мати повинні добре уявляти що саме вони хочуть виховати у своїй дитині. А. С. Макаренко відзначав, що коли у батьків немає ясних цілей та певної програми виховання, то результати завжди будуть випадковими. Щоб такого не сталося, педагог радив батькам завдавати собі праці, розмірковувати добре над цим питанням, і відразу стане помітним скільки було зроблено помилок, і як багато правильних шляхів попереду [1, с. 11].

Підкреслював А. С. Макаренко і важливість дотримання режиму у сім'ї. Він був упевнений, що при різних умовах режим не може бути та не повинен бути однаковим. Один режим повинен бути у великій родині, де багато дітей, і зовсім інший у такій родині, де одна дитина. Якщо у родині присутній режим, який регулярно підтримують і батьки, і діти, то згодом настає час, коли у дітей утворюються правильні звички. А це, в свою чергу, говорить про те, що ціль досягнута.

На думку А. С. Макаренка, режимів є багато, і тому батькам необхідно вміти правильно обирати один з них, який найбільш підходить даній сім'ї. Проте батьки повинні пам'ятати, що який би режим не обирався для родини, він повинен бути доцільним. Правильний режим

повинен відрізнятися визначеністю, точністю і не допускати виключень, крім таких випадків, коли виключення дійсно необхідні і викликаються важливими обставинами. Суворому режиму має підкорятися розподіл робочого часу дитини, що особливо важливо, коли вона починає ходити в школу [1, с. 25].

Виховання у сім'ї ґрунтується передусім на авторитеті батьків. Як зазначив педагог, суть авторитету полягає в тому, що він не вимагає ніяких доведень, що він сприймається як безсумнівна гідність старшого, як його сила і цінність, видима простим дитячим оком. Батько і мати в очах дитини повинні мати цей авторитет. Питанню батьківського авторитету А. С. Макаренко присвятив лекцію для дорослих «Про батьківський авторитет», у якій пояснює звідки береться батьківський авторитет та як він організується? Значна увага приділяється авторитету, побудованому на хибних основах. У своїй лекції А. С. Макаренко здійснює ґрунтовний психолого-педагогічний аналіз різних форм псевдо авторитетів.

Самою страшною формою псевдо авторитета, на думку А. С. Макаренка, виступає **авторитет придушення**. Ця форма авторитету буває тільки у некультурних батьків. А. С. Макаренко вважав, що цей авторитет нічого не виховує, виявляє дитячу брехню і людське боягузтво, та у той же час виховує в дитині жорстокість. З безвольних дітей виростають або нікчемні люди, або самодури, які мстять за придушене дитинство.

Найпоширенішим псевдо авторитетом А. С. Макаренко вважав **авторитет любові**. У цьому псевдо авторитеті є багато небезпечних місць. Тут виростає сімейний егоїзм. З малих років дитина починає розуміти, що до людей можна підігравати. Це дуже небезпечний вид авторитету. Він вирощує нещирих і брехливих егоїстів. І дуже часто першими жертвами такого егоїзму стають самі батьки.

Авторитети доброти та дружби, за визначенням А. С. Макаренка, вважаються самими нерозумними. Дуже скоро в таких сім'ях діти починають просто командувати батьками, батьківське непротивлення відкриває найширший простір для дитячих бажань, примх, вимог. У таких сім'ях діти потішаються над батьками, грубо повчають, не слухаються. У таких сім'ях немає ні дружби, ні любові, так як ніяка дружба і любов неможлива без взаємної поваги.

Найморальнішим псевдо авторитетом, на думку педагога, є **авторитет підкупу**. У цих сім'ях слухняність просто підкупується подарунками та обіцянками. Зрозуміло, в сім'ї теж можливе деяке заохочення, щось схоже на преміювання, але ні в якому разі, наголошував А. С. Макаренко, не можна дітей преміювати за слухняність, за добре ставлення до батьків.

Справжнім батьківським авторитетом для А. С. Макаренка завжди виступало життя та праця батьків, їх громадянське обличчя, їх поведінка [1, с. 16]. На думку А. С. Макаренка, сім'я – велика і відповідальна

справа, якою керують батьки і відповідають за неї перед суспільством, перед своїм щастям і перед життям дітей. Якщо батьки цю справу роблять чесно, розумно, якщо перед ними поставлені значні та прекрасні цілі, якщо вони самі завжди дають собі повний звіт у своїх діях і вчинках, – це значить, стверджує педагог, що у них є і батьківський авторитет, і не потрібно шукати ніяких інших підстав, і тим більше не потрібно придумувати нічого штучного [1, с. 20].

Таким чином, аналізуючи теоретичні позиції А. С. Макаренка стосовно організації виховання у сім'ї, підходимо до таких висновків:

1. Кожна родина повинна прагнути до правильного виховання, оскільки перевихованням, на думку педагога, займатися набагато важче.

2. А. С. Макаренко стверджував, що на розвиток особистості дитини впливають багато факторів, одним з основних яких є клімат у родині, атмосфера сімейних відносин, якими дихає дитина. Тому треба по можливості домагатися правильної структури цієї сім'ї.

3. А. С. Макаренко наголошував на тому, що необхідно мати перед собою точну мету і програму виховної роботи.

4. Головна мета режиму – накопичення правильного дисциплінарного досвіду. Кожен режим має відрізнятися доцільністю, визначеністю, точністю.

5. Треба пам'ятати, що авторитет необхідний у родині. Батькам необхідно вміти відрізнити справжній авторитет від помилкового, заснованого на штучних принципах. Кожний з батьків повинен знати, що дійсний авторитет ґрунтується на їхній цивільній діяльності, на їхньому цивільному почутті, на їхньому знанні життя дитини, на вашій допомозі і на вашій відповідальності за його виховання.

Отже, основні ідеї А. С. Макаренка стали методологічною основою сімейного виховання у вітчизняній педагогіці ХХ століття. На думку педагога-новатора, лише у взаєминах з батьками дитина знаходить досвід спілкування з людьми. Дитина сприймає сімейні цінності, намагається відповідати певним умовам, вдачам і традиціям, що затвердилися в сім'ї її батьків.

Список використаної літератури

- 1. Макаренко А. С.** Избранные педагогические сочинения. В 2-х т. Ред. коллегия: В. Н. Столетов (пред.) [и др.]. Т. 2. Под ред. И. А. Каирова (отв. ред.) [и др.]. – М. : Педагогика, 1977. – 320 с.
- 2. Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. школа, 1978. – 327 с.
- 3. Макаренко А. С.** Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1990. – 366 с.
- 4. Сметанський М.** А. С. Макаренко та В. О. Сухомлинський про сімейне виховання / Микола Сметанський // Рідна школа. – 2003. – № 9. – С. 12 – 14.
- 5. Хромова О. А.** Концепція родинного виховання А. Макаренка: К 110-й річниці з дня народження / О. А. Хромова, Т. В. Кравченко // Педагогіка і психологія. – 1998. – №1. – С. 58 – 69
- 6. Макаренко А. С.** Электронный архив произведений

А.С.Макаренко / А. С. Макаренко. – Режим доступа :
www.makarenko.edu.ru

Єпіхіна М. А. А. С. Макаренко про проблеми виховання дітей у сім'ї

У статті виокремлюються та аналізуються найважливіші умови успішного сімейного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Визначається актуальність педагогічних розробок А. С. Макаренка щодо виховання дітей у сім'ї, подається аналіз досліджень і публікацій, присвячених педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Аналізуються складні педагогічні проблеми, які актуальні і сьогодні: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їхнього авторитету у вихованні дітей.

Ключові слова: сім'я, сімейне виховання, батьківський авторитет, батьки, дитина.

Епихина М. А. А. С. Макаренко о проблеме воспитания детей в семье

В статье выделяются и анализируются важнейшие условия успешного семейного воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко. Определяется актуальность педагогических разработок А. С. Макаренко по воспитанию детей в семье, дается анализ исследований и публикаций, посвященных педагогическому наследию А. С. Макаренко. Анализируются сложные педагогические проблемы, которые актуальны и сегодня: общие условия семейного воспитания, воспитательное значение структуры семьи и специфика воспитания одного ребенка, семейный коллектив и его особенности, роль отца и матери и их авторитета в воспитании детей.

Ключевые слова: семья, семейное воспитание, родительский авторитет, родители, ребенок.

Yepihina M. A. A. S. Makarenko about the Problem of Educating Children in the Family

The article singles out and analyzed the most important conditions for successful family life education in the pedagogical heritage A. S. Makarenko. Determine the relevance of pedagogical developments A. S. Makarenko about raising children in the family, is an analysis of research and publications on teaching heritage A. S. Makarenko. We consider the complex educational problems that are relevant today. This article analyzes the views A. S. Makarenko on raising children in large families. According to the teacher, parent care can have only normal character in one family with several children. The essence of education teacher saw the organization structure of family and life. Highlights the goals of education, which A. S. Makarenko

paid much attention. He believes parents should well imagine what they want to raise their child. The importance of adherence in the family. According A. S. Makarenko, there are many modes, so parents need to be able to correctly choose one of them, which is most suitable for this family. It is noted that whatever regime was not elected for his family, he must be appropriate. The article deals with pseudo authority: the authority of suppression, the authority of love, kindness and friendship authority, the authority of bribery. We analyze real parental authority. Basic ideas A. S. Makarenko on parenting in the family set out in the article were methodological basis of family education in domestic pedagogy of the twentieth century.

Key words: family, family education, parental authority, parents and children.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.

УДК 37.091.4 Макаренко: 37.015.31:316.362

К. В. Ігнатенко

ПРОБЛЕМИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

Проблема батьків і дітей – це перш за все проблема спадкоємності: нове покоління бере на себе тягар відповідальності за подальший хід історії. Страх перед завтрашнім днем, кримінальні злочини, які скоюють неповнолітні, боязнь за долю підростаючого покоління – ось реалії сьогодення. Педагоги, психологи, соціологи, громадські діячі, що небайдужі до долі країни, впевнені – рішення питання знаходиться в площині зміцнення сім'ї, – що є найважливішим завданням сучасного суспільства. Проблеми родинного виховання набули настільки важливого значення, що навряд чи хтось може сумніватися в тому, що від їх рішення залежить, яким буде підростаюче покоління. Питання соціальної занедбаності дитинства, педагогічна криза невблаганно повертають нас до відкриттів, які зробив ще у 20-х роках минулого століття в українській провінції подвижник соціального виховання Антон Семенович Макаренко. У працях А. С. Макаренка розглянуті найважливіші аспекти виховання в сім'ї, серед них і питання про структуру сім'ї, її культуру, принципи й методи виховання.

Питання родинного виховання хвилювали класиків літератури В. Белінського, М. Чернишевського, М. Добролюбова, К. Ушинського. Особливе місце у вітчизняній літературі з питань сімейного виховання

займають праці П. Каптерєва, П. Блонського, М. Рубінштейна, В. Сухомлинського, І. Сікорського.

Наукові підходи до стану сімейно-родинного виховання в сучасних умовах розроблені в дослідженнях М. Стельмаховича, В. Постового, Т. Кравченко, М. Міщенко та інших вчених, які вивчали типи сімей, основи психолого-педагогічної культури батьків, умови успішного сімейно-родинного виховання. Історичними підходами щодо етнічного виховання займалися О. Духнович, С. Русова, І. Огієнко.

Мета статті – розкрити й проаналізувати актуальність проблем виховання дітей в сім'ї, висвітлених в творчості відомого радянського педагога Антона Семеновича Макаренка.

А. С. Макаренко визначав, що сім'я – це природний колектив. Сім'я стає первинним природним осередком суспільства, тим місцем, де реалізується краса людського життя, куди приходять відпочивати переможні сили людини, де ростуть і живуть діти – головна радість життя.

Антону Семеновичу Макаренку доводилося бувати в багатьох сім'ях і спілкуватися з багатьма батьками, траплялося допомагати їм в тих або інших випадках, коли вони цієї допомоги потребували. В цей час він побачив, як «працює» сім'я й зрозумів, чому саме сім'я «постачає» малолітніх правопорушників і безпритульних в суспільство [5].

Антон Семенович в 1937 році пише «Книгу для батьків», де підіймає багато проблем сім'ї. Вона супроводжується вступом, в якому Макаренко повідомляв, що головна мета твору – привернути увагу батьків до ключових питань сім'ї, а саме: відмінність нової сім'ї від старої; проблеми дисципліни й батьківського авторитету; єдність сім'ї як колективу; цілісність і міцність сім'ї. «Кожна сім'я, – говорив Макаренко, – представляє явище особливе, індивідуальне, і методи виховання в одній сім'ї зовсім не повинні повторюватися в іншій» [4]. Тому Антон Семенович ставив перед собою завдання вказати загальні тенденції педагогічного розвитку, що прямо витікають з особливостей суспільства.

В сім'ї дитина засвоює певні моральні цінності й норми поведінки (доброту, щирість, чесність, справедливість, охайність), під впливом оточення формуються її характер і звички, саме з перших років життя закріплюються риси громадянина. А. С. Макаренко звертаючись до батьків, говорив: «Виховання дітей – це найважливіша галузь нашого життя. Наші діти – це майбутні громадяни нашої країни і громадяни світу. Наші діти – це майбутні батьки й матері, вони теж будуть вихователями своїх дітей. Наші діти – це наша старість. Правильне виховання – це наша щаслива старість, погане виховання – це наше майбутнє горе, це наші сльози, це наша провина перед іншими людьми, перед усією країною» [2, с. 160].

А. С. Макаренко вважав, що головні основи виховання закладаються до п'яти років, – це 90% всього виховного процесу, а потім

виховання людини продовжується, але у цілому батьки починають смакувати ягідки, а квіти які вони доглядали, були до п'яти років [1, с. 172].

Виховання починається з годування дитини, догляду за нею, турботи про неї. Серед цих початкових форм виховання найістотнішою є турбота про інтелект дитини. Аби прищепити любов до знань, потрібно перш за все прищепити любов до книги. Тут важливу роль грає приклад батьків: вони повинні й самі читати, тому що дитина ділиться враженнями про прочитане, задає низку запитань, на які потрібно уміти відповісти. Батьківська вимога до себе, батьківська повага до своєї родини, батьківській контроль над кожним своїм кроком – ось перший і самий головний метод виховання.

Макаренко не раз говорив в своїх творах про значення слова у вихованні дітей. Воно є тим могутнім засобом, за допомогою якого людина входить в сферу суспільного життя. У сім'ї зростання людини йде як би мимоволі, без зусиль. Дитина в сім'ї збагачується духовно, коло її інтересів залежить від захоплень батьків. Чим частіше батьки вступають з дитиною в розмову, діляться з нею своїми враженнями, думками, тим більше збагачують її духовно.

Що ж до значення батьківського прикладу для дітей, А. С. Макаренко писав: «Не думайте, що ви виховуєте дитину лише тоді, коли з нею розмовляєте, або повчаєте її, або наказуєте їй. Ви виховуєте її в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає удома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми й про інших людей, як ви радієте або засмучуєтеся, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаете газету, – все це має для дитини велике значення. Щонайменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте» [2, с. 161].

Ці питання досить глибоко розкриті в роботах А. С. Макаренка. Для завоювання і підтримання авторитету важливо, щоб батькам була притаманна педагогічна тактовність, що знаходить виявлення у вмінні говорити з дітьми так, щоб слово не принижувало, не ображало дитину, а змушувало навіть при негативних вчинках не робити зауважень у присутності сторонніх, уникати настанов, згадувати свої вчинки як приклад для наслідування, виявляти справедливість, повагу до почуттів, справ дитини, спиратись на краще, що є в ній. Позитивний вплив батьків на дітей більш ефективний, якщо відносини між батьками характеризуються взаємною любов'ю, відповідальністю один перед одним, довірою, взаємоповагою, взаємодопомогою, любов'ю до дітей; усі члени сім'ї залюбки поділяють радість, переживання. Чим міцніше в сім'ї зв'язок поколінь, чим «глибша» повага усіх членів сім'ї один до одного, тим сімейний колектив здоровіший.

На відміну від В. Сухомлинського, який вважав головною задачею вихователя знайти індивідуальний підхід до особистості кожної дитини,

А. Макаренко метою виховання вважав колектив. «Виховуючи окрему особистість, ми повинні думати про виховання усього колективу. На практиці ці дві задачі будуть вирішуватися тільки разом і тільки в одному загальному прийомі. В кожний момент нашої дії на особистість ці впливи обов'язково повинні бути і впливом на колектив» [2, с. 334].

Виховання й самовиховання необхідних для життя в шлюбі якостей – одне з найважливіших завдань сім'ї. Невипадково А. С. Макаренко писав, що, якщо виростаючи, дитина не навчиться любити батьків, братів і сестер, свою школу, свою Батьківщину, якщо в її характері виховані початки глибокого егоїзму, дуже важко розраховувати, що вона буде здатна глибоко покохати вибрану нею іншу людину.

Батько й мати повинні мати для дитини авторитет. «Авторитет – це не талант, – як пише Макаренко, – це те, що можливо організувати в кожній родині». Авторитет не повинен буди брехливим чи не істинним, такий авторитет має десятки видів, суть дійсного авторитету батьків – повага й довіра до дитини; дійсний авторитет батьків заснований на громадянській діяльності та громадянських почуттях батьків, на допомозі батьків дитині та їхньої відповідальності за її виховання [3, с. 40].

У своїй праці «Лекції про виховання дітей» Макаренко наводить декілька хибних видів авторитетів, серед них: авторитет придушення, авторитет відстані, авторитет чванливості, авторитет веселоців, авторитет вченості, авторитет краси, тощо. Усі вони мають спільні наслідки – не правильне виховання. Ми розглянемо більш детально деякі з них, наприклад, *авторитет резонансу* – це коли батьки буквально з'їдають життя дитини нескінченними повчаннями і розмовами про мораль. Замість того, аби сказати дитині пару слів, можливо з гумором, батьки розпочинають нудну та надоїдливу бесіду. Вони повчають добродетельності, але забувають, що звичка думати приходить до дитини поступово, а «зудіння» проходить майже безслідно в її свідомості.

Авторитет педантизму виражається у тому, що батьки звертають більше уваги на дітей, більше працюють, але працюють як бюрократи. Вони переконані в тому, що діти повинні вислуховувати кожне їх слово, бо воно святе. Найбільше вони бояться, що діти будуть їх вважати нетвердими, або визнати свою помилку, свою неправоту. Життя дитини, її інтереси, її зростання проходить повз таких батьків, вони нічого не бачать, окрім свого бюрократичного головування у сім'ї.

Авторитет любові, самий, як вважає А. С. Макаренко, розповсюджений вид авторитету. Його суть полягає в тому, що деякі батьки переконані: щоб діти слухались, потрібно, аби вони любили батьків, а батьки, в свою чергу показують їм свою любов на кожному кроці. Ніжні слова, нескінчені пестощі заради того, щоб дитина була слухняною. Батьки увесь час спонукають дитину до дій словами на кшталт: «Отже, ти не любиш маму?». Ця лінія приховує багато небезпек. Одна з них те, що дитина розуміє: батьків можна обманювати, головне це

робити з ніжним виразом обличчя. «Це дуже небезпечний вид авторитету. Він зрощує нещирих та брехливих егоїстів. І часто першими жертвами такого егоїзму стають самі батьки» [2, с. 166].

Авторитет доброти полягає в тому, що дитяча слухняність також організується через дитячу любов, яка викликана поступливістю, м'якістю, добротою батьків. Батько й мати все дозволяють, їм нічого не шкода; боячись конфліктів, вони ладні пожертвувати заради сімейного миру та благополуччя чим завгодно. Дуже швидко в такій сім'ї діти починають просто командувати і маніпулювати батьками.

Представлений Макаренком також аналіз *авторитету дружби та авторитету підкупу*. Наслідком авторитету дружби може стати те, що рано чи пізно діти починають повчати батьків – адже між ними не має ніякої стримуючої дистанції, розуміння того, що, не дивлячись на дружні відносини між батьком, матір'ю та їх дитиною, все ж таки, батьки залишаються старшими членами сімейного колективу. «Таким чином, – пише А. С. Макаренко, – ніяка дружба неможлива без взаємної поваги». Авторитет же підкупу найбільш аморальний вид авторитету, коли дитяча слухняність просто купується подарунками й обіцянками [3, с. 40].

А. С. Макаренко робив акцент, що в тактиці виховання однієї сім'ї може поєднуватися декілька видів помилкового батьківського авторитету. Педагог вважав, що дійсно можливо заохочувати дітей, але ні в якому разі не можна їх преміювати за гарну поведінку, добре ставлення до батьків чи за слухняність.

А. С. Макаренко вказував на необхідність виховання у людини гальм, що допомагають їй визначити міру того, що вона може і чого не повинна застосовувати для задоволення своїх потреб. Тому Антон Семенович негативно відносився до наявності тільки однієї дитини. Він писав: «Єдина дитина дуже скоро стає центром сім'ї. Турбота батька і матері, зосереджені на цій дитині, звичайно перевищують корисну норму... Дуже часто єдина дитина звикає до свого виключного положення й стає справжнім деспотом в сім'ї. Для батьків дуже важко буває загальмувати свою любов до дитини та свої турботи про неї, і волею-неволею вони виховують егоїста» [2, с. 161]. Макаренко вважав, що навіть при складних матеріально-побутових можливостях сім'я не повинна обмежуватися однією дитиною, бо тільки тоді, коли є дві дитини, а то навіть три-чотири, батьківська любов буде розподілятися рівномірно, і тільки тоді дитина навчиться відрізняти «мені потрібно» і «нам треба».

Педагог наголошував, що правильне виховання дитини зовсім не означає того, щоб батьки не зводили з дитини очей. Вони повинні допускати найрізноманітніше оточення дитини, але не втрачати її з виду для того, щоб вчасно зупинити її, допомогти та направити. Дитина повинна розбиратися в поганих людях, обставинах, своєчасно їх розпізнавати, боротися з ними [3, с. 39].

Нові ідеали виховання українців, а саме виховання гармонійно розвиненої особистості, актуальні й для творчості А. С. Макаренка. Цікавими є його думки щодо значення гри у вихованні дитини. Він вважав, що як дитина проявляє себе в грі, така вона буде й у роботі, коли стане дорослою. «Тому, – говорив А. Макаренко – виховання майбутнього діяча відбувається перш за все у грі... Треба сказати, що між грою та роботою нема великої різниці. Гарна гра схожа на хорошу роботу, погана гра схожа на погану роботу» [4]. Розкриваючи основи трудового виховання, Макаренко зауважував, що трудова участь дитини в житті сім'ї повинна починатися рано. Він наводив перелік видів дитячої трудової діяльності в сім'ї, зазначаючи, що кожна сім'я може змінювати їх залежно від віку дитини та умов життя в сім'ї. Крім трудового виховання, педагог зазначав актуальність статевого виховання, культурного та морального виховання. Батьки повинні уважно стежити за тим, щоб у практиці культурного виховання не переважали лише інтереси розваги, витрачання часу. Звичайно, кожен культурний почин повинен приносити й радість. Уміння з'єднати її з великою виховною користю й повинно складати головне вміння батьків. У цій справі від батьків потрібна певна винахідливість [3, с. 42 – 44].

А. С. Макаренко наголошував, що батьки повинні постійно підвищувати рівень своєї педагогічної культури, займатися педагогічною самоосвітою, брати активну участь у вихованні дітей, тісно спілкуватися з учителями. У 1935 році А. С. Макаренко писав М. Горькому: «Допомога сім'ї має бути надана в найрізноманітніших формах, а саме: а) випуском спеціальної літератури; б) короткостроковими курсами для батьків; в) матеріальною допомогою «на виховання»; г) постійним спостереженням».

Надійний спосіб зберегти сімейне й особисте щастя – це підвищення моральної, педагогічної і духовної культури сім'ї, яку мають створювати високоосвічені, морально чисті, духовно багаті, фізично досконалі, працьовиті, зі сформованою національною самосвідомістю особистості. А виховати таких молодих людей завдання багатьох соціальних інститутів – системи освіти і науки, культури і мистецтва, засобів масової інформації й інших державних закладів, але перш за все – це нагальне завдання сім'ї [1, с. 185].

Літературно-педагогічна спадщина А. С. Макаренка стала об'єктом численних досліджень ще у 40-х роках ХХ століття й донині продовжує викликати безліч суперечливих і неоднозначних тлумачень у вітчизняних та зарубіжних педагогів. Осмислення творчого доробку педагога-гуманіста приводить нас до висновку, що не можна вилучати з теорії А. С. Макаренка окремі прийоми і сподіватися на їх рятувну дію. Лише цілісна виховна система видатного педагога, практика і мислителя, об'єднана з нашою дійсністю може стати перетворюючою силою перебудови всієї справи виховання.

Педагогіка А. С. Макаренка – це перш за все педагогіка подолання труднощів, це виховання загартованого характеру, бадьорості, відчуття громадської перспективи. Корінні риси вчень Макаренка – вироблення колективного світогляду й поведінки, формування характеру трудівника і борця.

Головне в його педагогічних ідеях: якомога більше поваги до людини і в той же час як можна більше вимог до неї. Повага й вимога – двоєдиний діалектичний принцип виховання.

У творчій спадщині А. С. Макаренка можливо виокремити такі актуальні для сучасної педагогіки і освіти висновки, зокрема, що стосуються теми сімейного виховання:

По-перше, діти повинні зростати в системі розумного задоволення їх потреб. Навіть в умовах небагатодітної сім'ї це задоволення повинне йти в плані «не лише тобі, але і нам, й іншим людям». І це повинно стати законом кожної сім'ї.

По-друге, вся система життя дитини повинна будуватися в плані безперервної корисної діяльності разом з людьми і для людей в найрізноманітніших формах.

По-третє, першим й найголовнішим методом Макаренко вважав приклад батьків, батьківську повагу до своєї сім'ї, батьківський контроль над кожним кроком, тощо.

Таким чином, справжня сім'я, за А. С. Макаренка, це сім'я в якій турбуються про дітей. В такій сім'ї діти безперервно спілкуються з батьками, оволодівають культурою слова і праці, азбукою людяності й дійсно гуманних відношень. А найкращі матеріальні умови виступають лише факторами, котрі послугують та сприяють створенню культурної, працюючої, духовно багатой, гуманної особистості. Найголовнішою умовою сімейного виховання Макаренко вважав наявність повної сім'ї, де батько й мати живуть дружно між собою та з дітьми, де панує кохання, взаємна повага, де має місце режим та трудова діяльність.

Подальші перспективи дослідження вбачаємо в аналізі робіт, присвячених життю й діяльності А. С. Макаренка як педагога-практика, його виховним методам, технологіям роботи з дитячим колективом тощо.

Список використаної літератури

- 1. Нежинский Н. П.** А. С. Макаренко и педагогика школы / Николай Павлович Нежинский – К. : Издательство «Радянська школа», 1976. – 261 с.
- 2. Отечественная** социальная педагогика : хрестоматия: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / сост. и авт. предисл. Л. Мардахаев. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 384 с.
- 3. Гаміна Т. С.** Педагогіка сімейного виховання: Навч. посіб. / Т. С. Гаміна, О. Ю. Гончар – Луганськ : Альма-матер, 2012. – 523 с.
- 4. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко / АПН СССР ; [редкол.: М. И. Кондаков, В. М. Коротов, С. В. Михалков, В. С. Хелемендик]. – М. : Педагогика, 1983-1986. – Т. 4 – 1985. –

333 с. **5. Макаренко А. С.** Воспитание в семье и школе [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко // Электронный архив произведений – Режим доступа: <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>

Игнатенко К. В. Проблемы семейного воспитания у спадщини А. С. Макаренка

В статті розкривається педагогічний досвід А. С. Макаренка, а також висвітлюються проблеми сім'ї та виховання дітей. На основі аналізу досліджень А. С. Макаренка, висвітлюються такі актуальні для сьогодення питання сімейного виховання, як мета виховання, проблеми духовно-моральних основ сімейного виховання, авторитет батьків (помилкові види батьківського авторитету та сутність дійсного авторитету батьків), питання сімейного неблагополуччя, трудове, розумове і моральне виховання дітей в сім'ї, сім'я як колектив, відповідальне батьківство, а також наслідки потурання дитячим забаганкам.

Ключові слова: А. С. Макаренко, сімейне виховання, авторитет батьків, мета виховання, потреби дітей, сімейний колектив.

Игнатенко К. В. Проблемы семейного воспитания в наследии А. С. Макаренка

В статье раскрывается педагогический опыт А. С. Макаренко, а также освещаются проблемы семьи и воспитания детей. На основе анализа исследований А. С. Макаренко, рассмотрены такие актуальные для сегодняшнего времени вопросы семейного воспитания, как цель воспитания, проблемы духовно моральных основ семейного воспитания, авторитет родителей (ложные виды родительского авторитета и сущность действительного авторитета родителей), вопросы семейного неблагополучия; трудовое, умственное и моральное воспитание детей в семье, семья как коллектив, ответственное родительство, а также последствия попустительства детским капризам.

Ключевые слова: А. С. Макаренко, семейное воспитание, авторитет родителей, цель воспитания, потребности детей, семейный коллектив.

Ignatenko K. V. Problems domestic education in the legacy of Antona Makarenko

In the article pedagogical experience opens of Anton Makarenko, and also light up the problems of family and education of children. On the basis of analysis of researches of Anton Makarenko, such pressing for today's time questions of domestic education, as purpose of education, are considered, problems spiritually moral bases of domestic education, authority of parents (false types of paternal authority and essence of actual authority of parents), questions of domestic неблагополучия; labors, mental and moral education of children in families, seed as collective, responsible родительство, and also consequences of connivance to child's whims.

Key words: Anton Makarenko, domestic education, authority of parents, purpose of education, necessities of children, domestic collective.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Ваховський Л. Ц.

УДК 37.091.4 Макаренко:[37:316.362]

М. О. Малькова

РОДИННЕ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А.С. МАКАРЕНКО

Процес виховання в сім'ї – це найважливіший засіб забезпечення існування спадкоємності поколінь, це історичний процес входження підростаючого покоління в життя суспільства. З першого дня життя дитини батьки починають виконувати свій головний батьківський обов'язок – вони стають вихователями. Через радощі і випробування ведуть вони зростаючу людину по шляху розвитку її духовних і фізичних сил, до духовної і фізичної зрілості. З цього приводу А. С. Макаренко говорив: «...ви народили і виховуєте сина або дочку не лише для батьківської радості. У вашій сім'ї і під вашим керівництвом зростає майбутній громадянин, майбутній діяч і майбутній борець. Якщо ви наплутаєте, виховаєте погану людину, горе від цього буде не лише вам, але і багатьом людям і всій країні» [2].

Сім'я має бути тим базисом, де підростаюча людина зустрічається з питаннями, на які йому допомагають знайти відповіді дорослі і, в першу чергу, мати і батько. Тому дуже важливу роль в цьому грає духовна атмосфера сім'ї в якій зростає особистість. Сім'я, яка культивує партнерські стосунки, сприяє становленню особистості, розвиває її індивідуальність, основним стрижнем всіх складових повинен стати діалог між членами сім'ї. Сім'я – це опора, яка може прискорити рух суспільства до духовного оновлення, що виявляється при зверненні всіх членів сім'ї до моралі, освяченої століттями і досвідом поколінь, де виховання дитини вважається боргом всіх і кожного. Але як досягти цього? Однозначно відповісти на це питання дуже непросто, оскільки відповіддю на нього є п'ять складових: перша – любов до дітей, друга – взаєморозуміння, третя – взаємоповага, четверта, – традиції, на які спирається виховання, і п'ята – діалог. Значення кожної із складових неможливо переоцінити, бо відсутність хоч би однієї з них, приведе до даремності існування останніх.

На кожному етапі суспільно-історичного розвитку родинне виховання по своєму призначенню, змісту і формам носить конкретно-

історичний характер. Сьогодні є всі підстави стверджувати, що сучасна сім'я дещо віддалилася від того, що колись вважалася охоронцем тих кращих якостей, які передавалися старшим поколінням молодшому. Вона мимоволі перетворилася на місце, де духовне і етичне в процесі виховання поступово згасає. А тому дійсність століття XXI вимагає створення такої сім'ї, де дитину посвячують в світ духовної досконалості, де виховний процес здійснюється шляхом співпереживання, де особові стосунки батьків і дітей формують бажання засвоєння хороших звичок. Родинне середовище, в цій словосполучці мається на увазі досить широкий спектр явищ – це, перш за все, цілісна система історичних суспільних стосунків, особливості взаємин між членами сім'ї, мова і традиції. Тобто сім'я з'являється у всьому різноманітті і багатстві її взаємин зі світом, вона розглядається як складна система, яка постійно розвивається.

Аналіз педагогічною діяльністю А. С. Макаренка дає зрозуміти, його нащадкам, як правильно застосовувати форми, методи і засоби виховання дітей у сім'ї.

У своїй лекції «Про виховання дітей» в розділі «Загальні умови родинного виховання», А. С. Макаренко говорив: «Перш за все звертаємо вашу увагу на наступне: виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховувати. Правильне виховання – це зовсім не така важка справа, як багатьом здається. Ця справа по силі кожній людині, кожному батьку і кожній матері. Добре виховати свою дитину може кожна людина, якщо лише вона цього дійсно захоче, а крім того, це справа приємна, радісна, щаслива» [1].

Родинне виховання (виховання дітей в сім'ї) – загальна назва для процесів взаємодії батьків з дітьми з метою досягнення бажаного рівня розвитку, навчання і виховання. Суспільне, родинне і шкільне види виховання здійснюються в нерозривній єдності. Вчитель початкової школи спирається у вихованні дітей на сім'ю, направляє родинне виховання в гуманістичне русло. Сім'я для дитини є одночасно і місцем існування, і виховним середовищем. Вплив сім'ї особливо значущий у початковий період життя дитини і набагато перевищує всі інші виховні дії. За даними досліджень, сім'я в цьому випереджає і школу, і засоби масової інформації, вплив вулиці, друзів, літератури і мистецтва. Це дозволило педагогам вивести залежність: успішність формування особистості обумовлюється перш за все сім'єю. Чим краще сім'я, і чим краще впливає вона на виховання, тим вище результати фізичного, етичного, трудового виховання особистості. За рідким виключенням постійно підтверджується залежність: яка сім'я, така і людина, що виростає в ній.

Виховання – дуже легка справа, виховання – щаслива справа, жодна робота по своїй легкості, по виключно ціннісному, відчутному, реальному задоволенню не може порівнятися ні з якою другою справою, вважав А. С. Макаренко.

У сучасній практиці родинного виховання досить ясно виділяється три стилі стосунків: авторитарний, демократичний та ліберальний, проаналізуємо їх у зіставленні із стилями взаємодії виділеними А. С. Макаренко.

Авторитарний стиль батьків у стосунках з дітьми характеризується строгістю, вимогливістю, безапеляційністю. Погрози, підганяння, примус – ось головні засоби цього стилю. У дітей він викликає почуття страху, незахищеності. Психологи стверджують, що це веде до внутрішнього опору, що виявляється зовні в грубості, брехливості, лицемірстві. Батьківські вимоги викликають або протест і агресивність, або звичайну апатію і пасивність.

У авторитарному типі стосунків батьків з дитиною А. С. Макаренко виділяв два різновиди, які він називав авторитетом придушення і авторитетом відстані і чванливості. «Авторитет придушення» він вважав найстрашнішим і диким. Жорстокість і терор – ось основні межі такого відношення батьків (частіше батька) до дітей. Цей спосіб виховання неминуче дає безвільних, боязких, ледачих, забитих, озлоблених, мстивих дітей.

«Авторитет відстані і чванливості» виявляється в тому, вважав А. С. Макаренко, що батьки або «в цілях виховання», або по обставинах, що склалися, прагнуть бути подалі від дітей. Контакти з дітьми у таких батьків – явище надзвичайно рідке: виховання вони доручили бабусям і дідусям. Батьки не хочуть впустити свій батьківський престиж, а отримують зворотне. Починається відчуження дитини, а разом з ним приходять неслухняність і важковиховуваність.

Ліберальний стиль передбачає всепрощення, терпимість у стосунках з дітьми. Джерелом є надмірна батьківська любов. Діти зростають недисциплінованими, безвідповідальними. Ліберальний стиль взаємовідношень А. С. Макаренко називає «авторитетом любові». У своєму прагненні завоювати любов дитини батьки не помічають, що виховують егоїста, дитину лицемірну, яка вміє підстроюватися до людей. Це соціально небезпечний спосіб стосунків з дітьми. Педагогів, що проявляють таке відношення до дитини, А. С. Макаренко називав «педагогічними бестіями», які здійснюють самий нерозумний, найаморальніший вид взаємовідношень [1].

Демократичний стиль характеризується гнучкістю. Батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність думок. В результаті діти краще розуміють батьків, зростають розумно слухняними, ініціативними, з розвиненим відчуттям власної гідності. Діти бачать в батьках зразок громадянськості, працьовитості, чесності і бажання зробити їх такими, якими є самі.

Для кожного типу негативних стосунків існують свої способи їх подолання.

Виховання не можливе без вживання групи методів взаємодії, саме взаємодії, а не дії. Методи виховної взаємодії – це шляхи (способи), за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведінку дітей [3]. Обов'язковою умовою тут є прийняття дитиною цих впливів. Вони мають свою специфіку:

- вплив на дитину індивідуальний, спирається на конкретні вчинки і пристосований до особистості;
- вибір методів залежить від педагогічної культури батьків: розуміння мети виховання, батьківської ролі, уявлень про цінності, стилю стосунків в сім'ї тощо.

Тому методи родинного виховання несуть на собі яскравий відбиток особистості батьків і невід'ємні від них. Скільки батьків, стільки різновидів методів. Всі батьки використовують загальні методи родинного виховання: переконання (пояснення, навіювання, порада); особистий приклад; заохочення (похвала, дарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання).

Вибір і вживання методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов:

1. Знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, які труднощі випробовують, які стосунки з однолітками і педагогами, дорослими, маленькими, що понад усе цінують у людях. Особистий досвід батьків, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї, прагнення виховувати особистим прикладом також позначаються на виборі методів. При такій організації виховного процесу доцільно використовувати наочні методи.

2. Якщо батьки віддають перевагу спільній діяльності, то зазвичай превалюють практичні методи. Інтенсивне спілкування під час спільної праці, переглядів телепередач, походів, прогулянок дає добрі результати: діти відвертіші, це допомагає батькам краще зрозуміти їх. Немає спільної діяльності – немає ні приводу, ні можливості для спілкування.

3. Педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання. Отже, вивчати педагогіку, опановувати секрети виховної дії – зовсім не розкіш, а практична необхідність.

Досить частою помилкою в родинному вихованні, є надмірний прояв «турботи». Антон Семенович із цього приводу говорив, що у дітей з досить благополучних сімей, де виявляється надмірна «турбота», перш за все, формується безініціативність, лінь, це веде до відхилень в поведінці: «Тут справа не в якихось педагогічних законах, не в якомусь таланті виховання, а в здоровому глузді. Здоровий глузд – це така звичайна штука, яка є у кожної людини, а у батьків починає чомусь зникати» [1].

Типовою помилкою в багатьох сім'ях, де діти педагогічно занедбані, є прагнення батьків щонайшвидше, одним махом, перевиховати їх, частіше методом виховання стає нещадний контроль і

мораль. Не менш типовою є помилка, коли єдина у батьків дитина захоплює в сім'ї привілейоване положення. Їй все дозволяється, кожне її бажання негайно виконується. Бабусі і дідусі, а інколи і батьки виправдовують таке відношення до дитини тим, що «їм дісталися багато труднощів і знегод, так хай хоч дитя поживе собі на втіху». І зростає в сім'ї егоїст, тиран. Коли це відмітять, стає очевидним, що необхідно приймати найстрогіші заходи. Як говорив А. С. Макаренко «всяка переробка – справа набагато важча, ніж правильне виховання з ранніх років, оскільки в процесі різкого перевиховання і вживання строгих заходів травмується нервова система» [1]. Саме у цих випадках виникає реальна можливість зробити з дитини неврастеніка.

Ще одна помилка, що допускається батьками, – строга, до жорстокості, влада над дітьми з раннього віку. У дитинстві дитина пізнає всі види покарання. За щонайменшу витівку його б'ють, за нерозуміння карають. Прояв строгості у вихованні дітей необхідний, проте... Із цього приводу А. С. Макаренко говорив «Строгість хороша лише тоді, коли вона не має жодних ознак істерики» [1]. Батьки, які намагаються різноманітними способами відхилитися від занять з дітьми, припускаються вже не помилки, вони «калічать» особистість дитини. Підхід примітивний: відмахнутися, а деколи відкупитися від своїх чад. Дітям надається свобода, якою вони ще не вміють користуватися. З цього можна зробити висновок: безнадзорність не завжди є наслідком зайнятості батьків, частіше це відсутність необхідного догляду за дитиною [2].

Одним з найважливіших питань у вихованні дітей є питання дисципліни, Антон Семенович освітлюючи цю проблему говорив: «Строгість і ласка – це саме прокляте питання... В більшості випадків люди не уміють нормувати ласку і строгість, а це уміння у вихованні цілком необхідне. Дуже часто батьки вважають: в строгості повинна бути норма, в ласці повинна бути норма, але це потрібно тоді, коли дитині шість-сім років, а ось до шести років можна без норми. Насправді головні основи виховання закладаються до п'яти років, і те, що ви зробили до п'яти років, – це 90% всього виховного процесу. Але і в п'ять, і в шість, і в сім років ця норма, ця золота середина, якась гармонія в розподілі строгості і ласки повинна бути завжди» [1]. Проте Макаренко стверджував: «...можна виховати дитину без всякої строгості. Якщо ви будете все робити розумно і ласкаво, так і життя проживете і ніколи не будете суворими...» [1].

Підсумовуючи, хотілося б закінчити словами А. С. Макаренко, які особливо актуальні у сучасному суспільстві «Я, на жаль, не цілком перевіряв, але що бачу: самі кращі діти бувають у щасливих батьків... Причому щасливі батьки – це не означає, що квартира... і всі зручності. Зовсім ні. Я багато бачу щасливих людей, у яких багато чого не вистачає... щастя не залежить ні від яких матеріальних благ. Пригадаєте

свої найпрекрасніші часи, коли і того, здавалося, бракує, і іншого ще немає, а є духовне єднання, сили в душі і вабить вперед [1].

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Лекции о воспитании детей [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко – Режим доступа к статье : http://antmakarenko.narod.ru/liter/vospm/vosp_det.htm. **2. Макаренко А. С.** Педагогическая поэма [Электронный ресурс] / А. С. Макаренко – Режим доступа : <http://antmakarenko.narod.ru/liter/pp.htm>. **3. Макаренко А. С.** Собрание починений / А. С. Макаренко. – М. : Правда, 1971.– в 5т. – 462с.

Малькова М. О. Родинне виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

Стаття присвячена аналізу проблеми виховання дітей у сучасній сім'ї. Проаналізовано досвід педагогічної діяльності А. С. Макаренка з питання сімейного виховання. Автором розглядаються типові помилки виховання дітей у сім'ї, для кожного типу негативних стосунків існують свої способи їх подолання. Розкрито методи виховання дітей в сім'ї, стилі сімейного виховання. Вибір і вживання методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов: знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей; педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання. В цілому статті доказується, що процес організації виховання в сім'ї несе на собі яскравий відбиток особистості батьків і невід'ємні від них.

Ключові слова: родинне виховання, особистість, стилі взаємодії, методи виховання.

Малькова М. А. Семейное воспитание у педагогическом наследии А. С. Макаренко

Статья посвящена анализу проблемы воспитания детей в современной семье. Проанализирован опыт педагогической деятельности А. С. Макаренко по вопросу семейного воспитания. Автором рассматриваются типичные ошибки воспитания детей в семье. Раскрыты методы воспитания детей в семье, стили семейного воспитания. Выбор и применение методов родительского воспитания опирается на ряд общих условий: знание родителями своих детей, их положительных и отрицательных качеств; педагогическая культура родителей оказывает решающее влияние на выбор методов, средств, форм воспитания. В целом статье доказывается, что процесс организации воспитания в семье несет на себе яркий отпечаток личности родителей и неотъемлем от них.

Ключевые слова: семейное воспитание, личность, стили взаимодействия, методы воспитания.

**Malkova M. Family Education in the Pedagogical Heritage
A. S. Makarenko**

The article is devoted to the analysis of problems of education of children in the modern family. We analyzed the experience of pedagogical activity of A. Makarenko on the issue of family education. Disclosed typical mistakes of family education, as well as the methods, styles upbringing of children in the family.

A choice and use of methods of paternal education lean against the row of general conditions :

1. Knowledge of the children parents, their positive and negative internalss: that read, what interested in, what commissions execute, what difficulties test, what relationships with by yearlings and teachers, adult, little, that more than all value in people. The personal experience is paternal, their authority, character of relations in family, aspirations to bring up the personal example also affect choice of methods. During such organization of educator process it is expedient to use evident methods.

2. If parents give advantage to joint activity, then practical methods predominate usually. An intensive communication during general labour, revisions of telecasts, hikes, walks gives good results: to put more frank, it helps parents better to understand them. There is not joint activity - there is neither cause nor possibility for a communication.

3. The pedagogical culture of parents renders decision influence on the choice of methods, facilities, forms of education.

Key words: domestic education, personality, styles of co-operation, methods of education.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.013.42:37.091.4Макаренко

О. І. Мальцева

**СІМ'Я ТА ШКОЛА ЯК СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ІНСТИТУТИ
(В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ АНТОНА МАКАРЕНКА)**

На сучасному етапі розвитку нашої країни, в умовах постійних політичних, економічних та соціальних змін з кожним роком зростає кількість неповнолітніх злочинців, наркоманів, бездоглядних, безпритульних дітей. Однією з причин цього явища є криза школи і сім'ї, як соціально-виховних інституцій. Подібна ситуація вже мала місце в 20-х роках ХХ століття. Тому цінним буде вивчення історико-педагогічного досвіду з метою його осмислення і, можливо, критичного

використання в умовах сьогодення. Цікавим в цьому сенсі є педагогічний досвід видатного вітчизняного педагога Антона Семеновича Макаренка, який мав власний погляд на проблеми сімейного та шкільного виховання і своє бачення шляхів подолання цих недоліків.

Вперше його ідеї та практичний досвід стали предметом вивчення та обговорення науковою громадою ще в 50-х роках ХХ століття (Г. Алексеєвич, М. Бондар, О. Бушля, І. Винниченко, Б. Єсіпов, С. Чавдаров).

Сучасні дослідники (В. Беляєв, Н. Дічек, Н. Побірченко, О. Лавріненко, Н. Опанасенко, А. Сбруєва, В. Хомич, М. Чобітько та інші), аналізуючи педагогічну спадщину А. С. Макаренка, намагаються переосмислити її, по-новому трактуючи його погляди та педагогічну діяльність.

Мета нашої статті – прослідкувати генезу поглядів А. С. Макаренка на значення сім'ї та школи, як соціально-виховних інститутів.

На початку своєї педагогічної діяльності А. С. Макаренко, якого Г. Г. Ващенко назвав «яничаром», вважав сім'ю пережитком рабовласницького ладу. «...Ніхто так не псує морально дітей, як сім'я, де ні батько, ні мати не мають ніякої уяви про виховання, що не заважає батькові на кожному кроці кричати про те, що він – «голова родини». Інший народить 10 душ дітей і потім знущається над ними та над жінкою – гроші пропиває, жінку б'є, діти голодають, але він продовжує вимагати покірності і повторює, що він в сім'ї «начальник». Про яке виховання можна говорити в подібних випадках, а в нашій вітчизні це явище звичне» [1, с. 35 – 36].

Антон Семенович підкреслював, що сучасна йому сім'я в корені відмінна від дореволюційної, де жертвували інтересами жінки. Сучасна жінка, активний член суспільства, рівна в правах з чоловіком, вільна в будь-який момент піти від нього. За таких умов виховний «тягар» покласти ні на кого. Дитина в цьому випадку залишається практично без виховання або виховується хаотично, ніким не регульованим впливом вулиці, сусідів, знайомих, товаришів. Проте він не захищав дореволюційної сім'ї, не виступав за її підтримку. «Стара міцна сім'я з матір'ю-господинею, з владою батька та батьківським ременем, можливо, і виховує, але напевно виховує не того, хто нам потрібен» [2, с. 90].

Вихід із ситуації, що склалася, педагог убачав у створенні дитячих будинків, у якому головним вихователем буде дитячий первинний колектив. Він вірив у те, що «...правильно організований і обладнаний дитячий будинок» виробничого типу здатен дати „дитині незрівнянно більше, аніж може дати найкраща сім'я» [Там само]. Не бачив він і перспективи розвитку шкіл. На його думку, педагогічна наука повинна була усвідомити, що майбутнє – саме за дитячим будинком, а не за школою.

В 20-х роках ХХ століття в українському суспільстві сформувалися три діаметрально протилежні позиції щодо ролі школи й сім'ї у вихованні дітей. Перша (Г. Гринько, К. Корнилов, Д. Лазуркіна, Л. Левитський, О. Попов та ін.) відкидала ці виховні інститути як пережиток буржуазного суспільства, протиставляючи їм дитячий будинок – «маяк соціального виховання» в новій пролетарській державі. Оскільки ця точка зору підтримувалася офіційною владою, то саме вона лягла в основу нової освітньо-виховної системи. У липні 1920 року було затверджено Декларацію про соціальне виховання дітей, завдяки якій ці ідеї щодо сім'ї та школи почали втілюватися в освітньо-виховну практику. Прибічники другої (Н. Виноградов, А. Грабов, С. Лозинський та ін.), піддаючи критиці сімейне виховання, пропонували замінити його шкільним. Третя (В. Зеньківський, Я. Мамонтов, С. Русова, Г. Ващенко, Я. Чепіга та ін.), визнаючи кризу сучасної родини та школи, виступала за їх підтримку й тісну взаємодію.

А. С. Макаренка не можна віднести до жодної з цих груп. Його погляди на сім'ю та школу як соціально-виховні інститути трансформувалися у процесі його педагогічної діяльності, вони змінювалися під впливом його досвіду роботи.

Спочатку педагог захопився ідеєю створення лісової школи, яка була б тісно пов'язана з родиною вихованця. Діти мали перебувати в школі 10 років, необхідних для отримання середньої освіти та вступу до вищих навчальних закладів. Школа повинна була мати своє пришкільне господарство та майстерні як необхідну умову трудового виховання. Усебічний розвиток особистості мали забезпечувати система клубної роботи, здоровий побут та гарна природа навкруги навчального закладу. Однак цей проект залишився нереалізованим.

Активний інтерес до сім'ї та сімейного виховання Антон Семенович став проявляти в 1927 – 1928 роках, коли звернув увагу на зміну характеру бездоглядності. До колонії ім. М. Горького та в комуну ім. Ф. Дзержинського стали потрапляти діти переважно з сімей. Учений констатував той факт, що працювати з такими дітьми набагато важче, ніж з тими, які зовсім не мають родини [3, с. 79]. Через призму своєї практики він побачив необхідність зміни завдань суспільного та сімейного виховання.

Улітку 1935 року Антона Семеновича перевели на роботу до Києва, де він зайняв посаду заступника начальника відділу трудових колоній НКВС. Восени педагог написав статтю «Деякі міркування про школу і наших дітей», яку відіслав О. М. Горькому. У цій роботі вчений уперше висловив думку про те, що школа та вся система суспільного виховання повинні контролювати процес виховання дітей сім'єю, керувати ним та допомагати батькам у реалізації цієї нелегкої праці. І все це школа повинна робити дуже тактовно.

Людину не можна виховуватися по частинам, вона формується цілісно, під впливом всіх соціально-виховних інститутів, серед яких

особливо важливу роль відіграють сім'я та школа. Тому їх виховний вплив має бути узгодженим. Так можна коротко сформулювати сутність педагогічної системи Макаренка.

Програми педагогічних технікумів та ВНЗ не повинні обминати своєю увагою питання про сім'ю, структуру сім'ї, методику виховання в сім'ї та засоби педагогічної допомоги родині.

Саме школа, а не міліція повинна мати „право репресій” по відношенню до сім'ї, яка не виконує своїх виховних функцій, і тому слід територіально закріпити окремі частини міста за тією чи іншою школою.

Допомога родині у вихованні дітей повинна реалізовуватися через різні форми:

- а) випуск спеціальної літератури;
- б) короткострокові обов'язкові курси для батьків;
- в) надання матеріальної допомоги «на виховання» дітей;
- г) постійне спостереження за родиною та процесом виховання в ній;
- д) використання засобів впливу та заохочення в роботі з сім'єю;
- е) організацією батьків по великих будинках, квартирах, їх інструктажем та постійною роботою (система чергування) та відповідальністю [4, с. 216].

Свою концепцію сімейного виховання А. С. Макаренко описав у роботі «Книга для батьків» (1937 рік) та «Лекціях про виховання дітей», які педагог встиг прочитати по радіо, але в друкованому вигляді вони побачили світ уже після смерті автора. Педагог не ставив собі за мету створити методику сімейного виховання, а лише «допомогти батькам оглянутись, задуматись, розкрити очі» [Там само, с. 3].

Коло проблем, що розглядаються в цих роботах, досить широке: загальні умови сімейного виховання, виховне значення структури сім'ї та специфіка виховання однієї дитини, сімейний колектив та його особливості, роль батька й матері та їх авторитету у вихованні дітей, статеве виховання дітей, взаємозв'язок сім'ї й школи тощо.

Основою педагогічної теорії та практики Антона Макаренка є вчення про колектив, що відобразилося і на його баченні ідеальної школи та ідеальної сім'ї.

Зокрема, в своїй роботі «Виховання в сім'ї та школі», він висуває вимогу до останньої – бути єдиним колективом. Лише за такої умови, школа буде «... правильною виховною організацією, керуючою виховною організацією у відношенні до окремого вчителя, і у відношенні до окремого учня, і у відношенні до сім'ї...» [5, с. 446].

Серед умов, які будуть сприяти формуванню такого колективу педагог називає:

- єдиновладдя керівника. «Я був керівництвом в одиничному числі. І я від цього виграв. У тих випадках, коли є єдине керівництво, скоріше може бути і єдиний колектив» [Там само, с. 448];
- єдині шкільні інтереси;

- єдина шкільна форма роботи;
- єдине шкільне самоврядування;
- спілкування всередині колективу [Там само, с. 449] .

Ідеальна сім'я, з точки зору Макаренка, це також в першу чергу міцний, згуртований колектив. Найголовнішим умовою сімейного виховання він вважав наявність повної сім'ї, де батько і мати живуть дружно між собою і з дітьми, де панують любов і взаємна повага, де має місце чіткий режим і трудова діяльність.

Макаренко здійснив цікавий психолого-педагогічний аналіз помилкових видів батьківського авторитету. Їм він протиставляв справжній авторитет, головною підставою якого є життя і робота батьків, їх громадське обличчя і поведінка, вимагав, щоб батьки чесно і розумно керували своїми дітьми, усвідомлювали свою відповідальність перед суспільством за їхнє виховання.

Кожна сім'я, говорив Макаренко, веде своє господарство, дитина – член сім'ї і, отже, учасник усього сімейного господарства. З ранніх років у сімейних умовах вона привчається до майбутньої своєї господарської діяльності в більш широких масштабах. Саме тут, в умовах сімейної господарської діяльності, у дітей виховуються колективізм, чесність, дбайливість, ощадливість, відповідальність, здатність орієнтуватися та оперативність.

Важливу функцію школи у взаємодії з сім'єю він бачив в організації постійного спостереження вчителів за ходом сімейного виховання, цілеспрямованому педагогічному вивченні виховного досвіду батьків учнів. А. С. Макаренко вважав, що співпраця з батьками учнів – це професійний обов'язок вчителя. Виховуючи дітей, зазначав він, школа завжди прямо або побічно впливає на виховний процес в родині. Взаємний вплив соціально-виховних інститутів є важливою умовою вдосконалення виховного процесу.

Підхід А. С. Макаренка до проблеми зв'язку школи з сім'єю з позицій безумовного підпорядкування сім'ї школі багато в чому обумовлений не тільки його переконаністю в верховенстві держави як суб'єкта виховання особистості дитини, але і об'єктивною оцінкою досить обмежених загальнокультурних і власне педагогічних можливостей значної частини сімей в тих конкретних умовах [6].

Таким чином, погляди А. С. Макаренка на значення сімейного та шкільного виховання в розвитку дитини трансформувалися в процесі його педагогічної діяльності. Особливо цінним є те, що вони змінилися не лише з причин соціально-економічних змін у суспільстві, а в результаті набуття педагогом практичного досвіду, утілення своїх ідей на практиці. Педагогічна теорія, що не є продуктом філософських роздумів, а сформувалася під впливом педагогічної діяльності та є перевірена часом, є особливо цінною для сучасної соціальної педагогіки і, безумовно, потребує детального вивчення і постійного звернення до неї, під час вирішення болючих соціально-виховних проблем сьогодення.

Список використаної літератури

1. **На разных берегах...**: (Судьба братьев Макаренко) / сост. и коммент. Г. Хиллига. – М. : Изд. центр, 1998. – 383 с. 2. **Невская С. С.** А. С. Макаренко о педагогическом взаимодействии семьи и школы / С. С. Невская // Педагогика. – 2003. – № 9. – С. 90 – 94. 3. **Гордин Л. О** «Книге для родителей» А. С. Макаренко (К 50-летию выхода в свет) / Л. Гордин, С. Невская, И. Филин // Народное образование. – 1987. – № 12. – С. 79 – 81. 4. **Макаренко А. С.** Книга для батьків / А. С. Макаренко. – К. : Рад. шк., 1980. – 327 с. 5. **Макаренко А. С.** Воспитание в семье и школе // Избр. произв. : в 3-х т. / А. С. Макаренко. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1985. – С. 440 – 467. 6. **Филин И. В.** Проблемы семейного воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко: дис. ...кандидата пед. наук : 13.00.01 / Иван Владимирович Филин. – Москва, 1990. – 224 с.

Мальцева О. І. Сім'я та школа як соціально-виховні інститути (в педагогічній спадщині Антона Макаренка)

У статті простежується генеза поглядів Антона Семеновича Макаренка на роль сім'ї та школи як соціально-виховних інститутів. Від заперечення їх участі в процесі формування особистості дитини і надання переваги правильно організованому дитячому будинку на початку педагогічної діяльності, до визнання їх незамінності. Зроблено висновок, що взірцеву школу та ідеальну сім'ю педагог уявляв в першу чергу добре згуртованим колективом. На основі аналізу педагогічних праць А. С. Макаренка, виокремлено форми допомоги родині з боку школи, умови формування шкільного колективу, особливості налагодження взаємин між школою та сім'єю.

Ключові слова: сім'я, школа, сімейне виховання, педагогічна спадщина Антона Макаренка.

Мальцева О. И. Семья и школа как социально-воспитательные институты (в педагогическом наследии Антона Макаренко)

В статье прослеживается генезис взглядов Антона Семеновича Макаренко на роль семьи и школы как социально-воспитательных институтов. От отрицания их участия в процессе формирования личности ребенка и предпочтения правильно организованному детскому дому в начале педагогической деятельности, к признанию их незаменимости. Сделан вывод, что образцовую школу и идеальную семью педагог представлял в первую очередь хорошо сплоченным коллективом. На основе анализа педагогических трудов А. С. Макаренко, выделены формы помощи семье со стороны школы, условия формирования школьного коллектива, особенности налаживания взаимоотношений между школой и семьей.

Ключевые слова: семья, школа, семейное воспитание, педагогическое наследие Антона Макаренко.

Mal'tseva O. I. Family and the School as a Social and Educational Institutions (Pedagogical Heritage Anton Makarenko)

The article traces the genesis Anton Semenovich Makarenko's views on the role of family and school as a social and educational institutions. Found that early educational activities teacher denied the need for their participation in the formation of the child's personality and preferred properly organized orphanage.

Gradually, under the influence of working with juvenile delinquents, who had a family, he changes his views on the opposite, recognizing the indispensability of family education and the need to control his school. It is concluded that exemplary schools and family educator imagined ideal first good cohesive team.

Based on the analysis of pedagogical works A.S. Makarenko, determines the form of assistance to the family of schools (Issue of literature, short mandatory courses for parents, providing material support "for education" of children, constant monitoring of the family and the process of education in her use of influence and encourage the work of seven 'tion, organization of parents of large houses and apartments), conditions of the school community (undivided head, the only school interests, the only school uniform, common school authorities, communication within the team), especially the establishment of the relationship between school and family.

Key words: family, school, family education, pedagogical legacy of Anton Makarenko.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 364.63-053.2-027.553

С. В. Тунтуєва

**ЖОРСТОКЕ ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ ЯК ПОРУШЕННЯ
ВИХОВНОЇ ФУНКЦІЇ СІМ'Ї**

*«... все хотят хорошо воспитывать своих
детей, но секрет не всем известен...»*

А. С. Макаренко, «Книга для родителей»

Важливою складовою успішного становлення та розвитку дитини в сім'ї є здатність батьків чи осіб, які їх замінюють, піклуватися про дитину, виховувати її та розвивати, задовольняти потреби дитини в любові, безпеці та стабільності, повазі та визнанні, у самореалізації. Фактори, які впливають у сім'ї на особистість дитини, Т. Кравченко умовно поділяє на три групи. Перша – соціальне мікросередовище, в

якому діти прилучаються до соціальних цінностей і ролей, починають розуміти складність і суперечності сучасного суспільства. Друга – це внутрішня й поза сімейна діяльність, що є засобом прилучення до майбутньої життєдіяльності. Третя група – сімейне виховання як певний комплекс педагогічних впливів. На думку дослідниці, саме спосіб сімейного виховання, який обумовлює зміст внутрішньо сімейних відносин, виступає конкретною соціально-психологічною формою організації життєдіяльності сім'ї й справляє домінуючий вплив на формування особистості дитини [4].

З огляду на це, особливість виховної функції сім'ї полягає у тому, що вона одночасно виховує дорослих і дітей та реалізується у таких трьох аспектах:

- по-перше, це становлення, розвиток, виховання дитини як особистості, сприяння розвитку її здібностей. Сім'я репрезентує дитині суспільство, забезпечує передавання їй соціального досвіду, охороняє її права;

- по-друге, здійснення виховного впливу сім'ї на кожного індивіда впродовж усього його життя. Кожна сім'я має свою систему виховання, засновану на певних ціннісних орієнтаціях. Спочатку несвідомо, орієнтуючись на почуття близьких людей, дитина починає розуміти, що в її поведінці їх радує, а що засмучує. Пізніше в неї формуються уявлення про те, що є прийнятним у сім'ї, а дорослішаючи, вона починає усвідомлювати принципи, на яких вибудовуються стосунки в її сім'ї, порівнювати їх з ідеальною, на її погляд, системою;

- по-третє, спонукання дітьми саморозвитку, самовдосконалення своїх батьків та інших родичів. Дитина є невичерпним джерелом життєвих успіхів, емоційних стимуляторів для дорослих. Ледь з'явившись на світ, вона значно розширює його горизонти для своїх батьків, вносить у їхнє життя багато нового. Підростання, дорослішання дитини потребує нових знань, виховних умінь і навичок дорослих, реалізації своєї соціальної ролі на більш високому рівні. Виховуючи дитину, батьки самі повинні поводитися на рівні вимог, які їй висувають [7, с. 411].

Провідним компонентом виховного потенціалу сім'ї є внутрішньосімейні відносини, тому що сім'я, по-перше, є спільністю з конкретною системою взаємозв'язків та взаємовідносин між її членами. Роль сімейних відносин полягає в тому, що за їхньою допомогою визначається міра ефективності інших компонентів виховного потенціалу сім'ї. Будь-яке вагоме відхилення від норми в сімейних відносинах інформує про втрачання батьками виховних можливостей, що в більшості випадків може призвести до втрати порозуміння у виховному процесі [1].

Залишаючись найкращим середовищем для розвитку дитини, в той же час сім'я може бути й середовищем небезпечним, у якому батьки здатні завдати дитині фізичної шкоди, де її ображають та над нею

знушаються, де забувають, а, іноді, не знають про її потреби. Комітет ООН із прав дитини зауважує, що значна кількість дітей в країнах пострадянського простору проживають у сім'ях з низькими статками. Бідність не лише обмежує можливості батьків задовольняти основні потреби дітей, вона є одним з найбільш значущих факторів ризику жорстокого поводження з дітьми.

Жорстоке поводження з дитиною в сім'ї постає в центрі уваги науковців різних наукових галузей, які спрямовують свій пошук не лише на аналіз явища насильства в сім'ї щодо дітей (О. Лазаренко, В. Ролінський, Н. Щербак), а досліджують засоби його попередження й профілактики (В. Бурлака, Т. Журавель, Т. Цюман), вивчають причини та наслідки застосованого насильства для дитини (Л. Кальченко, Л. Ковальчук, Є. Цимбал), розглядають можливості надання допомоги постраждалим від насильства в сім'ї дітям (С. Коношенко, В. Ніколаєва, Ж. Петрочко, М. Ясеновська).

В свідомості пересічних громадян вважається, що жорстокість щодо дитини – це лише ті випадки, про які розповідають засоби масової інформації: побиття дитини, занехаяння дитини, яка помирає з голоду, не відповідає розвитку за віком; діти, яких батьки виганяють на заробітки, які самі шукають собі їжу. Але такий погляд на жорстоке поводження з дітьми робить непомітними інші вчинки: виховання у страху перед ременем, регламентацію життя дитини у відповідності до поглядів батьків; лайку за будь-яку провину дитини чи висловлення нею своїх бажань; вибір друзів, виду занять, школи для дітей батьками. Але це більшою чи меншою мірою робиться майже в кожній сім'ї, тільки батьки не знають або не вважають, що це жорстокість до дітей.

Досліджуючи типи батьківського ставлення до дітей в сім'ї, які мають в основі жорстоке поводження, дослідники здебільшого виділяють нехтування, відкидання, презирство, переслідування та запусненість. Ці типи ставлень засновані на уникненні контактів з дитиною, що означає порушення її права на сімейні стосунки, спілкування з батьками, виховання й розвиток у сім'ї.

Розглядаючи жорстоке поводження щодо дитини з точки зору порушення її прав виокремлюються: ігнорування потреб дітей, порушення їх прав; відсутність догляду за ними (чи незадовільний догляд); ізоляція дитини, бойкот (у дитячому колективі); відсутність проявів батьківської любові, доброти, чуйності; безвідповідальність стосовно дітей; бездіяльність батьків щодо дитини у скрутній ситуації; насильство в сім'ї щодо дитини; брутальність, глузування, неповага до гідності, особистості дитини; таке ставлення до дитини, яке не враховує її вік: дитина просто не може зробити те, що вимагають від неї батьки; авторитарний стиль спілкування з дитиною; нехтування дитиною; обман дитини.

Вдома та в родинному середовищі діти зазнають нападів та образ, а також страждають від інших форм фізичного насильства, сексуальних

домагань, приниження, психологічного насильства та нехтування. Окрім нападів та іншого фізичного насильства, діти можуть страждати від недогляду, що проявляється у нездатності захистити дитину від насильства з боку друзів, сусідів та відвідувачів; захистити від стигми та дискримінації; від неспроможності забезпечити послуги з охорони здоров'я для підтримки добробуту дитини.

Жорстоке поводження з дитиною в сім'ї може мати ознаки насильства та виявлятися у вигляді будь-яких умисних дій фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування, які порушують конституційні права і свободи дитини як члена сім'ї, як людини та громадянина і завдають їй моральної шкоди, шкоди її фізичному чи психічному здоров'ю.

Форми насильства, на які наражається дитина, залежать від її віку та стадії розвитку, особливо коли дитина починає контактувати з зовнішнім світом. Немовлята та діти молодшого віку зазвичай стають жертвами своїх безпосередніх піклувальників та інших членів родини через їхню залежність від дорослих та обмежених соціальних контактів поза межами домівки.

Чинниками насильства у домашньому колі можуть виступати батьки та прийомні батьки, а також інші сімейні піклувальники, близькі родичі, чоловік або дружина (у випадках дитячого шлюбу) та їхні родичі.

Досліджуючи причини жорстокого поводження з дітьми в сім'ї, Є. Цимбал наголошує на тому, що до числа факторів, детермінуючих такого роду поводження, «належать жорстоке поводження, перенесене батьками в дитинстві, поведінкові порушення в батьків, включаючи схильність до кримінального насильства, наявність факторів ризику в самої дитини, складна життєва ситуація, яку переживає сім'я, періоди бурхливих соціально-економічних змін в країні. Виокремлені негативні фактори викликають в батьків підвищену тривожність, порушують формування прив'язаності до дитини, що врешті рещт й призводить до жорстокого поводження» [8, с. 21].

Отже, батьківська сім'я має безпосередній вплив на формування необхідних життєвих навичок дитини, незалежно від статевої приналежності, та їх реалізацію у дорослому житті.

В умовах адекватно функціонуючої сім'ї дитина «максимально задовольняє вітальні потреби, пов'язані із розвитком природних навичок, незалежністю, довірою, формуванням позитивних емоційних установок щодо оточення. Така дитина є адаптивною, має компліментарні образи батька й матері, які дозволяють зробити правильний шлюбний вибір та відтворити адекватні батьківські стосунки у власній родині» [2, с. 47].

Разом із тим, аномалії батьківської поведінки мають не менший вплив на дитину. Дослідження впливу фізичного та сексуального насильства в батьківській родині, а також досвід нехтування з боку батьків доводять збільшення ймовірності розвитку тривоги та депресії у дорослому віці. Так, спостерігається зв'язок зазначених факторів із

«розвитком депресії високого ступеню у жінок. Виявилось, що вони корелюють із складнощами встановлення теплих інтимних взаємин у зрілому віці» [3, с. 64]. Крім депресії, результатами пережитого в дитинстві сексуального насильства є «порушення Я-концепції, відчуття провини, складнощі у міжособистісних відносинах та сексуальні дисфункції» [3, с. 66].

В батьків, які страждають нервово-психічними розладами, частіше виникає тривога і недовіра до себе як особистості і як до батька. Молоді батьки, ще будучи незрілими, не можуть взяти на себе відповідальність, не володіють необхідними знаннями про розвиток і виховання дитини. У батьків, які виказують насильство, часто відсутні навички, що дозволяють їм впоратися з агресивною поведінкою дитини. Вони не в змозі контролювати виникаючу власну агресію й гнів по відношенню до дитини, як правило, не розуміють його потреб, не здатні оцінити його вміння та здібності, в результаті чого пред'являють до нього вимоги, які він не може задовольнити. Боячись втратити контроль над дитиною, молоді батьки часто використовують авторитарний метод виховання, а покарання розглядають як спосіб корекції поведінки дитини. Іноді це обумовлено незнанням інших можливостей. Є категорія батьків, які переконані, що дитина існує для задоволення їх емоційних потреб, що він повинен бути слухняним, чуйним, ласкавим, кмітливим, не засмучувати, любити і радувати їх. Таким чином, відповідальність за проблеми дитинства перекладається на саму дитину, роль дорослого в них заперечується [1].

Жорстокість стосовно дітей породжує у них почуття вини, невпевненість у собі, сприяє формуванню психологічних комплексів та значною мірою деформує процес соціалізації. Як наслідок, в особистості формуються переважно негативні якості: агресія, жорстокість, ненависть до світу, відчуття безцільності життя, прагнення неусвідомленої помсти або ж, навпаки, дитина починає шукати психологічного захисту, опіки, безпеки в інших людей. Перенесене в дитинстві насилля залишає відбиток у свідомості людини на все життя.

Порушення фізичних та емоційних меж як наслідок насильства чи жорстокого поводження, пережитих в дитинстві, розглядається багатьма дослідниками, які вважають, що травматичний досвід у подальшому відтворюється протягом життя. Втручання призводить до порушення відносин із власним тілом, яке включає не лише зміну позитивного ставлення до нього, а й спотворення тілесної експресії, стилю рухів тощо. Головним наслідком дитячої сексуальної травми сучасні дослідники вважають *втрату базової довіри до себе та світу*, яка стоїть на заваді формуванню психотерапевтичного альянсу, ускладнюючи роботу з цією групою клієнтів» [3, с. 66]. Досвід психотерапевтичної роботи з потерпілими від насильства в сім'ї підтверджує наявність у них «підвищеної емоційної залежності і слабкості меж Я як основних умов віктимності, підлягання насильству взагалі – психологічному, фізичному

або сексуальному. Часто жертвами стають діти з сімей хронічних алкоголіків – свідки брутальних сварок між батьками або діти, які в сімейній структурі відігравали роль «посередників», «психотерапевтів» або «заручників» формального збереження сім'ї» [6, с. 95].

Отже, негативний досвід набутий у батьківській родині деструктивним чином впливає на подальший розвиток особистості дитини та сприяє формуванню в неї ознак віктимної поведінки.

Список використаної літератури

- 1. Деснова І. С.** Виховний потенціал сучасної сім'ї в Україні / І. С. Деснова // Дошкільна освіта. – 2008. – № 1 (19). – С. 20 – 24.
- 2. Дымнова Т.И.** Зависимость характеристик супружеской семьи от родительской / Дымнова Т. И. // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 46 – 56.
- 3. Ильина С.В.** Влияние пережитого в детстве насилия на возникновение личностных расстройств / Ильина С.В. // Вопросы психологии. – 1998. – № 6. – С. 65 – 74.
- 4. Кравченко Т.** Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах / Т. Кравченко // Соціальна психологія. – 2006. – № 2 (16). – С. 142 – 150.
- 5. Макаренко А. С.** Книга для родителей / А. С. Макаренко. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://antmakarenko.narod.ru/liter/kn_rod.htm> – Загол. з екрану. – Мова рос.
- 6. Соколова Е. Т.** К проблеме психотерапии пограничных личностных расстройств / Е. Т. Соколова // Вопросы психологии. – 1995. – № 2. – С. 92 – 105.
- 7. Поніманська Т.І.** Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. – К. : Академвидав, 2004. – 456 с.
- 8. Цимбал Е. И.** Жестокое обращение с детьми: причины, проявления, последствия (учебное пособие) / Е. И. Цимбал. – М. : РБФ НАН, 2007. – 272 с.

Тунтуєва С. В. Жорстоке поводження з дітьми як порушення виховної функції сім'ї

В статті наведені фактори, які впливають у сім'ї на особистість дитини, проаналізовані особливості виховної функції сім'ї та роль сімейних відносин. Висвітлено поняття жорстокого поводження з дитиною та його зв'язок із стилями батьківського виховання. З'ясовано, що види жорстокого поводження з дитиною залежать від її віку, стадії розвитку та статі. Встановлено, що основними причинами, які детермінують жорстоке поводження з дітьми, є жорстоке поводження, перенесене батьками в дитинстві, поведінкові порушення в батьків, включаючи схильність до кримінального насильства, наявність факторів ризику в самої дитини, складна життєва ситуація, яку переживає сім'я, періоди бурхливих соціально-економічних змін в країні.

Ключові слова: жорстоке поводження з дітьми, насильство щодо дитини в сім'ї, виховна функція сім'ї, стилі батьківського виховання.

Тунтуева С. В. Жестокое обращение с детьми как нарушение воспитательной функции семьи

В статье приведены факторы, влияющие в семье на личность ребенка, проанализированы особенности воспитательной функции семьи и роль семейных отношений. Освещено понятие жестокого обращения с ребенком и его связь со стилями родительского воспитания. Выяснено, что виды жестокого обращения с ребенком зависят от его возраста, стадии развития и пола. Установлено, что основными причинами, которые детерминируют жестокое обращение с детьми, является жестокое обращение, перенесенное родителями в детстве, поведенческие нарушения у родителей, включая склонность к криминальному насилию, наличие факторов риска у самого ребенка, сложная жизненная ситуация, которую переживает семья, периоды бурных социально-экономических изменений в стране.

Ключевые слова: жестокое обращение с детьми, насилие по отношению к ребенку в семье, воспитательная функция семьи, стили родительского воспитания.

Tuntuyeva S. V. Child Abuse as a Family Upbringing Malfunctioning

The article brings the affecting child personality factors, analyses family upbringing particular qualities and family relationship role. It also enlightens child abuse and its connection with parenting techniques. We discovered that child abuse forms depend on the age and sex of the child, and also on its stage of development. The article observes that child abuse bears the marks of family violence; it can be characterized as physical, sexual, psychological or economical intended acts, breach of rights and liberties of the child, infliction of physical, psychological, sexual harm on a child.

The paper reveals that the main reasons of child abuse are harsh treatment with the parents in their childhood, parents behavioral disorders, tendency to criminal violence, presence of risk factors, difficult real-life situation, period of rapid socio-economic changes in the country. Young parents, who are not ready to take responsibility for raising the child, do not have the necessary knowledge about the development and education of the child are in a “risk group”.

The article states that consequences of abusive treatment in the childhood are expressed in the disturbance of physical, psychological and sexual development; loss of self-confidence; developing ambivalent feelings to the parents.

Key words: child abuse, domestic violence on children, role of family upbringing, parenting techniques.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

ТРУДОВЕ ТА ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА

УДК 373.3.015.31:172.15

Н. О. Міма

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРУДОВОГО ТА ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. МАКАРЕНКА

У нашій країні різко зріс інтерес держави й громадськості до проблеми патріотичного виховання, що є закономірним відбиттям соціальної значущості цього виховного напрямку. Сьогодні суспільство розуміє, що для виховання любові до Батьківщини й формування патріотичних почуттів потрібна спеціально організована діяльність. На цей час у педагогічній науці розглядаються питання формування патріотизму в дітей і молоді, ухвалюються програми, переглядається зміст навчально-методичних комплексів з різних предметних галузей, аналізується історичний досвід становлення та розвитку патріотичного виховання в історії педагогіки. Перед вітчизняними дослідниками педагогіки постають завдання переосмислення ролі і внеску багатьох діячів минулого, перегляду теоретичних засад тлумачення соціально-історичних явищ і процесів.

На особливу увагу вітчизняних і зарубіжних науковців заслугоує постать Антона Семеновича Макаренка (1888 – 1939), чия теоретична і практична спадщина зазнавала в різні часи й канонізації, і беззаперечного сприйняття, і активних намагань вилучити із загальнопедагогічної свідомості.

У дослідженнях російських і українських макаренковедів (Л. Гриценко, Т. Кораблевої, Л. Крамущенко, В. Моргуна, А. Повшедного, Д. Сочнева, І. Філіна й ін.) розглядаються такі актуальні проблеми педагогічної творчості А. Макаренка, як: мета виховання, самоврядування, дисципліна, філософсько-етичні проблеми теорії колективу, сімейне виховання, психологія особистості, навчання та ін. А. Гордєєва й В. Морозов довели реабілітаційний характер педагогіки А. Макаренка. Питаннями психологічного впливу на особистість вихованців, а також аналізом психолого-педагогічних поглядів А. Макаренка займалися М. Гетманець, Г. Жураковський, В. Моргун, С. Невська, Г. Дияконов, А. Носаль, К. Юдіна й ін.

Проблеми трудового виховання в педагогічній спадщині А. Макаренка розглядалися у працях Н. Абашкіної, Р. Бескіної, М. Віноградової, М. Гетьманця, Л. Гордіна, В. Коротова, В. Малініна, М. Ніжинського, М. Окси, О. Сметаніна, С. Соколовського, А. Фролова.

Варто зазначити, що педагогічні праці А. Макаренка розкривали сутність виховання патріота-громадянина, особистості, яка повинна

підкорити свої інтереси колективній справі, повинна працювати на благо Батьківщини.

На думку А. Макаренка, метою загальнолюдського значення є виховання патріотизму, колективізму, соборності, чесності, дбайливості, ощадливості, відповідальності, працездатності, щирості, прямої, поваги до іншої людини, її інтересам [4, с. 13].

Необхідно підкреслити, що мета статті полягає в аналізі взаємозв'язку трудового й патріотичного виховання молодших школярів у педагогічній спадщині А. Макаренка.

А. Макаренко розглядав поняття «патріотизм» як звичку: «Коли мова йде про виховання таких якостей, як терпіння, вміння долати тривалі перешкоди, брати перешкоди не ривком, а тиском, скільки б ви не створювали правильних уявлень про те, що потрібно робити, але, якщо ви не виховате звички долати тривалі труднощі, я маю право сказати, що ви нічого не виховали. Одним словом, я вимагаю, щоб дитяче життя було організовано як досвід, що виховує певну групу звичок» [3, с. 32].

Діяльність школярів у будь-якій сфері, якщо вона приносить користь і реалізацію задумів, – обов'язкова умова становлення патріота. При цьому виконання будь-якої діяльності (інтелектуальної, художньої, фізичної, спортивної тощо) повинно бути сповнене радістю, насолодою, красою, розумінням значущості. Тому працю можна розглядати як основу патріотичного виховання.

Є очевидним, що система трудового виховання знайшла своє відображення в працях видатного педагога-практика А. Макаренка, який на практиці довів, що саме трудове виховання лежить в основі формування особистості, самостійної, творчої, що саме праця є джерелом духовного та морального збагачення людини. І творча праця можлива тільки тоді, коли людина ставиться до роботи з любов'ю, коли вона свідомо бачить у ній радість [2, с. 173 – 205]. Основи такого ставлення закладають у початковій школі.

Виховання патріотизму – це цілеспрямована й систематична діяльність з формування в підростаючого покоління патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Батьківщині. Патріотичне виховання здійснюється в єдності з іншими напрямками виховної роботи. Насамперед, патріотичне виховання, нерозривно зв'язане з трудовим вихованням.

Виділяючи патріотичне виховання у відносно самостійний напрямок виховної роботи, зазначимо про органічний взаємозв'язок з іншими напрямками (моральним, трудовим, естетичним тощо), що являє собою набагато складніше співвідношення, ніж частини цілого.

Аналіз педагогічної спадщини А. Макаренка свідчить про те, що в центрі своєї виховної системи він ставив трудове, моральне, патріотичне виховання, підготовку молодого покоління до життя; багато важливих проблем, таких як колектив і особистість, свобода і обов'язки, авторитет, влада і такт, свідомо дисципліна, повага тощо [1, с. 15 – 16].

Основними елементами патріотизму в педагогічній системі А. Макаренка є моральна й правова культура, виражені в почутті власної гідності й дисциплінованості, внутрішній свободі особистості, у повазі й довірі до інших громадян, у почутті обов'язку перед Батьківщиною, відповідальності, честі.

Педагогічна система А. Макаренка була спрямована на розвиток і формування особистості в праці, на професійне становлення учнів у процесі трудового виховання. У педагогічних закладах, керованих видатним педагогом, трудове виховання було спрямоване на психологічну підготовку особистості до праці.

А. Макаренко зазначав, що трудове виховання також має бути спрямовано на практичну підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань про загальні основи виробничої діяльності людини, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, виховання основ трудової культури); підготовку до свідомого вибору професії (соціально-психологічна спрямованість на визначений вид трудової діяльності відповідно до інтересів, потреб, мотивів та схильностей особистості), що уможливить як дисциплінованість, так і внутрішню свободу особистості у процесі розуміння свого обов'язку перед Батьківщиною.

На основі аналізу теоретичної спадщини А. Макаренка можна стверджувати, що повноцінний громадянин й патріот для нього – це людина, яка активно демонструє позитивні моральні цінності в ділових і міжособистісних стосунках із людьми; той, хто працює осмислено, відчуває себе господарем своєї країни; який володіє економічною грамотністю, уміє управляти виробничим колективом; готовий долати об'єктивні й суб'єктивні труднощі на шляху до соціально-ціннісної мети; сім'янин, що успішно виховує власних дітей; адекватно оцінює свою соціальну значущість і тому володіє почуттям власної гідності [5, с. 8].

Отже, патріотичне виховання перебуває в тісному взаємозв'язку із трудовим вихованням, бо однією з головних характеристик патріотизму є його дієвий характер, що виявляється в слугуванні людини Батьківщині й, насамперед, у її трудовій діяльності, тобто комплексне розв'язання завдань патріотичного й трудового виховання об'єктивно обумовлене.

Хоча кожне із цих напрямків розв'язує свої завдання, але їх аналіз показує наявність спільних завдань, що обумовлює необхідність їх комплексного розв'язання, тобто патріотичне виховання ніби «пронизує», інтегрує різні напрямки виховання, зокрема й трудове. А. Макаренко підкреслював, що людина не виховується вроздріб, вона створюється синтетично. Тому окремих засіб завжди може бути й позитивним, і негативним.

Отже, А. Макаренко пов'язував трудову діяльність із розвитком патріотичної свідомості дітей, патріотичних почуттів і розуміння свого обов'язку перед Батьківщиною.

Список використаної літератури

1. Шульга В. І. Педагогічні ідеї А. С. Макаренка в сучасній школі / В. І. Шульга // ПостМетодика. – 2008. – № 1 (78). – С. 15 – 16.
2. Макаренко А. С. Трудове виховання. Взаємини, стиль тон у колективі / А. С. Макаренко // Макаренко А. С. Твори: У 7 т. – К. : Рад. школа, Т. 5. – 1954. – С. 173 – 205.
3. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1972. – 336 с.
4. Гребенина Л. К. Использование идей А. Макаренко в современной школе / Л. К. Гребенина // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 13 – 17.
5. Максакова В. И. Воспитание гражданина: уроки А. С. Макаренко / В. И. Максакова // Педагогическое образование и наука. – 2008. – № 3. – С. 8 – 10.

Міма Н. О. Взаємозв'язок трудового та патріотичного виховання в педагогічній спадщині А. Макаренка

У статті висвітлено взаємозв'язок патріотичного виховання з трудовим. Наголошено на тому, що продуктивна праця є одним з ефективних методів виховання майбутнього патріота в педагогічній спадщині А. Макаренка.

Ключові слова: патріотичне виховання, трудове виховання, педагогічна система А. Макаренка, організація виховного процесу.

Мима Н. А. Взаимосвязь трудового и патриотического воспитания в педагогическом наследии А. Макаренко

В статье освещена взаимосвязь патриотического воспитания с трудовым воспитанием. Внимание уделяется вопросу использования труда как одного из эффективных методов воспитания будущего патриота в педагогическом наследии А. Макаренко.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, трудовое воспитание, педагогическая система А. Макаренко, организация воспитательного процесса.

Mima N. A. The Relationship of the Labour and Patriotic Education in the Pedagogical Heritage A. Makarenko

In article the interrelation of patriotic education with labor education is shined. The attention is paid to a question of use of work as one of effective methods of education of future patriot in the pedagogical inheritance A. Makarenko.

Key words: patriotic education, labor education, A. Makarenko's pedagogical system, organization of educational process.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Сипченко В. І.

УДК 373.3.015.31:331

Н. І. Осипченко

ВПЛИВ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї НА РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства початкова освіта повинна створити необхідні умови для формування в учнів потреби в активному пізнанні навколишнього світу; набуття навичок самоорганізації, що забезпечують високу ефективність всіх видів навчальної та позаурочної діяльності; становлення відношень, побудованих на принципах гуманізму; володіння базовими уміннями виявляти і реалізовувати індивідуальні задатки і здібності.

Навчальна праця – це основний вид трудової діяльності школярів, що є одним з важливих чинників виховання особистості. Включаючись у трудовий процес, дитина докорінно змінює думку про себе і про навколишній світ. Під впливом успіхів в трудовій діяльності радикально змінюється її самооцінка, що в свою чергу змінює авторитет школяра в класі.

Педагогічна наука приділяє значну увагу проблемам трудової підготовки підростаючого покоління, трудового виховання молодших школярів, підготовки вчителя початкових класів до педагогічної діяльності в галузі трудового виховання. Ця проблема неодноразово розглядалася у працях К. Ушинського, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Стоюніна, Н. Касаткіна, Д. Семенова, Н. Пирогова, В. Водовозова, К. Сент-Ілер, А. Гартвіга та інших.

Трудове виховання – це сукупність дій вихователя і вихованця, що забезпечують формування готовності до трудової діяльності [1, с. 77]. У процесі праці розвиваються здібності, трудові вміння і навички молодших школярів. Формуються нові види мислення. Внаслідок колективної праці школяр одержує навички роботи, спілкування, співробітництва, що покращує адаптацію дитини в суспільстві.

Мета нашої статті: проаналізувати вплив школи та сім'ї на розвиток трудового виховання молодших школярів.

Трудове навчання є складовою частиною трудового виховання і означає процес навчання і вироблення у школярів умінь і навичок, виконання тих чи інших трудових дій і операцій.

Вже в початкових класах учні набувають навичок роботи з папером, картоном, пластиліном, природними матеріалами. Вони беруть участь у вирощуванні сільськогосподарських рослин на шкільній ділянці, доглядають домашніх тварин, квіти, ремонтують наочні посібники, виготовляють корисні речі, подарунки, іграшки для молодших дітей. Все це сприяє: формуванню працелюбності, умінь і бажання працювати,

створювати речі своїми руками, розвитку інтересів, організації корисних занять у вільний час [1, с. 78].

Праця в школі, в тому числі і пізнавальна, повинна бути направленою, осмисленою, різноманітною діяльністю, що має особистісну і соціальну спрямованість та враховує вікові психофізіологічні особливості учнів.

А. С. Макаренко писав «Гепер я переконаний, що праця яка не має на увазі створення цінностей, не є позитивним елементом виховання» [3, с. 175].

Виховуючи в праці і для праці, школа повинна пробуджувати в учнів дух колективізму, бажання жити і працювати в колективі, вчити творити прекрасне, будувати життя за законами краси, виховувати нову людину.

Кожен урок у першому класі починається з короткого інструктажу: розкласти навчальні предмети у відповідному порядку, щоб на парті не було нічого зайвого і було зручно працювати.

Привчаючи першокласників до чергування в класі, треба не тільки пояснити права і обов'язки чергового, а і показати відповідні дії. Вимоги до учнів 2 -4 класів підвищуються, розширюється сфера застосування їх умінь та навичок. Пояснюючи дитині зміст, значення і кінцеву мету його роботи, необхідно враховувати психологічну та фізичну підготовку дитини до цієї роботи.

Ставлення учнів до процесу праці має велике значення для формування у них таких особистісних якостей, як терпіння, старання, уважність, справедливість, добросовісність, організованість, цілеспрямованість, працелюбність, дисциплінованість, самокритичність

У своїй праці «Перспектива» А. С. Макаренко стверджує, що «справжнім символом людського життя є завтрашня радість». Цю істину не треба доводити, тому що кожна людина живе в очікуванні радості і всі свої сили мобілізує на досягнення своєї мети.

Радісною перспективою, яка створює емоційний настрій учнів – є виставки робіт учнів, виготовлених на уроках праці, малювання та в позаурочний час. Змагання в цей час мають особливий педагогічний ефект. В роботу включаються не тільки діти, дух змагання захоплює і батьків і дідусів та бабусь, які стараються допомогти своїм дітям та онукам.

Формування відносин до предмета праці поглиблює екологічне, естетичне виховання учнів, створює умови для розвитку культури і гармонійного розвитку особистості, діяльність якої відрізняється творчою працею. Відносини до засобу праці виникають в результаті застосування технології, техніки, знарядь праці з метою створення виробу. На основі виникаючих відносин до засобу праці у молодших школярів формується дбайливе ставлення до інструментів, особистих речей, шкільного майна, суспільної власності. Ці відносини виявляються в акуратності, дисциплінованості, уважності. А. С. Макаренко відмічав,

що важко собі уявити людину брудну, неохайну, яка б контролювала свої вчинки.

Виховання акуратності починається задовго до школи. В школу дитина повинна прийти з уміньми та навичками самообслуговування.

Вимоги, які висуває перед дитиною школа, повинні підтримуватися в сім'ї.

Сім'я є найбільш сприятливим природним середовищем в якому формується особистість дитини.

Якості особистості, які повинні виховуватися в сім'ї – це чесність, порядність, особиста відповідальність та висока дисципліна праці. Батьки повинні розуміти, що тільки та праця впливає на дитину позитивно, яка представляє необхідність і сприймається як обов'язок.

На формування ставлення до праці дітей має великий вплив ставлення до праці самих батьків. Бережливе ставлення батька і матері до предметів побуту формують у дитини ціннісні якості господаря [2, с. 36].

А. С. Макаренко з цього приводу писав: «Якщо в квартирі ідеальна чистота, якщо немає зайвих речей і якщо ви підтримуєте порядок, у вас дитина не може бути дуже поганою. Зовнішній порядок, до якого ви привчаєте дитину з раннього віку, формує її та вимагає від неї великої відповідальності» [4, с. 504].

Особистий приклад батьків, як метод виховання, займає важливе місце в процесі формування особистості дитини.

Дуже важливо, щоб батьки розуміли, що тільки спільні вимоги школи та сім'ї до дитини призведуть до позитивних результатів.

Робота з батьками у школі організовується у таких формах:

- систематичні зустрічі з усіма батьками;
- групові заняття з окремими підгрупами батьків;
- індивідуальне спілкування з батьками;
- організація практичної діяльності сім'ї у вихованні дітей.

До уваги батьків пропонується така тематика бесід:

1. Як виховати працелюбність.
2. Праця молодших школярів у сім'ї.
3. Недоліки і прорахунки батьків у привчанні дітей до праці та шляхи їх подолання.
4. Значення особистого прикладу батьків.
5. Роль праці, побутової культури та декоративно-ужиткового мистецтва в становленні особистості молодшого школяра.

Молодші школярі не можуть жити повноцінним життям, якщо вони не очікують нічого захоплюючого, радісного, що могло б спонукати їх до діяльності.

У школярів повинна розвиватись позитивна мотивація, тобто учні повинні усвідомлювати користь та цінність праці, відчувати радість від свого труда.

Список використаної літератури

1. Лозова В. І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навч. посіб. для студ. пед. навч. закладів 2-е вид. випр. і доп. / В. І. Лозова, Г. В. Троцько. – Х. : «ОСВ», 2002. – 398 с. **2. Лупоядова Л. Ю.** Родительские собрания / Л. Ю. Лупоядова, Н. А. Мельникова, И. Г. Якимович – В. : Издательство «Учитель», 2005 – 206 с. **3. Макаренко А. С.** Твори в 7-ми т. / А. С. Макаренко. – Т. 5. – К. : Педагогіка, 1954. – 341 с. **4. Макаренко А. С.** Воспитание в советской школе / А. С. Макаренко. –М. : Издательство «Просвещение», 1966. – 544 с.

Осипченко Н. І. Вплив школи та сім'ї на розвиток трудового виховання молодших школярів

У даній статті проаналізовано вплив школи та сім'ї на розвиток трудового виховання молодших школярів. Розкрито зміст поняття – трудове виховання. Розглянуто зміст та організаційні форми роботи підготовки учнів початкових класів до трудової діяльності. Показано, що навчальна праця є основним видом трудової діяльності школярів.

Розглянуто особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку. Описано систему роботи вчителя початкових класів з молодшими школярами. Здійснено перелік форм роботи вчителя з батьками.

Стаття присвячена для вчителів, батьків та студентів педагогічних навчальних закладів.

Ключові слова: трудова діяльність, початкова школа, навчальна праця, трудове виховання, колективна праця, завтрашня радість, радість труда.

Осипченко Н. И. Влияние школы и семьи на развитие трудового воспитания младших школьников

В статье дан анализ влияния школы и семьи на развитие трудового воспитания младших школьников. Раскрыто содержание понятия – трудовое воспитание. Рассмотрено содержание и организационные формы работы подготовки учащихся начальных классов к трудовой деятельности. Показано, что учебный труд является основным видом трудовой деятельности школьников.

Рассмотрены особенности развития детей младшего школьного возраста.

Описано систему работы учителя начальных классов с родителями.

Статья предназначена для учителей, родителей и студентов педагогических учебных заведений.

Ключевые слова: трудовая деятельность, начальная школа, учебный труд, трудовое воспитание, коллективный труд, завтрашняя радость, радость труда.

Osipchenko N. I. The Influence of School and Family on the Development of Primary School Pupils' Working Education

This article shows the influence of school and family on the development of the working education of the primary schoolchildren. The matter of the term "working education" is also uncovered. It is shown in the article that the working instruction is a component of the working education and it means the process of teaching and development of children's abilities and skills, doing some working actions and operations. As a result of joint work a child gets working, communication and collaboration skills, that improves the child's adaptation in the society. In the article there is some information about the content and the organizational forms of work for preparing primary schoolchildren for the labor activity.

It is shown that the teaching labor is the main kind of the schoolchildren labor activity, one of the most important factors of the personality's education.

The peculiarities of the primary schoolchildren development are also examined. Here one can see the system of work of the primary school teacher with the children of the primary school age. It is proved that labor at school should be directed, conceived and different activity that has a personal and social direction and takes into account age and psychophysiological peculiarities of the pupils. In the article there are different forms of work of a teacher with parents.

The article is devoted to teachers, parents and students of pedagogical educational institutions.

Key words: labor activity, primary school, teaching labor, working education, joint work, tomorrow's joy, joy of labor.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Чиж О. Н.

УДК 37.091.4Макаренко:37.015.3:331

Н. Л. Отрошенко

**ЖИТТЄВІСТЬ МАКАРЕНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТРУДОВОГО
ВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ**

Сучасне молоде покоління називають поколінням без ідеалів, агресивним та жорстоким, поколінням відеокліпів і комп'ютерних монстрів, втраченим поколінням. Ми глибоко переконані, що вони не гірші за нас – просто інші. Причому, у слові інші немає нічого негативного. Так, вони дивляться «Матрицю», їм подобається Бетмен, але, всупереч думці, вони не мріють стати бандитами. За даними соціологічних опитувань, серед хлопчиків популярні такі професії, як

водій, програміст і спортсмен, а серед дівчаток – вчителька, лікар і актриса. Сучасне покоління – це колектив, але з проявом індивідуальних рис, з розвинутим інформаційним простором.

Підлітки, прагнучи зайняти значуще місце серед дорослих людей, виходять за межі навчальної діяльності, яка виступає для них як обов'язок віку, і шукають собі місце в міжособистісному спілкуванні щодо вирішення важливих справ. Сюди входять фізична культура, спільна фізична праця, спрямована на виготовлення різних предметів, суспільно-політична діяльність. При цьому помітно, що у підлітків ще недостатньо сформовані такі особистісні риси як працелюбність, відповідальність, терпеливість у досягненні поставлених цілей.

Досвід А. Макаренка у контексті формування особистості підлітка унікальний. Мало хто в історії соціальної педагогіки зумів так вдало втілити свою теорію в практику і добитись вражаючих результатів, маючи справу з важкими підлітками. Є статистика: за 15 років своєї роботи (1920-1935 рр.) через колективи, створені Макаренком, пройшло біля 3000 правопорушників і безпритульних, які стали гідними людьми, кваліфікованими фахівцями. Здобутки виховної системи Антона Семеновича є незаперечними, а соціально-педагогічні ідеї актуальні на сучасному етапі в умовах загострення соціально-економічних проблем українського суспільства.

Творча спадщина А. Макаренка не обмежується часовими рамками її створення, тобто 20-30-ми роками ХХ століття, вона спрямована в майбутнє і не тільки може, а й повинна застосовуватися в сучасних умовах. До когорти науковців, які здійснили наукові розвідки з глибоким аналізом спадщини А. Макаренка з позицій сучасної педагогічної парадигми відносимо Л. Гриценко, Н. Дічек, І. Зязюна, С. Карпенчук, Л. Ковальчук, В. Костіва, М. Красовицького, І. Кривоноса, В. Струманського, Н. Тарасевича.

Отож, у якості дослідницької мети пропонованої статті ставимо виявлення основних актуальних позицій системи трудового виховання підлітків у педагогічній спадщині А. Макаренка.

Ми твердо переконані, що сучасні підлітки кращі, ніж ми про них думаємо. Вони тільки вчать вибудовувати стосунки з іншими, пізнають самих себе та власні можливості й тому припускаються помилок і нерідко виглядають гіршими, аніж є насправді. Їх вчать, їм допомагають зрозуміти себе та інших перш за все обставини, люди, книжки, музика, фільми тощо. Тому вони так потребують доброзичливої підтримки та розуміння дорослішої та досвідченішої людини (педагога). Навіть у найскладнішому підліткові є добра та сильна частина, на яку він може спертися та розвинути її. Іноді зусиль самої людини для цього є недостатньо.

Вважаємо, краще видати надмірний аванс довіри 14-річному, аніж незаслужено звинуватити його в якихось проколах. І намагатися дивитися глибше й бачити більше в їхніх вчинках та словах, розуміючи,

що це може бути бравада, а це – захист, а це – образа, а це – невпевненість. І поважати їх, навіть якщо часом видається, що вони дають підстави для протилежного.

Праця – найважливіший засіб виховання, починаючи з дошкільного віку, в трудовій діяльності (відповідно віку, звичайно) формується особистість дитини, складаються колективні взаємовідносини. Ставитися до праці з любов'ю, бачити в ній радість – необхідна умова для прояву творчості особистості, її талантів.

А. Макаренко наголошує, що праця – це зовсім не те, чим зайняті руки юнаків. Праця це те, що розвиває людину, підтримує її, допомагає самовдосконалюватись. Працелюбство і здатність до праці не дається від природи, але виховується з раннього дитинства. Праця повинна бути творчою, тому що саме творча праця робить людину багатою духовно, приносить радість і добробут.

Сучасна школа своєю головною задачею бачить інтелектуальний розвиток учня. Чи потрібна в школі продуктивна праця, яке її значення для підростаючого покоління?

Найважливішим завданням виховання, яке відповідає духу й потребам часу, яка за своєю суттю, залишається актуальною й сьогодні, А. Макаренко вбачав у вихованні людини, яка здатна не лише ефективно й творчо діяти в нових формах власності й організації праці, але й орієнтуватися у соціально-економічних реаліях суспільства, бути активним учасником і перетворювачем культурно-морального життя власної країни. Вирішити це завдання, у якому органічно поєднано функції соціальної адаптації й «випередження» можна через ефективну організацію дитячої продуктивної праці, виховання у підлітків та молоді господарської позиції по відношенню до оточуючого світу [1, с. 110].

Беручи участь у праці постійно, дитина виробляє у собі самостійність, відповідальність, звичку до трудових зусиль, прагнення допомогти товаришеві, ініціативність та інші особистісні якості. Разом з тим участь дитини у трудовому процесі без створення педагогом відповідних умов не тільки не забезпечує виховного впливу, а й породжує протилежний ефект. Часто негативне ставлення дітей до праці є наслідком неправильного залучення до неї (праця як покарання, трудові доручення за відсутності необхідних для них навичок, недостатня увага вихователя до результату, неправильна оцінка зусиль).

Відомо, що у виховній системі А. Макаренка трудова діяльність була стержневою. Якщо відкинути ідеологію того часу, то можна повністю погодитися з тим, що говорив великий педагог: правильне виховання не може бути нетрудовим. Вихователі повинні навчити дітей творчо працювати. Цього можна досягти, тільки виховавши у них уявлення про працю як про обов'язок людини. Той, хто не має звички до праці, не знає, що таке трудове зусилля, той не може бачити в праці джерело творчості. Трудове виховання, будучи одним з найважливіших

елементів фізичної культури, сприяє разом з тим психічному та духовному розвитку людини.

А. Макаренко прагнув виховати у своїх колоністів вміння займатися будь-яким видом праці, незалежно від того, подобається вона чи ні, приємна чи неприємна. З нецікавого обов'язку, яким є праця для новачків, вона поступово стає джерелом творчості, предметом гордості і радості, як, наприклад, описане у «Педагогічній поемі» свято першого снопа. В установах, якими керував Макаренко, була вироблена власна система трудового виховання, був встановлений звичай: саму важку роботу доручати краще загону.

Видатний педагог зумів від примітивного самообслуговування, від ремісничих напівкустарних майстерень і надуманих «комплексів» трудового навчання перейти до педагогічно доцільної організації колективної суспільної праці вихованців, яка передбачала професійну підготовку дітей і молоді та формування правильного уявлення про професію, формування робочих навичок, умінь, розширення загальної освіти з одночасними ускладненнями системи виробництва, пізнання наукових основ виробництва, задоволення смаків і нахилів кожного вихованця, виховання вміння працювати в колективі та для колективу [2, с. 104].

У педагогічних закладах, керованих А. Макаренко, трудове виховання було спрямоване на психологічну підготовку особистості до праці (прагнення й бажання сумлінно та відповідально працювати, усвідомлення соціальної значущості праці як необхідного обов'язку й духовної потреби людини, бережливе ставлення до результатів праці, творче ставлення до праці); практичну підготовку до праці (наявність загальноосвітніх і політехнічних знань про загальні основи виробничої діяльності людини, вироблення умінь і навичок, необхідних для трудової діяльності, виховання основ трудової культури); підготовку до свідомого вибору професії (соціально-психологічна спрямованість на визначений вид трудової діяльності у відповідності з інтересами, потребами, мотивами та схильностями особистості).

Праця завжди була підґрунтям добробуту людського життя і культури. Тому вона повинна бути й підґрунтям виховної роботи. Перш за все у праці відбувається підготовка громадянина. Ми не зможемо виховати громадянина, якщо з ранніх років не дамо йому можливості пережити досвід цієї трудової турботи і в ній викувати власний характер, власне ставлення до світу, до людей.

Не можна не враховувати й те, що раціональна організація виробничої праці учнів – це й засіб морального становлення особистості. Будь-які намагання не займатися нею ведуть до серйозних неприємностей й для особистості, й для суспільства. У трудовій діяльності відбувається становлення системи відносин особистості з іншими людьми, із суспільством. Це й є моральна підготовка. Лише участь у колективній праці дозволяє людині виробити правильне,

моральне ставлення до інших людей. Вважаємо, що міра участі людини у значимій для суспільства праці (тобто, яка приносить матеріальну чи духовну користь не лише самій людині, але й іншим) завжди визначає масштабність особистості й її моральність.

Гуманістичний характер відносин полягає у тому, що до людини потрібно відноситися як до цілі, а не як до засобу. Здорова людина, яка намагається не працювати, перекласти тим чи іншим способом (крадіжка, жебрацтво) турботу про себе на інших людей, використовує їх, маніпулює ними, тобто, відноситься до них як до засобу. Така людина не дотримується золотого правила моральності: стався до інших так, як ти бажаєш, щоб ставилися до тебе. Особливо важливим значення праці було для вихованців Макаренка, бувших бандитів, людей, які втратили орієнтир у соціально-моральному житті. У процесі оволодіння робітничою спеціальністю в них формувалася впевненість у неповерненні минулого життя, у матеріальному добробуті після виходу із комуні [1, с. 112].

Праця – важливий засіб для особистості, яка стоїть перед вибором, форма прояву особистості й таланту. Макаренківське виховання у праці саме й передбачає розвиток своєрідності, неповторності особистості, її самоактуалізацію у занятті «справою». Зрозуміло, значення праці для самовизначення, унікальності людини полягає не лише у оволодінні якою-небудь професією, але й у розвитку сутнісних якостей людини, яка самореалізується: оптимістичної спрямованості, що забезпечує вихованця баченням перспектив власного життя, творчих (креативних) здібностей, самодостатності, вміння спілкуватися тощо. Власне, ці якості сьогодні повинні бути притаманні особистості, яка здатна витримувати конкуренцію.

Трудова підготовка, виховання трудових якостей людини, на думку А. Макаренка, – це підготовка й виховання не лише майбутнього хорошого чи поганого громадянина, але й виховання його майбутнього життєвого рівня, його добробуту. Веселіше й щасливіше живуть ті люди, які багато-що вміють робити, у яких все виходить, які не загубляться ні при яких обставинах, можуть володіти речами й управляти ними. Навпаки, викликають жалість ті люди, які не в змозі справитися з будь-якою дрібницею, не вміють обслуговувати самі себе. Праця – основа людського щастя. Разом з тим, Макаренко вважав абсурдним уявлення про виховну цінність праці взагалі. Вже в 1922 році педагог зрозумів, що організація праці дітей типу «праця-робота» розрахована в основному лише на трудовий прибуток, вузькопрофесійну підготовку працівника. Потрібна «праця-турбота», у якій формуються якості господаря виробництва, який об'єднує у праці особисті й загальні інтереси. Зробивши господарювання «центральним пунктом» організації колективного життя й діяльності, він будував свою роботу так, щоб «у господарстві повинні переважати педагогічні завдання, а не господарські» [1, с. 113].

Отже, до основних теоретичних засад системи трудового виховання молоді видатного педагога можна віднести:

- взаємозумовленість трудової підготовки та трудового виховання людини з усвідомленням нею власної цінності як громадянина, її активності в суспільній праці та підготовленості до неї;
- необхідність індивідуалізації, диференціації, творчого спрямування праці для прояву людиною свого таланту, творчості, ініціативи;
- необхідність організації колективної, продуктивної, суспільно значущої, виробничої праці, що зумовлює моральну підготовку людини;
- взаємозумовленість трудового процесу та духовного розвитку людини з вихованням у неї позитивного ставлення до самої праці й людей праці;
- необхідність вироблення вмінь працювати як умови формування в людини здатності бути щасливою.

Таким чином, для того, щоб праця мала виховний та розвиваючий вплив, вона повинна бути складовою цілої системи життєдіяльності виховного колективу, бути пов'язаною з організаційно-управлінським аспектом, освітою, з матеріально-господарською й культурно-побутовою діяльністю. Включення праці у систему міжособистісних й ділових відносин колективу, різноманітних ієрархічно (по горизонталі й вертикалі), за змістом (допомога, протистояння, гармонізація, розуміння, співчуття, діалог) – основа розвиваючої результативності праці у освітніх закладах. Ми повністю погоджуємося з позицією педагога-новатора, що праця як виховний засіб можлива лише як частина загальної виховної системи. Отож, у процесі виховання сучасних підлітків варто звертатися до неоціненних педагогічних надбань видатного педагога-практика. Взагалі, проблеми, що хвилювали А. Макаренка, охоплювали майже всі аспекти теорії та практики виховання, а тому його педагогічна система цілком рефлексується сьогодні.

У подальшому плануємо розглянути роль емоційного забарвлення праці у вихованні підростаючого покоління через призму педагогічної спадщини А. Макаренка.

Список використаної літератури

1. Гриценко Л. Русская трудовая школа должна заново перестраиваться / Лариса Гриценко // Народное образование. – 2007. – №6. – С. 110 – 114. **2. Носовець Н.** Погляди А. С. Макаренка на формування особистості в процесі трудового виховання / Н. Носовець // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наукових праць. – У двох частинах. – Ч. 2. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2002. – С. 103 – 108.

Отрошенко Н. Л. Життєвість макаренківської системи трудового виховання підлітків у сучасних реаліях

У статті обґрунтовано авторську позицію щодо психологічного портрету сучасного підлітка, виявлено основні актуальні позиції системи трудового виховання підлітків у педагогічній спадщині А. Макаренка. Розкрито значення праці у формуванні моральності особистості молодій людини, виокремлено основні теоретичні засади системи трудового виховання молоді видатного педагога.

Ключові слова: праця, трудове виховання, моральне становлення особистості, майбутній життєвий рівень, праця-турбота.

Отрошенко Н. Л. Жизненность макаренковской системы трудового воспитания подростков в современных реалиях

В статье обосновано авторскую позицию относительно психологического портрета современного подростка, выявлены основные актуальные позиции системы трудового воспитания подростков в педагогическом наследии А. Макаренко. Разкрыто значение труда у процессе формирования нравственности личности молодого человека, вычленены основные теоретические основы системы трудового воспитания молодежи выдающегося педагога.

Ключевые слова: труд, трудовое воспитание, нравственное становление личности, будущий жизненный уровень, труд-забота.

Otroschenko N. L. Makarenkivskoyi Vitality of Labor Education of Adolescents in Contemporary Realities

In the article the author's position on the psychological portrait of the modern teenager, the basic current position of labor education of adolescents in educational heritage A. Makarenko: proper education can not be unearned, educators should teach children to work creatively. The value of labor in shaping morality of the individual young person, which is as follows: labor welfare has always been the foundation of human life and culture, so it should be the foundation of educational work, especially in the work in preparation for the citizen. Singled basic theoretical principles of labor education of young outstanding teacher: to work was educational and developmental impact, it should be part of the whole system of life educational team to be related to organizational and managerial aspects, education, the material-economic and cultural and community activities.

Key words: labor, labor education, moral identity formation, the future standard of living, work-care.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2013 р.
Прийнято до друку 28.02.2013 р.
Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК [37.091.4Макаренко:37.013.42]:[37.015.31:377-053.67-056.2]

Т. Г. Соловйова

**ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ІДЕЙ
А. С. МАКАРЕНКА У ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ТРУДОВОГО
ВИХОВАННЯ МОЛОДІ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Виховання молоді з особливими потребами завжди залишається актуальною проблемою у психолого-педагогічній науці і практиці. Це пов'язано зі зростанням числа людей, які мають вади розвитку та з постійними соціальними змінами у суспільстві в цілому. Будь-які зміни соціальної ситуації вимагають оновлених підходів до виховання, зокрема, виховання молоді з особливими потребами. Значна кількість досліджень у цьому напрямку присвячена проблемам адаптації, соціалізації та інтеграції людей з особливими потребами у суспільство. Втім, питання трудового виховання такої молоді часто залишається поза увагою науковців, що пов'язано, на нашу думку, з традиційним сприйняттям людини з особливими потребами саме як об'єкта соціальної допомоги та панування хибної суспільної думки про неможливість повноцінної праці для більшості людей з особливими потребами.

У питаннях трудового виховання важко переоцінити важливість педагогічної спадщини А. С. Макаренка – саме на основі його ідей, на нашу думку, можливо організувати або удосконалити процес трудового виховання молоді з особливими потребами. Метою даної статті є обґрунтування зазначеного твердження.

Постійне звертання до ідей А. С. Макаренка у педагогічній науці, їх вивчення та переосмислення обумовлюється тим, що педагогічна спадщина цього видатного педагога спирається на загальнолюдські основи, цінності [1, с. 47], тому вона і сьогодні не втрачає своєї актуальності та здатна до подальшого розвитку. Науковці сучасності звертаються до Макаренковських ідей при обґрунтуванні, розробці та впровадженні у практичну діяльність нових теорій виховання та соціалізації особистості. Особливо це стосується питань соціалізації засобами колективного виховання. Втім, традиційно ідеї А. С. Макаренка асоціюються з вирішенням проблем соціалізації людей без вад розвитку, з вихованням звичайних дитячих та молодіжних колективів.

Так, О. Л. Музика [2] підкреслює важливість педагогічної спадщини Макаренка для розвитку здібностей особистості. При цьому автор зауважує, що «... Макаренко випередив свій час, поклавши в основу розвитку особистості не індивідуальний розвиток, а створення такої ситуації, в якій цей індивідуальний розвиток був більш імовірний» [2, с. 18]. Крім того, привертається увага до відмінності сучасного підходу до розвитку здібностей, який ратує за їх спеціалізацію від підходу Макаренка, який передбачає створення умов для всебічного

розвитку особистості, тим самим формуючи потенціал загальних здібностей. Перекладаючи означену ідею у проблемне поле соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами, зазначимо, що всебічний розвиток здібностей людини-інваліда дозволить виявити схильності й можливості кожної з них, тим самим забезпечуючи максимальну можливість вибору та самореалізації.

О. В. Заславська [3] розглядає теорію А. С. Макаренка як особливий напрям у педагогічній науці. Автор називає його «Оптимістичною Педагогікою»...» [3, с. 26]. На нашу думку, оптимізму як раз і не вистачає при вихованні молоді з особливими потребами. Уся наукова спадщина Макаренка пронизана ідеєю навчання вихованців вмінню бути щасливими [2; 4; 5; 6], що при вихованні молоді з особливими потребами набуває особливого значення. О. Катагорова [4] розглядає особистість самого вихователя, його педагогічну культуру крізь призму ідей А. С. Макаренка. За цими ідеями, до змісту культури педагога входять, насамперед, загальнолюдські цінності – істина, любов, свобода тощо. На нашу думку, при організації процесу виховання, зокрема виховання молоді з особливими потребами, також принципового значення набуває особистість вихователя, його педагогічна і загальнолюдська культура.

Серед науковців, які приділяють увагу проблемам соціалізації молоді з особливими потребами С. Архипова, Г. Майборода [7], А. Гречишкіна [8], які пропонують вважати сприяння профорієнтації, профнавчання та працевлаштування важливими завданнями соціально-педагогічної роботи з дітьми і молоддю з особливими потребами. Втім, недостатньо розробленим залишається питання організації саме трудового виховання означеної категорії, яке є близьким, але не тотожним профорієнтаційній роботі. Крім того, вітчизняними науковцями не проводилося спеціального дослідження використання ідей А. С. Макаренка для організації процесу трудового виховання молоді з особливими потребами.

Загальновідомий факт, що людина з особливими потребами часто буває позбавлена саме можливості самореалізації через працю. Серед причин розрізнімо: об'єктивні – пов'язані зі станом здоров'я людини; слабким державно-правовим регулюванням питань зайнятості інвалідів; відсутністю на підприємствах спеціальних умов для роботи людини з особливими потребами; недосконалою профорієнтаційною роботою та суб'єктивні – пов'язані з небажанням керівництва підприємств влаштовувати на роботу людину «з проблемами» та небажання самої людини з особливими потребами працювати. Розглянемо детальніше ці причини крізь призму соціально-педагогічних ідей А. С. Макаренка.

Стан здоров'я людини безумовно визначає її здатність до праці взагалі. Ті чи інші вади розвитку (порушення зору, слуху, фізичні, інтелектуальні вади та ін.) значно звужують можливості реалізації людини у праці. Деякі патології (важкі, множинні психофізичні вади) унеможливають працю взагалі. Втім, за даними досліджень зарубіжних

вчених [9], людей, абсолютно нездатних до праці, не так багато. Більшість інвалідів за певних умов може і повинна бути залучена до праці. За ідеями А. С. Макаренка, саме праця може стати першоосновою реабілітації. Хоча у вченого йшлося, в першу чергу, про важких підлітків, на нашу думку, це цілком може бути застосовано й щодо людей з особливими потребами адже сутність самого процесу реабілітації єдина.

Цікавий досвід у цьому плані має ізраїльська організація Мільбат – центр допоміжних пристроїв і транспорту для інвалідів, заснований у 1981 році з метою підвищення рівня незалежності, покращання якості життя та сприяння інтеграції у суспільство людей з особливими потребами. В організації розробляються та реалізуються програми створення придатного і доступного технологічного середовища [9]. У Мільбаті разом із добровольцями/волонтерами – спеціалістами інженерної, електронної, медичної та інших галузей, працюють самі люди з особливими потребами, створюючи різноманітні пристрої, повністю адаптовані під конкретні потреби конкретних осіб. Активне залучення до сумісної праці самих споживачів даної продукції, дозволяє досягати величезних результатів як у плані унікальних технічних розробок, так і в плані соціальної реабілітації людини з особливими потребами, її повноцінної самореалізації завдяки праці.

Слабке державно-правове регулювання питань зайнятості інвалідів полягає у проблемах реалізації законодавчих актів щодо профнавчання та працевлаштування людей з особливими потребами. Так, держава зобов'язує всі підприємства виділити робочі місця для інвалідів, втім, виконання даного наказу не відстежується повною мірою. Відомо, що часто людям з особливими потребами пропонується символічне оформлення на роботу де-юре, за невелику платню (близько 150-200 гривень на місяць), але, де-факто, працює інша людина, яка і отримує основну частину заробітної плати. Подібна практика є згубною для вирішення проблеми зайнятості інвалідів. Вирішенням цієї проблеми мають займатися уряд, соціальні служби та правоохоронні органи.

Наступною причиною зниження можливостей для трудової самореалізації людини з особливими потребами є відсутність або недостатність на підприємствах спеціальних умов для роботи людини з вадами розвитку. З одного боку, ця причина зумовлюється все тими ж прогалинами у законодавстві, проблемами реалізації відповідних законопроектів, з другого – небажанням, невмінням або неможливістю керівництва підприємств створити умови для роботи інвалідів.

Недосконалість профорієнтаційної роботи серед інвалідів завершує ряд об'єктивних причин та полягає у тому, що профорієнтація часто стає формальним явищем через обмеженість вибору професій для людей з вадами розвитку. Профнавчання зазвичай обмежується наявністю тих чи інших спеціалізованих навчальних закладів, з небагатим переліком професій, доступних для інвалідів. І, хоча останнім часом цьому питанню

приділяється більше уваги [7; 8], фінансові труднощі на рівні держбюджету унеможливають швидке вирішення означеної проблеми.

До суб'єктивних причин позбавлення людини з особливими потребами можливостей самореалізації у праці відносимо ті, що пов'язані з небажанням керівництва підприємств влаштовувати на роботу людину «з проблемами». І, хоча конституційно закріплено право будь-якої людини на працю, фактично реалізація цього права все ще дуже залежить від самого роботодавця. Прийом на роботу людини-інваліда, організація умов праці і робочого місця для неї пов'язані з певними труднощами, клопотом. Керівництво підприємства часто не готове вирішувати ці проблеми в силу багатьох причин, на яких ми не будемо зупинятися у даній статті. Зазначимо лише, що частина цих причин прямо пов'язана із традиційно байдужим ставленням у суспільстві до людей з особливими потребами з одного боку, та низьким рівнем профпідготовки самих людей з особливими потребами, з іншого.

Особливої уваги саме соціально-педагогічної науки і практики потребує ще одна причина – небажання самої людини з особливими потребами працювати. Це обумовлюється рядом чинників, які заслуговують на особливу увагу. У нашому суспільстві історично склалося достатньо відсторонене ставлення до людей з особливими потребами. За радянських часів заклади виховання та навчання таких людей створювалися подалі від осередків соціального життя. І зараз простежується тенденція – заклади знаходяться на околиці великих міст, у селах. А ті, що знаходяться в місті – часто залишаються у так званій «мертвій зоні» – вони не мають помітних вивісок, а оточуючі жителі намагаються обійти заклад стороною. На політичному рівні ситуація поступово змінюється, з'являється більше інформації щодо людей з особливими потребами, їх інтересів, проблем тощо. ЗМІ привертає увагу до питань адаптації, інтеграції та реабілітації інвалідів, втім, ставлення до людей з особливими потребами у суспільстві суттєво не змінюється.

Звичайно, це викликає негативні почуття, образу у людей з особливими потребами, у їх сімей. Байдужість суспільства породжує проблему «соціального утримання», коли інваліди та їх сім'ї стають лише споживачами послуг, незацікавленими у розвитку власних здібностей, неспроможними зайняти активну життєву позицію. У той же час, у соціально-педагогічній науці і практиці активно розвивається такий напрямок як трудова реабілітація людей з особливими потребами. А підґрунтям для трудової реабілітації має стати саме трудове виховання, яке занадто слабо представлене у сучасних закладах спеціальної освіти. Людину необхідно навчити любити труд, отримувати задоволення від процесу та результатів праці, тобто, показати можливості самореалізації у праці для будь-якої людини. Особливо це стосується молоді з особливими потребами, яка, закінчуючи навчальні заклади, залишається на узбіччі життя, не вмє і не бажає працювати, виживає на мізерні соціальні виплати і при цьому не розуміє, що багато чого людина може

зробити сама. І саме соціально-педагогічні ідеї А. С. Макаренка, можуть допомогти в цьому.

Враховуючи, що значна частина дітей та молоді з особливими потребами виховується у закладах інтернатного типу, макаренківська школа виховання у колективі і через колектив, цілком прийнятна у даній ситуації. Цілеспрямована організація трудового виховання молоді з особливими потребами забезпечить для неї можливість самореалізації через працю, дасть незалежність й оздоровить суспільство в цілому.

Таким чином, у питаннях трудового виховання молоді з особливими потребами звернення до педагогічної спадщини А. С. Макаренка є природним і необхідним. Макаренківські ідеї органічно вписуються у процес виховання молоді з особливими потребами, доповнюють та збагачують його. Важливість організації та удосконалення процесу трудового виховання молоді обумовлюється необхідністю надати всім людям з особливими потребами можливості для самореалізації через працю. Провідною ідеєю А. С. Макаренка є прагнення навчити людину бути щасливою, а без трудового виховання, і, як наслідок, любові до праці, певних навичок і вмінь, це неможливо.

На нашу думку, для подальших досліджень у цьому напрямку перспективним є вивчення впливу педагогічної спадщини А. С. Макаренка на процес соціалізації молоді з особливими потребами в конкретних умовах: у закладах інтернатного типу, у спеціалізованих навчальних закладах професійної освіти тощо.

Список використаної літератури

- 1. Гриньова М.** Спадщина Макаренка і педагогічні пріоритети сучасності / Гриньова Марина // Шлях освіти. – 2009. – №3. – С. 47 – 48.
- 2. Музика О. Л.** Педагогічна спадщина А. С. Макаренка і сучасні підходи до розвитку здібностей / О. Л. Музика // Педагогіка і психологія. – 2008. – №3-4. – С. 15 – 26.
- 3. Заславська О. В.** «Оптимістична педагогіка» Макаренка / О. В. Заславська // Педагогічна майстерня. – 2011. – №1. – С. 25 – 26.
- 4. Катагорова О. А.** Професійна культура педагога в спадщині А. С. Макаренка / О. А. Катагорова // Педагогічна майстерня. – 2011. – №1. – С. 27 – 30.
- 5. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко / [сост. Гордин Л. Ю., Фролов А. А.]. – М. : Педагогика. – Т. 1. – 1983. – 368 с.
- 6. Макаренко А. С.** Вибрані педагогічні твори : [статті, лекції, виступи] / за ред. Мединського Є. Н., Свядковського І. Ф. – К. : Радянська школа, 1947. – 282 с.
- 7. Архипова С. П.** Методи та технології роботи соціального педагога: [навч. посібник] / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода, О. В. Тютюнник. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2011. – 496 с.
- 8. Гречишкіна А. П.** Профорієнтація підлітків с отклонениями в состоянии здоровья как метод профилактики заболеваний и реабилитации / А. П. Гречишкіна, Л. В. Георгинова, Ю. А. Хоменко // Безпека. Здоров'я. Реабілітація : матеріали III

Міжнарод. наук.-метод. конф. – Вип. III. – Луганськ : Знання, 2005. – 272 с. **9. Діти з особливими потребами: від обмежень до можливостей :** матеріали Міжнар. конф. / (Дніпропетровськ, 4-6 груд. 2006 р.). – Дніпропетровськ , 2006. – 89 с.

Соловйова Т. Г. Значення соціально-педагогічних ідей А. С. Макаренка у теорії та практиці трудового виховання молоді з особливими потребами

У статті зроблено спробу проаналізувати значення соціально-педагогічних ідей А. С. Макаренка у теорії та практиці трудового виховання молоді з особливими потребами. Обґрунтовано цінність його спадщини для практичної організації, удосконалення процесу трудового виховання молоді з особливими потребами. Доведена важливість спеціальної організації трудового виховання для будь-якої категорії людей з інвалідністю. Розглянуто об'єктивні і суб'єктивні причини позбавлення людей з особливими потребами можливості самореалізації через працю. Висвітлено шляхи підвищення можливостей самореалізації для молоді з особливими потребами.

Ключові слова: педагогічна спадщина А. С. Макаренка, трудове виховання, молодь з особливими потребами, самореалізація

Соловьева Т. Г. Значение социально-педагогических идей А. С. Макаренко в теории и практике трудового воспитания молодежи с особыми потребностями

В статье произведена попытка проанализировать значение социально-педагогических идей А. С. Макаренко в теории и практике трудового воспитания молодежи с особыми потребностями. Обоснована ценность его наследия для практической организации, усовершенствования процесса трудового воспитания молодежи с особыми потребностями. Доказана важность специальной организации трудового воспитания для любой категории инвалидов. Рассмотрены объективные и субъективные причины лишения людей с особыми потребностями возможности самореализации посредством труда. Освещены пути повышения возможностей самореализации для молодежи с особыми потребностями.

Ключевые слова: педагогическое наследие А. С. Макаренко, трудовое воспитание, молодежь с особыми потребностями, самореализация.

Solovyova T. G. Anton Makarenko's Socio-pedagogical Ideas and Its Value in the Theory and Practice of Labor Education of Young People with Special Needs

The article attempts to analyze the importance of social and educational ideas of A. S. Makarenko in the theory and practice of labor education of young people with special needs. The value of his heritage for practical

organization has been proved in the article as well as improvement of labor educational process of people with special needs. The importance of special organization of labor education process has been proved for every category of disability. There are some objectives and subjective issues on deprivation of opportunity for self-development through employment process has been taken into consideration. Ways to solve those issues have been analyzed in the article as well as highlighted ways of improving the ability for self-realization. Further learning and using of A.S. Makarenko's pedagogical heritage in the theory and practice of socialization of young people with special needs has been proposed.

Key words: A. S. Makarenko's pedagogical heritage, labor education, young people with special needs/disabilities, self-realization/self-development

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Приходько М. І.

ЕСТЕТИЧНЕ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

УДК 37.091.4Макаренко:37.015.31:502/504

І. С. Котенєва

А. С. МАКАРЕНКО ПРО ЕСТЕТИКО-ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ

В історії педагогіки школи в різні історичні періоди поступово зложилася система поглядів на культуру взаємин людини із природою, гармонію взаємодії з нею. Ця система включає: завдання, принципи, зміст, форми й методи як екологічного, так і естетичного виховання й навчання. Взаємозв'язок цих напрямків у нашому дослідженні трактується як естетико-екологічне виховання, естетико-екологічна культура. Особливий інтерес і цінність представляє досвід українських педагогів і вчених, етнопедагогічний матеріал, яких, дозволяє формувати в молодого покоління національну самосвідомість, почуття гордості, достоїнства за свою історію й культуру, країну, сформувати потребу зберегти здорове природне середовище для майбутніх поколінь України.

Метою статті є вивчення та узагальнення досвіду естетико-екологічного виховання та навчання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Розгляд його внеску в проблему естетико-екологічного навчання та виховання.

Естетико-екологічне виховання виділяється як самостійний напрямок у педагогіці завдяки тому, що має особливий власний предмет. Предметом естетико-екологічного виховання є: краса самої природи; краса природи відбитої в мистецтві; краса відносин людини до природи.

Методика естетико-екологічного виховання припускає активне взаємодією дітей з миром природи. Хоча як відзначав, В. О. Сухомлинський природа сама собою не виховує. Дарма очікувати від людини, що залишилася наодинці із природою, підвищення інтелектуального рівня, удосконалення моральних особистісних якостей. Виховувати може тільки активна взаємодія людини із природою. Взаємодія із природою здатна вирішувати не тільки педагогічні завдання, затверджуючи гуманістичні цінності й ідеали, але й медико-терапевтичні проблеми, знімаючи психофізіологічну напруженість і відновлюючи психічну рівновагу. Естетико-екологічне виховання необхідно розглядати у взаємозв'язку з естетико-екологічною культурою особистості, сутність, якої розкривається в контексті загальної теорії культури – насамперед духовної. Розгляд різних підходів до розуміння культури, дозволило виділити, що культура є результат тривалої соціальної еволюції, пов'язаної з виробництвом, трудовою діяльністю й

нагромадженням людьми досвіду взаємодії з оточуючим природним і соціальним середовищем.

Естетико-екологічна культура являє собою продукт матеріальної й духовної діяльності, що формувалася історично й спочатку була уплетена в єдину культуру взаємодії людини з навколишнім світом, синтетичну культуру взаємодії людини із зовнішнім миром, а її елементи виявили себе й у господарській, і в художній, і в пізнавальній, і в комунікативній діяльності. Виділення її в самостійну область духовної культури відбулося в результаті дій двох тенденцій: диференціації й інтеграції її елементів. Хоча «границі» естетико-екологічної культури дотепер добре проглядаються: вона перебуває між етикою й естетикою, теорією пізнання й екологією.

В культурі людини формується й проявляється цілісно: сприйняття з'єднується з пізнанням, пізнання з потребами, потреби з емоціями, емоції з відношенням, відношення з діяльністю. У свою чергу, всі прояви людської особистості переходять і проникають друг у друга.

Джерелом формування естетико-екологічної культури виступає як естетичне в природі, так і відбиття природної краси й гармонії в мистецтві. Найважливішою умовою реалізації специфічного шляху формування естетико-екологічної культури особистості є використання мистецтва, взаємодії різних його видів. Особливе виховне значення мистецтва обумовлене його цілісним впливом на інтелектуальну й емоційно-вольову сфери людини. Естетико-екологічне відношення виникає тоді, коли природа з'являється для суб'єкта як естетична цінність.

Наша концепція естетико-екологічної культури будується на ідеї художньої оснащеності естетико-екологічної діяльності. Оснащеність означає ступінь розвитку естетико-екологічних потреб й естетичних емоцій, рівень володіння естетико-екологічними знаннями й уміннями, необхідними для здійснення практичної поведінки.

Естетико-екологічна культура – це система мотиваційної, теоретичної й практичної оснащеності особистості для успішного здійснення естетико-екологічної діяльності (сприйняття, розуміння, спілкування, захист і творчість естетичного в природі).

Естетико-екологічна культура як люміваційна, теоретична й практична оснащеність естетико-екологічної діяльності вимагає комплексного підходу у вихованні: постійної взаємодії в роботі навчальних, культурно-просвітніх, суспільно-політичних організацій й установ; активного залучення засобів науки, мистецтва, пропаганди, електронної інформації й ін.; тісної взаємодії естетико-екологічної освіти, освіти й виховання молоді за участю в різноманітній суспільній діяльності екологічного профілю; привнесення екологічного змісту в усі напрямки виховної роботи; гнучкого керування суспільною екологічною свідомістю за допомогою раціональних й емоційних факторів.

Багато елементів естетико-екологічного виховання присутні в практиці роботи установ керованих А. С. Макаренко. Головна мета в цьому питанні виражена наступними словами «Бити на красу, значить бити напевно», оскільки прагнення до краси міцно закладене природою в кожній людині. Це кращий важіль, яким можна повернути людину до культури. Естетичне розглядалося їм як основа морального та духовного. Естетичне в природі це не тільки доцільне, корисне в гуманітарно-прикладному значенні, але необхідне для гармонійного розвитку колективу. Виховання «почуття краси» можливо лише в контексті загального естетичного розвитку особистості. Тому категорія естетичного в трактуванні А. С. Макаренко має широкий зміст. Педагог говорить про естетику колективного життя, праці, гри, дисципліни, учинку, одягу, тіла й ін. Естетика підвищує в особистості вимогливість до себе, умовам життя, формує почуття людського достоїнства, поваги до самої себе. Значимість естетичної діяльності в очах дитини підвищується в умовах колективного її виконання, що дає можливість порівнювати свої досягнення, змагатися з іншими, вчитися в них. У відповідності зі знаменитим законом: «рух – форма життя колективу, зупинка – форма його смерті», А. С. Макаренко вимагав постійного ускладнення змісту естетичної діяльності дітей, розмаїтості форм і методів виховання. Необхідного залучення всіх без винятку підлітків у доступні їм види естетичної діяльності, що розвивають їхні здатності до ступеня майстерності.

У досвіді роботи А. С. Макаренко використалися потужні форми й методи естетико-екологічного виховання:

- сільськогосподарська праця: обробка землі, вирощування фруктів, злакових, баштанних культур, робота на фермі, в оранжереї, пасіці;
- робота з екологічного благоустрою колонії і її околиць: посадка алей і саду, квітників, проріджування лісу, очищення берегів ріки й озера, збереження природної краси природи;
- селекційна робота із тваринами й рослинами, оволодіння раціональними засобами їхнього вирощування;
- підвищення культури рослинництва й тваринництва, засвоєння агрономічних, зоотехнічних, метеорологічних й ін. знань, читання відповідної науково-популярної літератури;
- спілкування з селянами прилеглих сіл, засвоєння народної культури, філософії та моралі трудової діяльності, поведінки в природі;
- прищеплювання вихованцям санітарно-гігієнічних норм, формування здорового способу життя, краси людського тіла, загартовування природними факторами;
- естетизація трудової діяльності: впровадження свят, ритуалів, традицій пов'язаних з господарською діяльністю

- походи, спів, прогулянки по околицях, подорожі й екскурсії по країні;
- заняття фізичною культурою, проведення спортивних свят, ігор, змагань на місцевості;
- читання художньої літератури, бесіди, знайомство з фольклором;
- заняття естетичною діяльністю в різних творчих кружках і колективах.

Таким чином, розгляд найбільш значимих аспектів естетико-екологічного виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка дозволяє накопичити матеріал необхідний для розуміння цілей, принципів, змісту, форм і методів роботи в сучасній українській школі; обґрунтувати нові підходи до вирішення проблем екологічного виховання молоді. Перспективами подальшої роботи є: розробка нових технологій ноосферного (естетико-екологічного) навчання та виховання особистості. Розробка програми підготовки фахівців вищої кваліфікації, здатних вести дітей до досягнення гармонії у взаєминах із природою.

Список використаної літератури

1. Макаренко А. С. Методика организации воспитательного процесса. Проблемы школьного советского воспитания / Антон Семенович Макаренко Собр. соч. : в 5 т. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1980. – Т. 5. – С. 9 – 190.

Котенєва І. С. А. С. Макаренко про естетико-екологічне виховання молоді

В історії педагогіки школи в різні історичні періоди поступово зложилася система поглядів на культуру взаємин людини із природою, гармонію взаємодії з нею. Ця система включає: завдання, принципи, зміст, форми й методи як екологічного, так і естетичного виховання й навчання. Взаємозв'язок цих напрямків у нашому дослідженні трактується як естетико-екологічне виховання, естетико-екологічна культура. Особливий інтерес і цінність представляє досвід українських педагогів і вчених, зокрема А. С. Макаренка, який дозволяє формувати в молодого покоління національну самосвідомість, почуття гордості, достоїнства за свою історію й культуру, країну, сформувати потребу зберегти здорове природне середовище для майбутніх поколінь України.

У статті представлений узагальнений досвід естетико-екологічного виховання й культури в історії педагогіки. Розглянуто особистий внесок у проблему естетико-екологічного навчання й виховання А. С. Макаренка, що дозволяє накопичити матеріал необхідний для розуміння цілей, принципів, змісту, форм і методів роботи в сучасній українській школі; обґрунтувати нові підходи до вирішення проблем екологічного виховання молоді.

Ключові слова: культура естетико-екологічна культура, естетико-екологічне виховання.

Котенева И. С. А. С. Макаренко об эстетико-экологическом воспитании молодежи

В истории педагогики школы в разные исторические периоды постепенно сложилась система взглядов на культуру взаимоотношений человека с природой, гармонию взаимодействия с ней. Эта система включает: задачи, принципы, содержание, формы и методы как экологического, так и эстетического воспитания и образования. Взаимосвязь этих направлений в нашем исследовании трактуется как эстетико-экологическое воспитание, эстетико-экологическая культура. Особый интерес и ценность представляет опыт украинских педагогов и ученых, в частности А. С. Макаренко, который позволяет формировать у молодого поколения национальное самосознание, чувство гордости, достоинства за свою историю и культуру, страну, сформировать потребность сохранить здоровую естественную среду для будущих поколений Украины.

В статье представлен обобщенный опыт эстетико-экологического воспитания и обучения в истории педагогики. Рассмотрен личный вклад в проблему эстетико-экологического обучения и воспитания А. С. Макаренко, что позволяет накопить материал необходимый для понимания целей, принципов, содержания, форм и методов работы в современной украинской школе; обосновать новые подходы к решению проблем экологического воспитания молодежи.

Ключевые слова: культура, эстетико-экологическая культура, эстетико-экологическое воспитание.

Koteneva I. S. A. S. Makarenko about Aesthetic-ecological Education of Youth

In the history of pedagogics of school during different historical periods there was a system of views at culture of mutual relations of the person with the nature, harmony of interaction with it. This system includes: objects, principles, contents, forms and methods both ecological and aesthetic education and upbringing. The interrelation of these directions in our research is treated as aesthetic and ecological education, aesthetic and ecological culture. Special interest and value represents the experience of the Ukrainian pedagogues and scientists, ethnopedagogical material, which allows to form at young generation national consciousness, feeling of pride for their history, culture and country. Allows to generate the requirement to keep save a healthy habitat for the future generations of Ukraine.

In the article the generalized experience of aesthetic and ecological education and training in the history of pedagogics is submitted. There is considered personal contribution to the problem of aesthetic and ecological training and to education of outstanding Ukrainian scientists, pedagogues that

allows to save up necessary material for understanding the purposes, principles, contents, forms and methods of work at modern Ukrainian school; to prove new approaches to the decision of problems of ecological education of youth.

Key words: culture, aesthetic-ecological culture, aesthetic-ecological education.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4Макаренко:37.015.31

О. В. Кривенко

ПЕДАГОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА

Період 20-х років був часом бурхливого розвитку краєзнавства в Україні. Цей період характеризується тим, що на нього знову було звернено увагу після довгої перерви. У 1930-х р. краєзнавчий матеріал почали використовувати при викладанні в педвузах, педтехнікумах. Повсюди виникали гуртки, наукові товариства, творчі об'єднання, інші організації краєзнавців. Але для нас особливо важливим є той факт, що загальнокраєзнавчий рух 20-х років послужив основою для подальшого розвитку саме педагогічного краєзнавства.

З того часу з'являється термін «педагогічне краєзнавство». У подальшому він міцно входить в лексичну основу загальної педагогіки як самостійне наукове явище, яке активно розвивається в працях А. Аптікієва, С. Кривої, В. Матіяш, Т. Міщенко, Л. Смирнової, О. Терехіна та ін. Сьогодні провідною тенденцією є розширення вивчення сутності цього поняття як важливої частини навчально-виховного процесу. З'являються спроби охарактеризувати його детальніше і довести необхідність та доцільність використання у системі підготовки майбутнього вчителя.

За визначенням Н. Побірченко педагогічне краєзнавство – це галузь історико-педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та творче використання регіонального педагогічного досвіду в теорії і практиці сучасних освітніх закладів.

Якщо зробити невеликий ретроспективний аналіз, то слід відзначити, що шкільне краєзнавство було однією з форм широкого громадського руху, спрямованого на вивчення свого краю. Життєва

потреба всебічного вивчення батьківщини була зумовлена вимогами практики соціалістичного будівництва.

У краєзнавчу діяльність включилися видатні діячі і педагоги країни. Одним з них був А. С. Макаренко. Тому метою даної статті стало визначення місця і значення педагогічного краєзнавства у педагогічній спадщині цього талановитого педагога.

Антон Семенович Макаренко – український педагог-новатор, класик світової педагогіки ХХ століття, письменник, творець нової методики виховної роботи з дитячим колективом, організатор і керівник колонії для неповнолітніх правопорушників і безпритульних під Полтавою, дитячої трудової комуни імені Ф. Е. Дзержинського.

Ім'я А. Макаренка – талановитого педагога-практика і видатного теоретика-новатора – відоме всьому світові. Антон Семенович знайшов «вдале розв'язання таких надзвичайно складних проблем, як особистість і суспільство, свобода і необхідність, обов'язок і право, авторитет педагога і права колективу вихованців, вимогливість і любов, не протиставляючи їх одне одному, а підкреслюючи їх єдність» [5, с. 7].

Ідеал А. Макаренка – суспільство, «де особистість і найбільш дисциплінована, і найбільш вільна», а людина має «господарську позицію щодо навколишнього світу».

Ще в першій половині ХХ століття й донині викликає безліч суперечливих і неоднозначних тлумачень у вітчизняних та зарубіжних педагогів літературно-педагогічна спадщина А. Макаренка, яка стала об'єктом численних досліджень. Існує дуже багато матеріалів та публікацій, які свідчать про широке розповсюдження творчого доробка педагога-новатора.

Окремими виданнями, статтями у наукових збірниках та періодичній пресі публікувались дослідження вчених, присвячених життю і діяльності А. Макаренка як педагога-практика, його виховним методам, технологіям роботи з дитячим колективом. Особливу увагу привертають праці сучасних українських макаренкознавців І. Зязюна, І. Звоника, Л. Зайцевої, Н. Дічек, З. Курбико, М. Моргуна, В. Наумчика, М. Окси, В. Пашенка, Г. Піддубської, М. Поздникова, А. Ткаченка, Л. Хомич, І. Шумської, М. Ярмаченка, а також російських учених Л. Гриценко, Л. Гордіна, В. Кумаріна, В. Малініна, С. Невської, А. Фролова та ін. У цих дослідженнях спостерігається прагнення заглибитись і об'єктивно оцінити концептуальні положення спадщини педагога, під новим кутом зору переглянути зміст, шляхи, цілі виховання за Макаренком з тим, щоб одержати певний поштовх до подальшого розвитку педагогічної науки і практики.

Для професійного становлення майбутніх учителів велике значення має знання того, як проходило формування суспільно-педагогічної позиції молодого А. Макаренка під час навчання у Кременчуцькому міському чотирьохкласному училищі, після закінчення якого він був зарахований на однорічні педагогічні курси, після чого став працювати в

Крюковському залізничному училищі. Навчання в Полтавському учительському інституті дало змогу отримати систематичні знання в області предметних дисциплін та зіграло велику роль в його професійному самовихованні.

Варто відзначити, що він мав солідні знання з біології, прекрасно знав промислову та порівняльну географію, знав логіку, соціологію, поважав психологію, вважав, що їй належить майбутнє. Але треба підкреслити, що особливо любив історію.

Постать Макаренка розглядається як явище не стільки педагогіки, скільки гуманістичної культури людства в цілому. Не дарма його завжди вважали людиною найвищої культури.

Аналіз спадщини А. Макаренка ми знаходимо не лише в педагогічних дослідженнях, але й в психології, соціології, філософії, етиці, естетиці, логіці, філологічних, економічних і юридичних науках.

У своїй спеціальній галузі – педагогіці А. Макаренко багато читав і багато думав. Ще в Учительському інституті отримав золоту медаль за великий твір на тему «Криза сучасної педагогіки», над якою працював шість місяців.

Становлення макаренківської методики колективного виховання починається з організації та управління А. Макаренком Полтавської трудової колонії для неповнолітніх правопорушників. Два роки, проведені в колонії, у товаристві 80 вихованців, посеред соснового лісу, дали змогу при самих важких обставинах створити один з найцікавіших закладів.

Необхідним чинником виховання в педагогічній системі Макаренка є праця. У «Лекціях про виховання дітей» він говорив: «Правильне радянське виховання неможливо собі уявити як виховання нетрудове... У виховній роботі праця має бути одним з найосновніших елементів».

Геніальність педагогіки Макаренка саме в тому, що вона завжди сучасна, бо не може бути несучасною життєво-орієнтована педагогіка, пріоритетом якої є життя, закони розвитку особистості в єдності з природою і суспільством. Добре організоване виховання повинне підготувати людину до трьох головних ролей в житті – громадянина, працівника, сім'янина.

На початку 1930-х рр. краєзнавство стає основою навчально-виховної діяльності школи. Його метою педагогічна думка вважала не тільки наукове дослідження рідного краю, а й забезпечення трудової підготовки й соціального виховання дітей. Найважливіші науково-методичні розробки належали П. Волобуєву, Д. Дубняку, Н. Крупській, А. Макаренку, Л. Міловідову, П. Мостовому, А. Музиченку та ін.

Краєзнавство було важливим елементом педагогічної системи А. Макаренка, який на початку 20-х років очолював дитячу колонію ім. Горького під Полтавою.

У своїх творах і діяльності А. Макаренко широко використовував надбання народної педагогічної мудрості. Особливо вдало

використовував скарби народної педагогіки і можливості народних виховних засобів у розв'язанні проблем трудового виховання.

Історичний досвід реалізації виховних завдань туристсько-краєзнавчої роботи викладено у творах А. Макаренка, який започаткував мандрівки Україною вихованців свого закладу як провідну змістовну форму їхнього літнього оздоровлення та відпочинку: «Не існує більш яскравого, привабливого та важливого для молоді людини, ніж мандрівка просторами рідного краю разом з друзями та спільною метою» [4, с. 214]. А. Макаренко з вихованцями комуні ім. Ф. Е. Дзержинського щорічно проводили літні туристські подорожі, перетворюючи їх на важливу ланку навчально-виховної роботи. Майбутній туристський похід Макаренко розглядав, головним чином, як перспективну точку попереду [4, с. 74]. Це давало змогу залучати до підготовки туристського походу весь колектив комуні, а під час його проведення досягати добрих результатів у виховній роботі.

Прояви краєзнавства у вихованні дітей знаходимо у педагогічній спадщині А. Макаренка, який систематично практикував близькі і далекі екскурсії, походи і подорожі.

Макаренко зі своїми вихованцями неодноразово здійснювали походи і в Крим, і на Кавказ. Походи ретельно готувалися, проводилася попередня розвідка маршруту, складався точний графік руху за днями та годинами, обов'язки між комунарами були чітко розподілені, кожен добре знав свою справу. Та і дисципліну Макаренко тримав більш суворо, ніж зазвичай. Але всі розуміли, що так потрібно. Чітка організація і порядок не заважали, а допомагали багато що побачити, багато що встигнути, весело і цікаво проводити відпочинок. У похідних умовах він залишався таким же, як і в комуні, тільки ще менше спав і був завжди на сторожі, оберігаючи безпеку і здоров'я хлопців. Адже подорожі були справою не простою. У горах, наприклад, підстерігала небезпека травматизму. Дії Антона Семеновича завжди відповідали його переконанням. У комуні він створював і підтримував атмосферу справжнього демократизму і поваги до гідності кожного вихованця.

Одним з наріжних каменів своєї системи А. Макаренко вважав добре організовану продуктивну працю. Ефективне виробництво створювало прекрасну базу для розгортання освітньо-виховної роботи. Комуна завдяки виробництву жила багато, мала добре оснащені приміщення для занять гуртків і секцій.

Він вважав, що праця без напруження, без громадської і колективної турботи є мало відчутною у справі виховання нових мотивацій поведінки [2, с. 37]. У комуні імені Ф. Е. Дзержинського продуктивна праця займала одне з центральних місць у виховній системі. Це дало змогу перейти на повний госпрозрахунок та відмовитися від державного утримання, та ще й надавати державі прибуток.

Після комуні всі вихованці виявилися гідними громадянами своєї країни, стали глибоко порядними людьми, хорошими фахівцями, створили сім'ї, жили цікавим, насиченим життям.

За словами А. Макаренка, у процесі розвитку краєзнавчої діяльності створюються сприятливі умови, для «соціального тренінга» школярів, який полягає у добрих вчинках, справах і звичках. Він говорив: «Мета і завдання нашого виховання повинні бути виведені не з чогось абстрактного, незнайомого кожній людині, а з нашої історії, з нашого суспільного життя» [3, с. 145]. Він вважав, що людську особистість, її характер, темперамент, трудові і розумові навички слід формувати на основі того краєзнавчого матеріалу, який притаманний тому чи іншому регіону, у якому проживає вихованець, доносити до його свідомості насамперед здобутки свого народу, а вже потім близького і далекого зарубіжжя. Ніщо так не впливає на формування особистості, як традиція. Адже зберегти традиції, доповнити в них щось нове – надзвичайно важливе завдання кожної школи, а тому найкращі школи – це ті, які нагромадили певні традиції, які використовують у своїй навчально-виховній роботі звичаї, традиції, обряди, наукові та пізнавальні матеріали передових діячів рідного краю. На його думку, саме краєзнавчі здобутки сприяють гармонійному розвитку особистості. Не можна не враховувати й те, що А. Макаренко для виховання в колективі і через колектив використовував екскурсії та екскурсійно-туристичні походи з метою вивчення природи та історії Вітчизни.

Таким чином, А. Макаренко зробив чималий внесок у розвиток педагогічного краєзнавства саме під час його становлення у 20 – 30 рр. ХХ ст. Тому досвід краєзнавчої діяльності А. Макаренка є дуже цікавим і корисним матеріалом для нашого подальшого дослідження в напрямку розробки та впровадження різноманітних форм і методів формування краєзнавчої компетентності майбутніх географів в умовах сучасного ВНЗ.

Список використаної літератури

- 1. Конисевич Л. В.** Нас воспитал Макаренко. Записки коммунаров / Л. В. Конисевич ; под науч. ред. В. М. Опалихина. – Челябинск : ИУУ, 1993. – 237 с.
- 2. Макаренко А. С.** Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. – Минск : Нар. Асвета, 1978. – 96 с.
- 3. Макаренко А. С.** Педагогична поема / А. С. Макаренко. – К. : Рад. Школа, 1977. – 507 с.
- 4. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: в 8 т. / А. С. Макаренко. – М., 1985. – Т.5. – 400 с.
- 5. Ярмаченко Н. Д.** Педагогическое наследие А. С. Макаренко – на службу современной школе / Н. Д. Ярмаченко // Макаренко А. С. Избранные произведения : в 3 т. – К. : Рад. школа, 1983. – Т. 1. – 468 с.

Кривенко О. В. Педагогічне краєзнавство в контексті педагогічної спадщини А. С. Макаренка

У статті розкриваються історичні передумови виникнення педагогічного краєзнавства. Дається визначення педагогічного краєзнавства як галузі історико-педагогічного знання. Характеризується туристсько-краєзнавчий аспект педагогічної діяльності А. С. Макаренка. Акцентується увага на особистісних якостях, які формуються засобами педагогічного краєзнавства. Аналізується місце і значення педагогічного краєзнавства у педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Наголошується, що педагогічне краєзнавство має велике значення у виховному процесі на прикладі спадщини А. С. Макаренка.

Ключові слова: краєзнавство, педагогічне краєзнавство, виховання.

Кривенко О. В. Педагогическое краеведение в контексте педагогического наследия А. С. Макаренко

В статье раскрываются исторические предпосылки возникновения педагогического краеведения. Дается определение педагогического краеведения как области историко-педагогического знания. Характеризуется туристско-краеведческий аспект педагогической деятельности А. С. Макаренко. Акцентируется внимание на личностных качествах, которые формируются средствами педагогического краеведения. Анализируется место и значение педагогического краеведения в педагогическом наследии А. С. Макаренко. Отмечается, что педагогическое краеведение имеет большое значение в воспитательном процессе на примере наследия А. С. Макаренко.

Ключевые слова: краеведение, педагогическое краеведение, воспитания.

Krivenko O. V. A Pedagogical Study of a Particular Region is in the Context of Pedagogical Inheritance of A. Makarenko

The article describes the historical background of teaching local history. We give a definition of teaching local history as a field of historical and pedagogical knowledge about the peculiarities of the development of education, science, educational thought and culture of the local region, study, conservation and creative use of regional teaching experience in the theory and practice of modern educational institutions. Characterized tourism and regional aspect of educational activities A. Makarenko. Emphasis is on personal qualities, which are formed by means of teaching local history: the love of his native land, curiosity, attentiveness, cautious and aesthetic relationship to nature, love for all living things, empathy and so on. The importance of the use of educational work traditions, ceremonies, scientific and informative material leading figures of his native land for the harmonious development of personality. Disclosed experience A. Makarenko to hold close and distant excursions, hiking and travel, the value of natural materials for productive output. The place and importance of teaching local history in

educational heritage A. Makarenko. It is noted that teacher Nandigram is of great importance in the educational process on the example of inheritance A. Makarenko.

Key words: study of a particular region, pedagogical study of a particular region, education.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 371.132:73.30

І. Г. Павленко

**ВПРОВАДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ
А. С. МАКАРЕНКА У СУЧАСНУ ПРАКТИКУ ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ**

Поставивши біосферу на межу катастрофи, людство врешті почало усвідомлювати хибність традиційних сцієнтично-технократичних світоглядних орієнтирів. Глибокі зміни в сучасному українському суспільстві зумовлюють пошук нових підходів до організації системи виховання: формування гуманної особистості, культурної, толерантної, здатної до самопізнання, саморозвитку самореалізації, громадянина своєї країни і світу. Розробка новітніх виховних моделей і систем неможлива без ґрунтового аналізу, творчого урахування і використання гуманістичного історико-педагогічного досвіду.

Ідеї, які висував Антон Семенович Макаренко, не втрачають своєї актуальності і в наш час, час підвищеної уваги до особистості. Педагогічна позиція А. С. Макаренка базується на самовихованні людини як домінанті в формуванні її поглядів та життєвої орієнтації. Виховання розуміється як процес засвоєння індивідом тих соціальних принципів, які складають ціннісну основу суспільства.

Мета статті – розглянути особливості впливу гуманістичної спадщини А. С. Макаренка на сучасну практику екологічного виховання та формування екологічної культури учнівської молоді.

На сьогодні економічні перетворення призвели до того, що значна частина сучасної молоді страждає песимізмом, прагненням жити тільки сьогоднішнім, агресивністю, лицемірством, споживчими орієнтаціями, «нездоровим» прагматизмом, а звідси й негативне ставлення у більшості учнів до виховання та навчання. Але необхідно враховувати, що дитина, яка прийшла до школи, вже є особистістю, і в процесі навчання проходить її подальший розвиток. Тому А. С. Макаренко у своїх працях наголошує на важливості мудрого педагогічного впливу на душу та

розум кожного учня. В результаті своєї практики Макаренко приходиться до висновку, що визначає всю його виховну роботу: «не може бути виховання, якщо не зроблена центральна установка про цінність людини» [1, с. 249]. При цьому він підкреслював, що проблема особистості може бути дозволена, якщо в кожній людині бачити особистість. «Головне нове відношення до людини, нова позиція людини в колективі, нова турбота про неї і нова увага [2, с. 23]. Макаренко, розуміючи складність кожної людини, писав, що загальні й індивідуальні якості особистості утворюють заплутані вузли. Ця складність породжує два типи помилок у вихованні: перша полягає в прагненні обстригти всіх одним номером, втиснути людину в стандартний шаблон, а друга – пасивне потакання кожному індивідууму [1, с. 170]. А. С. Макаренко вважав, що цілі виховання повинні визначатися як суспільними, так і особистими потребами.

Важливою стороною уявлень А. С. Макаренка про людину є його впевненість у тому, що в кожному закладено прагнення до краси. Саме естетичні чинники вчений вважав надзвичайно важливими у вихованні, на його думку, тільки краса зможе людину зробити краще. Красу Антон Семенович розглядав як основний засіб розвитку почуттів вихованців, тонкощі їх емоційної сфери. А. С. Макаренко надавав велике значення роботі у сфері «відчуттів» особистості, її «самопочуття», «емоції». Це спеціальна турбота про «світовідчуття», життєвий тонус людини, формування її духовного світу.

Духовність – це здатність людини творити, конструювати цінності та сенси життя, а ми сьогодні гостро потребуємо системи цінностей, яка здатна виразити життєві прагнення особистості. В наш час більшість учених визначають ціннісні орієнтації як основний структурний компонент особистості, який зумовлює особливості та характер її ставлень до оточуючої дійсності.

У процесі екологічного виховання формується певна система екологічних цінностей, яка визначає бережне ставлення особистості до природи. Ставлення визначає характер переживань особистості, особливості сприйняття дійсності, характер поведінкових реакцій на зовнішні впливи. Найбільш сприятливим для екологічного виховання людини вважається шкільний період, коли інтенсивний розвиток особистості, підготовка її до самостійної життєдіяльності здійснюється у поєднанні з оволодінням нею екологічною етикою, опануванням певних знань, умінь і навичок, осмисленням цілісності природничого світу, переживанням краси й різноманітності природи. Сучасне екологічне виховання та навчання орієнтоване на створення системи безперервної екологічної освіти, суть якої полягає в його основних цілях: розвиток екологічної свідомості і мислення, екологічної культури особистості та суспільства, відповідального відношення кожної людини до природи.

Проблема формування екологічної культури учнівської молоді ускладнюється тим, що немає єдиної наукової думки з приводу самого

визначення поняття «екологічна культура». Так, екологічна культура, на думку О.Вербицького, виступає як «сукупність досвіду взаємодії людей з природою, котра забезпечує виживання та розвиток людини, яка виявляється у вигляді теоретичних знань та способів практичних дій у природі й суспільстві, моральних норм, цінностей та культурних традицій» [3, с. 33]. Вчені О. Захлебний, І. Суравегіна під екологічною культурою розуміють відповідне ставлення людини до власних природних даних (власного організму), до природи (загальній передумові матеріальної праці, природного середовища життєдіяльності людей), до діяльності, яка пов'язана з вивченням та охороною довкілля. М. Тарасенко вважає, що «екологічна культура включає визначений «зріз» суспільно виробленого способу самореалізації людини в природі, культурні традиції, життєвий досвід, моральні почуття та моральну оцінку ставлення людини до навколишнього середовища» [4, с. 232]. На думку С. Бородавкіна, розвиваючи екологічну культуру, доцільно враховувати як існуючі норми поведінки, так і спиратися на внутрішній контроль самої особистості: відповідальність, сумління, обов'язок та ін. [5]. Вчений А. Букін в екологічну культуру особистості включає: оволодіння людиною науковими знаннями, засвоєння норм поведінки, розвиток морально-естетичних почуттів у спілкуванні з природою, охорону довкілля [6]. Аналогічні компоненти екологічної культури виділяє Б. Ліхачов, який включає в екологічну культуру відповідні знання, глибоку зацікавленість у природоохоронній діяльності, грамотне її здійснення, багатство морально-естетичних почуттів та переживань, які породжуються від спілкування з природою. Екологічна культура, на думку І. Зверева, передбачає наявність у людини твердих знань, переконань, готовність до діяльності, а також її практичні дії, які погоджені з вимогами дбайливого ставлення до природи [7]. Н. Гнілуша складниками екологічної культури вважає екологічну свідомість, екологічні переконання, екологічний світогляд, готовність до екологічної діяльності, відповідне ставлення до навколишнього середовища [8]. На наш погляд, екологічна культура – це інтегративна якість особистості, що втілює духовно-моральні цінності й визначає екологічно-моральні вчинки, які спрямовані на збереження життя в усіх його проявах та на створення краси природного середовища.

Дослідження особливостей формування екологічної культури дозволило нам визначити ряд принципів, які дозволяють послідовно, цілеспрямовано планувати роботу по формуванню екологічної культури учнівської молоді. Це такі принципи як: екологізація навчально-виховного процесу (екологія природи, екологія людини, екологія культури), естетизація, опора на образ рідної природи як компонент образу світу, опора на творчу діяльність учнів у процесі формування їхньої екологічної культури, цілісний підхід до формування екологічної культури учнів, природовідповідність, культуровідповідність, гуманістичний принцип (гуманне ставлення до природи та до людей).

Визначаючи принципи формування екологічної культури, ми спиралися на загальнодидактичні принципи, а принципи природовідповідності та культуровідповідності, давно відомі в науці, розглядалися нами з позиції формування екологічної культури особистості сучасного учня.

Список використаної літератури

- 1. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения : в 8 т. / А. С. Макаренко. – Т. 1. – М.: Педагогика, 1983. – 366 с.
- 2. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: В 8 т. / А. С. Макаренко – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – 398 с.
- 3. Вербицкий А. А.** Основы концепции развития непрерывного экологического образования / А. А. Вербицкий // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 31 – 36.
- 4. Тарасенко Н. Ф.** Природа, технология, культура: философско-мировоззренческий анализ / Н. Ф. Тарасенко. – К.: Наук. думка, 1985. – 256 с.
- 5. Бородавкин С. В.** Этика и экологическое воспитание / С. В. Бородавкин. – Л.: Ленингр. орг. о-ва «Знание» РСФСР, 1988. – 15 с.
- 6. Букин А. П.** В дружбе с людьми и природой: Кн. для учителя / А. П. Букин. – М.: Просвещение, 1991. – 156 с.
- 7. Зверев И. Д., Суравегина И. Т.** Экологическое образование школьников / И. Д. Зверев, И. Т. Суравегина. – М.: Педагогика, 1983. – 160 с.
- 8. Гнілуша Н.** Екологічна освіта – складова культури майбутнього вчителя / Н. Гнілуша // Рідна школа. – 1999. – № 7-8. – С. 40 – 42.

Павленко І. Г. Впровадження гуманістичних ідей А. С. Макаренка у сучасну практику формування екологічної культури учнівської молоді

В статті розглянуті особливості впливу гуманістичної спадщини А. С. Макаренка на сучасну практику екологічного виховання та формування екологічної культури учнівської молоді. Висвітлено сутність поняття «екологічна культура». Проаналізовано деякі ефективні шляхи та принципи, які дозволяють послідовно, цілеспрямовано планувати роботу по формуванню екологічної культури учнівської молоді.

Ключові слова: екологічне виховання, екологічна освіта, екологічна культура учнівської молоді.

Павленко И. Г. Внедрение гуманистических идей А. С. Макаренко в современную практику формирования экологической культуры учащейся молодежи.

В статье представлены особенности влияния гуманистической наследия А. С. Макаренко на современную практику экологического воспитания и формирования экологической культуры учащейся молодежи. Рассмотрена сущность понятия «экологическая культура». Проанализированы некоторые эффективные пути и принципы,

позволяющие последовательно, целенаправленно планировать работу по формированию экологической культуры учащихся.

Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое образование, экологическая культура учащихся.

Pavlenko I. G. The Introduction of A. S. Makarenko's Humanistic Ideas in Modern Practice of Ecological Culture Formation among Students

The article deals with the features of influence of A. S. Makarenko's humanistic heritage in modern practice of environmental education and ecological culture formation among students. In the process of environmental education a definite system of ecological culture forms, which defines careful attitude toward nature. The attitude determines the character of the individual experiences, the peculiar properties of reality perception, the nature of behavioral responses to external influence. The most favorable period to environmental education of a person is school period, when an intensive development of the personality is combined with his or her mastery of environmental ethics, experience of beauty and diversity of nature. The modern environmental education and training is focused on the creation of a system of continuous environmental education, the essence of which lies in its main objectives: the development of environmental consciousness and thinking, ecological culture of the individual and society, each person's responsible attitude to nature. The article deals with the essence of the concept of «ecological culture». Some effective ways and principles have been analyzed. These ways let plan the activities of the environmental culture among students consistently and purposefully.

Key words: environmental training, environmental education, environmental culture of students.

Стаття надійшла до редакції 06.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 371.4

І. І. Ярита, Н. М. Ерьоміна

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
В ПОГЛЯДАХ А.С. МАКАРЕНКА**

Сучасна система освіти покликана забезпечити естетичне виховання в усіх сферах життєдіяльності і спрямована на формування духовної культури особистості, ціннісних орієнтацій, самореалізацію та духовно-естетичне самовдосконалення. Розв'язання цих важливих

завдань набуває особливого значення в умовах значних змін у суспільному житті в третьому тисячолітті [1, с. 118].

Як відомо, все розмаїття світу побудовано за законами гармонії, краси. Прекрасне належить до однієї з найважливіших загальнолюдських цінностей. Естетичні цінності, смаки, потреби є основою духовно орієнтованої діяльності особистості, її толерантного ставлення до природи, родини, держави, людства, культури. Насамперед естетичне виховання виступає одним з аспектів естетичного розвитку – «...це не тільки процес набуття художніх знань і вмінь, а універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, естетичних потреб та інтересів» [2, с. 15].

Проблемі естетичного виховання, пошуку його вдосконалення присвячені роботи педагогів К. Гавриловця, М. Гончаренка, О. Гулиги, Д. Джоли М. Капустіна, Б. Ліхачова, А. Макаренка, В. Сухомлинського, В. Шацької, А. Щербо. Окремі аспекти естетичного виховання також розглядаються в працях сучасних вчених: О. Майкіна, І. Ярита, Г. Сагач, Т. Зазюн, С. Соловейчик, І. Зеліченко, С. Диденко, Л. Кіян, Е. Ануфрієва.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що специфічною метою естетичного виховання є формування естетично розвиненої особистості, здатної до естетичної творчості у будь-якій галузі діяльності, а «естетичне ставлення» виступає одним із етапів у механізмі «перетворення» ідеальної естетичної свідомості в естетичну діяльність.

Людина, яка емоційно переживає своє ставлення до естетичного об'єкта, усвідомлює об'єктивні властивості предмета в співвідношенні з потребами та ідеалами. Сам характер такого ставлення визначається естетичними властивостями об'єкту та естетичним смаком людини [4, с. 85].

Естетичне сприйняття – це спроможність людини відчувати красу, що зумовлює естетичні переживання і залежить від ступеня розвиненості органів чуття й психологічних процесів особистості, внутрішнього стану душі, знань, потреб, емоційності [3].

Під час естетичного сприйняття і естетичної оцінки об'єкта центральне місце посідають показники наявності у людини естетичного відношення до даного об'єкта, а отже перебування його в активному стані, в наслідок виникає емоція, що лежить в основі естетичної оцінки та відношення до об'єкта [4, с. 88].

В історію вітчизняної і світової прогресивної думки А. Макаренко ввійшов як великий творець і перетворювач справи виховання підростаючого покоління в період 20 – 30-р. ХХ ст., що характеризується науковим прогресом взагалі й методолого-теоретичним проривом у педагогіці. І понині є актуальним вивчення і практичне використання педагогічного досвіду А. Макаренка, зокрема проблем, пов'язаних з естетичним вихованням молоді. А. Макаренко – український педагог, новатор досвід якого й понині не втрачає своєї актуальності як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці.

Метою нашої статті є аналіз педагогічної творчості А. Макаренка щодо визначення його поглядів на естетичне виховання дітей та молоді. Його педагогічна спадщина має велике значення у вирішенні питань естетичного виховання на сучасному етапі, тому ми вважаємо за необхідне безпосередньо звернутися до робіт А. Макаренка.

Формування у вихованців розуміння прекрасного було предметом постійної уваги А. Макаренка. Це яскраво простежується в його творах «Педагогічна поема», «Прапори на баштах», «Марш 30-го року» та ін. Педагог неодноразово вказував на те, що вітчизняна педагогіка неможлива без естетичного розвитку вихованців.

Дитина народжується у сім'ї. Ні що інше, як навколишнє середовище, не відкладає в душі її відбиток на все подальше життя. Добре відома сила дитячих вражень, їх довговічність. Перші «цеглинки» у фундамент естетичної культури майбутньої особистості закладаються саме в сім'ї, на ранньому етапі розвитку дитини її становлення, коли розумовий розвиток дитини відбувається особливо бурхливо. А тому так важлива педагогічна грамотність батьків, характер їх естетичних запитів, культурний клімат у сім'ї.

Відчуття краси природи, людей, що її оточують, речей створює в дитини особливі емоційно-психічні стани, збуджує безпосередній інтерес до життя, загострює допитливість, мислення, пам'ять. У ранньому віці діти живуть безпосередньо, глибоко емоційним життям. Сильні емоційні переживання надовго зберігаються в пам'яті, нерідко перетворюються в мотиви і стимули поведінки, полегшують процес вироблення переконань, навичок і звичок поведінки. У роботі А. Макаренка досить чітко підкреслюється, що «педагогічне використання емоційного ставлення дитини до світу один з найважливіших шляхів розширення, поглиблення, зміцнення, конструювання». Емоційні реакції і стан дитини є критерієм дієвості естетичного виховання. «В емоційному відношенні людини до того чи іншого явища виражається ступінь і характер розвиненості його почуттів, смаків, поглядів, переконань і волі» [5, с. 61].

За допомогою найрізноманітніших методів виховання культурну роботу в сім'ї можна зробити дуже корисною, що має велике значення для естетичного виховання.

Але на жаль, ми живемо в неспокійному світі відчуження людини від своєї суті, від духовних джерел, які легко руйнуються без постійного їх плекання. Суттєву роль у процесі духовного збагачення особистості можуть відіграти естетичні погляди, які допомагають відтворенню естетичної культури, сприяють вихованню творчої особистості.

Естетичне виховання гармонізує і розвиває всі духовні здібності людини, необхідні в різних галузях творчості. Воно тісно пов'язане з моральним вихованням, оскільки краса виступає своєрідним регулятором людських взаємин. Завдяки красі людина часто інтуїтивно тягнеться і до добра, бо будь-яка краса збігається з добром.

Неможливо виростити повноцінну особистість без виховання в неї почуття прекрасного. Естетичне виховання надає певної спрямованості пізнавальній і творчій діяльності, розвитку і задоволенню духовних запитів у процесі багатогранної діяльності, охоплює всі сфери духовного життя особистості, що формується. Воно нерозривно пов'язане з формуванням особистості, вважає Антон Семенович. У процесі естетичного виховання формуються естетична свідомість і естетична поведінка дитини.

Педагог вважав за необхідне розвиток естетичного почуття, культури, органічну єдність морального і естетичного у вихованні. Під естетичним вихованням він розумів не тільки виховання відчуття краси навколишнього середовища, картини, одягу, а й красу вчинків, розділяючи вчинки людини на гарні та негарні. Пріоритетними засобами виховання в молоді високоморальних людських якостей педагог вважав мистецтво, участь дітей у театральній діяльності. За допомогою спілкування дітей з мистецтвом відбувалися зміни світоглядних настанов, формувалася краса поведінки, зароджувались різні види художньо-творчої діяльності. Участь дітей у духовому оркестрі, театральній діяльності, поетичних майстернях сприяли збагаченню внутрішнього світу дитини та формуванню морально-естетичних ідеалів. «Хороший власний духовий оркестр в колективі має величезне виховне, об'єднуюче значення» [6].

В поглядах Макаренка естетичне виховання здійснюється в естетичному ставленні до праці. Необхідно прагнути, щоб кожен відчував красу творчості, щоб улюблена праця володіла серцем і душею, щоб учень до кінця пізнав красу праці, він повинен побачити красиво виконану роботу, яка вабить око. Ці положення вчителеві треба враховувати, коли він підбиває підсумки роботи, коли організує шкільні виставки «Умілі руки», «Свято праці», «День урожаю» тощо. Бо естетичне виховання з праці невіддільне як від організації трудового процесу, так і від продуктів праці [7].

Вагомого значення Макаренко надавав естетичному вихованню учнів, вважаючи, що прагнення до прекрасного закладено в людині від природи. Засобами естетичного виховання він вважав красу природи, пісні, музику, образотворче мистецтво, художню літературу, кіно, театр, чистоту й охайність у всьому, розкішну шкільну садибу, приємне навколишнє оточення, естетичне оформлення класних кімнат, гарний одяг, естетику взаємовідносин у колективі тощо. Досвід про цілеспрямоване використання естетичних сприймань, почуттів і думок дітей ми знаходимо в працях великого педагога: «Виховання в сім'ї і школі», «Деякі висновки із мого педагогічного досвіду», «Мої педагогічні погляди», «Лекції про виховання дітей», в його вже названих художніх творах. В своїх лекціях про виховання велику увагу Антон Семенович приділяв саме культурному вихованню дітей та красі простих на перший погляд речей. Саме культурне виховання потрібно починати з

казок. Добре розказана казка – це вже маленький крок на шляху до естетично розвиненої особистості, вбачав Макаренко [8, с. 407]. Ще до головних форм культурного виховання можна віднести: читання книг, походи в кіно, театр, музеї, різні екскурсії. Естетичне виховання тісно пов'язане з допитливістю та цікавістю. Крім того в родині можливі такі форми культурного виховання як домашні вистави, випуск стіннівок, ведення щоденників, організація листування з друзями, участь дітей у благоустрої будинку, організація ігор, прогулянок тощо. У кожній роботі потрібно добиватися найбільшої активності дітей, необхідно виховувати вміння не тільки дивитися і слухати, але і бажати, хотіти, прагнути до перемоги, долати перешкоди, втягувати товаришів та молодших дітей. У той же час такий активний метод повинен відрізнятися увагою до товаришів, відсутністю якого б то не було заздрощів, хвастощів.

Макаренко, зокрема торкався проблем, пов'язаних з естетичним вихованням молоді. Як відомо, в цьому контексті особливо виокремлюються засоби музично-естетичного впливу, що розглядаються разом з усіма іншими аспектами процесу формування всебічно розвиненої особистості. Отже, спектр досліджень в педагогічній спадщині А. С. Макаренка багатогранний, в тому числі і в контексті естетичного виховання. Видатний педагог зазначав, що виховання засобами музичного мистецтва потребує глибокого вивчення. Особливо велику увагу А. С. Макаренко приділяв хоровому співу. Він добре розумів, що спів викликає у дітей особливий настрій, допомагає організації колективу, виокремлював музично-хорове мистецтво як найбільш досяжне для будь-якого виховного закладу [6]. Багато вихованців А. Макаренка підтверджують, що народні пісні в низці із кращими творами класичного мистецтва займали в житті колонії і комуни вельми почесне місце, оскільки талановитий педагог не міг не бачити їхнього виховного впливу. Українська народна пісня, танець, зокрема гопак супроводжували традиції вихованців комуни [6]. Макаренко вважав обов'язковим мати свій оркестр в дитячому закладі. «Керівництву кожного навчального закладу слід наполегливо рекомендувати організацію оркестру, використані засоби і сили будуть повністю виправдані результатами виховання колективу і перш за все естетичного виховання», писав він у праці «Методика організації виховного процесу».

Турбота великого педагога про створення найкращих умов для розвитку музично-естетичного виховання проявлялись і в організації великої кількості гуртків художньої самодіяльності, що відповідало різним художнім інтересам і смакам молоді. Тому робота з музично-естетичного виховання дітей була насичена глибоким гуманістичним змістом. А. Макаренко вважав необхідним, наприклад, щоб в музичному оформленні урочистого вечора, свята, відображалась людська душа колективу, його любов до Батьківщини, до свого народу [7]. В протилежному випадку постраждає і громадянське, і патріотичне, і

музичне, і естетичне виховання. В цьому і полягали основні моральні цінності формування особистості.

Турботу про високу художню майстерність А. Макаренка вважав основою роботи з виховання молоді засобами мистецтва. Його роль як організатора в цій справі, постійна увага до естетичних вимог вихованців і до сьогодні викликають глибокий інтерес і повагу педагогів.

Робота з естетичного виховання була не просто низкою заходів, вона пронизувала все життя дитячого колективу. Наприклад, залучення до мистецтва не обмежувалося діяльністю хору чи оркестру. Антон Семенович глибоко розумів, що естетичне задоволення і насолоду дає не тільки музика чи мистецтво взагалі. В будь-якому виді діяльності він учив бачити прекрасне в праці, дисципліні, у взаємовідносинах дітей, в одязі, в умінні культурно висловлюватися.

Отже, у своїй творчості А. Макаренко не раз акцентує увагу на необхідності виховувати людину в красі, через красу і вести до найвищих осягнень краси світу, естетичного образу світу. «Найважливіше, що ми звикли цінувати в людині, – це силу і красу [8, с. 420]. Науково-теоретична спадщина А.Макаренка є науковим підґрунтям для нинішніх і майбутніх поколінь педагогів.

Список використаної літератури

- 1. Боровий А. В.** Художньо-естетична культура як фактор становлення особистості / А. В. Боровий // Освіта Донбасу. – 2011. – № 1. – С. 118 – 125
- 2. Щербо А. Б.,** Джола Д. Н. Красота воспитует человека / А. Б. Щербо, Д. Н. Джола. – К. : Рад. школа, 1980. – 404 с.
- 3. Ярита І. І.** Естетичне сприйняття природи в дітей молодшого шкільного віку: Метод. рекомендації для вчителів початкових класів / І. І. Ярита. Луганськ : Альма-матер, 2007. – 61 с.
- 4. Дубовик Л. П.** Формування естетичного ставлення учнів до навколишнього середовища / Л. П. Дубовик // Педагогічний альманах. – 2009. – № 4. – С. 85 – 91.
- 5. Ванслова Е.** Раздвигаем границы эстетического образования / Е. Ванслова. – К. : Искусство, 2008. – 205 с.
- 6. Нежинский Н. Б.** А. С. Макаренко и педагогика школы / Н. Б. Нежинский. – Глава 11. – С. 264 – 301
- 7. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения: в 8-ми т. Т. 3 / Сост.: Л. Ю. Гордин, А. А. Фролов. – М. : Педагогика, 1984. – 512 с.
- 8. Макаренко А. С.** Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко. – М. : Рад. школа. – 1957. – 585 с.

Ярита І. І., Ерьоміна Н. М. Деякі аспекти естетичного виховання в поглядах А. С. Макаренка

У статті проаналізовано педагогічну творчість А. С. Макаренка щодо його поглядів на естетичне виховання дітей та молоді. Охарактеризовано основні елементи що сприяють естетичному вихованню: естетичне сприйняття, естетична оцінка об'єкта, відчуття, естетичне ставлення, смак, емоція. Висвітлено деякі аспекти: естетичного

виховання в родині, виокремлені засоби музично-естетичного впливу, виховання молоді засобами мистецтва, культурне виховання, формування естетичного ставлення до праці як одну з головних умов становлення підростаючої особистості.

Ключові слова: естетичне виховання, естетичне сприйняття, спадщина, майстерність.

Ярыта И. И., Ерёмина Н. Н. Некоторые аспекты эстетического воспитания во взглядах А. С. Макаренко

В статье проанализировано педагогическое творчество А. С. Макаренко относительно его взглядов на эстетическое воспитание детей и молодежи. Охарактеризованы основные элементы, которые способствуют эстетическому воспитанию: эстетическое восприятие, эстетическая оценка объекта, эстетические чувства, эстетическое отношение, вкус, эмоции. Отражены некоторые аспекты: эстетическое воспитание с точки зрения А. С. Макаренко в семье, охарактеризованы средства музыкально-эстетического воспитания молодежи, культурное воспитание, формирование эстетического отношения к труду как одно из главных условий становления подрастающей личности.

Ключевые слова: эстетическое воспитание, эстетическое восприятие, наследие, мастерство.

Yaryta I. I., Eromina N. N. Some Aspects of Aesthetic Education in A. S. Makarenko Views

The given article analyses the pedagogical activity of A. S. Makarenko concerning his views on aesthetic education of children and young people. The authors of the article characterize the basic elements which promote and improve aesthetic education: aesthetic perception, aesthetic estimation of an object, aesthetic feelings, aesthetic appeal, taste, emotions. The article touches upon such aspects as: aesthetic education in the family from the point of view of A. S. Makarenko characteristic of the means of musical and aesthetic education of youth; cultural education, forming of aesthetic attitude toward labour as one of the main conditions of a growing personality maturity. Besides, the authors give the analyses of the essential role of the family in the aesthetic education of children, organizing family activities and involving children in active partising and developing aesthetic taste, aesthetic feelings and emotions and positive attitude to life. The attention is drawn to the necessity of educating children through aesthetical beauty of the world.

Key words: aesthetic education, aesthetic perception, heritage, mastery.

Стаття надійшла до редакції 27.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Гавриш Н. В.

**ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ
СПОРТИВНО-МАСОВОЇ РОБОТИ В ДОСВІДІ РОБОТИ
А. С. МАКАРЕНКА**

УДК 37.091.4 Макаренко: [37.013.42:796] – 053.6

Ю. С. Андреев

**ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНА РОБОТА ЯК ЗАСІБ
ПЕРЕВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ
А. С. МАКАРЕНКА**

У А. С. Макаренка немає визначення поняття всебічного та гармонійного розвитку людської особистості, але відома викладена ним до п'ятиріччя комуні імені Ф. Е. Держинського програма виховання особистості. Але в цій програмі є основний принцип: «Від кожного за здібностями, кожному – за потребами», з якого випливає, що для члена суспільства розвиток здібностей, прояв і використання їх в інтересах суспільства так само важливі і природні, як дихання, фізичний ріст і розумовий розвиток [4].

Сучасне суспільство відчуває масу проблем з вихованням підростаючого покоління, які все більше і більше накопичуються. Завдяки телебаченню та інтернету, підлітки вбирають в себе не найкращі моменти маскультури, і практично не піддаються традиційним педагогічним методам виховання з тієї ж причини. На жаль, хоча на дворі вже ХХІ століття, проблема дитячої безпритульності та бродяжництва, яка за часів СРСР була практично вирішена, проявилася знову. У зв'язку з цим, корисно звернутися до ранніх напрацювань у соціально-педагогічній сфері такого відомого радянського педагога і вихователя, як А. С. Макаренко.

Ураховуючи особливості побудови нових типів навчання, автором ставиться питання про реалізацію на практиці методів фізкультурно-спортивної роботи як способу перевиховання підлітків.

Фізичне виховання як складова частина культури членів суспільства посідала чільне місце в усій системі А. С. Макаренка по вихованню підростаючого покоління. Він бажав бачити підростаюче покоління здоровим, духовно багатим, з міцною нервовою системою і чіткою життєвою позицією. У пошуках шляхів виховання, Макаренко загострює увагу на вихованні кращих людських якостей, глибокій повазі і симпатії до людей, що є результатом впливу великого колективу і ведення розумного життя. Усе це безпосередньо пов'язано з цілеспрямованими процесами навчання й виховання, невід'ємною частиною яких є фізичне виховання [1]. Він стверджував, що для успішного виховання завжди важливо досягати найвищого рівня

фізичного і духовного здоров'я. Цього, на його думку, неможливо досягти без розумної системи виховання в праці, морально-естетичній сфері, а також у сфері фізичного виховання. Тому метою даної статті є з'ясувати «макаренківське» розуміння деяких питань організації розвитку рухових і психічних якостей особистості за допомогою методів фізичного виховання та їх використання в сучасних умовах.

Досвід А. С. Макаренка, безсумнівно, дуже важливий для сучасних людей, тому що його діяльність – це кращий приклад перетворення мрії в реальність. Він довів, що неможливе – можливо, і саме нам, у наш непростий час, цього варто вчитися, або ми ризикуємо втратити все людське в цьому світі!

Спробуємо і ми розібратися, звідки бере початок система Макаренка, чому ті основні принципи, яких у своїй діяльності дотримувався видатний теоретик і практик педагогіки, виявилися найбільш доречними, ефективними та гуманними в той конкретний період історії?

Основним принципом діяльності А. С. Макаренка як талановитого управлінця і організатора був принцип колективності. Початок такої концепції управління та її основні передумови необхідно шукати як в спеціальних умовах, у яких знаходилося радянське суспільство на початку двадцятого століття, а саме в тих організаціях, якими керував Антон Семенович, так і в тій теорії, істинність якої була доведена практикою життя цих організацій. Звичайно, мова йде про марксистської теорії. Сутність людини за Карлом Марксом – це не «абстракт, властивий окремому індивіду», а «сукупність всіх суспільних відносин» [11]. І саме від цих відносин залежить і те, як виховується людина, як здійснюється управління в даному суспільстві, яким чином налагоджена система основних методів і принципів організації людських колективів.

Життя людей певної історичної епохи – це відображення способу виробництва, притаманного тому чи іншому суспільству на певному етапі його розвитку. Спосіб виробництва, у свою чергу, складається з продуктивних сил і виробничих відносин [10, с. 5 – 9]. Саме виробничі відносини виступають тими суспільними відносинами, які формують людину і диктують закони поведінки людей, їх взаємодії, комунікації. Це необхідно враховувати кожному управлінцю, якщо він має на меті ефективну організацію людей.

Виробництво – це та основа, без якої неможливі ніякі стосунки в суспільстві. Необхідно нагадати, що капіталізм – та суспільно-економічна формація, у якій ми живемо і діємо – має суспільний характер виробництва. І основні зачатки дійсно суспільних відносин та раціональної, ефективно організації людей можна знайти саме в діяльності тих людей, які безпосередньо беруть участь у виробництві, організованому за останнім словом науки і техніки. К. Маркс, В. Ленін не випадково відзначали, що саме пролетаріат – робітничий клас крупної фабричної промисловості – має можливість організуватися в ту силу, яка

зможє змінити суспільні відносини на якісно нові – такі, при яких класів взагалі не буде.

Але досвід організації пролетаріату – це той досвід, який необхідно враховувати і використовувати в будь-якому колективі, оскільки в сучасному суспільстві жодний колектив не може бути ізольований від тих умов, які шикуються на базі великого машинного виробництва.

Якщо говорити про управління як про цілісний процес, то такий процес стосується і певного об'єднання людей і кожної окремої людини. Тому управління дуже тісно пов'язане з вихованням, оскільки процесом виховання може бути тільки процес, який має чітко визначену мету – формування людини. А те, який сенс вкладається в поняття «людина» в кожному конкретному випадку (де йдеться про виховання), залежить, як уже зазначалося, від суспільних відносин.

Отже, дуже важливим моментом в практичному досвіді А. Макаренка є той факт його біографії, що він був саме радянським педагогом, а його діяльність була спрямована на становлення і розвиток соціалістичної республіки. Це важливо, у першу чергу, тому, що саме при соціалізмі людина розуміється як сукупність всіх суспільних відносин, а не як окремиий індивід, набір генів, інструмент і т.п. Тому-то і педагогіка, психологія, філософія за часів СРСР мала на меті служіння людині, але саме так, як про це говорив Маркс ще в «Тезах про Фейєрбаха» – не просто пояснюючи будову світу, а змінюючи його.

Звичайно, змінювати світ, а разом з тим – змінювати і себе, і навпаки – змінювати себе, а разом з тим – і світ, – це зовсім не легка справа. Але у Макаренка, здається, це виходило і виходило добре. Він не тільки міняв, перевиховував людей, яких у «старому світі» (капіталістичному) називали злочинцями, а в «новому» (соціалістичному) – правопорушниками, тобто в будь-якому випадку – «важких» дітей, але і слідував при цьому основному напрямку, якого трималася держава, міняв, творив світ своєю діяльністю. Не дивно, що одним із основних висновків свого досвіду, А. Макаренко вважав таке: «... педагогіка є самою діалектичною, рухомою, складною і різноманітною наукою» [8, с. 113].

Оскільки зміна світу – це не менш складна робота, чим виховання, а історичний досвід ще й доводить, що все набагато складніше, ніж може здатися, то, звичайно, поєднання виховання, управління людськими колективами та дійсної життя всієї держави, процесів виробництва, економічного розвитку – це справа майже неймовірна.

Добре виховувати високоморальну людину в умовах, де суспільство саме вимагає такої людини, де неможливе нормальне життя для індивідуаліста, для жодної, жадібною, низької людини. Де, як писав А. С. Макаренко у своїй «Книзі для батьків», «моральна вимога пред'являється всім людям і всіма людьми повинна виконуватися» [8, с. 352]. Але в буржуазному суспільстві, мораллю якого, за словами великого педагога, є жадібність, пристосована до жадібності, а сама

реальність дає лише «прострочені» форми і принижують людську гідність методи виховання, виховувати людину (у дійсному сенсі цього слова) стає дуже складним завданням.

У своїй роботі «Про виховання молоді» Макаренко писав «Гра доставляє дитині радість. Це буде або радість творчості, або радість перемоги, або радість естетична – радість якості. Таку ж радість приносить і гарна робота. І тут повна подібність.

Деякі думають, що робота відрізняється від гри тим, що в роботі є відповідальність, а в грі немає відповідальності. Це неправильно: у грі є така ж велика відповідальність, як в роботі, звичайно, у грі гарній, правильній, про це нижче буде сказано докладніше.

Чим же все-таки відрізняється гра від роботи? Ця відмінність лежить тільки в одному: робота є участь людини у суспільному виробництві, у створенні матеріальних, культурних, інакше кажучи, соціальних цінностей. Гра не переслідує таких цілей, до громадських цілей вона не має прямого відношення, але має до них відношення непряме: вона привчає людину до тих фізичним і психічним зусиль, які необхідні для роботи» [3].

Під грою можна розуміти і методи фізкультурно-спортивної спрямованості, які застосовувалися в громаді для виховання підростаючого покоління. Однією з головних цілей такої роботи було виховання в спортивних іграх тих фізичних і психічних якостей і навичок, які пізніше стануть в нагоді в подальшій роботі та житті індивідуума. Тобто, тут ясно проявляється ідея соціальної адаптації підлітків методами спортивних ігор та фізичної культури в цілому.

Однак таким процесом слід уміло керувати, і роль педагога в цьому випадку може зіграти вирішальну роль у долі важкої дитини. Буває так, що дитина не здатна грати в групі, вона часто свариться з товаришами, не може знайти з ними спільну мову і колективний інтерес. У такому разі кращим варіантом буде не нав'язувати такому підлітку компаньйонів, а дати йому яку-небудь індивідуальну гру, де він зможе проявити максимум свободи. В іншому випадку, нав'язування компаньйонів може призвести до руйнування ігрового настрою і зведе нанівець весь процес виховання і соціальної адаптації. Надалі, у одних дітей раніше, у інших пізніше, перевага самотньої гри починає переростати в інтерес до товаришів і колективній грі. Головне тут – допомогти асоціальній дитині здійснити цей перехід. Він важкий, тому що у підлітків ще дуже розвинені індивідуалістичні схильності, ще є схильність сваритися і сперечатися. Потрібно, щоб розширення кола товаришів відбувалося не відразу і в обстановці сприятливою. Звичайно цей перехід відбувається у вигляді підвищення інтересу підлітка до рухливих ігор на свіжому повітрі і іграм у дворі. Метод буде ще більш ефективним, якщо в групі, наприклад, хлопчиків, буде один старший, котрий користується найбільшим авторитетом, і який буде виступати як організатор більш молодих.

Макаренко стверджував, що виховання естетики поведінки тісно пов'язане з фізичним вихованням. Але фізичне виховання не слід розуміти лише як загартування, тренування, як спартанське виховання. «У спартанців, – говорив А. С. Макаренко, – виховання загартованих людей не супроводжувалося таким свідомим оформленням, як у нас, такою філософією життя» [10, с. 304]. Наше фізичне виховання «має спрямовуватися інтересами колективу, супроводжуватися вихованням свідомості».

Аналіз виховної роботи в колонії підтверджує, що А. С. Макаренко застосовував різнобічні педагогічні прийоми, щоб зміцнити здоров'я вихованців, виховати у них витривалість та інші необхідні й важливі якості. Засобами фізичного виховання в педагогічній практиці А. С. Макаренко були: різноманітні ігри, військові заняття, катання на лижах, ковзанах, екскурсії, походи, табори, плавання і т.д. Усебічний фізичний розвиток дітей вимагає наявності в кожній школі необхідної матеріальної бази (майданчиків, набору фізкультурних снарядів і т. д.) і правильного науково-педагогічного її використання. У школі, як і в будь-якому виховному дитячому закладі, встановлюється обов'язковий для всіх мінімум по фізичному вихованню. Так було і в колонії імені Горького і в комуні імені Держинського. Але різні за своїми нахилами діти захоплюються і різними видами фізичних вправ і спорту. Для цього необхідно створити стільки можливостей, скільки може бути проявлено нахилів. Факти, взяті з життя колонії Горького і комуні Держинського підтверджують, що в цих установах розвивалися потреби та нахили вихованців як в галузі трудової діяльності, так і в галузі фізичного виховання; поряд з цим проводилася велика педагогічна доцільна робота по забезпеченню цього розвитку. Тому тут не було застою. Достаток ігор, фізкультурних, спортивних та інших занять забезпечувало педагогічну турботу про всіх і разом з тим виконувало завдання індивідуального підходу до кожного [11, с. 199].

У комуні Держинського була велика кількість волейбольних, футбольних, гандбольних та інших майданчиків, котків, кавалерійська й парашутна секції і т.д.

Фізичне виховання і розвиток у кінцевому результаті повинні сприяти загартуванню організму. І це становило предмет особливих турбот А. Макаренка. Його вихованці були міцними, стрункими і зібраними, мускулистими і здоровими і не знали, що таке хвороба.

А. С. Макаренко поклав початок військовій грі, що стала потім однією з важливих складових частин фізичного виховання в колонії, а потім в комуні. Колоністи були захоплені військовим строем, і їх прагнення до військової гри внесло багато нового в заняття. Така звичка, як на всякий наказ відповідати «є!» і салютувати помахом руки вгору була введена в колонії під впливом військових ігор і занять фізичною культурою. Можливо, сучасна молодь не побачить зв'язку між цими двома видами дозвілля. Проте варто нагадати, що в той час, а це 20-ті

роки ХХ-го століття, ці два поняття не роз'єднувалися і складали єдине ціле. У колективі Макаренка, особливо в комуні, ступінь чіткості та організованості всього колективу була така висока, що у випадку потреби комуна могла зібратися, вишукуватися й виступити протягом трьох хвилин. Їм було встановлено обов'язковий для всіх мінімум з фізичного виховання, який служив показником здоров'я і фізичного стану [1], що відповідає сучасним підходам в оцінці здоров'я школярів. Кожен комунар зобов'язаний був здавати норми на значки БГТО, ГТО і Ворошиловський стрілок.

А. С. Макаренко стверджував, що для виховання дітей та підлітків необхідно створити такий ланцюг вправ, ланцюг труднощів, які необхідно буде долати, і завдяки яким суспільство отримає загартовану та сильну людину. До таких труднощів ставилися різні фізичні вправи на відкритому повітрі в плинні цілого року, прогулянки, туризм та ін. У колонії для дітей були створені умови, коли різні за нахилами діти, захоплюються різними видами фізичних вправ. Для такої реалізації по Макаренку, необхідно створити стільки можливостей, скільки може бути проявлено нахилів, і це було предметом особливих турбот.

У колонії, а потім комуні, заняття фізичною культурою будувалися так, що діти і підлітки займалися різними видами спорту. Це була одна з концепцій А. С. Макаренка. Він був проти однобічного захоплення якимось одним видом рухової активності, оскільки при цьому особистість не може здійснювати гармонійний фізичний розвиток. Він звертав увагу на те, щоб захоплення фізичною культурою не приймало характер всепоглинаючої пристрасті. Потрібно викликати у вихованців гордість не тільки своїми особистими досягненнями, але переважно, успіхом команди. Потрібно так само втихомирювати всяку хвалькуватість, виховувати повагу до супротивника, звертати увагу на організованість і дисципліну в команді.

А. С. Макаренко високо цінував колективні дії спортсменів команди, їх вміння докласти всю свою спортивну майстерність в інтересах всієї команди. Таким чином, у комуні заохочувалися колективні початки і у виявленні спортивних досягнень. Чемпіонами були команди з окремих видів спорту. Сильні спортсмени в числі команд не височіли над колективом. У командах не було боротьби за персональну першість і рекордсменство. Усі заходи носили суто виховний характер і були спрямовані на зростання індивідуума як особистості в колективі. Звідси індивідуалізм та егоцентризм в заняттях не вітався, оскільки не сприяв зростанню колективного мислення.

Таким чином, як ми бачимо, що велика кількість дітей та підлітків, потрапивши в умови комуні, проходили своєрідну школу життя, яка виховувала у важких підлітків кращі якості і піддавала осуду гірші. Через заняття спортом виховувалося почуття ліктя та відпрацьовувалися такі моменти, як взаємодопомога і підтримка партнера по команді. А для тодішніх дітей-сиріт і безпритульних, що потрапили на перевиховання в

колонію, придбання таких якостей вже саме по собі було високим досягненням.

Примітно, що всі заходи пов'язані зі спортом і фізичною культурою, найтіснішим чином були пов'язані з життям і політичними подіями країни. Адже головним чином задача стояла у вихованні гармонійних членів суспільства. Під час ігор формуються характери вихованців, розвивається розум, тактичне мислення і воля. Багато ігор, на думку Макаренка, приносять не менше користі, ніж систематичні фізичні вправи. Без спортивних ігор, вважав він, неможливо виховати повноцінний, веселий і бадьорий колектив. І ці самі ігри мають особливе значення для естетики виховання зовнішньої поведінки дітей і підлітків, прикрашають їх внутрішній світ. У колонії широко практикувалося вивчення традиційних національних видів рухливих ігор, що сприяло зближенню колоністів і знайомило їх з різними аспектами національних культур, що населяють на той момент молоду державу. Однак крім традиційних ігор, колоністи придумували і свої власні ігри, які надалі залишалися незмінні. В їх основі були можливості для вдосконалення, ускладнення різними варіантами, які вимагали від учасників більш високої концентрації та фізичної підготовленості, більш складних рухових умінь і навичок.

Основним розумінням для вироблення звичок у процесі фізичного виховання, Макаренко визнавав такі компоненти: мета діяльності, емоції, викликані досягненням мети, освоєння і повторення великої кількості окремих дій, активізація розумової діяльності, пов'язаної з осмисленням необхідності дій (правильно поступати), їх культура [1]. Фізичне виховання повинно спрямовуватися інтересами колективу, супроводжуватися вихованням свідомості.

Досвід колонії імені Горького і комуни імені Дзержинського в галузі фізичного виховання надзвичайно важливий не тільки для виховання активності і стриманості, але і для всієї системи всебічного виховання особистості.

Таким чином, досвід А. С. Макаренка в галузі фізичного виховання показує, як за допомогою фізичних вправ і спортивних ігор можна посприяти вихованню нової людини. Стосовно до сьогодення можна сказати, що тільки при глибокому аналізі та творчому осмисленні його педагогічної системи можна посприяти в формуванні нової особистості і допомогти їй увійти в світ нового життя. Подальше вивчення питань фізичного виховання в педагогічній практиці А. С. Макаренка пропонується направити на вивчення його теоретичних і методологічних основ.

Список використаної літератури

1. Иванов В. И. Макаренковское понимание роли физической культуры в педагогической практике для современных учебных заведений [Электронный ресурс] / В. И. Иванов. – Режим доступа :

<http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppmb/texts/2008-04/08ivimee.pdf>
– Загол. з екрану. – Мова рос. **2. Педагогическая** деятельность А. С. Макаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <<http://do.gendocs.ru/docs/index-8802.html>> – Загол. з екрану. – Мова рос.
3. Нежинский Н. П. Педагогические идеи А. С. Макаренко и современность / Н. П. Нежинский. – Рад. школа, 1963. – 185 с.
4. Макаренко А. С. Собрание сочинений в 7-ми т. – Т. 5 / А. С. Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1958. – 553 с.
5. Педагогические взгляды А.С.Макаренко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vremiadengi.com/denezhnoe/pedagogicheskie_vzglyady_a_s_makarenko_3/> – Загол. з екрану. – Мова рос. **6. Ильенко Э. В.** Об идолах и идеалах / Э. В. Ильенко. – К. : «Час-Крок», 2006. – 312 с.

Андреев Ю. С. Фізкультурно-спортивна робота як засіб перевиховання підлітків у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

У статті розглянуті питання щодо організації виховної роботи засобами фізичного виховання, які розробив і втілював у життя видатний радянський педагог-організатор А. С. Макаренко. Наведено конкретні приклади методів роботи з дітьми в колонії. Показано, яким чином вихователям доводилося розробляти навчальну програму, на якій ідеологічній основі і як все це пізніше втілювалося в життя. Висвітлено домінуючу роль групового або колективного виховання. Показано причини та передумови саме такої спрямованості в роботі з важкими дітьми.

Ключові слова: гра, фізичні вправи, виховання, соціальна адаптація.

Андреев Ю. С. Физкультурно-спортивная работа, как способ перевоспитания подростков в педагогическом наследии А. С. Макаренко

В статье рассмотрены вопросы по организации воспитательной работы средствами физического воспитания, которые разработал и воплотил в жизнь видный советский педагог-организатор А. С. Макаренко. Приведены конкретные примеры методов работы с детьми в колонии. Показано, каким образом воспитателям приходилось разрабатывать учебную программу, на какой идеологической основе и как всё это позже воплощалось в жизнь. Освещена доминирующая роль группового или коллективного воспитания. Показаны причины и предпосылки именно такой направленности в работе с трудными детьми.

Ключевые слова: игра, физические упражнения, воспитание, социальная адаптация.

Andreev Y. S. Athletic and Sports Work as a Way of Re-adolescent Makarenko's Pedagogical Heritage

The questions on the organization of methods of educational work methods of physical education, which has developed and brought to life a

prominent Soviet educator Makarenko organizer. Concrete examples of how to work with children in the colony. Shows how the teachers had to develop a curriculum on what ideological basis and how it later implemented. Illuminated by the dominant role of group or collective education. The causes and conditions of this kind is in working with difficult children.

Key words: game, exercise, education, social adaptation.

Стаття надійшла до редакції 01.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Максименко І. Г.

УДК 378.011.3-051:796

Ю. В. Драгнєв

**ПРОЦЕС УПРОВАДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ
ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-
ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Проведена діагностика професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору, як перша частина дослідно-експериментальної роботи, дала можливість обробити дані про організований процес безперервного відстеження професійно важливих особистісних характеристик студентів спеціальності «Фізичне виховання». Другу частину за логікою нашого дослідження було присвячено впровадженню в процес професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури розробленої і описаної в третьому розділі педагогічної системи та її перевірці на формувальному етапі експерименту.

Слід зауважити, що в ході визначення теоретичних засад педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору ми охарактеризували вимоги щодо оптимізації професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури (підвищення рівня комп'ютерної грамотності згідно з програмою сертифікації European Computer Driving Licence); застосування інформологічного підходу в професійній підготовці відповідно до особливостей глобальної інформатизації в інформаційно-освітньому просторі та інтенсивності використання інформаційних технологій у навчальному процесі; урахування впливу концептуальних засад розвитку інформаційного суспільства на професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури, який визначається активним процесом самоствердження в інформаційному суспільстві відповідно до умов професійної діяльності) з виокремленням

мети педагогічної системи професійного розвитку в умовах інформаційно-освітнього простору, яку ми намагалися досягти на формульованому етапі експерименту. Це передбачало детальне впровадження розроблених компонентів педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього (мета, зміст професійної підготовки, технології навчання, суб'єкт (викладачі) та об'єкт (студенти). Виходячи з цього, вирішуючи одне з основних завдань дослідження, ми розпочали впровадження в практику професійної підготовки педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору, яке було здійснено в три етапи.

Особливостям педагогічних технологій, теоретичним основам психолого-педагогічного проектування автоматизованих навчальних систем, педагогіці вищої школи присвячено праці таких вчених (В. Безрукова, В. Беспалько, Г. Коджаспірова, А. Коджаспіров, А. Кузьмінський, А. Печніков та ін.) [1; 2; 3; 4; 5].

Стаття виконана в руслі досліджуваної в Інституті фізичного виховання і спорту Луганського національного університету імені Тараса Шевченка теми «Теорія і методика застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури і основ здоров'я в умовах неперервної освіти» (Державний реєстраційний номер 0110U000756).

Мета даної статті полягає в тому, щоб розкрити процес упровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору за трьома етапами.

Метою першого етапу було забезпечення майбутніх вчителів фізичної культури системою знань стосовно проблем професійного розвитку в умовах інформаційно-освітнього простору та інформатизації освіти; вищої фізкультурної освіти в контексті модернізації системи фізичного виховання та застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури. На цій підставі було розроблено два спецкурси: «Професійний розвиток особистості в інформаційно-освітньому просторі», «Інформатизація вищої фізкультурної освіти» та сайт «Сучасний вчитель фізичної культури: професійний розвиток і самореалізація в інформаційному суспільстві».

Другий етап упровадження створеної педагогічної системи передбачав озброєння теоретичною інформацією, практичними вміннями та навичками підготовки майбутніх вчителів фізичної культури до професійної діяльності із застосуванням комп'ютера під час проходження педагогічної (виробничої) практики, яка становить важливу частину освітнього процесу в Інституті фізичного виховання і спорту; займає важливе місце в системі професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури; служить придбання професійних знань і умінь,

професійному розвитку в умовах інформатизації освіти тощо. Також в цьому етапі було зосереджено увагу на самостійній роботі майбутнього вчителя фізичної культури, яка виступає одним з головних складових освітнього процесу у вищій фізкультурній освіті.

Третій етап передбачав вивчення вищої фізкультурної освіти в контексті модернізації системи фізичного виховання та застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури; впливу концептуальних засад розвитку інформаційного суспільства на професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури. Для виконання цього завдання було розроблено два спецкурси «Комп'ютерні технології у професійній діяльності вчителя фізичної культури» та «Інформаційні технології у фізичній культурі».

Далі стисло охарактеризуємо кожен етап упровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору.

На першому етапі було розроблено та впроваджено спецкурс «Інформатизація вищої фізкультурної освіти» з реалізацією особистісно орієнтованих технологій: діалогічні лекції, лекцію-бесіди, лекцію-дискусію, проблемну лекцію. Метою курсу було розглянути сучасну вищу фізкультурну освіту в Україні в контексті теоретико-методологічних перетворень в умовах інформаційно-освітнього простору інформаційного суспільства. До завдань курсу ми віднесли: визначення реального місця вчителя фізичної культури в умовах інформатизації освіти; проведення паралелі між інформаційною культурою, фізичним вихованням, вчителями фізичної культури; аналіз рівня комп'ютерної грамотності вчителя фізичної культури в умовах європейських і світових стандартів освіти; розкриття проблеми інформаційної компетентності у фізичній культурі; вивчення інформатизації навчального процесу в сучасному виші. Спецкурс складається з двох модулів, практичних занять та самостійної роботи. У першому модулі вивчаються такі лекції: «Вчитель фізичної культури в умовах інформатизації» (4 год.), «Інформаційна культура, фізичне виховання, вчитель фізичної культури» (4 год.); практичні заняття: «Комп'ютерна грамотність вчителя фізичної культури в умовах європейських і світових стандартів освіти» (2 год.); самостійна робота: «Визначити шляхи подальшої інформатизації вищої фізкультурної освіти» (2 год.). У другому модулі вивчаються такі лекції: «Інформаційна компетентність у фізичній культурі» (2 год.), «Інформатизація навчального процесу в сучасному виші» (2 год.); практичні заняття: «Вища фізкультурна освіта в умовах інформаційно-освітнього простору» (2 год.); самостійна робота: «Визначити перспективи інформатизації навчального процесу майбутнього вчителя фізичної культури» (2 год.). Виходячи з цього розподіл навчального часу пропонувався наступним чином: лекційні заняття – 12 годин; практичні заняття – 4 години; самостійна робота – 4 години. Всього – 20 годин.

Даний спецкурс давав можливість майбутнім вчителям фізичної культури вивчити сучасну вищу фізкультурну освіту в Україні в умовах інформаційно-освітнього простору. Основну увагу в ньому було зосереджено на підвищенні вимог до підготовки випускників фізкультурних вишів, що характеризує актуальність визначення мети професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури у вищій фізкультурній освіті. Виходячи з цього особливістю пропонованого спецкурсу є усвідомлення проблеми удосконалення системи вищої фізкультурної освіти в Україні. Це пов'язано з тим, що європейські стандарти освіти вимагають інших сформованих професійних компетенцій у майбутнього вчителя фізичної культури. Тому основною метою професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури у вищій фізкультурній освіті в спецкурсі представлена необхідність теоретико-методичного усвідомлення перебудови як системи фізичного виховання в Україні взагалі, так й вищої фізкультурної освіти зокрема.

Після завершення вивчення спецкурсу «Інформатизація вищої фізкультурної освіти» студенти змогли ознайомитися з концепцією інформатизації вищої фізкультурної освіти; нормативно-правовими документами інформатизації фізкультурного вишу; соціально-педагогічними вимогами до інформатизації навчального процесу; інформаційною безпекою інформатизації вищої фізкультурної освіти; сертифікацією програмних продуктів у вищій фізкультурній освіті; вивчити поняття: «комп'ютерна грамотність», «інформаційна компетентність», «інформаційна культура»; «фізкультурна освіта», «фізкультурне виховання», «фізкультурне навчання», «теорія фізкультурної освіти».

Далі на цьому етапі було впроваджено спецкурс «Професійний розвиток особистості в інформаційно-освітньому просторі» в якому було використано особистісно зорієнтовані тренінгові технології, серед яких: тренінг рефлексивності та особистісно зорієнтований тренінг. Метою курсу було розглядання аспектів особистісного, професійного розвитку та становлення студентів, майбутніх вчителів та вчителів у процесі професійної підготовки у вищій школі, а також фази, стадії, етапи і рівні професійного розвитку та становлення особистості у неперервній освіті в інформаційно-освітньому просторі. Завданнями курсу було вивчення проблем професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в контексті інформатизації вищої фізкультурної освіти; проведення порівняльного аналізу професійних типів вчителів фізичної культури (радянський, пострадянський, український типи); ознайомлення з новою наукою інформологією, у переломленні до фізичного виховання; розглядання інформаційного суспільства і фізичної культури; з'ясування акмеологічних проблем фізичної культури в контексті застосування інформаційних технологій у навчальному процесі. Спецкурс складався з двох модулів, практичних занять та самостійної роботи. У першому модулі вивчалися такі лекції: «Радянський,

пострадянський, український вчитель фізичної культури: порівняльний аналіз» (4 год.), «Інформологія і фізичне виховання» (4 год.); практичні заняття: «Інформаційне суспільство і фізична культура» (2 год.); самостійна робота: «Скласти портрет сучасного професіонала у сфері фізичної культури» (2 год.). У другому модулі вивчалися такі лекції: «Акмеологія фізичної культури та інформаційні технології» (2 год.), «Професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури та інформатизація вищої фізкультурної освіти» (2 год.); практичні заняття: «Акмеологічні технології у фізичній культурі» (2 год.); самостійна робота: «Визначити соціальні умови для професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору» (2 год.). Розподіл навчального часу пропонувався наступним чином: лекційні заняття – 12 годин; практичні заняття – 4 години; самостійна робота – 4 години. Всього – 20 годин.

Даний спецкурс дав можливість вивчити професійний розвиток майбутніх вчителів фізичної культури саме в інформаційно-освітньому просторі, який є проблемою, яка не має достатньо ґрунтовного вивчення з різних боків її актуальності. Цей процес має певні особливості виходячи з того, професійний розвиток в інформаційно-освітньому просторі потребує спочатку вивчення цього феномену взагалі (розглядаємо як довготривалий процес), і феномену інформаційно-освітнього просторі в Україні, який поступово буде формувати інформаційний світогляд усіх фахівців взагалі та майбутніх вчителів фізичної культури зокрема. У ході проведення спецкурсу студенти отримали знання щодо криз професійного становлення й вектори професійного розвитку особистості; безперервності освіти як чинника формування фізкультурно-грамотного вчителя фізичного виховання; безперервності фізкультурної освіти як чинника формування нового світогляду із застосуванням інформаційних технологій; безперервності самоосвіти як чинника формування конкурентоспроможного вчителя фізичної культури на європейському та світовому ринках праці в умовах інформаційно-освітнього простору; основних завдань науки «Інформологія»; акмеологічних аспектів професійного зростання майбутнього вчителя фізичної культури; ознайомитися з поняттями: «професійний розвиток», «професійне становлення», «взаємозв'язок особистісного і професійного розвитку»; «саморозвиток», «професійний саморозвиток», «особистісний саморозвиток», «самореалізація», «самоактуалізація», «творчість»; «професіоналізм» «педагогічна професія», «професіоналізація», «професійна діяльність», «професійний вибір»; «простір», «інформація», «освітній простір», «інформаційний простір», «кіберпростір», «інформаційно-освітній простір», «єдиний світовий інформаційно-освітній простір», «єдиний інформаційний простір», «єдиний інформаційно-освітній простір», «відкритий фізкультурно-освітній простір»; «інформаційне середовище», «інформаційне освітнє середовище», «інформаційно-навчальне

середовище», «інформаційно-технологічне середовище», «інформаційно-комунікаційне середовище», «інформаційно-предметне середовище», «інформаційно-наочне середовище», «навчально-інформаційне середовище», «мережне середовище навчання», «інтерактивне навчальне середовище», «віртуальне навчальне середовище», «віртуальне середовище», «інформаційна сфера». Для спецкурсу було розроблено питання для модульного контролю, критерії оцінювання навчальної діяльності, карта оцінювання СРС.

На цьому етапі було створено сайт «Сучасний вчитель фізичної культури: професійний розвиток і самореалізація в інформаційному суспільстві» (<http://svfk.luguniv.edu.ua/>) з метою побудови потреби в майбутніх вчителів фізичної культури щодо оптимізація процесу переусвідомлення фахової підготовки відповідно до європейських і світових стандартів освіти, а також сприянню формування особистості вчителя фізичної культури нового типу. До завдань роботи сайту було віднесено: створити відповідні теоретичні, методичні, інформаційно-освітні умови для підвищення конкурентоздатності на європейському і світовому ринку праці; налагодити співпрацю з вітчизняними вчителями фізичної культури, а також ближнього і дальнього зарубіжжя; створити банк відео-лекцій з питань інформатизації навчального процесу; створити відеопрограму обговорення сучасних проблемних питань вищої фізкультурної освіти та запрошувати провідних фахівців з теорії і методики фізичного виховання, спорту, здоров'я людини, інформатизації навчального процесу. Структурними компонентами сайту визначено: Новини, Склад, Інформаційне суспільство, Інформаційна культура, Інформаційна компетентність, Наукові школи України і Росії, Інститути фізичного виховання України, Міжнародні комітети, академії, асоціації ФКіС, Електронні бібліотеки мережі Internet, Методичні матеріали, Нормативна база, Сайти вчителів ФК, Фахові наукові журнали, Дистанційне навчання. Розроблений сайт був необхідним засобом стимулювання майбутніх вчителів фізичної культури в контексті підвищення рівня інформаційної культури, інформаційної компетентності, комп'ютерної грамотності. Запровадження сайту на цьому етапі створювало оптимальні умови з отримання необхідних знань з проблеми вищої фізкультурної освіти в контексті модернізації системи фізичного виховання; вивчення застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури. Виходячи з цього структура і зміст сайту сприяли розв'язанню поставлених завдань в ході дослідно-експериментальній роботі.

На другому етапі в контексті нашого дослідження було впроваджено ідеї щодо організація педагогічної (виробничої) практики студентів спеціальності «Фізичне виховання» в умовах інформатизації освіти. Це було пов'язано з тим, що в навчальному плані підготовки бакалавра фізичного виховання було виявлено такі види практик: педагогічна практика (навчальна-виховна), педагогічна практика в літніх

таборах, педагогічна практика (виробнича). У ході впровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору ми з'ясували, що важливою формою в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури є проходження навчальної практики, як підготовчого етапу до виробничої практики. Основними завданнями навчальної практики для майбутнього вчителя фізичної культури виступали: отримання первинних професійних умінь за спеціальністю «Фізичне виховання»; придбання досвіду організації та проведення уроку фізичної культури через такі дисципліни: «Теорія і методика фізичного виховання» (теоретичний розділ); «Гімнастика», «Баскетбол», «Волейбол», «Футбол», «Легка атлетика», «Плавання», «Гандбол» (практичні розділи); підвищення мотивації до професійного самовдосконалення із застосуванням інформаційних технологій; ознайомлення з документацією та технікою безпеки на уроці фізичної культури у загальноосвітньому навчальному закладі; використання теоретичних знань при освоєнні функціональних обов'язків вчителя фізичної культури; оволодіння методикою проведення фізичних вправ відповідно до програми з фізичної культури. У підсумку навчальна практика виступала інтегруючим компонентом професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури. Виходячи з цього формування початкових професійних умінь є дуже важливою умовою, оскільки без уміння ефективно застосовувати теоретичні знання (які було отримано на лекціях) в процесі професійної діяльності не буде ефективним. Саме навчальна практика для майбутнього вчителя фізичної культури давала можливість визначитися з рівнем оволодіння різними видами професійної діяльності з урахуванням використання інформаційних технологій вже на виробничій практиці.

У ході дослідно-експериментальної роботи, проаналізувавши програми виробничих практик на спеціальності «Фізичне виховання» кількох вишів, ми дійшли висновку, що жодна з програм не відповідає умовам інформаційно-освітнього простору; не спрямована на підготовку майбутнього вчителя фізичної культури застосовувати інформаційні технології в професійній діяльності. Виробнича практика, на нашу думку, повинна характеризуватися апробацією знань та вмінь майбутніх вчителів фізичної культури, які було отримано за період проходження навчальної практики із застосуванням комп'ютера.

Враховуючи вищезазначене ми дійшли висновку, що необхідно внести зміни в програми виробничих практик, які безпосередньо впливають на стан професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури. Ці зміни необхідні виходячи з того, що студенти спеціальності «Фізичне виховання» знаходяться в сучасних умовах інформаційно-освітнього простору інформаційного суспільства. Ці умови визначають зміст виробничої практики, через опанування якого майбутній вчитель фізичної культури буде мати можливість: оволодіти знаннями, уміннями

й навичками безпосередньої роботи на комп'ютері, застосовуючи інформаційні технології у процесі підготовки до уроку фізичної культури та використання їх на уроці; приймати професійні рішення з урахуванням рівня комп'ютерної грамотності учнів, який вони отримують на уроці з предмету «Інформатика»; застосовувати метод моделювання під час прогнозу розвитку фізичних якостей за допомогою комп'ютерних програм; використовувати інформаційні технології для вирішення конкретних завдань фізкультурно-оздоровчого напрямку. Виходячи з цього було розроблено методичні рекомендації «Організація педагогічної (виробничої) практики студентів спеціальності «Фізичне виховання» в умовах інформатизації освіти» (напрямок підготовки 6.010201, галузі знань 0102 «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини» освітнього рівня бакалавр. Саме по цих рекомендаціям було організовано педагогічну (виробничу) практику студентів спеціальності «Фізичне виховання» з урахуванням умов інформатизації освіти.

На другому етапі впровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору було зосереджено увагу на самостійній роботі майбутнього вчителя фізичної культури, яка виступала одним з головних складових професійної підготовки у сучасному виші. Зміст самостійної роботи студентів відображався в робочій програмі кожної дисципліни і був спрямований на розширення практичних знань, умінь та навичок. При організації самостійної роботи ми забезпечували повну поінформованість студентів про її мету і завдання, терміни виконання, формах контролю і самоконтролю тощо.

У контексті нашого дослідження процес самостійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури характеризується самостійним визначенням способів вирішення поставлених завдань, удосконаленням вмінь та навичок реалізації теоретичних та методичних знань. У процесі організації самостійної роботи майбутнього вчителя фізичної культури основну увагу ми зосереджували на її відповідності умовам інформаційно-освітнього простору, а не лише дидактичній меті навчання Болонського процесу. Виходячи з цього ми виокремили три напрями самостійної роботи, а саме: *фізкультурно-спортивний напрям, інформаційно-освітній напрям, творчий напрям.*

До *фізкультурно-спортивний напрям* було віднесено виконання самостійної роботи з: опанування окремих видів спорту та фізкультурно-оздоровчих технологій (шейпінг, аеробіка, фітнес, бодібілдинг, калланетика, ізотон, армспорт оздоровчий біг, туризм, оздоровче плавання та інші види рухової діяльності); визначення методичного забезпечення фізкультурно-оздоровчої діяльності та здорового способу життя; виокремлення необхідного матеріально-технічного оснащення фізкультурно-оздоровчої діяльності у загальноосвітньому навчальному закладі та спортивній залі; формування інтересу і потреби в заняттях оздоровчими фізичними вправами. В *інформаційно-освітньому напрямі*

самостійна робота характеризувалася визначенням місця комп'ютера в майбутній професійній діяльності; застосуванням інформаційних технологій на уроці фізичної культури та у позанавчальній діяльності; підвищенням комп'ютерної грамотності, інформаційної компетентності та інформаційної культури; опануванням Web-сторінок фізкультурних вищів, web-сайтів з фізкультурної діяльності, web-сайтів учителів фізичної культури, електронних бібліотек та дослідницьких центрів. *Творчий напрям* визначався самостійною роботою з написання рефератів, наукових статей на теми, які стосуються проблем застосування інформаційних технологій в професійній діяльності; професійного розвитку вчителя фізичної культури із застосуванням комп'ютера на уроці фізичної культури; участю в науково-дослідницькій роботі факультету або Інституту; підготовкою творчих студентських робіт.

В організації самостійної роботи майбутнього вчителя фізичної культури важливо головним було правильно визначати обсяг і структуру змісту навчального матеріалу, що виносився на самостійне опрацювання. Успішність самостійної роботи на спеціальності «Фізичне виховання» визначалася ступенем підготовленості майбутнього вчителя фізичної культури і передбачала максимальну активність студентів в різних аспектах: пошуку необхідної інформації, відповідної організації розумової праці, прагненні виокремити власні знання після проведеного аналізу. Самостійна робота майбутнього вчителя фізичної культури реалізувалася: в процесі аудиторних занять; в контакт з викладачем на консультаціях; при виконанні індивідуальних завдань; в бібліотеці, в мережі Internet, в домашніх умовах тощо.

На *третьому етапі*, реалізуючи теоретичні положення інформатизації освіти в контексті застосування інформаційних технологій у фаховій підготовці майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційного суспільства, а також особистісно орієнтовані технології: групові дискусії, ми розробили та впровадили спецкурс «Комп'ютерні технології у професійній діяльності вчителя фізичної культури».

Мета цього спецкурсу полягала в розгляданні комп'ютерних технологій як частини інформаційних, які формують принципово відмінний стиль роботи та мобілізують творчі можливості, а також інтелектуальний потенціал студентів. Завданнями спецкурсу було вивчення особливостей інформаційного суспільства і перебування в ньому вчителя фізичної культури; визначення ролі комп'ютерних технологій в професійній діяльності вчителя фізичної культури; розглядання проблеми «Комп'ютер і вчитель фізичної культури»; дослідження проблеми інформатизації вищої фізкультурної освіти; визначення того, які комп'ютерні технології можна використовувати професійній діяльності вчителя фізичної культури. Спецкурс було призначено для розвитку пізнавальних інтересів студентів; формування стійкого пізнавального інтересу до комп'ютерних технологій; сприяння свідомого

переусвідомлення фахової підготовки тощо. Особливостями спецкурсу виступили: інформаційне спрямування його змісту відповідно інноваціям у вищій фізкультурній освіті; науковість змісту, що базується на сучасних досягненнях галузі знань «Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини»; використання інтерактивних методів навчання. Спецкурс складався з двох модулів, практичних занять та самостійної роботи. У першому модулі вивчалися такі лекції: «Інформаційне суспільство і вчитель фізичної культури» (4 год.), «Інформаційні технології у професійній діяльності вчителя фізичної культури» (4 год.); практичні заняття: «Комп'ютер і вчитель фізичної культури» (2 год.); самостійна робота: підібрати комп'ютерні технології для вчителя фізичної культури на урок з гімнастики (2 год.). У другому модулі вивчалися наступні лекції: «Комп'ютеризація навчального процесу у вищих фізичної культури» (2 год.), «Інформаційна компетентність, як складова фахової підготовки майбутнього вчителя фізичної культури» (2 год.); практичні заняття: «Комп'ютерні технології у професійній діяльності вчителя фізичної культури» (2 год.); самостійна робота: „Визначити 10 ракурсів для відеозьомки уроків фізичної культури” (2 год.). Розподіл навчального часу пропонувався наступним чином: лекційні заняття – 12 годин; практичні заняття – 4 години; самостійна робота – 4 години. Всього – 20 годин. Після завершення вивчення спецкурсу студенти змогли ознайомитися з: ECDL – European Computer Driving Licence (ECDL – Європейські комп'ютерні права, Міжнародні комп'ютерні права); особливостями інформаційного суспільства; поколіннями розвитку комп'ютерів; комп'ютерними технологіями, які використовуються в навчанні; технологіями роботи з інформацією; інформаційною безпекою під час роботи на комп'ютері; методикою організації інтерактивного навчання; особливостями використання Інтернет-ресурсів.

На третьому етапі було додатково впроваджено спецкурс «Інформаційні технології у фізичній культурі» в якому реалізовувалися особистісно зорієнтовані технології, а саме соціально-професійні ситуації. Метою курсу став розгляд використання засобів інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності вчителя фізичного виховання в контексті удосконалення змісту фахової підготовки та форм навчального процесу. Завданнями курсу було: визначити інформаційні технології, які використовуються в спортивному тренуванні; розглянути позитивні і негативні боки застосування мультимедійного підручника у фізичному вихованні; з'ясувати доцільність використання інформаційних технологій під час організації спортивних змагань; визначити роль Веб-ІТ в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури; визначити мультимедійні інформаційні технології, які можна використовувати вчителю фізичної культури на уроці. Спецкурс складався з двох модулів, практичних занять та самостійної роботи. У першому модулі вивчалися такі лекції: «Інформаційні технології у спортивному тренуванні» (4 год.), «Застосування мультимедійного

підручника у фізичному вихованні» (4 год.); практичні заняття: «Використання інформаційних технологій під час організації спортивних змагань» (2 год.); самостійна робота: «Підготувати алгоритм застосування інформаційних технологій у процесі фізичного виховання в школі» (2 год.). У другому модулі вивчалися такі лекції: «Мультимедійні інформаційні технології» (2 год.), «Веб-ІТ в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури» (2 год.); практичні заняття: «Інформаційні технології у позакласній роботі» (2 год.); самостійна робота: «Визначити позитивні й негативні моменти застосування інформаційних технологій на уроці фізичної культури» (2 год.).

Після завершення спецкурсу студенти змогли ознайомитися з тим, як демонструвати активність груп м'язів під час виконання вправ; як фіксувати техніку і точність виконання навчальних завдань; як здійснювати індивідуалізацію і диференціацію навчання; як оцінювати якість навчання за допомогою інформаційних технологій; класифікацією антивірусних програм; архіваторами; прикладним програмним забезпеченням; методами захисту інформації; класифікацією інформаційних технологій за сферами застосування; поняттями: «інформаційне суспільство», «інформатизація освіти», «інформаційно-технологічна підготовка»; «педагогічні технології дистанційного навчання», «інформаційні технології», «комп'ютерні технології», «мультимедійні технології», «інформаційно-комп'ютерні технології».

Проведений спецкурс дав можливість студентам усвідомити, що сьогодні перед вищою фізкультурною освітою поставлене завдання відповідати сучасним загальноєвропейським принципам побудови навчального процесу, які мають вплив на професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури. У ході вивчення спецкурсу основна увага студентів зосереджувалася на тому, що зараз вища освіта виступає цілісною системою будь-якого розвинутого суспільства; одним з пріоритетів розвитку системи вищої фізкультурної освіти є глобальна інтеграція навчальної та наукової роботи, інтенсифікація розвитку вищих закладів освіти з підвищенням якості взагалі, та рівня освіти зокрема. Студенти мали можливість усвідомити те, що застосування інформаційних технологій здійснюється як в навчальному процесі, де готуються фахівці з фізичної культури, так і у галузі спорту, де потрібні спеціальні знання, уміння і навички (аналіз техніки руху спортсмена відповідно до біомеханічних параметрів, створення техніко-тактичних схем, адаптаційні моделі можливостей спортсменів та їх реакції на фізичне навантаження у різних зонах інтенсивності) тощо.

Слід констатувати, що протягом упровадження всіх етапів основний акцент робився на професійному розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору. На цих етапах студенти мали можливість знайомитися з теоретичною інформацією щодо інформаційно-освітнього простору, інформатизації освіти, вищої фізкультурної освіти в контексті модернізації системи

фізичного виховання, а також інформаційними технологіями, які на педагогічній практиці використовували. Ця діяльність була однією з головних умов упровадження педагогічної системи професійному розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору.

Список використаної літератури

1. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика [Текст] : учебное пособие для инженерно-педагогических институтов и индустриально-педагогических техникумов / В. С. Безрукова. – Екатеринбург : Деловая книга, 1996. – 344 с. **2. Беспалько В. П.** Слагаемые педагогической технологии. – М. : Педагогика, 1989. – 192 с. **3. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю.** Словарь по педагогике. – М. : ИКЦ „МарТ”; Ростов н/Д : Издательский центр „МарТ”, 2005. – 448 с. **4. Кузьмінський А. І.** Педагогіка вищої школи. Навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К. : Знання, 2005. – 486 с. **5. Печников А. Н.** Теоретические основы психолого-педагогического проектирования автоматизированных обучающих систем / А. Н. Печников. – Петродворец : ВВМУРЭ им. А. С. Попова, 1995. – 322 с.

Драгнєв Ю. В. Процес упровадження педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору

Подано три етапи впровадження розроблених компонентів педагогічної системи професійного розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору (мета, зміст професійної підготовки, технології навчання, суб'єкт (викладачі) та об'єкт (студенти). Показано, що протягом упровадження всіх етапів основний акцент робився на професійному розвитку майбутнього вчителя фізичної культури в умовах інформаційно-освітнього простору. На цих етапах студенти мали можливість знайомитися з теоретичною інформацією щодо інформаційно-освітнього простору, інформатизації освіти, вищої фізкультурної освіти в контексті модернізації системи фізичного виховання, а також інформаційними технологіями, які використовували на педагогічній практиці.

Ключові слова: педагогічна система, етапи впровадження, професійний розвиток, майбутні вчителі фізичної культури.

Драгнєв Ю. В. Процесс внедрения педагогической системы профессионального развития будущего учителя физической культуры в условиях информационно-образовательного пространства

Подано три етапа внедрения разработанных компонентов педагогической системы профессионального развития будущего учителя физической культуры в условиях информационно-образовательного пространства (цель, содержание профессиональной подготовки,

технологии обучения, субъект (преподаватели) и объект (студенты). Показано, что в течение внедрения всех этапов основной акцент делался на профессиональном развитии будущего учителя физической культуры в условиях информационно-образовательного пространства. На этих этапах студенты имели возможность знакомиться с теоретической информацией относительно информационно-образовательного пространства, информатизации образования, высшего физкультурного образования в контексте модернизации системы физического воспитания, а также информационными технологиями, которые использовали на педагогической практике.

Ключевые слова: педагогическая система, этапы внедрения, профессиональное развитие, будущие учителя физической культуры.

Dragnev Y. V. The Subject and Object of the System of Professional Development of the Future Teacher of Physical Culture in the Conditions of Information-educational Space

Filed three stages of implementation of the developed components of pedagogical system of professional development of a future teacher of physical culture in the conditions of information-educational space, the purpose, the content of vocational training, learning technologies, the subject (teachers) and the object (the students). It is shown that in the course of implementation of all the stages of the main accent was made on the professional development of future teacher of physical culture in the conditions of information-educational space. At this stage, the students had an opportunity to get acquainted with theoretical information on the information-educational space of Informatization of education, the higher sports education in the context of modernization of the system of physical education, as well as information technologies, which were used in pedagogical practice.

Key words: pedagogical system, stages of implementation, professional development, future teacher of physical culture.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.091.34:796

А. Г. Носаль

**ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДІ
В СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА**

Соціально-економічні процеси та суспільно-політичні перетворення які відбуваються в Україні, негативна динаміка здоров'я молоді

поставили на передній план найважливішу проблему суспільства – здорового та всебічно розвинутого підростаючого покоління, рішення якої залежить від удосконалення фізичного розвитку.

Розвиток фізичного виховання молоді, фізична культура, зміцнення здоров'я – одне із стратегічних завдань визначених у законах України «Про освіту» [1], «Про фізичну культуру і спорт» [2], у Національній доктрині розвитку освіти України XXI ст. [3], Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту [4], цільовій програмі «Здоров'я через освіту» та ін.

Проблема фізичного виховання та здоров'я дітей та молоді гостро постала на початку XXI століття і є невід'ємною складовою частиною цінностей держави. Вся система освіти, так і галузь фізичного виховання та спорту знаходяться в процесі реформування. Саме тому подальші наукові дослідження історичного досвіду педагогічної науки в Україні залишаються актуальними і на сьогоднішній день. Вирішення щодо фізичного розвитку та покращення стану здоров'я підлітків є неможливими без надбавь і впровадження педагогічного досвіду педагогів минулого. Тому доцільно буде звернутися до педагогічної спадщини видатного педагога А. С. Макаренка.

Розвиток фізичного виховання, та проблема збереження здоров'я за допомогою фізичних вправ мають давню історію. Цінний досвід з фізичного виховання, фізичного розвитку дітей та підлітків накопичено відомими вітчизняними та зарубіжними науковцями, філософами, педагогами, лікарями. Проблема фізичного виховання учнівської молоді посідає чільне місце у педагогічній спадщині відомого українського педагога Антона Семеновича Макаренка. Дослідженням, пов'язаним із висвітленням питання про педагогічну спадщину А. Макаренка займалися А. Мацюк, П. Рудик, М. Лук'янченко, О. Півень, М. Павлова та ін.

Дослідження виконується в рамках науково-дослідної роботи «Розвиток фізичного виховання учнівської молоді у Східноукраїнському регіоні (друга половина XX століття)».

Мета роботи – проаналізувати аспекти фізичного виховання молоді у педагогічній спадщині видатного педагога А.С. Макаренка.

У педагогічній спадщині Антона Семеновича Макаренка проблема фізичного виховання посідала важливе місце у всій системі виховання молодого покоління. Фізичне виховання повинно існувати не лише як дисципліна, а й охопити всі компоненти навчально-виховного процесу й стати часткою повсякденного життя. Знаючи військовий побут, а також на основі знань військової гімнастики, А. С. Макаренко доцільно реалізовував завдання фізичного виховання учнівської молоді у навчально-виховних закладах.

На практиці педагог використовував різноманітні засоби фізичного виховання. Всебічний фізичний розвиток у дитячих установах, а саме, у колонії ім. М. Горького та комуні ім. Ф. Держинського, досягався

застосуванням гімнастики, ігор та спорту. Практикували біг на ковзанах, на лижах, ігри у футбол і теніс, екскурсії, походи, плавання «Біля парадного входу була ковзанка. Весь квітень комунари готували різні майданчики: волейбольні, футбольні, крокетні» [5, с. 110]. «Головний вид спорту в комуні – лижі. Місцевість, яка нас оточувала, була зручною для бігу на лижах» [5, с. 109]. Особливу увагу педагог приділяв рухливим іграм як одному із засобів виховного процесу молоді та у формуванні колективу. Гра виступала і як окремий вид діяльності у поєднанні з навчанням, працею, спортом, і як важливий компонент інших видів діяльності. У «Лекціях про виховання дітей» педагог розкрив велике оздоровче та освітнє значення ігор у вихованні учнівської молоді [6, с. 20 – 22]. Особливого значення він надавав іграм на місцевості як ефективному засобу формування мужності, волі, дисципліни, відповідальності. Однією з популярних у практиці А. С. Макаренка була гра «Горліт». «Горліт – це гра, яку ми вважаємо найцікавішою та найпотрібнішою пролетаріату грою. Вона схожа на теніс, але відрізняється від нього тим, що це гра колективна: вісім-на-вісім. Ракетки не дорогі, тенісні, а виготовлені з дикти. Правила горльоту вироблені в комуні протягом багатьох років, і ми всі впевнені, що ця гра розвиває спритність, вміння колективно діяти, винахідливість, ініціативу» [5, с. 82]. Спортивні та рухливі ігри були настільки популярні, що вони педагогічним колективом створювали навіть свої ігри й обов'язково з участю вихованців. Особлива увага приділялась правилам гри. Видатний педагог вважав, що, дотримуючись правил гри, діти та підлітки вчилися володіти власною волею, діяти рішуче, злагоджено.

Необхідним аспектом у діяльності комуні, створеної видатним педагогом, було фізичне загартовування організму дітей. Велику увагу приділяв педагог заняттям фізичними вправами на відкритому повітрі протягом усього року. Прогулянки, екскурсії, туризм створювали всі умови для широкого використання природних сил природи, були важливим чинником у виховній практиці А. С. Макаренка [7]. У комуні ім. Ф. Е. Дзержинського кожен день починався ранковою зарядкою на свіжому повітрі, незалежно від погоди. Педагог вважав, що фізичне виховання і фізичний розвиток повинні, насамперед, сприяти загартуванню організму. Серед засобів фізичного загартовування були: створення відповідних санітарно-гігієнічних умов, дотримання правильного режиму життя і харчування, використання природних факторів, раціональна організація відпочинку, широка програма фізичного виховання.

У своїй педагогічній діяльності А. С. Макаренко широко використовував різні форми фізичного виховання. Це і заняття з фізичної культури, і позаурочна робота з фізичного виховання, і, особливо, позашкільні форми роботи. На його думку, фізичне виховання молодого покоління може бути успішним і плідним лише у випадку, коли фізична культура в школі вміло узгоджується з позакласною та позашкільною

спортивно-масовою та оздоровчою роботою. Видатний педагог вважав, що позакласна та позашкільна робота з фізичного виховання допомагає школі у виконанні навчально-виховних завдань, зміцнює здоров'я та підвищує загальний рівень фізичного розвитку, розвиває любов до систематичних занять спортом.

У позашкільній роботі в комуні ім. Держинського надавалося велике значення щорічним походам та екскурсіям, що сприяли зміцненню здоров'я учнів, формували моральні якості, зміцнювали сили, розвивали пізнавальні здібності. Комунари пройшли весь Крим, Кавказ, Україну, здійснили подорож по Волзі. Екскурсії і походи були ефективним засобом всієї фізкультурної роботи. Військовий вишкіл та заняття з фізичної культури позитивно впливали на зовнішній вигляд колоністів і комунарів – стрункість, вміння впевнено і вільно себе тримати, впевнена, пружна хода з піднятою головою.

Видатний педагог розглядав позицію спорту, як ефективний засіб розвитку колективу, а не самоціль. Педагог високо цінив колективні дії спортсменів. Кожен комунар повинен був здавати норми БГПО і ГПО.

А. С. Макаренко був проти захоплення будь-яким одним із видів спорту, тому що при цьому, на його думку, не може здійснюватися гармонійний розвиток особистості. Тому він радив педагогам застосовувати під час занять різні види і форми фізичного виховання.

Він розглядав фізичне виховання особистості поряд із моральним, розумовим, трудовим і естетичним вихованням, оскільки фізичне виховання розвиває морально-вольові якості, сприяє розвитку індивідуальних рис характеру. Завдяки фізичним навантаженням можна також підвищити працездатність, виробити, дисциплінованість, охайність, сформувати колектив.

Одним із ефективних засобів успішного вирішення завдань виховання у діяльності А. С. Макаренка була гурткова робота в трудовій колонії ім. М. Горького. Саме з метою забезпечення всебічного розвитку особистості кожного вихованця Антон Семенович рекомендував розподіл вихованців в гуртки з правом їхнього вільного виходу з будь-якого з них [8, с. 100 – 162].

Важливого значення надавав А. С. Макаренко й естетичному оформленню різних видів фізичного виховання й масової фізкультурно-спортивної роботи (гарне обладнання й красиве оформлення спортивних залів, літніх спортивних майданчиків, красива спортивна форма одягу, проведення різних видів спорту в супроводі музики, військово-спортивна постава, зовнішня краса тіла тощо).

У творах «Педагогічна поема» і «Прапори на вежах», педагог яскраво і переконливо висвітлює значення фізичного виховання для дітей і молоді, розглядаючи його як складову частину всебічного розвитку людини, як важливий засіб розумового, морального й трудового виховання.

Таким чином, проблема фізичного виховання молоді посідала важливе місце в педагогічній спадщині А. С. Макаренка. Фізичне культура становить повну складову педагогічної системи видатного вченого, яка на ряду з іншими реалізовувалася в практиці виховання підлітків у колонії та комуні. Науково обгрунтовані педагогічні ідеї, які втілював науковець, є актуальні і на сьогоднішній день, а система фізичного виховання спрямована на збереження та зміцнення фізичного здоров'я дітей та гармонійного розвитку особистості.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про освіту» // Зібрання законодавства України. Звід законів України. – К. : Український інформаційно-правовий центр, 2000. – № 3. – С. 35 – 73. **2. Закон** України «Про фізичну культуру і спорт» // Зібрання законодавства України. Звід законів України. – К.: Український інформаційно-правовий центр, 2000. – № 3. – С. 66 – 97. **3. Національна** доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Педагогічна газета. – 2001. – № 7 (85), липень. **4. Національна** доктрина розвитку фізичної культури і спорту // Щотижневий збірник актів законодавства. – К. : Офіційний вісник України, 2004. – № 39. – С. 23 – 34. **5. Макаренко А. С.** Педагогічні твори у 8-ми т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогіка, 1983. – Т.2. – 562 с. **6. Рудик П. А.** Вопросы физического воспитания в педагогическом творчестве А. С. Макаренко / П. А. Рудик // Теория и практика физической культуры. – 1949. – №5. – С. 20 – 23. **7. Фіцула М. М.** Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. залк. освіти. / М. М. Фіцула. – К. : Академія, 2000. – 544 с. **8. Макаренко А. С.** Методика виховної роботи / А. С. Макаренко. – К. : Радянська школа, 1990. – 367 с.

Носаль А. Г. Педагогічні аспекти фізичного виховання молоді в спадщині А. С. Макаренка

У статті, на основі аналізу науково-педагогічної літератури, здійснена спроба висвітлення аспектів фізичного виховання учнівської молоді в спадщині видатного українського педагога А. С. Макаренка.

Ключові слова: фізичне виховання, розвиток фізичного виховання, фізична культура, учнівська молодь.

Носаль А. Г. Педагогические аспекты физического воспитания молодежи в наследии А. С. Макаренко

В статье, на основе анализа научно-педагогической литературы, предпринята попытка освещения аспектов физического воспитания учащейся молодежи в наследии выдающегося украинского педагога А. С. Макаренко.

Ключевые слова: физическое воспитание, развитие физического воспитания, физическая культура, учащаяся молодежь.

Nosal A. G. Pedagogical Aspects of Physical Education Youth Heritage A. S. Makarenko

In this paper, based on the analysis of scientific and educational literature, an attempt to highlight aspects of physical education for students in the legacy of the famous Ukrainian teacher A. Makarenko.

Key words: physical education, the development of physical education, physical education, students.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

**РОЛЬ ЛІДЕРА У ФОРМУВАННІ КОЛЕКТИВУ
В ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА**

УДК 378.014.623:378.091.212

М. О. Андрєєва

**РОЛЬ КУРАТОРА АКАДЕМІЧНОЇ ГРУПИ У ФОРМУВАННІ
КОЛЕКТИВУ СТУДЕНТІВ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЗДОРОВ'Я
ТА МОЖЛИВОСТЯМИ РОЗВИТКУ**

Проблема інтеграції в суспільство осіб з особливими потребами є одним із найбільш актуальних і пріоритетних напрямів політики не тільки України, але й кожної розвиненої країни світу як в освітній, так і в соціальній сфері.

За результатами досліджень щороку в Україні зростає кількість дітей з інвалідністю. На сьогоднішній день діти з інвалідністю складають 6,1 % від загальної чисельності людей з особливими потребами. В Україні станом на 1 січня 2011 року чисельність людей з інвалідністю склала 2,71 млн. осіб. Реєструється постійне зростання числа людей з інвалідністю в загальній структурі населення України: на початок 2010 року це 5,9 % (2,71 млн осіб.) проти 3,0 % в 1994 році (2,1 млн) [1].

Оскільки людина виступає як біопсихосоціальна істота, що може задовольняти свої інтереси і потреби тільки в суспільстві, важливою умовою успішного функціонування людини з вадами здоров'я стає соціальний контекст її існування, відносини людини з особливими потребами зі здоровою частиною населення, з найближчим оточенням у сім'ї та колективі, де відбувається задоволення потреб та інтересів людини.

Вступаючи до вищого навчального закладу, молода людина з особливими потребами стикається з цілою низкою складнощів, пов'язаних з недостатнім рівнем розвитку соціальної компетентності, яка є запорукою успішної взаємодії з соціумом. Саме тут важливою є роль куратора академічної групи, мета діяльності якого є не тільки в організації навчального процесу групи, але й створення максимально сприятливих стосунків в студентському колективі в умовах інтегрованого навчання.

Дослідженням соціальної компетентності займалися О. Гиндина, Д. Єгоров, В. Масленнікова, В. Цветков, Л. Шабатура, Н. Докторович та ін. Результатами цих досліджень стало визначення, що соціальна компетентність є різноаспектною характеристикою особистості, яка своєю багатокомпонентністю охоплює всю багатогранність функціонування особистості у соціумі. Важливою частиною такого функціонування є здатність до соціальної взаємодії.

Дослідженням проблеми формування колективу і налагодження міжособистісної взаємодії його членів займались Ю. Бохонкова, О. Глоточкіна, Г. Костюк, О. Леонтєв, А. Макаренко, І. Мангутова, Л. Орбан-Лембрик, В. Третьяченко, Л. Уманський.

Метою даної статті є обґрунтування шляхів і засобів формування колективу студентів з різним рівнем здоров'я та можливостей розвитку в умовах інтегрованого навчання та визначення ролі куратора академічної групи у цьому процесі.

Фундаментальним правом людини є отримання якісної освіти. Для осіб з обмеженими можливостями освіта є життєво важлива, оскільки сприяє розвитку особистості, підвищенню її соціального статусу, захищеності. Забезпечення кожній людині з інвалідністю доступу до якісної освіти є безумовним атрибутом вільного суспільства.

Надаючи можливість людині з особливими потребами отримати вищу освіту, держава має змогу забезпечити країну кваліфікованими кадрами, здатними стати міцним підґрунтям для економічного, політичного, соціального і культурного розвитку. Але для того, щоб такий спеціаліст був готовим до виконання своїх соціальних завдань, необхідно створювати необхідні умови у навчальному середовищі. Тобто необхідна інтеграція людини з особливими потребами до освітнього середовища. Запорукою успішної інтеграції є розвиток соціальної компетентності як провідної якості для успішної соціальної взаємодії.

Залежно від галузі науки, в якій розглядається «соціальна компетентність», зустрічаються різні погляди на її трактування. Так, психологи Д. Кун, В. Слот, Х. Спанярд роблять акцент на психологічних особливостях індивіда, педагоги Д. Єгоров, В. Масленнікова, В. Цветков – на міжособистісну взаємодію та відповідальність, соціологи Е. Гіденс, Е. Ісламгалієв підкреслюють можливість впливу на широкий соціум, філософи Н. Беденко, Л. Шабатура виділяють адекватність стосовно соціальної дійсності.

У своїх дослідженнях М. Докторович розглядає соціальну компетентність як багатогранну характеристику особистості, яка вказує на якість функціонування особистості в соціумі, охоплює соціальні мотиви, знання, навички, необхідні для ефективної взаємодії із оточуючим соціальним середовищем [3].

На нашу думку соціальна компетентність є здатністю особистості здобувати і застосовувати знання, уміння і навички необхідні для ефективної, гнучкої взаємодії з соціальним середовищем.

Розвиваючи соціальну компетентність студентів, необхідно визначати основні особливості саме цієї категорії населення.

На думку А. Петровського студентство – це мобільна група, метою існування якої є організована за певною програмою підготовка до виконання професійних і соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві [6, с. 67].

Спільна праця сприяє виробленню у студентства згуртованості та колективізму. Сам процес навчання у вищому навчальному закладі передбачає включення студентства в систему соціальних суспільних відносин, заміщення позицій і засвоєння соціальних цінностей.

С. Вітвицька зазначає, що важливою особливістю студентства є те, що активна взаємодія з різними соціальними утвореннями суспільства, а також специфіка навчання у вищому навчальному закладі створюють для студентів великі можливості для спілкування. Тому досить висока інтенсивність спілкування – це специфічна риса студентства [2, с. 95].

Отже, студентство є складовою частиною молоді, її специфічною групою, що характеризується особливими умовами життя, побуту і праці, суспільною поведінкою і психологією, системою ціннісних орієнтацій. Тобто, студентство треба розглядати як соціальну групу в системі вищого навчального закладу, яка має свою мету, свої специфічні особливості, і яка готується до виконання соціальних ролей і функцій інтелігенції. Саме в цей період проходить активне становлення життєвих позицій, визначення майбутніх соціальних ролей, прагнень і громадських переконань. Розвиваючи соціальну компетентність студентів, ми готуємо не тільки майбутніх фахівців, але й сприяємо формуванню свідомих, соціально мобільних особистостей.

Студентська академічна група є першим і основним осередком, де формується особистість майбутнього фахівця. Студентська група – складне і різноманітне соціальне явище, яке розвивається за об'єктивно існуючим законом спілкування. Формальна структура студентської групи закладається на першому курсі і, як показує практика, зазнає незначних змін аж до закінчення студентами ВНЗ.

Для студентів з обмеженими можливостями цей процес набуває особливо важливого значення через те, що вступаючи до ВНЗ, молода людина залишає звичне для себе соціальне середовище (родину, інтернат, рідне місто), опиняється у новому вимірі, і має будувати своє життя за новими правилами і вимогами.

Аналізуючи особливості встановлення взаємодії у колективі, слід особливу увагу приділити працям і педагогічній спадщині А. Макаренка.

Щоб стати колективом, група повинна пройти шлях якісних перетворень. На цьому шляху А. Макаренко виділяє кілька стадій (етапів) [4; 5, с. 59].

Перша стадія – становлення колективу (стадія початкового згуртування). У цей час колектив виступає перш за все як мета формуючих зусиль педагога, який прагне організаційно оформити групу. Група визначається як соціально-психологічна спільність, де стосунки членів визначаються змістом їхньої спільної діяльності, її цілями, завданнями, цінностями. Організатор колективу – куратор, від нього виходять всі вимоги. Перша стадія вважається завершеною, коли в колективі виділився і заробив актив, вихованці згуртувалися на основі спільної мети, спільної діяльності і загальної організації.

Слід зазначити, що перший етап матиме певні особливості саме у випадку інтегрованого навчання, тому що куратор групи має з самого початку враховувати нозології захворювань студентів і особливості їх розвитку що пов'язані з цим. Це має особливе значення на етапі розподілу обов'язків у групі і визначенні органів самоврядування.

На другій стадії посилюється вплив активу. Тепер уже актив не тільки підтримує вимоги педагога, а й сам пред'являє їх до членів колективу, керуючись своїми поняттями про те, що приносить користь, а що – шкоду інтересам колективу. Якщо активісти правильно розуміють потреби колективу, то вони стають надійними помічниками куратора. Робота з активом на цьому етапі вимагає пильної уваги педагога.

Для другої стадії характерна стабілізація структури колективу. Колектив в цей час виступає вже як цілісна система, в ній починають діяти механізми самоорганізації і саморегуляції.

Розвиток колективу на цій стадії пов'язаний з подоланням протиріч: між колективом і окремими його членами, випереджаючими в своєму розвитку вимоги колективу або, навпаки, відстаючими від цих вимог; між загальними та індивідуальними перспективами; між нормами поведінки колективу і нормами, що стихійно складаються в групі; між окремими групами учнів з різними ціннісними орієнтаціями і т. д. Тому в розвитку колективу неминучі стрибки, зупинки, рухи назад [5].

На цьому етапі також слід звертати увагу на стосунки студентів з особливими потребами і нормативним розвитком. Студенти з інвалідністю можуть відчувати себе відчужено, тому куратор має проводити заходи на встановлення взаємодії, а також індивідуальну роботу, щоб допомогти студентам подолати перешкоди у налагодженні взаємопорозуміння. Якщо ж у наслідок дефекту студента однорідний розвиток колективу неможливий, слід сприяти компенсації дефекту у колективі.

Третя і наступні стадії характеризують розквіт колективу. Вони відрізняються рядом особливих якостей, досягнутих на попередніх етапах розвитку. Щоб підкреслити рівень розвитку колективу на цій стадії, досить вказати на рівень і характер вимог, що пред'являються один до одного членами колективу: більш високі вимоги до себе, ніж до своїх товаришів. Одне це вже свідчить про досягнутий рівень вихованості, стійкості поглядів, суджень, звичок. Якщо колектив доходить до цієї стадії розвитку, то він формує цілісну, моральну особистість. На даній стадії колектив перетворюється в інструмент індивідуального розвитку кожного з його членів. Загальний досвід, однакові оцінки подій – основна ознака і найбільш характерна риса колективу на третій стадії.

Процес розвитку колективу розглядається не як плавний процес переходу від однієї стадії до іншої. Між стадіями немає чітких меж – можливості для переходу до наступної стадії створюються в рамках попередньої. Кожна наступна стадія в цьому процесі не змінює

попередню, а як би додається до неї. Колектив не може і не повинен зупинятися у своєму розвитку, навіть якщо він досяг дуже високого рівня. Тому деякі педагоги виділяють четверту і наступні стадії руху. На цих стадіях кожен студент завдяки міцно засвоєному колективному досвіду сам пред'являє до себе певні вимоги, виконання моральних норм стає його потребою, процес виховання переходить у процес самовиховання.

Як вже визначалось, формуючи колектив студентів в умовах інтегрованого навчання, особливо значущою стає особистість куратора академічної групи.

Мета кураторської роботи – психологічно швидше адаптувати вчорашніх школярів (в більшості своїй) до середовища і нормам чинним в вузі, а також створення такої системи виховання, яка забезпечить на практиці зростання морального, професійного та духовного рівнів своїх підопічних.

Практичний досвід показує, що крім повсякденної навчально-виховної роботи та контролю куратор зобов'язаний виконувати як мінімум наступні заходи:

- складати і поповнювати довідково-інформаційну картотеку на кожного студента групи (особисті дані, адреса і телефон, навчальні характеристики, форми прояву громадської активності до надходження в вуз і у вузі та ін) з особистими зауваженнями;
- надавати допомогу в створенні формальної структури групи, виділяти реальних лідерів і вести коригувальний контроль формальної структури у відповідності з отриманими даними;
- провести комплекс бесід про спеціальності, факультети у ВНЗ в інформаційному і психологічному планах (обов'язки студента, перспективи професії і вузу);
- провести комплекс інформаційно-психологічних бесід перед зимовою та весняною екзаменаційною сесіями (студентам про викладачів, викладачам – про дану групу та окремих студентах);
- розробити рекомендації для деканату по групі в цілому та окремим студентам з метою подальшого раціонального управління групою.

Аналіз досвіду роботи кураторів дозволяє виділити наступні найбільш ефективні шляхи і засоби формування студентського колективу: перш за все, добре продуманий зміст виховної роботи, нешаблонність, різноманітність форм і методів, за допомогою яких куратор зможе впливати на кожного студента для вирішення перспективних завдань, що вимагають об'єднання зусиль всіх студентів групи.

Отже, на куратора академічної групи покладається відповідальність у формуванні студентського колективу, а в умовах інтегрованого навчання це має певні особливості і складності. Куратор має враховувати особливості розвитку студентів з інвалідністю, нозології їх захворювань, визначати перспективи розвитку колективу і шляхи компенсації дефекту студента груповою взаємодією.

Список використаної літератури

1. Бахтєєва Т. В Україні зростає кількість дітей-інвалідів : [інтерв'ю для газети УНІАН Здоров'я] / Т. Бахтєєва ; редактор Н. Максименко // Газета: УНІАН Здоров'я. – 2011. – № 46. – 6 листопада. – Режим доступу до газети <http://health.unian.net/ukr/detail/227115>.
2. Вітвицька С. Основи педагогіки вищої школи: Метод посіб. для студентів магістратури / С. Вітвицька. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. Докторович М. О. Формування соціальної компетентності старшого підлітка з неповної сім'ї: автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук : 13.00.05 / М. О. Докторович ; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2007. – 21с.
4. Макаренко А. С. Коллектив и воспитание личности / А. С. Макаренко. – М. : Из-во «Педагогика», 1972. – 236 с.
5. Макаренко А. С. О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : 1988. – 159 с.
6. Основы педагогики и психологии высшей школы : ред. А. Петровский. – М. : Изд-во Московского университета, 1986. – 304 с.

Андрєєва М. О. Роль куратора академічної групи у формуванні колективу студентів з різним рівнем здоров'я та можливостей розвитку

В статті розглядаються особливості формування студентського колективу в умовах інтегрованого навчання. Аналізується поняття соціальна компетентність і визначається взаємозв'язок між рівнем розвитку соціальної компетентності і здатністю до колективної взаємодії. Також визначається роль куратора у організації роботи студентського колективу, формулюються завдання і визначаються особливості саме студентів з особливими потребами. Особливу увагу приділено науковій спадщині Антона Семеновича Макаренко, який визначав стадії формування і розвитку колективу, а також протиріччя цього процесу і шляхи їх подолання.

Ключові слова: соціальна компетентність, колектив, кураторство.

Андреева М. А. Роль куратора академической группы в формировании коллектива студентов с разным уровнем здоровья и возможностью развития

В статье рассматриваются особенности формирования студенческого коллектива в условиях интегрированного обучения. Анализируется понятие социальная компетентность и определяется взаимосвязь между уровнем развития социальной компетентности и способностью к коллективному взаимодействию. Также определяется роль куратора в организации работы студенческого коллектива, формулируются задачи и определяются особенности студентов с особыми потребностями. Особое внимание уделено научному наследию Антона Семеновича Макаренко, который определял стадии

формирования и развития коллектива, а также противоречия этого процесса и пути их преодоления.

Ключевые слова: социальная компетентность, коллектив, кураторство.

Andreeva M. A. The Role of the Curator of Academic Groups in the Formation of the Team of Students with Different Levels of Health and Development Opportunities

In the article the features of the formation of the student group in integrated education. We analyse the notion of social competence and determined the relationship between the level of development of social competence and capacity for collective interaction. Also defines the role of the curator in the organization of student groups, defines objectives and defined features with students with special needs. Particular attention is paid to the scientific legacy of Anton Makarenko, which determines the stage of formation and development team, as well as the contradictions of this process and how to overcome them. Determine the role of the curator.

The article mentioned characteristics of students with disabilities. Identify challenges that may arise in the interaction of students staff and same inability to perform certain functions due to defects, offered solutions to the problems identified. The analysis of the experience of trustees, which allowed to identify the most effective ways and means of forming student groups, such as well-designed content of educational work, a variety of forms and methods by which the curator can affect each student looking to solve tasks that require joint efforts of all student groups. The requirements for individual academic tutor group. Determined the importance of educational work, individual and group. The article outlines the main purpose of curatorial work and the ways to achieve it.

Key words: social competence, team supervision.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 371.134

О. П. Літовка

**А. С. МАКАРЕНКО ПРО ПОЗИЦІЮ ВЧИТЕЛЯ
В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ**

Сучасна педагогічна освіта спрямована на пошук оптимальних шляхів формування справжнього педагога – професіонала, здатного добре орієнтуватися у великій кількості новітніх технологій, виробляти власну стратегію професійної діяльності, бути готовим до прийняття

відповідальності за свої рішення, вміти відстоювати власну думку. Актуальною проблемою у вимірі цих завдань є формування професійно – педагогічної позиції майбутніх вчителів, яка забезпечить успішну соціальну взаємодію вчителя і учнів у навчально – виховному процесі. Але не слід забувати про те, що одним з найважливіших принципів сучасного педагогічного наукового пошуку є звертання до передового досвіду, де вагоме місце займає педагогічна спадщина А. С. Макаренка.

Вирішуючи проблему формування професійної позиції майбутніх вчителів в процесі фахової підготовки, науковці не лише розкривають способи розвитку у педагога важливих особистісних якостей і суб'єктних властивостей, таких, як самостійність, високий рівень самоорганізації, самоконтролю і об'єктивності, творчості і неординарності, а й висвітлюють дієві і продуктивні способи організації навчальної взаємодії, про які має знати кожен сучасний вчитель.

Зокрема, такі науковці, як К. Баханов, О. Біда, Л. Велитченко, В. Гузеєв, О. Коротаєва, Ю. Кулюткін, А. Остапенко, К. Нор, О. Пехота, О. Пометун, О. Ярошенко, активно досліджують теоретичний аспект особливостей організації навчальної взаємодії.

З іншого боку, ряд учених (К. Альбуханова-Славська, Л. Анциферова, О. Асмолов, Б. Братусь, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, А. Григор'єва і ін.), розглядають певні сторони соціальної і навчальної взаємодії як результат сформованої і осмисленої педагогічної позиції вчителя.

Але питання практичної сторони організації навчальної взаємодії, яка б безпосередньо була пов'язана з професійною позицією педагога у цій взаємодії, в сучасній науковій літературі є малодослідженими.

Таким чином, метою статті є аналіз змістового аспекту професійно-педагогічної позиції і її впливу на якість навчально-виховної взаємодії.

У працях зарубіжних і вітчизняних науковців професійна позиція розглядається як інтегративний феномен, що є характеристикою особистості в цілому.

Дефініція «професійна позиція особистості» розуміється як стійка система ставлень людини до праці, суспільства, до себе і до іншої людини. Професійна позиція визначається як узагальнена і часткова. Перша розглядається як відношення працівником себе до великого професійного співтовариства, до професії, прагнення підвищити її престиж у суспільстві. Друга пов'язана з розвитком у працівника окремих професійних здібностей (наприклад, позиція управлінця – аналітика, педагога – методиста і ін.).

Так, педагогічна позиція, як часткова професійна позиція, – це досягнення особистістю педагога певної гармонії, що дає йому соціальну стійкість і продуктивну включеність у суспільне життя і педагогічний труд, а також – особистісний психологічний комфорт. Педагогічна позиція знаходить певне вираження в особистісно – професійних якостях педагога [1, с. 612].

Аналізуючи дефініцію «педагогічна позиція» в різних аспектах, ми з'ясували, що її робоче визначення розглядається у працях таких вчених, як Є. Катрич, О. Томашевська, А. Маркова і ін. Так, А. Маркова під професійними позиціями педагога розуміє стійкі системи ставлень вчителя (до учня, до себе, до колег), що визначають його поведінку [2, с. 72].

Але нас цікавить педагогічна позиція в якості рушійної сили навчально – виховної взаємодії, в якості такого неповторного стилю роботи майбутнього вчителя, який допоможе йому досягти високих результатів у роботі з усіма учнями без виключення. Саме так позиція педагога розглядається у вченні А. Макаренка.

Видатний педагог наголошував на тому, що кожному вчителю має бути притаманна власна чітка позиція у професійній діяльності і найдоцільнішою, на думку вченого, є прихована позиція. Він обґрунтовує це твердження у авторській методиці «паралельної педагогічної дії».

Розвиваючи ідеї А. Макаренка в сучасній педагогіці, більшість вчених схиляються до думки про те, що вплив однієї людини (вчителя) на іншу (учня) є вузьким і обмеженим [3]. Важливо для сучасників і те, що А. Макаренко наголошував не на прямому впливові вихователя на особистість вихованця, а на впливові через первинний колектив, до якого цей вихованець входить. Вчений підкреслив, що тільки у такій взаємодії вчителя з учнями педагог зможе керувати життям вихованця з допомогою самого ж вихованця, що дозволить зняти опір дитини виховним впливам саме завдяки прихованій позиції педагога. При цьому, на думку А. Макаренка, учитель має не просто репродуктивно викладати свій предмет, а створювати умови для активного і самостійного пошуку учнів, для рішення тих навчальних проблем, які стоять перед ним [4].

Учніський колектив згідно положень методики «паралельної дії» А. Макаренко пропонує розглядати, перш за все, як групу, в якій склалися взаємовідносини «відповідальної залежності».

Сама ж методика «паралельної дії» витікає з чинників формування дитячого колективу, обґрунтованих у працях видатного педагога, а саме:

1. Змістовна діяльність колективу. Це не просто будь – яка практична суспільно – корисна діяльність вихованців, а така, що створює відносини «відповідальної залежності».

2. Дійове самоврядування. Саме через нього здійснюється процес паралельної дії. Дійове, а не формальне учнівське самоврядування створює дуже значні можливості педагогічного впливу на групу. Вимоги з боку самого педагога, без підтримки колективу, якими б правильними вони не були, можуть зустрічати опір і навіть не виконуватися, а ось вимоги авторитетного активу – ніколи. Про такий інструмент мріє кожен педагог. Але досягти такого самоврядування зовсім не просто. Товариська солідарність у дитячих групах, як правило, міцніша за добрі почуття до педагога і дисциплінованість учнів, тому виконання вимог педагога у слаборозвинених колективах не зустрічає засудження з боку товаришів. Педагог немовби опиняється віч – на – віч з противником,

яким є недисциплінована частина групи. Цей етап, коли вимоги висуває сам педагог, А. Макаренко вважав першим етапом формування колективу. На другому етапі на бік педагога стають найбільш свідомі і активні вихованці, з яких він прагне створити актив групи. Якщо справа йде вдало, настає третій етап, коли все більша частина і, нарешті, більшість вихованців підтримує педагога і актив, тобто вимоги пред'являє практично вся група, яка стає колективом.

3. Залучення до самоврядування якомога найширшого кола вихованців. Формування авторитетного активу: командирів груп та ради колективу.

4. Внесення елемента гри в організацію колективу. Гра є однією з найважливіших потреб дитячого віку, її можна порівняти з чарівною паличкою, за допомогою якої у дітей викликається інтерес до будь – якої діяльності. В організації колективу елементи гри мають втілюватися у формі наказів, рапортів, команд, звернень; в одязі, ритуалах, нагадуючи військову, спортивну та інші привабливі для дітей види діяльності.

5. Роль позитивного прикладу педагогів, серйозність їх участі у житті дитячого колективу. Учні чекають від педагогів єдності слова і справи, тобто відповідності того, що вони пропагують, їх власній поведінці. У підлітків існує особливо гостре, принципове ставлення до цієї проблеми, вони схильні з певною підозрою ставитися до «високих слів» категоричних моральних вимог, у чому виявляють типову підліткову критичність та максималізм. Якщо педагог вимагає точності, а сам запізнюється, вимагає охайності, а сам носить зім'яті брюки, агітує за спорт, а сам далекий від нього, лає за паління, а сам палить, учні не будуть виконувати його вимоги. Діти тонко відчують, наскільки педагог переконаний в тому, до чого він їх закликає. Якщо інтереси колективу знаходяться для педагога на другому плані, якщо він забуває про них після робочого дня, все це відчують вихованці. Педагоги, яким вдається сформувати справжній колектив, завжди максимально наближуються до дитячого життя.

6. Перспективні лінії колективу. Дитячий колектив мусить завжди бачити попереду три перспективи: найближчу, середню і віддалену. Перспектива – це завтрашня радість, яку готують і якої чекають. Найближчою перспективою може бути подія, що відбудеться через декілька днів, наприклад, концерт, вечір, кінофільм, спортивні змагання, прогулянка, екскурсія тощо. Середня перспектива є більш віддаленою і потребує більшої підготовки, над нею треба працювати. Це може бути туристичний похід, вистава силами учнів, велика урочиста подія. Вихованці повинні не просто чекати, а готувати цю подію, в цьому її виховуючий смисл. Але найбільше значення має дальня перспектива, яка розрахована на декілька років. Саме це дає колективу відчуття майбутнього, впевненості у завтрашньому дні, згуртовує його. Часто дальні перспективи пов'язані з будівництвом чогось потрібного для всіх, наприклад, спортзалу, басейну, нових корпусів школи чи майстерні, що

зробить життя колективу більш насиченим і змістовним. Здебільшого такі перспективи можуть бути тільки у всієї школи.

7. Розвиток традицій колективу. Відомо, що традиції зміцнюють будь – яку групу, вони створюють враження міцності, психологічно зближують її членів. Суспільство завжди турбується про створення і підтримку позитивних традицій, часто роблячи їх ритуалами. Та ж сама закономірність притаманна дитячим колективам, що завжди розуміють кваліфіковані педагоги. Всі позитивні елементи життя колективу: навички, інтереси, цікаві масові заходи – мають стати традиціями даного колективу [5].

Таким чином, у методиці «паралельної дії» А. Макаренка яскраво представляє свій практичний досвід щодо високорезультативної організації навчальної і виховної взаємодії, у якій вчитель трансформує суб'єкт – об'єктні відносини (вчитель – учень) в більш якісні – суб'єкт – суб'єктні (вчитель – учень – учень). При цьому вчений акцентує увагу на вагомому значенні заохочення за плідну працю і старанність та на обов'язковому врахуванні інтересів дітей у навчально-виховному процесі. І найголовніше те, що позиція педагога при цьому лишається прихованою, оскільки більшу результативність діти виявляють при особистому бажанні бути корисним, а не через наказ чи прохання вчителя.

Такий підхід є актуальним і для сучасної педагогіки, особливо в питаннях формування професійної позиції майбутнього вчителя в процесі фахової підготовки. Сучасним студентам педагогічного коледжу, на наш погляд, варто оволодіти такими навиками впливу на учнівський колектив і освоїти мистецтво застосування прихованої позиції як одного з різновидів педагогічної позиції, що стимулює вчителя до особистої творчості, вносить практичне забарвлення в процес навчально-виховної взаємодії, забезпечує диференційований і абсолютний педагогічний вплив вчителя на соціальний склад дитячого колективу і вимагає від нього дипломатичних умінь у спілкуванні з дітьми, довіри і поваги до них і їхніх потреб.

Перспективи подальших розвідок спрямовані на детальне дослідження окремих типів професійно-педагогічної позиції, вагомих для якісного удосконалення процесу навчально-виховної взаємодії, а також на певні аспекти формування професійної позиції у майбутніх вчителів у процесі фахової підготовки в педагогічному коледжі.

Список використаної літератури

- 1. Психологія:** словарь / [под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского]. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
- 2. Маркова А. К.** Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Педагогика, 1996. – 308 с.
- 3. Велитченко Л. К.** Психология педагогического взаимодействия: проблемы концептуализации / Л. К. Велитченко. – Одесса : ЮНЦ АПН Украины, 2003. – 222 с.
- 4. Карпенчук С. Г.** Педагогічна технологія А.С. Макаренка і сучасність: монографія / С. Г. Карпенчук. – Рівне : РДГУ, 2001. – 352 с.

5.Макаренко А. С. Проблеми шкільного радянського виховання // Макаренко А.С. Твори у 7 т. – Т. 5. – К., 1954. – 426 с.

Літовка О. П. А. С. Макаренко про позицію вчителя в процесі навчання і виховання дітей

У статті проаналізовано змістовий аспект професійно-педагогічної позиції майбутнього вчителя і її впливу на якість навчальної взаємодії, підкреслено її багатогранний характер; зроблено акцент на педагогічних поглядах А. Макаренка щодо позиції педагога в професійній діяльності; детально розглянуто методику «паралельної педагогічної дії» та її перетворюючий вплив на характер відносин вчителя і учнів у шкільному колективі.

Ключові слова: професійно-педагогічна позиція, паралельна педагогічна дія, навчально-виховна взаємодія.

Литовка Е. П. А. С. Макаренко о позиции учителя в процессе обучения и воспитания детей

В статье проанализирован содержательный аспект профессионально-педагогической позиции будущего учителя и ее влияние на качество учебного взаимодействия, подчеркнут ее многогранный характер; сделан акцент на педагогических взглядах А. Макаренко о позиции педагога в профессиональной деятельности; подробно рассмотрена методика «параллельного педагогического воздействия» и ее преобразующее влияние на характер отношений учителя и учащихся в школьном коллективе.

Ключевые слова: профессионально-педагогическая позиция, параллельное педагогическое воздействие, учебно-воспитательное взаимодействие.

Litovka O. P. A. S. Makarenko of the Position of Teacher in the learning process and parenting

The paper explores the semantic aspect of professional – teaching positions Teachers and its impact on the quality of learning interaction, emphasized its multifaceted nature; in the article the modern condition of scientific validity of concept «a professional position» of future teachers as a system of teacher’s relation to pupils, to himself, to colleagues that defines his behaviour, lifestyle and style of activity is characterised; necessity of creation of pedagogical conditions of formation of future teachers’ professional position in the course of special training in pedagogical college is proved; focuses on teacher attitudes A. Makarenko on the position of the teacher in the profession; detail the technique of «parallel pedagogical action» and its transforming impact on the relationship of teachers and students in school. Emphasizes the interaction method «parallel action» with a hidden position in teacher training – educational process both driver transformation actors – obyektynh relations in school on object – obyektni.

Key words: professional – teaching position, parallel pedagogical action, training – educational interaction.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4Макаренко:[316.46:37.013.42]

О. Г. Луганцева

**КЕРІВНИЦТВО Й ЛІДЕРСТВО У ТВОРЧОСТІ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ А. С. МАКАРЕНКА: СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Перспектива подолання для особистості сучасної людини «оманливого відчуття незалежності від соціуму» (А. Рижанова), яке не випадково з'явилося саме на межі двох епох, у момент переходу до інформаційної доби, професійна спільнота вбачає в розвитку соціально-педагогічної теорії та практики на основі аналізу, переосмислення й урахування найкращих здобутків соціального виховання минулого.

Тому сьогодні по-новому актуальними стають перевірені часом науково-педагогічні доробки та практичний досвід здійснення соціального виховання класика світової педагогіки Антона Семеновича Макаренка. Багатогранність і глибина його таланту притягує увагу дослідників і змушує знову й знову звертатися до вивчення спадщини цієї унікальної людини – педагога, теоретика, письменника, публіциста, драматурга, суспільного діяча, керівника виробництва, менеджера.

Уже в 40-х роках ХХ ст. у педагогічних дослідженнях було започатковано новий напрям – макаренкознавство, яке згодом набуло світових масштабів. Відомими стали праці таких дослідників, як Є. Балабанович, М. Виноградова, М. Гетманець, В. Гмурман, М. Гончаров, Л. Гордін, І. Зязюн, І. Козлов, Ф. Корольов, С. Карпенчук, В. Коротов, В. Кумарін, Б. Лихачов, Н. Лялін, Є. Мединський, Е. Моносзон, В. Моргун, М. Ніжинський, Л. Новикова, М. Окса, М. Павлова, В. Терський, А. Тер-Гевондян, А. Фролов, М. Ярмаченко та ін.

Сьогодні макаренкознавство переживає новий етап – етап відродження інтересу до спадщини виданого радянського педагога. Сучасні дослідники називають його «етапом деміфологізації ідей»: відбувається деполітизація й деідеологізація спадщини А. С. Макаренка, кристалізація її педагогічної суті [1].

За останні два десятиліття в Росії з'явилася низка дисертацій, які аналізують практико-теоретичну діяльність А. С. Макаренка з позицій філософії, психології, теорії виховання та соціальної педагогіки

сучасності (С. Аксьонов, Г. Гасимова, К. Гончарова, Л. Гриценко, С. Дьяченко, Л. Кільянова, Т. Корабльова, С. Невська, А. Неустроєв, Г. Носаль, О. Повшедний, Т. Сіматова, Д. Сочнев, К. Юдіна та ін.).

В Україні у 2000-х роках предметами дисертаційних досліджень нового покоління макаренкознавців стали: особистісно орієнтований підхід до виховання (В. Бучківська) та економічне виховання за А. С. Макаренком (О. Мельникова), його спадщина в контексті світового історико-педагогічного процесу ХХ ст. (Н. Дічек) та ін.

Увагу сучасних дослідників привертає й управлінський досвід всесвітньовідомого педагога. Серед питань, які порушують дослідники спадщини А. С. Макаренка, є проблеми соціального менеджменту (Н. Саннікова), етичні проблеми менеджменту у творчості педагога (Е. Меттіні), формування управлінського професіоналізму А. С. Макаренка (А. Ткаченко), періодизація його управлінської діяльності (І. Гавриленко) тощо.

На наш погляд, звернення до рефлексії та інтерпретації організаційно-управлінського досвіду А. С. Макаренка залишатиметься однобічним і неповноцінним без широкого паралельного висвітлення питань лідерства (як іншого боку керівництва, його соціально-психологічної сутності), а також аналізу ефективності обох феноменів у виховному процесі із соціально-педагогічного погляду. У межах пропонованої роботи зроблено крок у напрямі збалансування такого аспектного вивчення. Основною метою статті є спроба визначити особливу соціально-педагогічну цінність лідерського й керівницького досвіду А. С. Макаренка.

Розкриваючи основний зміст нашої розвідки, ми будемо акцентувати увагу саме на соціально-педагогічній специфіці аналізованого досвіду та теоретичних положень, оскільки, на наш погляд, уся педагогіка А. С. Макаренка безсумнівно по суті *соціальна* педагогіка. Життя, діяльність і творчість неординарного педагога були присвячені пошуку відповіді на основне соціально-педагогічне питання – питання про успішну соціалізацію особистості й можливість її забезпечення спеціальними зусиллями.

Відомий сучасний російський макаренкознавець А. Фролов доводить, що в структурі базових понять педагогіки в А. С. Макаренка провідним завжди залишався саме *процес соціалізації*. Це свідчить про подолання традиційного поділу виховання в «широкому» та у «вузькому» сенсі [2].

Для вірного розуміння унікального досвіду А. С. Макаренка щодо використання природних соціально-групових процесів у практиці виховання й, особливо, перевиховання особистості, насамперед доцільно розглянути роль лідерів і лідерства взагалі в соціалізаційному процесі крізь призму сучасних концептуальних положень. Для підтвердження існування об'єктивного зв'язку між процесами лідерства й соціалізації

звернемося до напрацювань російського дослідника В. Мудрика, який розробив власну концепцію соціалізації особистості людини [3].

Отже, спираючись на зазначену загальну концептуальну схему, можна представити наступне включення різномірних характеристик лідерства як соціально-психологічного явища (постать лідера, ролі, функції, стилі стосунків з послідовниками, динаміка, механізми впливу) в інтерпретацію та пояснення характеристик соціалізації як соціально-педагогічного феномена.

По-перше, наголосимо на помітній ролі, яку виконує лідер як носій певного соціального досвіду (знань, умінь, цінностей, норм тощо) у його трансляції іншим представникам групи, відмітимо вплив на засвоєння й відтворення елементів такого досвіду, що власне і складає сутність процесу соціалізації. Лідер, у першу чергу, розглядається нами як *суб'єкт* соціалізації, при чому суб'єкт у всіх смислах: і як здатний впливати на інших, і як такий, який реалізує свою *активність* (виступаючи *ініціатором* і носієм *відповідальності*). Зазначимо також, що вплив у лідерстві завжди передбачає двосторонній процес.

По-друге, простежується участь лідера у функціонуванні таких складників соціалізаційного процесу, як стихійна (невимушений, неконтрольований вплив), відносно соціальна контрольована соціалізація (поєднання спеціально організованого й неусвідомлюваного обома сторонами впливу) та само зміна людини (лідер виступає як взірць, як приклад для змін).

По-третє, помітним є входження лідерської постаті до характеристик майже кожного з явищ, що слугують чинниками процесу соціалізації всіх чотирьох рівнів (від планети до мікросоціуму). Особливого значення набуває лідерський вплив на рівні мезочинників (субкультури) і мікрочинників (різномірні соціальні групи, які надають можливість суб'єкт-суб'єктного контакту).

По-четверте, з погляду концепції соціалізації, лідер, який діє на рівні мікрочинників, є агентом соціалізації, тобто значущою особою, з якою людина взаємодіє безпосередньо протягом тривалого часу. Лідером-агентом може бути хтось з батьків, родичів, однолітків, старших товаришів, педагогів.

По-п'яте, лідер-агент має можливості застосовувати з різним ступенем усвідомленості відносно інших такі засоби соціалізації, як мову і мовлення, елементи культури, створення та підтримку стилю й змісту спілкування, методи заохочення та покарання, залучення до відносин у різних сферах життєдіяльності тощо.

По-шосте, лідерство забезпечує реалізацію і психологічних, і соціально-педагогічних механізмів соціалізації особистості. *Імпринтингом* підсвідомо фіксуються особливості образу лідера як значущої особи. Лідер групи має відношення й до створення так званого *екзистенціального натиску*, тобто умов існування групи, що роблять необхідним (іноді життєво необхідним) засвоєння людиною норм

соціальної (групової) поведінки. Лідер, який найчастіше є взірцем поведінки, стає прикладом для *наслідування*. Під час взаємодії з лідером послідовники за допомогою *ідентифікації* привласнюють норми, цінності, моделі поведінки, характерні для значущої особи. Зазначені елементи соціального досвіду також стають об'єктом процесу аналізу, оцінки, прийому / відторгнення особистістю в ході цілком усвідомленої *рефлексії*. Відповідно до представленого вище поділу й усі чотири названі В. Мудриком соціально-педагогічні механізми соціалізації також пов'язані з лідерством (участь у забезпеченні: *традиційного* механізму стихійної соціалізації; *інституційного* механізму в межах взаємодії з організацією, у першу чергу, як соціальною групою; *стилізованого* механізму в межах певних субкультур і, звичайно, механізму *міжособистісного* – на рівні діади «лідер – послідовник»).

І заключне (але не останнє), вектор лідерського впливу на послідовників, з погляду процесу соціалізації, може бути просоціальним, асоціальним, або, взагалі, антисоціальним, звідси й результати соціалізації – позитивні або негативні («не соціалізовані» особистості, «жертви несприятливих умов соціалізації» тощо). Зазначимо, що вектор такого впливу залежить від вектору *цільової* спрямованості соціальної групи, у якій відбувається процес лідерства.

Повертаючись до вирішення головних дослідницьких завдань у межах представленої роботи, відзначимо, що А. С. Макаренко як талановитий вихователь і високопрофесійний педагогічний керівник досяг значних вершин у справі спеціально організованого управління процесом соціалізації особистості. Доказом цього слугує висока результативність ресоціалізації особливої категорії дітей і підлітків – «жертв несприятливих умов» – бездоглядних і безпритульних, неповнолітніх правопорушників, і як наслідок, – забезпечення успішного проходження його вихованцями наступних етапів соціалізації вже в новому, дорослому житті.

Сам термін «лідерство» не згадується в роботах А. С. Макаренка (взагалі до 60-х років спеціальні дослідження цього феномена радянською психологією не проводилися й термін залишався практично «невживаним»), але його сутність, прояви в колективному житті й педагогічне значення в справі виховання та перевиховання особистості стали предметом спеціальної уваги педагога. Основні характеристики феномена лідерства розкрито й пояснено А. С. Макаренко у його теорії колективу через використання дефініційного поля менеджменту організацій у сучасному розумінні, зокрема через застосування двох понять – «керівництво» й «самоуправління».

Зазначимо, що обидва феномени – і лідерство, і керівництво – існують у діалектичному взаємозв'язку. За висловом відомого вітчизняного дослідника цієї проблематики Р. Кричевського, вони «подібні функціонально й становлять *дві сторони одного процесу управління людьми*» [4, с. 26]. Елементи схожості двох феноменів, на

думку вченого, указують на безсумнівну близькість, спорідненість лідерства й керівництва, що підтверджено практикою їхнього функціонування й можливими взаємопереходами. У власному аналізі цієї проблеми ми спираємося на бачення Р. Кричевського щодо подвійної сутності лідерства: як соціально-психологічного феномену (власне лідерство) і як організаційного феномену (керівництво). Показово, що вся педагогічна діяльність Антона Семеновича є унікальним прикладом поєднання, взаємодоповнення та взаємопереходів двох цих феноменів, прекрасним взірцем управлінської практики.

Ще однією причиною нашого звернення до спадщини всесвітньовідомого педагога є приклад яскравого *прояву* лідерського потенціалу та управлінського таланту А. С. Макаренка в житті й різноманітній діяльності, підкріплений *осмисленням* проблем лідерства та керівництва у творчості на високому теоретичному рівні. Особливо ми акцентуємо на «прагматичну» знахідку А. С. Макаренка: *можливість і необхідність* реалізації вже існуючого й формування нового лідерського потенціалу (колег-педагогів, а головне – *вихованців*) з педагогічною метою – для вирішення надскладних виховних завдань у процесах ресоціалізації та соціалізації особистості.

Розкриття питання особливої соціально-педагогічної цінності поглядів А. С. Макаренка на проблеми лідерства й керівництва передбачає звернення до аналізу його досягнень у професійній діяльності, подій життя очолюваних ним виховних закладів і теоретичних напрацювань. Доцільно це робити з двох основних ракурсів: по-перше, розглянути характеристики постаті самого педагога як лідера і керівника, по-друге, звернутися до його ідей та уявлень щодо сутності й проявів керівництва-лідерства в межах теорії колективу, успішно втілених на практиці в педагогічній та управлінській діяльності. У цій роботі зупинимося на першому напрямі аналізу.

Антон Семенович беззаперечно володів особливими особистісними якостями, які забезпечували йому лідерські позиції в професійному педагогічному спілкуванні та сприяли успішному виконанню різноманітних управлінських функцій. Зовнішній вигляд педагога підкреслювали інтелігентність, охайність та підтягнута фігура. Своїм вихованцям, соратникам і послідовникам він запам'ятовувався строгим і мудрим, чуйним і людяним, тактовним і вимогливим, відкритим і справедливим, талановитим і артистичним (майстерно володів і словом, і жестом, і поглядом), з прекрасним почуттям гумору, безмежно авторитетним. Він був справжнім прикладом, взірцем для колег і вихованців, які намагалися бути схожими на нього, навіть копіювали його поведінку та стиль спілкування (моменти «ввімкнення» соціалізаційних механізмів наслідування й ідентифікації).

Цікаво проаналізувати постать відомого педагога як управлінця з погляду *біографічних* характеристик ефективного керівництва (Р. Кричевський). Сьогодні *вікову* категорію 40 – 60-річних людей

називають «поколінням керівників». Разом з тим, як помічає Р. Кричевський, значне омолодження топ-менеджменту (складу перших керівників організації – *пр. авт.*) можливе й за причиною різкої зміни соціально-економічної формації країни, що супроводжується значним послабленням ролі державних інститутів [Там само, с. 185 – 187]. Саме такі зламні моменти довелося пережити країні під час революції і саме на цей час припадає новий етап педагогічної й початок управлінської діяльності А. С. Макаренка. У віці 29 років він посідає перший керівний пост інспектора (директора) Крюківського навчального залізничного училища в 1917 році. З 1919 року керує Полтавським начальним міським училищем. У 32 роки (1920 рік) А. С. Макаренко приймає пропозицію організувати й очолювати колонію для бездоглядних і неповнолітніх правопорушників під Полтавою. У віці 39 років стає начальником Харківської трудової комуні імені Ф. Дзержинського.

Ефективному керівництву й прояву лідерства А. С. Макаренка сприяв і талант його як ученого, педагога-дослідника, педагога-новатора, талант, стимулом розвитку якого став високий *рівень освіченості*, неперервний процес самоосвіти й постійне професійне вдосконалення (однорічні педагогічні курси при Кременчуцькому міському училищі, закінчення Полтавського учительського інституту із золотою медаллю, навчання в Центральному інституті організаторів народної освіти Наркомпросу РСФСР). Недарма О. Горький високо цінував професійні досягнення А. С. Макаренка і називав «педагогом нового типу» (до речі, відомий письменник був великим авторитетом для самого А. С. Макаренка).

З погляду таких біографічних характеристик керівництва й лідерства, як *гендер* і *тип організації*, професійна ефективність А. С. Макаренка як керівника та педагога-лідера була зумовлена специфікою, особливим контингентом і корекційними цілями виховних закладів (колоній, трудової комуні з деякими елементами воєнізації життя). Усе це в сукупності вимагало від керівника бездоганного виконання управлінських ролей за маскуліним типом (особливо на початкових етапах), що передбачало встановлення й підтримку дисципліни в колективі та реалізацію ділових умінь: у першу чергу вміння управляти людьми та контролювати їх.

Продовжуючи характеризувати лідерський потенціал А. С. Макаренка, відмітимо, що він, між іншим, вдало вправлявся з виконанням обох фундаментальних лідерських ролей: *ділового* (інструментального) та *експресивного* (соціально-емоціонального) лідера. Цікаво, що думки деяких дослідників щодо схожості ролевого розподілу лідерства з диференціацією ролей у сім'ї (батьківсько-материнських) [Там само, с. 47], знаходять підтвердження в педагогічній практиці Антона Семеновича: його вихованці завжди з особливою теплотою згадували як він зміг замінити багатом з них (реальним і соціальним сиротам) і батька, і мати, стати й учителем, і другом.

Застосовуючи відому схему *стилів керівництва* за К. Левіним, неможливо однозначно чітко визначити стиль взаємодії А. С. Макаренка з колегами й вихованцями всередині колективу. Сприйняття його стилю як повністю демократичного, колегіального в класичному варіанті, заважають деякі моменти прояву директивності в поведінці (наприклад, відома обов'язкова вимога збереження одноосібного вищого керівництва, воєнізація тощо). Але таке гнучке поєднання двох основних стилів у керівництві логічно пояснюється, по-перше, специфікою виховних закладів, очолюваних ними, по-друге, доцільністю, місцем і часом застосування того чи того стилю (відповідно до ситуації; при індивідуальному виховному підході). Усвідомлюючи важливість цього питання, А. С. Макаренко у своїх працях спеціально звертає увагу на принципову педагогічну необхідність поступових змін у стилі взаємодії (і, відповідно, керівництва) у дитячому колективі. Він пропонує розглядати три стадії розвитку колективу, які дорівнюють стадіям розвитку вимог до вихованців: «від *диктаторської* вимоги організатора до *вільної* вимоги кожної особистості від себе на фоні вимог колективу» [5].

Сучасний італійський макаренкознавець Е. Меттіні знаходить у виробничо-виховному колективі А. С. Макаренка риси *партисипативної (співучасницької)* системи менеджменту [6]. Загалом ми згодні з ним, але з уточненням: застосування такого стилю керівництва стало можливим за умови існування вже достатньо розвинутого колективу. Дійсно, усі основні риси співучасницького стилю [4, с. 288 – 289] були присутні в керівництві А. С. Макаренка, як-от: регулярні наради, індивідуальне консультування, відкритість взаємин, залучення вихованців до розробки й прийняття організаційних рішень, до планування; делегування низки повноважень щодо самостійного прийняття рішень тощо. Такі виважені управлінські дії сприяли переведенню вихованців на позицію суб'єктів життєдіяльності в умовах колективу, привчали до ініціативності й відповідальності.

Лідерський потенціал особистості А. С. Макаренка та свідомо реалізація педагогічно обґрунтованого процесу лідерства в керівництві колективом виховного закладу є чудовою ілюстрацією теоретичних положень ще двох сучасних підходів до дослідження лідерства й керівництва: харизматичного та трансформаційного.

Безсумнівно, Антон Семенович був *харизматичною* особистістю. Проявом своїх особистісних якостей, своєю гідною та впевненою поведінкою він викликав захоплення колег і вихованців, стимулював бажання наслідувати йому. Витоки такого харизматичного впливу коріняться в *здатностях* лідера [Там само, с. 39]: 1) представити послідовникам мотивуюче до дії бачення проблеми й бачення виходу з неї (педагогічна система А. С. Макаренка як власне загальне бачення педагогічної дійсності; перспективні лінії розвитку колективу й особистості; «радість завтрашнього дня»); 2) вселити в послідовників упевненість у своїх силах (гуманістичний підхід і педагогічний оптимізм:

навмисне перенесення акцентів у змісті спілкування зі згадок про помилки й негаразди минулого життя вихованців на розбудову майбутнього щасливого життя нових повноцінних громадян країни); 3) розбудити бажання підняти планку встановлених стандартів (у педагогіці: руйнування стереотипів щодо неповноцінності «важких» і «дефективних» дітей та підлітків; у виробничій діяльності колективу: уведення елементів змагання, підтримка популярного того часу стахановського руху); 4) розвивати готовність гідно протистояти викликам дійсності (виховання дисциплінованості, відповідальності, колективізму; повернення почуття власної гідності; узагалі, виховання «нових людей»).

І це лише деякі приклади прояву харизматичних здатностей відомого педагога, важливих для соціалізаційного процесу, що відбувається в колективі. Особливої згадки також потребує беззаперечний *особистісний авторитет* Антона Семеновича. Показово, що А. С. Макаренко був не просто носієм цього феномена, а дослідником проблем авторитету в межах колективу, розробником типології батьківського авторитету в сім'ї.

Як харизматичну особистість Антона Семеновича відрізняє й наявність власного *бачення*, тобто «набору уявлень щодо того, як люди повинні діяти і взаємодіяти, щоб досягти певного ідеалізованого стану майбутнього» [Там само, с. 159]. Бачення *мети*, яке саме і мається на увазі, є системоутворювальним моментом у функціонуванні будь-якої організації. Особливого значення воно набуває в справі виховання й перевиховання особистості як потужний мотив до самозмін. Саме харизматичних лідерів, які мають власне бачення, один з дослідників лідерства Д. Конджер назвав «творцями смислу» [Там само, с. 158]. А. С. Макаренко виступив таким творцем смислу нового життя для тисяч колишніх знедолених і зневірених людей.

Новий соціально-педагогічний контекст діяльності й творчості відомого педагога відкривається, якщо розглядати лідерство та керівництво А. С. Макаренка з позицій *трансформаційного* підходу, сутністю якого є розгляд цих феноменів з погляду процесу *перетворення* лідером і організації, і особистості послідовників [Там само, с. 475]. Перетворення послідовників передбачає демонстрацію лідером довіри до власних можливостей людей, підтримку їхньої активності, заохочення взяття на себе відповідальності, делегування повноважень і наділення владою. Нарешті, трансформаційне лідерство спрямоване на *виховання нових лідерів* із числа послідовників. Антон Семенович був прекрасним прикладом такого типу лідера – вихователя лідерів.

Наведена вище перетворювальна сутність лідерства-керівництва, з погляду трансформаційного підходу, на нашу думку, є лінією зіткнення двох рівнозначно важливих площин лідерства в колективі виховного закладу в соціально-педагогічному сенсі (з урахуванням мети забезпечення успішної соціалізації): *лідерства педагога* як керівника

виховного процесу та *лідерства вихованців*, яке повинне бути керованим з боку педагогів (від контролю над лідерством, що виникає стихійно, до спеціальної організації навчання лідерства, формування лідерських якостей та актуалізації потенціалу).

Вірне розуміння й правильне використання цих феноменів з виразно *просоціальною* метою («на користь» іншій людині, усьому колективу, суспільству взагалі) стало, на наш погляд, запорукою успіху А. С. Макаренка в першу чергу як педагога. І те, що сьогодні зарубіжні теоретики менеджменту визнають за прогресивні явища – і особливий тип лідерства, і ефективні засоби керівництва організацією – усе знайшло своє відображення в педагогічній практиці та творчості А. С. Макаренка ще у 20 – 30-і роки минулого століття.

Отже, у межах пропонованої на розгляд роботи ми лише окреслили орієнтовні межі подальшого дослідження проблематики лідерства й керівництва в діяльності та творчості А. С. Макаренка. Подальшої особливої уваги потребує розробка питань висвітлення цієї проблематики в науково-педагогічній та публіцистичній творчості А. С. Макаренка, а також вивчення досвіду втілення ідей і поглядів щодо управління й самоуправління виховним колективом з урахуванням лідерського впливу на соціалізаційний процес.

Список використаної літератури

1. Бучківська В. В. Особистісно орієнтований підхід до виховання в педагогічній спадщині А. С. Макаренка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / В. В. Бучківська. – К., 2004. – 19 с. **2. Фролов А. А.** Социально-педагогическое мышление А. С. Макаренко: базовые понятия педагогики, их структура / А. А. Фролов // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : наук. зап. РДГУ. – Вип. 40. – Рівне, 2008. – С. 12 – 14. **3. Мудрик А. В.** Социализация человека : учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений / А. В. Мудрик. – М. : Издат. центр «Академия», 2004. – 304 с. **4. Кричевский Р. Л.** Психология лидерства : учеб. пособие / Р. Л. Кричевский. – М. : Статут, 2007. – 542 с. **5. Макаренко А. С.** Проблемы школьного советского воспитания (лекции) / А. С. Макаренко // Избр. пед. соч. в 2-х т. – Т. 1 / под ред. Каирова И. А. – М. : Педагогика, 1978. – 392 с. – С. 261 – 360. **6. Меттини Э.** Этика менеджмента в творчестве А. С. Макаренко: путь к развитию личности / Э. Меттини // Витоки педагогічної майстерності : зб. наук. пр. – Сер. «Педагогічні науки». – Полтава, 2011. – С. 213 – 217.

Луганцева О. Г. Керівництво й лідерство у творчості та діяльності А. С. Макаренка: соціально-педагогічний аспект

У статті представлено спробу оцінити з погляду соціально-педагогічної теорії лідерський і керівницький досвід А. С. Макаренка.

Феномени лідерства й керівництва розглянуто в роботі як функціонально подібні дві сторони одного процесу управління людьми. Проаналізовано особистісні, біографічні, поведінкові характеристики відомого педагога як лідера й керівника колективу виховного закладу.

Ключові слова: А. С. Макаренко, процес соціалізації, лідерство, керівництво, трансформаційний підхід.

Луганцева О. Г. Руководство и лидерство в творчестве и деятельности А. С. Макаренко: социально-педагогический аспект

В статті представлена попытка оцінити з точки зрення соціально-педагогічної теорії лідерський і керівницький досвід А. С. Макаренка. Феномени лідерства і керівництва розглядаються як дві сторони єдиного процесу управління людьми. Аналізуються особистісні, біографічні, поведінкові характеристики лідера і керівника колективу виховного закладу.

Ключевые слова: А. С. Макаренко, процесс социализации, лидерство, руководство, трансформационный подход.

Lugantseva O. G. Management and Leadership in Creative Work and Activity of A. S. Makarenko: Social and Pedagogical Aspect

The article presents the attempt to evaluate leadership and management experience of A. S. Makarenko from the viewpoint of social and pedagogical theory. The importance of the personality of the leader and that of the role of leadership in the process of personality socialization has been considered within the framework of the concept of socialization developed by A. Mudrik. The author emphasizes the special research attention drawn by A. S. Makarenko to the leadership issues in the educational community, as well as to the problems of the organization of pedagogical management and self-administration. Personality, biographic and behavioral characteristics of A. S. Makarenko as a successful leader and effective manager of the collective of the educational establishment have been analyzed.

It has been stated that the prominent educator was famous for his flexibility in applying management styles: he combined successfully collegiate and directive styles. A. S. Makarenko is represented as a charismatic leader who possessed unflinching influence and respect. From the perspective of the transformational approach the mentor is presented as a leader-reformer, and as a leader who educated the new generation of leaders among his own followers.

Key words: A. S. Makarenko, the process of socialization, leadership, management, transformational approach.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ ТА ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА СІМ'Ї В ТВОРЧОСТІ А. С. МАКАРЕНКА

УДК [37.013.42:316.362]:37.091.4Макаренко

О. П. Скоромна

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА МОЛОДОЇ СІМ'Ї У ПРАЦЯХ А. С. МАКАРЕНКА

За останні десятиліття не слабшає інтерес до питань сімейної педагогіки та сімейного виховання. Як відзначають дослідники, сучасна сім'я переживає складний етап – перехід від традиційної моделі до нової; поряд з традиційними функціями сім'я покликана бути надійним психологічним «укриттям», яке допомагає людині швидко адаптуватися до мінливих умов сучасного життя.

Сім'я забезпечує своїм членам економічну, соціальну, психологічну та фізичну безпеку, проте останнім часом все більше соціологів, педагогів відзначають кризові явища в інституті сім'ї: зниження вікових меж укладення шлюбів, зростання кількості розлучень, народження дітей самотніми матерями, покинуті діти та ін.

З'явилася значна кількість сімей, які потребують захисту і допомоги. Це сім'ї одиноких матерів, розлучених батьків, удівців, сім'ї з інвалідами, які взяли під опіку дітей, багатодітні сім'ї, сім'ї біженців і вимушених переселенців та ін. Серед них особливе місце займають молоді сім'ї, які, з одного боку, є найбільш перспективними в питаннях рішення демографічних і соціально-економічних проблем країни, а, з іншого боку, найбільш уразливі і нестабільні.

Соціальна педагогіка орієнтована не тільки на вирішення сімейних проблем, але і на зміцнення і розвиток, відновлення внутрішнього потенціалу сім'ї для виконання його численних суспільно значимих функцій.

Молода сім'я має свої, тільки їй властиві, особливості.

Перша з них – недостатній рівень матеріальної та фінансової забезпеченості, і в той же час об'єктивно підвищена матеріальна і фінансова потреба у зв'язку з необхідністю улаштування сімейного життя. Сьогодні середній дохід у молодих сім'ях в 1,5 рази менший, ніж у середньому по країні [1].

Друга особливість – специфічний віковий період членів сім'ї. Це час, коли молоде подружжя вимушені проходити певні ступені соціалізації: отримувати освіту, професію, робоче місце.

Нарешті, третя особливість – необхідність психологічної адаптації до сімейного життя і до появи дітей. Як правило, саме молоді сім'ї мають малолітніх дітей, які потребують індивідуального підходу до їх виховання, навчання і зміцненню здоров'я. Від того, як успішно буде

пройдений даний адаптаційний період, багато в чому залежить збереження і міцність шлюбу. Сьогодні 17,9 % молодих сімей потребують соціально-педагогічного і психологічного консультування та підтримки [1].

Метою нашої статті є розгляд питання соціально-педагогічної підтримки молодого сім'ї у вихованні дітей в працях А. С. Макаренка.

Розуміння сутності соціально-педагогічної підтримки молодого сім'ї вимагає визначення категорії «молода сім'я». Молода сім'я розуміється як подружжя, у якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, у якій мати (батько) віком до 35 років [3].

Виховання – це частина соціалізуючої освіти. Виховання – це спеціально організований процес пред'явлення соціально схвалюваних цінностей, нормативних якостей особистості і зразків поведінки, тобто це процес залучення людини до загального і належного. На формування особистості дитини значний виховний вплив робить родина. Сім'я – це перша громадська ланка в житті людини. Вона з раннього дитинства направляє свідомість, волю, почуття дитини. Під керівництвом батьків діти набувають свій перший життєвий досвід, вміння та навички життя в суспільстві. А. С. Макаренко підкреслював: «Виховання є процес соціальний в самому широкому сенсі. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги» [5]. Але школа не може ні замінити, ні частково компенсувати те, що одержує особистість, яка формується від батьків.

А. С. Макаренко багато зробив для розвитку радянської теорії сімейного виховання, був засновником масової пропаганди педагогічно обґрунтованих принципів виховання в сім'ї.

У перші роки радянської влади панувало негативне ставлення до сім'ї як засобу виховання, але вже в 20 – 30-х роках з'явилося нове ставлення і до неї. А. С. Макаренко виходив з того, що сім'я є людським колективом. Він критикував парну сімейну педагогіку, педагогічні бесіди в сім'ї, коли батьки і діти потрапляють у ситуацію прямого протистояння. А. С. Макаренко на перше місце у вихованні ставив батьків і педагогів, які спрямовують і керують вихованням. Для правильного виховання дитини «зовсім не потрібен якийсь особливий час і не потрібно багато часу. Виховання потребує значно більше душі, уваги, почуття відповідальності, а не часу. І чим дитина старша, тим менше потребує часу, тим напруженіша відповідальність» [6, с. 471 – 473].

Вирішальним фактом сімейного виховання є виконання батьками їх громадянського обов'язку перед суспільством. Батьки виховують дітей у кожен момент життя, навіть тоді, коли їх немає вдома. «Як ви одягаєтесь, як ви розмовляєте з іншими людьми і як говорите про інших людей, як ви радієте, сумуєте, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтесь, читаєте газету – усе це має для дитини велике значення» [7, с. 63].

А. С. Макаренко вважав, що хороших людей можуть виховати лише щасливі батьки. Якщо до шести років дитина виховувалася правильно і в

ній виховані певні звички активності і гальмування, то на таку дитину ніхто не вплине погано. Дуже шкідливо впливають на дітей сварки і роздратованість у сім'ї – ознака розпущеності, відсутності дисципліни, недоліків у світогляді. Повинна бути не лише чітка мета виховання, а й продумана деталізована програма виховання.

У своїй лекції «Про виховання дітей» в розділі «Загальні умови сімейного виховання», А. С. Макаренко говорив: «Перш за все, звертаємо вашу увагу на наступне: виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховувати. Правильне виховання з самого раннього дитинства – це зовсім не така важка справа, як багатьом здається. Це по силі кожній людині, кожному батькові і кожній матері. Добре виховати свою дитину легко може кожна людина, якщо тільки вона цього дійсно захоче, а крім того, це справа приємна, радісна, щаслива» [4].

Сім'я для дитини є одночасно і середовищем існування, і виховним середовищем. Вплив сім'ї особливо важливий у початковий період життя дитини і набагато перевищує всі інші виховні впливи. За даними досліджень, сім'я у цьому випереджає і школу, і засоби масової інформації, і вплив вулиці, друзів, літератури і мистецтва. Це дозволило педагогам вивести залежність: успішність формування особистості обумовлюється насамперед сім'єю. Чим краще родина, і чим краще вона впливає на виховання, тим вище результати фізичного, морального, трудового виховання особистості. За рідкісним винятком постійно підтверджується залежність: яка сім'я, така і виростає у ній людина.

Кожна сім'я, говорив А. С. Макаренко, веде своє господарство, дитина – член сім'ї і, отже, учасник всього сімейного господарства. З ранніх років у сімейних умовах він привчається до майбутньої своєї господарської діяльності в більш широких масштабах. Саме тут, в умовах сімейної господарської діяльності, у дітей виховуються колективізм, чесність.

Значним внеском у педагогічну науку є вчення А. С. Макаренка про батьківський авторитет, основою якого є життя і праця батьків. Він дав глибокий аналіз різних типів авторитету (придушення, відстані, чванства, педантизму, резонерства, любові, доброти, дружби, підкупу).

Виховання у сім'ї ґрунтується передусім на авторитеті батьків, оскільки для дитини перших років життя зміст їх авторитету, за словами А. С. Макаренка, полягає в тому, що він не вимагає ніяких доказів, приймається нею як безсумнівна гідність старшого, як його сила і цінність. Авторитет (лат. *autoritas* – влада) реалізує себе у впливі особи, життєвому досвіді, заснованому на знаннях, моральних чеснотах.

Переваги авторитетних для дитини батьків ґрунтуються на їхніх знаннях, уміннях, досвіді, зрілості, а не на зверхності або поблажливості. Справжній батьківський авторитет виростає на любові до дітей. Будучи оточеною цією любов'ю, дитина відчуває довіру, повагу авторитетного дорослого, потребу в спілкуванні з ним; живе з упевненістю, що він

завжди за необхідності опікатиме і захищатиме її. Батьківська любов супроводжує людину все життя, вона є джерелом і гарантом її емоційної рівноваги і духовного здоров'я.

Кожна сім'я унікальна щодо організації свого життєвого простору, розподілу обов'язків, культури спілкування, виховання дітей. У цьому багатоманітті психологи виокремлюють такі типи взаємодії батьків і дітей:

1. Любов-пристрасть. Такі стосунки характеризують ставлення батьків до своєї дитини як до найдосконалішої істоти, прагнення бути поруч із нею, некритичне оцінювання її поведінки. У зв'язку з цим часто виникають труднощі щодо узгодження бажань дитини і вимог до неї.

2. Любов-гармонія. Якісними ознаками таких стосунків є віра батьків у можливість, перспективи своєї дитини, підтримка її захоплень, сприяння розвитку її здібностей, тактовна участь у її справах. Водночас батьки ставляться до дитини цілком тверезо, бачать її недоліки, допомагають долати їх, зосереджуватися на проблемах саморозвитку і самореалізації. Усе це створює дитині атмосферу психологічного комфорту, відкриває можливості для виявлення її ініціативи, сприяє їй в об'єктивній самооцінці.

3. Любов-марнославство. Вражені марнославством батьки проявляють непомірні амбіції щодо можливостей, перспектив своєї дитини, часто ставлять перед нею непосильні завдання, незважаючи на вікові та індивідуальні особливості і можливості, форсують її працездатність, розвиток здібностей. За непідтвердженості своїх сподівань розчаровуються в дитині, створюючи відповідний психологічний тип стосунків, який нерідко травмує дитину на все життя.

4. Любов-конфлікт. Таким взаєминам батьків і дітей властиві спалахи й охолодження любові, істеричність. Ініціюють їх переважно одинокі матері. Як правило, вони травмують, руйнують психіку дитини, зумовлюють різкі перепади її емоційного стану, нестриманість, вразливість до несприятливих зовнішніх впливів [2].

Авторитет, у тому числі й батьківський, формується й існує для дитини поза її суб'єктивною волею. Він є незалежною від інтелектуальних процесів, часто неусвідомленою оцінкою своїх батьків. Психологічний механізм цієї оцінки є дуже складним, підвладним багатьом чинникам. Спрощено його можна уявити як процес усвідомлення дитиною значущості батьків у її житті, їхньої високої людської, іноді ділової репутації, життєвої надійності, доброти, готовності завжди й у всьому бути поруч. Щоб не думали і не стверджували на цю тему батьки, про їх авторитетність в очах дитини можна судити на підставі її ставлення до батьківських слів, поведінки, вчинків. Справжнього авторитету неможливо підмінити нічим, хоч нерідко педагогічно неграмотні, морально нерозвинені, байдужі до своїх дітей батьки нав'язують форми взаємодії, які свідчать про імітацію,

підміну авторитету. Найпоширенішими, за спостереженнями А. С. Макаренка, є такі типи підміни батьківського авторитету:

- авторитет придушення. Основою його є боязнь дитини своїх батьків, причиною якої є покарання за будь-яку провину, що сковує, паралізує її волю, породжує невпевненість, занижує самооцінку. Цей вид батьківського псевдоавторитету А. С. Макаренко вважав найнебезпечнішим;

- авторитет відстані. Сутністю його є намагання батьків бути якомога далі від дітей, менше спілкуватися з ними, уникати виявів ніжності, любові, уваги. Головне для них – зовнішні вияви поваги з боку дітей (звертання до батьків на «Ви», тон розмови тощо);

- авторитет чванства. Намагаючись компенсувати відсутність справжнього авторитету, батьки постійно хизуються перед дітьми своїми «заслугами», розраховуючи на їх повагу до себе. Будучи переконаними у своїй правоті, вони не припускають, що їхні рішення та оцінки можуть бути піддані сумніву, обговоренню. Традиційним для них є твердження: «Я краще знаю, що тобі потрібно!»

- авторитет педантизму. Основою його є тотальний контроль за поведінкою дітей, організація їх на педантичне виконання всіх вимог і обов'язків, суворе дотримання режиму;

- авторитет резонерства (франц. *raisonneur* – людина, яка повчає). Схильні до резонерства батьки постійно повчають своїх дітей, перетворюючи спілкування з ними на тривалі й нудні нотації, що часто збуджує у дітей внутрішній спротив;

- авторитет любові. Не маючи справжнього авторитету, батьки вимагають від дитини слухняності як доказу своєї любові, спекулюють на їхніх почуттях («Якщо любиш маму, то ...»). Самі вони теж наголошують на своїй любові, вимагаючи від дитини слухняності («Якщо хочеш, щоб я тебе любила, то ...»);

- авторитет підкупу. Вимагаючи бажаної поведінки дитини, батьки обіцяють їй за те різноманітні матеріальні блага, поступки тощо. Така практика є особливо цинічною, аморальною;

- авторитет доброти. Такій моделі взаємодії властиві намагання батьків наголошувати на своєму винятково доброму ставленні до дитини, у всьому потакати їй, що породжує відчуття всездозволеності. Як правило, так діє один із дорослих, намагаючись вигідно постати в очах дитини, на відміну від іншого;

- авторитет дружби. Рівноправне спілкування, своєрідне панібратство, часто породжує грубощі в спілкуванні, зневажливе ставлення дітей до батьків, а також інших дорослих. Усе це не має нічого спільного із ширим ставленням, справжньою дружбою, взаємоповагою батьків і дітей.

Батьки, які по-справжньому люблять дітей, усвідомлюють свою місію, намагаються здобути визнання в очах дитини своєю мудрістю,

людськими чеснотами, зацікавленим, добрим, обґрунтовано вимогливим ставленням до неї, до себе, інших людей. Важливо, щоб дитина, спостерігаючи за своїми батьками, сама високо оцінила їх, виявила прагнення бути подібною на них [2].

У сучасній практиці сімейного виховання досить виразно виділяється три стилі (види) відносин: авторитарні, демократичні та ліберальний.

Авторитарний стиль батьків у відносинах з дітьми характеризується строгістю, вимогливістю, безапеляційністю. Загрози, підганяння, примус – ось головні засоби цього стилю. У дітей він викликає почуття страху, незахищеності. Психологи стверджують, що це веде до внутрішнього опору, який проявляється зовні в грубості, брехливості, лицемірстві. Батьківські вимоги викликають або протест і агресивність, або звичайну апатію і пасивність.

Авторитарний тип відносин батьків до дитини А. С. Макаренко поділяв на два різновиди, які він називав авторитетом придушення і авторитетом відстані і чванства. «Авторитет придушення» він вважав найстрашнішим і диким проявом. Жорстокість і терор – ось основні особливості такого ставлення батьків (частіше батька) до дітей. Завжди тримати дітей в страху – такий головний принцип деспотичних відносин. Цей спосіб виховання неминуче дає безвільних, боязких, ледачих, забитих, озлоблених, мстивих дітей.

Ліберальний стиль передбачає всепрощення, терпимість у відносинах з дітьми. Джерелом її є надмірна батьківська любов. Діти ростуть недисциплінованими, безвідповідальними. Попустицький тип відносини А. С. Макаренко називає «авторитетом любові». Суть його полягає в потуранні дитині, у гонитві за дитячої прихильністю шляхом прояви надмірної ласки, вседозволеності. У своєму прагненні завоювати дитину батьки не помічають, що виховують егоїста, людину лицемірну, розважливу, що не вміє пристосовуватися до людей. Це соціально небезпечний спосіб відносин з дітьми. Педагогів, які виявляють таке всепрощення по відношенню до дитини, А. С. Макаренко називав «педагогічними бестіями», що здійснюють самий нерозумний, самий безпутний вид взаємовідносин [3].

Демократичний стиль характеризується гнучкістю. Батьки, мотивуючи свої вчинки і вимоги, прислухаються до думки дітей, поважають їх позицію, розвивають самостійність суджень. В результаті діти краще розуміють батьків, ростуть розумно слухняними, ініціативними, з розвиненим почуттям власної гідності. Діти бачать в батьках зразок громадянськості, працьовитості, чесності і бажання зробити їх такими, якими є самі.

Таким чином, знання типових відносин в сім'ях і стилів батьківського виховання допомагає вчителю краще, швидше і точніше зрозуміти, з якою родиною він має справу. Для кожного типу негативних відносин існують свої способи їх подолання.

Розумна система стягнень не тільки законна, але й необхідна, був переконаний А. С. Макаренко. Вона допомагає оформитися у міцний людський характер, виховує почуття відповідальності, тренує волю, людську гідність, вміння протистояти спокусам і долати їх.

Методи виховання дітей у сім'ї – це шляхи (засоби), за допомогою яких здійснюється цілеспрямований педагогічний вплив батьків на свідомість і поведження дітей. Вони не відрізняються від загальних методів виховання, але мають свою специфіку:

- вплив на дитину індивідуальний, заснований на конкретних вчинках і пристосований до особистості;
- вибір методів залежить від педагогічної культури батьків: розуміння мети виховання, батьківської ролі, уявлень про цінності, стилі відносин у сім'ї і т. п. [5]

Тому методи сімейного виховання несуть на собі яскравий відбиток особистості батьків і невіддільні від них. Скільки батьків, стільки різновидів методів. Всі батьки використовують загальні методи сімейного виховання: переконання (пояснення, вселяння, рада); особистий приклад; заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання). В деяких сім'ях за порадою педагогів створюються і використовуються виховують ситуації.

Різноманітні засоби вирішення виховних завдань в родині. Серед цих засобів: слово, фольклор, батьківський авторитет, праця, вчення, природа, домашній побут, національні звичаї, традиції, громадська думка, духовний і моральний клімат сім'ї, преса, радіо, телебачення, розпорядок дня, література, музеї та виставки, ігри та іграшки, демонстрації, фізкультура, спорт, свята, символи, атрибути, реліквії і т. д. Вибір і застосування методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов [5]:

1. Знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей: що читають, чим цікавляться, які виконують доручення, які відчувають труднощі, які відносини з однокласниками і вчителями, дорослими, маленькими, що більше всього цінують в людях і т. д. Особистий досвід батьків, їх авторитет, характер відносин у родині, прагнення виховувати особистим прикладом також позначаються на виборі методів. Ця група батьків зазвичай вибирає візуальні методи.

2. Якщо батьки віддають перевагу спільної діяльності, то зазвичай превалюють практичні методи. Інтенсивне спілкування під час спільної праці, переглядів телепередач, походів, прогулянок дає гарні результати: діти більш відверті, це допомагає батькам краще зрозуміти їх. Немає спільної діяльності – немає ні підстав, ні можливості для спілкування.

3. Педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання. Помічено здавна, що в сім'ях педагогів, освічених людей діти завжди краще виховані. Отже, вчити педагогіку, опанувати секретами виховного впливу – зовсім не розкіш,

а практична необхідність. «Педагогічні знання батьків особливо важливі в той період, коли батько і мати є єдиними вихователями своєї дитини... У віці від 2 до 6 років розумовий розвиток, духовне життя дітей в вирішальною мірою залежить від... елементарної педагогічної культури матері і батька, яка виражається в мудрого розумінні найскладніших душевних рухів людини, яка розвивається», – писав В. А. Сухомлинський [8].

Типовою помилкою у багатьох сім'ях, де діти педагогічно запуснені, є прагнення батьків як можна швидше, одним махом, перевиховати їх. Не менш типовою є помилка, коли єдиний у батьків дитина захоплює в родині привілейоване становище. Йому все дозволено, кожне його бажання негайно виповнюється. Бабусі і дідусі, а іноді мами і тата виправдовують таке ставлення до дитини тим, що «їм дісталось багато труднощів і негараздів, так нехай хоч дитя поживе в своє задоволення». І росте в родині егоїст, тиран, улюбленець. Коли це помітять, стає очевидним, що необхідно вжити найжорсткіших заходів. Але будь-яка переробка – справу набагато важче, ніж правильне виховання з ранніх років, так як в процесі різкого перевиховання і вживання суворих заходів травмується нервова система. Саме в цих випадках виникає реальна можливість зробити з дитини невростеніка.

Ще одна помилка, що допускається батьками, – сувора, до жорстокості, влада над дітьми з раннього віку. У дитинстві дитина пізнає всі види покарання. За найменшу витівку його б'ють, за недоумство карають. Батьки, які намагаються всіляко способами ухилитися від занять з дітьми, допускають вже не помилку: те, що вони роблять, називається іншими словами. Підхід примітивний: відмахнутися, а деколи відкупитися від своїх чад. Дітям надається повна свобода, якої вони, зрозуміло, ще не вміють користуватися. Дитяча бездоглядність, виявляється, не завжди є наслідком зайнятості батьків. Це відсутність необхідного догляду за ними.

Підсумовуючи, згадаємо, що якихось особливих методів сімейного виховання не існує. Застосовуються загальні методи переконання (пояснення, вселяння, рада); особистий приклад; заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання). У сімейному вихованні методи набувають особистісну спрямованість.

Велике значення праць А. С. Макаренка в розробці цілей виховання. Для кожної епохи і для кожного покоління, вважав А. С. Макаренко, мета виховання повинна визначатися діалектично, тобто її потрібно знаходити у вимогах суспільства в даний час. А. С. Макаренко з граничною точністю визначив цілі виховання, виконав завдання формування людини-борця, патріота, трудівника, колективіста з високим почуттям соціальної відповідальності і дисципліни.

А. С. Макаренко обґрунтував взаємозв'язок виховання і вивчення особистості дитини, колективу і особистості, навчання і виховання;

показав співвідношення педагогіки з іншими науками, розкрив шляхи узгодження шкільного, сімейного і позашкільного виховання. Проблемі створення гармонії суспільного і особистого інтересу у вихованні Антон Семенович присвятив багато років педагогічної діяльності і багато сторінок своїх творів. У цій гармонії він бачив щастя людини і суть виховання. Виховання в колективі він розглядав як метод, спільний для всіх і який у той же час дає можливість розвиватися кожному.

Макаренківська концепція сімейного виховання, прекрасно викладена ним у «Книзі для батьків», лягла в основу змісту шкільного курсу «Етика і психологія сімейного життя» і займає важливе місце в тематиці батьківського педагогічного всеобучу. І в цьому розділі теорії виховання ми ще в боргу перед пам'яттю великого педагога [8].

Варто відзначити, що теоретичні положення А. С. Макаренка, що стосуються соціальної сутності виховання, його суспільного характеру не втратили своєї актуальності і в сучасних умовах. Вони допомагають молодим батькам у вихованні своїх дітей, тому вважаємо необхідним при виконанні соціально-педагогічної підтримки молодих сімей знайомити їх з педагогічною спадщиною А. С. Макаренка.

Список використаної літератури

- 1. Бабочкин П. И.,** Плотников А. Д. Положение молодой семьи в Российской Федерации / П. И. Бабочкин, А. Д. Плотников – М. : Знания, 2002. – 318 с. **3. Батьківський** авторитет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ualib.com.ua/br_1623.html. **3. Законодавство** України про сім'ю: [офіційні тексти із змін. станом на 15 лют. 2002р.] / Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – № 3. – 384 с. **4. Лазарев А. А.** Семейная педагогика: Учебное пособие / А. А. Лазарев – М. : Академия, 2005. – 314 с. **5. Макаренко А. С.** О воспитании в семье: Изб. пед. произведения / [Вступит. статья Е. Медынского и И. Петрухина]. – М. : Учпедгиз, 1955. – 320 с. **6. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения в восьми томах / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983 – 1986. – Т. III. – С. 471 – 473. **7. Макаренко А. С.** Педагогические сочинения в восьми томах / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1983-1986. – Т. IV. – С. 63. **8. Максимюк С. П.** Педагогіка : навч. посіб. / С. П. Максимюк – К. : Кондор, 2005. – 667 с.

Скромна О. П. Соціально-педагогічна підтримка молодій сім'ї в працях А. С. Макаренка

У статті обґрунтовується необхідність соціально-педагогічної підтримки молодій сім'ї; дається тлумачення поняттю молода сім'я; розкриваються особливості молодій сім'ї та проблеми, з котрими вони стикаються; описується вчення А. С. Макаренка про батьківський авторитет та види батьківського авторитету, розкриваються стилі (види) відносин батьків до дітей; розкривається специфіка методів виховання

дітей у сім'ї; перелічуються засоби вирішення виховних завдань в родині; описуються типові помилки, яких допускаються батьки при вихованні.

Ключові слова: молода сім'я, соціально-педагогічна підтримка; батьківський авторитет, методи виховання, стилі (види) відносин батьків до дітей; методів виховання дітей у сім'ї.

Скоромная А. П. Социально-педагогическая поддержка молодой семьи в работах А. С. Макаренко

В статье обосновывается необходимость социально-педагогической поддержки молодой семьи; дается толкование понятия молодая семья; раскрываются особенности молодой семьи и проблемы, с которыми они сталкиваются; описывается учение А. С. Макаренко о родительском авторитете и виды родительского авторитета, раскрываются стили (виды) отношений родителей к детям; раскрывается специфика методов воспитания детей в семье; перечисляются средства решения воспитательных задач в семье; описываются типичные ошибки, которые допускают родители при воспитании.

Ключевые слова: молодая семья, социально-педагогическая поддержка; родительский авторитет, методы воспитания, стили (виды) отношений родителей к детям; методы воспитания детей в семье.

Skoromnaya A. P. Socio-pedagogical support of young family in works of A.S. Makarenko

In the article the necessity of socio-pedagogical support of young family is grounded; the interpretation of a concept "young family" is given; the characteristics of young families and the problems they are concerned about are discovered; the value of family education of a child is described from A. S. Makarenko's perspective; the studies of parental authority by A. S. Makarenko and types of paternal authority are described, the types of paternal authority substitution are distinguished; the styles (kinds) of parents attitude to children, which are discriminated in modern practice of family education, are discovered; the peculiarity of educational methods of children upbringing in a family is revealed; the means of solving educational tasks in a family are named; a number of general conditions, which the usage of methods of paternal education are based on, are described; interconnection of education and study of a child personality, community and personality, education and upbringing are grounded; the correlation of pedagogy with other sciences is established.

Key words: a young family; socio-pedagogical support; parental authority; methods of education; styles (kinds) of parents attitude to children; methods of children education in a family.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42

Л. Г. Харченко

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ВИХОВАННЯ ХЛОПЧИКІВ

Протягом тривалого часу суспільство наполегливо намагалося переконати всіх у тому, що хлопчики й дівчатка однакові. Головна проблема виховання хлопчиків полягає в тому, що ніхто не знає, як їх сьогодні виховувати. Виховувати синів у наш час набагато складніше. Світ дуже змінився: родини відмовилися від авторитарних методів виховання, коли батьки відповідали за все, рішення не обговорювалися, а діти дотримувалися встановлених правил, майже не пручаючись. У сучасній родині батьки намагаються взяти на себе керівництво, але їм не зовсім зрозуміло як саме це робити. Правила, навіть якщо вони наявні, неминуче порушуються й починає правити хаос. Батьки примушують своїх дітей робити вибір надто рано, установлюють дуже сумнівні й неясні рамки можливого й межі допустимого і, більше того, бувають непослідовними в дотриманні цих вигаданих правил.

Різниця між дівчатками й хлопчиками проявляється дуже рано, достатньо відвідати будь-який дитячий садок і провести спостереження за поведінкою тих та інших. Дуже часто дорослі неправильно розуміють, що стоїть за їхніми вчинками. *Як результат* – неправильно на них реагують.

Дівчатка весь час виконують якісь завдання або доручення, хлопчики ходять без діла або влаштовують сутички. Хлопчики орієнтовані на опанування вертикального й широкого горизонтального простору: паркани, дерева, підвали, ями, будівництво. Крім того, вони часто втручаються в ігри дівчаток. У початковій школі хлопчики зазвичай недбало ставляться до навчання й не завжди сумлінно виконують завдань. Свої думки висловлюють односкладними реченнями, мало читають. У старших класах уникають занять в інтелектуальних гуртках і секціях, ігнорують диспути й концерти, роблять вигляд, що їх взагалі нічого не турбує. Проявляють невпевненість у стосунках з протилежною статтю й не знають як звернути на себе увагу дівчаток.

Австралійський психолог Стіф Біддалф [1], психологи До і Джоан Еліум [2] виділяють кілька періодів розвитку хлопчиків: перший – від народження до 6 років; другий – перехідний період (5 – 8 років); третій – з 6 до 14 років; четвертий – з 14 до 18 років; п'ятий – з 18 до 27 років; шостий – з 27 до 35 років – пошук своєї глибинної чоловічої сутності.

Часові межі цих періодів достатньо умовні, оскільки є хлопчики, які випереджають свій календарний вік, і є «ті, які відстають». Не варто дивуватися, що якийсь період починається в хлопчика раніше, а якийсь – пізніше.

Мета нашої статті – розглянути вік відкриттів, наслідування й повторів (від народження до 6 – 7 років) і зробити акцент на гендерних аспектах у вихованні хлопчиків цієї вікової групи.

Головне в житті хлопчика з народження до 6 років – відкрити для себе навколишній світ і зрозуміти його. *Це вік відкриттів, наслідування й повторів.* З тієї першої миті, коли хлопчик раптом знаходить у себе пальці на руках і ногах, кожна найдрібніша крупинка й кожна найменша плямка ретельним чином досліджуються. Якщо батьки хочуть, щоб їхній хлопчик розвивався швидше й опановував цей світ, важливо докласти зусилля: розповідати й пояснювати все, що роблять дорослі.

Більше ніколи в житті світ не здається таким привабливим. Уперше в житті хлопчик здійснює *дивовижні подвиги*: хватає брязкальце, кидає м'яч, стрибає на одній ніжці, звисає, і він буде повторювати це знову й знову, поки ця дія не стане його невід'ємною частиною. Ці *перші сенсорні враження* здійснюють незгладний вплив на фізичний та емоційний розвиток хлопчика. Коли хлопчик починає впізнавати назви предметів, які він знайшов, починають розвиватися пам'ять, мовлення й мислення.

У цей період необхідний *захист* від:

- впливів зовнішнього середовища. Дитині потрібен час, щоб адаптуватися до температурного режиму, освітлення, нової їжі, звуків нового для нього світу;
- стресу, який є чинником культури нашого суспільства: руйнівний вплив телевізійних передач, засилля яскравих фарб і картин у кімнаті, де мешкає малюк.

Кожний хлопчик росте із своєю швидкістю: він розвивається в суворій відповідності із закладеною в нього програмою, яка визначає його стать, форми тіла й впливає на його темперамент. Фізіологічно він розвивається в батьків на очах, незалежно від того, що вони роблять. *Це вік зворотно-поступового руху.* Розвиток хлопчика в ці роки відбувається дуже нерівномірно. Перш ніж настане новий етап вікового розвитку (опанування нового словникового запасу, оволодіння новими моторними навичками, переживання нових почуттів), він нібито «призупиняється», навіть відступає трохи назад у своєму розвитку. У цей період потрібно просто не квапити події й допомагати йому: самостійно одягатися, навіть якщо він гарно це робить раніше сам, налагодити взаємини з друзями, якщо раптом вони стали конфліктними. Після цієї невеликої зупинки хлопчик несподівано здійснює різкий стрибок у своєму розвитку. Одна мама вдало назвала таку модель зростання «феноменом рогатки». Відступати перед ривком уперед закладено в хлопчиках природою [3].

Уже з народження хлопчики багато в чому відрізняються від дівчаток. Немовлята-хлопчики більш активні, вони частіше кричать і більше схильні до досліджень навколишнього світу. Хлопчики на 2 – 3 місяці пізніше, ніж дівчатка, починають ходити, на 4 – 6 місяців пізніше

починають говорити, при народженні в хлопчиків частіше, ніж у дівчаток, спостерігаються різні ускладнення [4]. Їх складніше налякати, вони просто не знають, що таке страх.

Виховувати хлопчиків *тільки* жінці значно складніше, хоча це час, коли хлопчик *міцніше всього зв'язаний з матір'ю*. Їхня активність, рухомість, дослідницький характер постійно припиняються матір'ю. Хлопчикам дозволяють подовгу плакати, при цьому їх не заспокоюють, а критикують за невідповідну чоловічу поведінку. Хлопчики бігають, стрибають, борються й уявляють себе то танком, то літаком. Якщо хлопчик щось буде, то намагається побудувати структуру велику за розміром і більш високу, ніж у хлопчика по сусідству.

У віці від 1,5 до 3 років малюк зіштовхується з *конфліктом сорому-сумніву*. Якщо батьки підбадьорюють малюка, розуміючи необхідність спроб і помилок, хлопчик з упевненістю береться за все нові й нові завдання. Якщо ж батьки обмежують його активність, хлопчик починає соромитися самого себе й сумніватися у власних можливостях. Якщо в дитини виникають проблеми в поведінці: кусається, лигається, обзивається, цілком вірогідно, що в родині відбулися певні зміни: або змінився режим дня, або ускладнилися стосунки в батьків, тобто відбулися зміни у звичному розпорядку життя [6].

При спілкуванні хлопчики штовхаються, дають стусанів один одному, чим дратують дорослих, але так вони розвивають силу, зосередженість і вибудовують ієрархію взаємин. Важливо вчити хлопчиків більше користуватися словами, а не рухами. Використання слів допомагає нарощувати нервові зв'язки в частинах мозку, яких за природою хлопчики мають менше, ніж дівчатка.

Прихід у групу дитячого садочка новенького хлопчика зустрічають байдуже й приймають у гру тільки у випадку, якщо вирішать, що він може бути корисним. Наприкінці дня хлопчики не знають ні імені, ні подробиць про новенького, але вже розуміють, наскільки він гарний у грі.

Якщо в новенького хлопчика наявні певні недоліки або каліцтва, то з боку ровесників він стає об'єктом насміхань. Дорослі від хлопчиків вимагають відповідності ідеалу, відсутнього в житті (тому що вдома виховує мама, у школі – учителька), та й не по плечу цей ідеал багатьом хлопчикам.

Гра для хлопчика – «справа життя», до неї потрібно ставитися з повагою, намагаючись по можливості не переривати. Це особливо важливо ще й тому, що в грі хлопчик відпрацьовує всі неприємності, розчарування й сильні почуття, які йому доводиться випробовувати протягом кожного дня. Але по-справжньому зрозуміти як грати разом хлопчики не можуть до 5 років. Дуже важливо навчити дитину ділитися тим, що в нього є, але в цьому віці їм необхідно про це нагадувати.

Потреби. У цей віковий період хлопчику необхідна *близькість*. Існує думка про те, що якщо на будь-який каприз реагувати: носити на

руках, укладати спати із собою, то батьки просто розбалують дитину. Перші 12 – 14 місяців життя саме це й потрібно робити, щоб не було різкого переходу немовляти з утроби матері в нове життя, по мірі зростання він робить це самостійно, адже йому необхідно пізнавати навколишній світ. Батькам під силу зробити так, щоб хлопчик повірив у себе й навчився довіряти навколишньому світові. Ці ранні здобутки визначають його здібності кохати й бути коханим, уміти вибудовувати взаємини з оточуючими людьми, у подальшому: і на роботі, і зі своєю родиною. Звичайно, у цьому випадку батькам доводиться жертвувати сном, кар'єрою, інтимними стосунками, а може, навіть, добробутом (можливість додаткового заробітку) [6].

Почуття. З народження до 3 років хлопчик набуває досвіду щодо прояву почуттів, а дорослі вчать проявляти їх у різних ситуаціях. *Це найважливіший період у житті дитини, у якому закладається емоційна основа людини.* Малюк віддається емоціям, не турбуючись про наслідки: б'є, не розмірковуючи, а потім дивується отриманому ефекту. У кожної людини є вроджене право відчувати, це – ключ до взаємин з іншими людьми, стабілізатор інтелекту. По мірі дорослішання, не маючи досвіду в проживанні різних почуттів (тобто не переживши емоційно цей віковий період), хлопчикам складно зрозуміти почуття інших людей і доводиться шукати заміники: наполеглива праця, алкоголь, наркотики. До недавнього часу почуттям чоловіків не було місця в нашій культурі: «Дорослі хлопчики не плачуть», «Нічого страшного», «Не злись», «Не так воно й боляче» тощо. *Найуразливішою культурною заборорою є відкидання почуттів.* Зараз чоловіки намагаються відновити втрачену частину себе [6].

У віці від 4 до 6 років почуття стають більш специфічними, пов'язаними з конкретними подіями. Гнів може означати: «Це для мене дуже важливо». Сльози можуть означати: «Я хочу зробити більше, ніж можу». Смуток говорить: «Я не хочу, щоб ти йшла». *Важливо навчити хлопчика проявляти свої почуття.* Те, які почуття батьки дозволяють проявляти, а які свідомо або несвідомо відкидають, формує його вміння проявляти емоції або знаходити спосіб заміни іншими емоціями. Якщо хлопчику вселили, що смуток у його родині не схвалюють, у майбутньому такий чоловік буде приховувати своє горе під гнівом, напруженою працею або іншими емоціями, які не дозволяли проявляти вдома. Чим більше батьки будуть відкриватися, говорячи про свої душевні травми, почуття, радощі, успіхи, тим імовірніше, що хлопчики виростуть люблячими особистостями.

Внутрішня система управління. Межа поведінки. У ранньому віці мозок повинен не лише зіштовхуватися з різноманітним інформаційним потоком, але й мати організоване середовище. Чоловічий імпульс «спробувати» іноді буває сильнішим, ніж здатність дитини подумати про наслідки. Саме тому хлопчику обов'язково потрібно встановлювати межі поведінки, які відповідатимуть віку дитини. Найбільш поширеною є помилка, якої

припускаються батьки у взаєминах з хлопчиками до 6 років, це коли вони поводяться з маленькими дітьми як з дорослими. Як тільки хлопчик починає говорити, йому *намагаються пояснити*, що можна й чого неможна робити за допомогою логіки дорослої людини, або надають йому право обирати, приводячи раціональні доводи. А маленька дитина просто ще не може робити цього, у неї немає необхідності аналізувати свої почуття й реакції за допомогою розуму [6].

Вона *сприймає час і простір не як доросла людина*. Саме тому багато часу проводить за миттям рук: їй подобається процес, коли вода струїться по пальцях. Хлопчику важко зрозуміти, що таке почекаати одну годину, його просто потрібно чимось зайняти і час мине по-іншому, а не в очікуванні.

Маленькому хлопчику *важко зрозуміти логічні висновки*, які роблять дорослі, йому не зрозумілий процес вибору, він не розуміє: чому одне можна, а інше – ні. *Основні норми поведінки встановлюють до 5-річного віку твердо й без будь-якого обговорення*. Важливо постійно повторювати ці норми, мати терпіння й розуміти те, що хлопчик ще маленький і може їх порушити. Маленькі діти зазвичай переступають межі, коли вони втомилися, нудьгують або голодні.

До 6 років у більшості дітей немає того, що Піаже називає «конкретним операційним мисленням», яке дозволяє дитині виконувати інструкцію та запам'ятовувати її на майбутнє. Словесна інструкція передбачає доволі високий рівень розвитку здатності дотримуватися встановлених меж. Краще цінні й небезпечні предмети прибрати якнайдалі, оминаючи можливі неприємності, оскільки ніякі суворі слова, ляскання по руках не допоможуть. *Місія хлопчика – досліджувати*, нічого у світі не залишиться недоторканим, необстеженим і нерозкритим. Дорослі лише провідники, які зобов'язані зробити його дослідження спокійним і максимально безпечним.

Хлопчик потребує керівництва, а не можливості вибирати. Дитина, якій надають надто широкі можливості вибору, перетворюється на дорослого, який випробовує великі труднощі при необхідності прийняття рішення. Життя хлопчика перші 6 років залежить від того, чи зможуть батьки забезпечити йому простір для зростання й розвитку. Установити режим дня й розпорядок справ, створити певні ритуали: умивання, чищення зубів, прибирання іграшок. Потрібно тільки бути поруч і допомагати малюкові. *Це вік повторів*, тому дитині потрібно показувати наполегливо й терпляче, знову й знову, перш ніж вона буде дотримуватися встановленого порядку.

Хлопчик та його погана поведінка – це різні речі. За неслухняністю ховається жага пізнання, бажання досліджувати світ самому, отримувати відомості з перших рук. Хлопчик використовує будь-яку можливість для пізнання світ. Імовірно, неслухняність – це часто спосіб сказати: «Я хочу знати!».

Звертаючи увагу на «погану поведінку», ви її закріплюєте. Грубі вислови й «брудні» слова – гарний тому приклад. Якщо вам хочеться помити йому рот з милом у буквальному або переносному сенсі, ви приділяєте увагу поки ще неусвідомленому вислову й наділяєте його змістом. Тепер він знає як керувати поведінкою дорослих та як привернути до себе увагу [2].

Сексуальність. Оскільки перші 6 років хлопчики в основному тілесно орієнтовані, на їхні складні запитання важливо відповідати простими й зрозумілими відповідями згідно з віком. Хлопчики сексуальні з моменту народження. Немовля отримує почуттєву насолоду коли ссе, коли його тримають на руках, лоскочуть, міняють пелюшки або памперси. Батькам також доставляє задоволення цей ніжний, теплий, маленький чоловічок. Торкаючись дитини, дорослі вчать його любові й прихильності, готують до майбутніх сексуальних стосунків. Хлопчики привчаються пишатися своїм тілом, а не соромитися його, якщо батьки будуть слідувати за дитиною, з готовністю відповідати на її запитання, пов'язані із взаєминами статей, і задовольняти її природну цікавість простими й зрозумілими за віком поясненнями. Рання цікавість хлопчика своїм тілом абсолютно нормальна. Тіло – це засіб, за допомогою якого він пізнає світ, а оскільки тіло – це частина світу, то він досліджує і його. Якщо батьки будуть ставитися до цього спокійно, а не розцінювати це як привід для хвилювання, то набагато менше вірогідності, що хлопчик буде гіперсексуальним. Якщо хлопчик вимагає права на інтимність, значить він перейшов на наступну вікову сходинку свого сексуального розвитку.

Заповіді батьківства:

- беріть участь у процесі виховання з періоду вагітності. Розмовляйте з майбутньою матір'ю про свої сподівання, пов'язані з дитиною, будьте поруч з нею під час пологів. Допомагайте доглядати за немовлям з народження;

- знайдіть час виконати свої батьківські обов'язки: погратися, посміятися з дітьми. У противному випадку у ваших синів будуть проблеми в житті, і це неодмінно одізнеться на вас [6].

Стереотипи. Раннє прищеплення чоловічого стереотипу поведінки руйнує ніжну емоційну тканину ества хлопчика, шкодить його уяві. Дорослим необхідно огородити хлопчиків від статевих стереотипів, що *нав'язані культурою та диктують хлопчикам* як і якими іграшками вони повинні гратися. Адже їм дарують в основному машинки, м'ячі, будівельні матеріали.

Типові прояви агресії

Хлопчикам зазвичай властива агресія, але в кожному віці вона проявляється по-різному. На думку Д. Хорсанд [7]: «У віці від 4 до 7 років типовим є *прояв ситуативної агресії*, коли хлопчик стає агресивним під впливом ситуації, наприклад, його ненавмисно штовхнули. Важливо розібратися, наскільки часто та в яких ситуаціях він

проявляє агресію. Якщо ваш малюк переконається в тому, що ви розумієте причину його негарного вчинку, він буде готовий слухатися вас. І тоді ви зможете йому пояснити, що розв'язувати проблеми можна за допомогою слів.

Ще більш типова агресія, пов'язана зі становленням особистості. Хлопчик уперше усвідомлює себе як особистість і хоче заявити про себе як про особистість.

Найбільша, мабуть, причина дитячої агресивності, яку важко усунути в цьому віці, – розлучення батьків. Хлопчики взагалі хворобливо реагують на розлучення. Можливо, тому, що потребу в батькові, як в ідеалі чоловіка, вони відчують набагато гостріше, ніж дівчатка.

Рекомендації батькам:

- допоможіть своєму синові набути навичок спілкування з віку немовляти;

- повторюйте правильно слова, які він погано вимовляє. Читайте разом вголос. Якщо дитині читають книжки, у неї розвивається увага, здатність до зосередженості та звичка слухати, удосконалюються мовленнєві навички. Коли в дитини з'являються улюблені оповідання, ви можете розпочати з ним гру «в пророцтва». «І тоді гномик сказав своєму дідусеві...» – ви робити паузу, і дитина сама закінчує фразу;

- осягайте мистецтво вигадкування історій. Ретельно дібрані казки й сюжети використовують для навчання дітей культурних норм і цінностей, а також для того, щоб спонукати їх до дій;

- створіть разом музику. Усі діти від природи музикальні, і навіть найменші діти люблять співати й відбивати прості ритми. Створіть родинний шедевр. Намалуйте пальчиками картину, можна руками, ногами. Зліпіть з нетоксичного пластиліну фігурки. Учністься грати разом і у вас з'являться улюблені ігри [6].

І на закінчення наголосимо, що незалежно від вікової групи, до якої належить дитина, образ батька надзвичайно важливий для психічного розвитку хлопчиків: при його відсутності дитині недостатньо того, у чому виражаються особливості чоловічої психіки. Це призводить до зниження соціальної активності, невміння жити в експериментальному життєвому режимі. Тато в житті хлопчика – це джерело способів і варіантів вирішення дослідницьких життєвих завдань. Якщо тато не брав участі в життєвих «дослідженнях» сина, то ступінь ризику проживання незвичайних ситуацій достатньо високий. Неясний приклад батька у разі його відсутності або недостатнього впливу ускладнює процес залучення хлопчиків до чоловічої субкультури, це може стати джерелом невротичних проявів у дитини – страхів, заїкання тощо. Відсутність батька в ранньому віці може сказатися й на його сексуально-рольовій орієнтації. Батько, який активно спілкується із сином у перші роки його життя, робить величезний внесок у майбутнє. Двадцяте століття не залишило в спадок традицій батьківства. Від батьків чекають, щоб вони

допізна залишалися на роботі. Сьогодні перед ними постає завдання: боротися за право бути батьками.

Правила гарного батьківства достатньо прості. Хлоп'ятам подобається бавитися з батьком, міряться з ним силою. Сіднейський психолог Пол Уайт формулює дуже просто: «Якщо ви хочете знайти спільну мову з хлопчиками, учіться боротьби!». У процесі «бійок» хлопчики засвоюють важливі уроки, корисні для всіх чоловіків: вони вчаться веселитися, шуміти, навіть злитися, але, у той же час, засвоюють, коли пора зупинитися. Одна з якостей справжнього чоловіка – уміти відповідати за себе й свою поведінку, хлопчик цей урок засвоює саме в моменти сутичок з батьком на підлозі в кімнаті.

Здійснювати подорожі, спільні вилазки з батьком на природу, слухати історії про життя батька, бачити як він працює, зустрічатися з його друзями. Просто вчитися в батька абсолютно всього. Якщо батько чогось не вмів, наприклад, працювати на комп'ютері, він може навчитися цього разом із сином. Хлопчики не лише вчаться того, чого вчать їх батьки, вони переймають їхнє ставлення до життя. Їм необхідно бачити як батьки проявляють основні почуття: сум, злість, радість, страх. Спостерігаючи за батьком, син учіться відчувати, кохати. Сини ненавидять коли їх батьки деградують. Чоловіки порівнюють себе з батьком усе життя, намагаючись визначити: чи досяг він більшого або меншого.

Як розпізнати хлопчика, який зростає без батька?

На думку психолога Стіва Біддалфа [1], можна виділити чотири основні ознаки, за якими можна розпізнати хлопчика, який серйозно потребує батьківського піклування:

- агресивність стосовно ровесників. Агресивний стиль спілкування – це своєрідне маскування почуття невпевненості, яке відчуває хлопчик. Через відсутність похвали й поваги з боку дорослих чоловіків він стає жорстоким. Його принцип такий: бий перший, поки не вдарили тебе. Хлопчики, які не мають перед собою позитивного чоловічого прикладу, самостверджуються за рахунок того, що доводять – вони не дівчатка. Саме тому вони й відганяють від себе все, що вважають «дівчачім», – м'якість, товарицькість, емоційність, увагу й турботу;
- надмірний інтерес до суто чоловічих «іграшок» (зброя, м'язи, грузовики – смерть);
- обмежений діапазон поведінки (підкреслена відчуженість від забавок та ігор ровесників, удавана байдужість);
- зарозуміле ставлення до жінок і представників меншин [6].

Батько відіграє роль у нормуванні світу дитини, в утворенні системи цінностей, основних етичних оцінок, а також картини самого себе, що безпосередньо впливає на формування особистості. Батько сприяє і в хлопчиків, і в дівчаток адекватному самоставленню дитини, що дозволяє їм краще справлятися з пізнавальними завданнями міжособистісного спілкування. Чоловікам потрібно прищеплювати бажання забезпечувати

іншого. Поведінка, що стала результатом навченості, а не вроджена, залишається вельми крихкою й може доволі легко щезнути за наявності соціальних умов, які не сприятимуть її збереженню.

Список використаної літератури

1. Бидалф Стив Воспитание мальчишек: почему мальчишки такие разные, и как помочь им стать мужчинами / Стив Бидалф ; пер. с англ. И. А. Литвиновой. – М. : РИПОЛ классик, 2005. – 224 с. **2. Элиум Д.** Воспитание сына / Д. Элиум, Дж. Элиум. – СПб. : Питер, 2003. – 256 с. **3. Еремеева В. Д.** Мальчики и девочки – два разных мира / В. Д. Еремеева, Т. П. Хризман. – СПб. : Изд-во «Гускарора», 1998. – С. 20. **4. Элиум Д.** Воспитание сына / Д. Элиум, Дж. Элиум. – СПб. : Питер, 2003. – С. 174 – 175. **5. Ерофеева Н. Ю.** Гендерная педагогика: Учебное пособие / Н. Ю. Ерофеева. – Ижевск: ERGO, 2010. – 312 с. **6. Хорсанд Д. В.** Растить сына. Как? / Д. В. Хорсанд. – СПб. : Вектор, 2006. – С. 74 – 76.

Харченко Л. Г. Гендерний підхід до виховання хлопчиків

У статті розкрито особливості розвитку хлопчиків у період відкриттів, наслідування й повторів (від народження до 6 – 7 років) і зроблено акцент на гендерних аспектах у вихованні хлопчиків цієї вікової групи. Потреби. Почуття. Внутрішня система управління. Сексуальність. Стереотипи. Розкрито роль батька в нормуванні світу дитини, в утворенні системи цінностей, основних етичних оцінок, а також картини самого себе, що безпосередньо впливає на формування особистості. Тато в житті хлопчика – це джерело способів і варіантів вирішення дослідницьких життєвих завдань.

Ключові слова: виховання, стереотип, потреби, почуття, внутрішня система управління.

Харченко Л. Г. Гендерный подход к воспитанию мальчиков

В статье раскрыты особенности развития мальчиков в период открытий, подражаний и повторения (от рождения до 6 – 7 лет) и сделан акцент на гендерных аспектах в воспитании мальчиков данной возрастной группы. Потребности, чувства, внутренняя система управления, граница поведения, сексуальность, стереотипы мальчиков 6 – 7 лет. Раскрыта роль отца в нормировании мира ребенка, в образовании системы ценностей, основных этических оценок, а также картины самого себя, что непосредственно влияет на формирование личности.

Ключевые слова: воспитание, стереотип, потребности, чувства, внутренняя система управления.

Kharchenko L. G. Gender Approach to the Education of Boys

The article reveals the peculiarities of the boys in the discovery period, imitation and repetition (from birth to 6-7 years), and an emphasis on gender

issues in the education of boys in this age group. Needs, feelings, internal control system, the boundary behavior, sexuality, stereotypes boys 6-7 years. The role of the father in the normalization of the world of the child, formation of values, basic ethical evaluations and a pictures of himself that directly influents on the formation of personality.

Key words: education, stereotype, needs, feelings, internal control system.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.091.4Макаренко

О. І. Шкурін

А. С. МАКАРЕНКО ПРО БАТЬКІВСЬКИЙ АВТОРИТЕТ

Одвічне питання для вихователя як завоювати авторитет у свого вихованця? Тільки авторитетний педагог може розраховувати на високий результат у своїй роботі так як його учні будуть прислухатися до кожного його слова, виконувати всі його завдання і його ідеї будуть відображатися у свідомості дітей бажанням втілити їх як найкраще тому, що вони дорожать думкою і оцінкою авторитетного наставника. Проблеми авторитету наставника не обійшли увагу кращих теоретиків і практиків у галузі педагогіки, психології та філософії.

Макаренко в лекціях про виховання дітей звертав нашу увагу перш за все, на те, що виховати дитину правильно і нормально набагато легше, ніж перевиховати. Правильне виховання із самого раннього дитинства це зовсім не така важка справа, як багатьом здається говорив він. За своєю труднощі цю справу по силі кожній людині, кожному батькові і кожній матері. Добре виховати свою дитину легко може кожна людина, якщо тільки він цього дійсно захоче, а крім того, ця справа приємна, радісна, щаслива.

Перевиховання вимагає і більше сил і більше знань, більше терпіння, а не в кожного батька все це знайдеться. А крім того, робота перевиховання переробки це робота не тільки більш важка, але і сумна. Така робота, навіть при повному успіху, заподіює батькам постійні засмучення, зношує нерви, часто псує батьківський характер [1]

У моїй практиці, так Антон Семенович говорив про проблеми шкільного радянського виховання, я був переконаний, що педагог, вихователь чи вчитель не повинен мати права покарання, і я ніколи не давав йому права покарання, навіть догани. Від цього робота педагогів робилася важче, бо вони повинні були мати авторитет. Говорячи про авторитет, багато педагогів переконані, що авторитет або дається від бога

– народилася людина з авторитетом, всі дивляться і бачать, що він авторитетний, або повинен штучно бути організовано. Тому багато говорять: – Що це ви при вихованцях зробили зауваження вчителю. Ви підриваєте його авторитет. Тому, авторитет виникає тільки від відповідальності. Якщо людина має відповідати за свою справу і відповідає, то ось його авторитет. На цій базі він і повинен будувати свою поведінку досить авторитетно [2].

У лекціях про виховання він зокрема говорив про авторитет як батьків так і вчителів. Ваша власна поведінка – сама вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з ним розмовляєте, або повчаєте його, або наказуєте його. Ви виховуєте його в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету – все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до нього невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі, або хвалькуваті, або пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не потрібно думати про виховання: ви уже виховуєте ваших дітей, і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради та методи вам не допоможуть.

Звідки береться батьківський авторитет, як він організується? Ті батьки, у яких діти «не слухаються», схильні іноді думати, що авторитет дається від природи, що це – особливий талант. Якщо таланта немає, то і поробити нічого не можна, залишається тільки позаздрити тому, у кого такий талант є. Ці батьки помиляються. Авторитет може бути організований у кожній родині, і це навіть не дуже важка справа.

На жаль, зустрічаються батьки, які організують такий авторитет на хибних підставах. Вони прагнуть до того, щоб діти їх слухалися, це становить їх мета. А насправді це помилка. Авторитет і слухняність не можуть бути метою. Мета може бути тільки одна: правильне виховання. Тільки до цієї однієї мети і потрібно прагнути. Дитяча слухняність може бути тільки одним із шляхів до цієї мети. Якраз ті батьки, які про справжні цілі виховання не думають, домагаються слухняності для самої слухняності. Якщо діти слухняні, батькам живеться спокійніше. От це саме спокій і є їх справжньою метою. На перевірку завжди виходить, що ні спокій, ні слухняність не зберігаються довго. Авторитет, побудований на хибних підставах, тільки на дуже малий час допомагає, скоро все руйнується, не залишається ні авторитету, ні послуху. Буває і так, що батьки домагаються послуху, але зате всі інші мети виховання в загоні: виростають, правда, слухняні, але слабкі діти.

Є багато сортів такого фальшивого авторитету. Ми розглянемо тут більш-менш докладно десяток цих сортів запропонованих Макаренко в лекціях про виховання дітей. Він сподівався, що після такого розгляду нам легше буде з'ясувати, яким повинен бути авторитет дійсний.

Авторитет придушення. Із забитих і безвольних дітей виходять потім або сльотавої, нікчемні люди, або самодури, протягом всього свого життя помсти за пригнічене дитинство. Цей самий дикий сорт авторитету буває тільки у некультурних батьків

Авторитет віддалі. Є такі батьки, та й матері, які серйозно переконані: щоб діти слухалися, потрібно поменше з ними розмовляти, подалі триматися, зрідка тільки виступати у виді начальства. Діти перебувають у віданні бабусі або навіть домробітниці.

Авторитет чванства. Це особливий вид авторитету відстані, але, мабуть, більш шкідливий. У цій атмосфері зарозумілості важливий тато вже не може розібрати, куди йдуть його діти і кого він виховує. Зустрічається такий авторитет і в матерів: якесь особливе плаття, важливе знайомство, поїздка на курорт все це дає їм підставу для чванства, для відокремлення від інших людей і від своїх власних дітей.

Авторитет педантизму. У цьому випадку батьки більше звертають уваги на дітей, більше працюють, але працюють, як бюрократи. Вони впевнені в тому, що діти повинні кожне батьківське слово вислухувати з трепетом, що їх слово – це святина. Свої розпорядження вони віддають холодним тоном, і раз воно віддано, то негайно стає законом

Авторитет резонерство. У цьому випадку батьки буквально заїдають дитяче життя нескінченними повчаннями і повчальними розмовами. Замість того щоб сказати дитині кілька слів, може бути навіть у жартівливому тоні, батько саджає його проти себе і починає нудну й надокучливу промову. Такі батьки упевнені, що в повчаннях полягає головна педагогічна мудрість. У такій родині завжди мало радості і посмішки.

Авторитет любові. Це у нас найпоширеніший вид фальшивого авторитету. Багато батьків переконані: щоб діти слухалися, потрібно, щоб вони любили батьків, а щоб заслужити цю любов, необхідно на кожному кроці показувати дітям свою батьківську любов. Якщо дитина не слухається, у нього негайно запитують: «Виходить, ти папу не любиш». Часто мати при дітях розповідає знайомим: «Він страшно любить папу і страшно любить мене, він така ніжна дитина...».

Авторитет доброти. Це самий нерозумний вид авторитету. У цьому випадку дитяча слухняність також організується через дитячу любов, але вона викликається не поцілунками і виливами, а поступливістю, м'якістю, добротою батьків. Тато або мати виступає перед дитиною в образі доброго ангела. Вони усі дозволяють, їм нічого не шкода, вони не скупі, вони чудові батьки. Дуже скоро в такій сім'ї діти починають просто командувати батьками.

Авторитет дружби. Досить часто ще і діти не народилися, а між батьками є вже договір: наші діти будуть нашими друзями. Загалом, це, звичайно, добре. Батько і син, мати і донька можуть бути друзями і повинні бути друзями, але все-таки батьки залишаються старшими членами сімейного колективу і діти все-таки залишаються вихованцями.

Авторитет підкупу. Самий аморальний вид авторитету, коли слухняність просто купується подарунками та обіцянками. Батьки, не соромлячись, так і кажуть: будеш слухатись – куплю тобі конячку, будеш слухатися – підемо в цирк. Зрозуміло, в сім'ї теж можливе деяке заохочення, щось схоже на преміювання, але ні в якому разі не можна дітей преміювати за слухняність, за добре ставлення до батьків. Можна преміювати за добре навчання, за виконання справді якоїсь важкої роботи. Але і в цьому випадку ніколи не можна заздалегідь оголошувати ставку і підстьобувати дітей в їх шкільній або іншій роботі спокусливими обещаннями [3].

У чому ж повинен складатися справжній батьківський авторитет у сім'ї? Головною підставою батьківського авторитету тільки й може бути і життя і робота батьків, їх цивільна особа, їх поведінку. Сім'я є велика і відповідальна справа, батьки керують цією справою і відповідають за нього перед суспільством, перед своїм щастям і перед життям дітей. Якщо батьки цю справу роблять чесно, розумно, якщо перед ними поставлені значні та прекрасні цілі, якщо вони самі завжди дають собі повний звіт у своїх діях і вчинках, це означає, що у них є і батьківський авторитет, і не потрібно шукати ніяких інших підстав, і тим більше не потрібно придумувати нічого штучного. Ви повинні знати, чим живе, цікавиться, що любить, що не любить, чого хоче і чого не хоче ваша дитина. Ви повинні знати, з ким він дружить, з ким грає і в що грає, що читає, як сприймає прочитане. Коли він вчиться в школі, вам повинно бути відомо, як він ставиться до школи і до вчителів, які в нього труднощі, як він веде себе в класі. Це все ви повинні знати завжди, з найменших років вашої дитини. Ви не повинні несподівано дізнаватися про різні неприємності і конфліктах, ви повинні їх передбачати і попереджати.

Все це потрібно знати, але це зовсім не означає, що ви можете переслідувати вашого сина постійними і набридливими розпитуваннями, дешевим і настирливим шпигунством. З самого початку ви повинні так поставити справу, щоб діти самі вам розповідали про свої справи, щоб їм хотілося вам розповісти, щоб вони були зацікавлені у вашому знанні. Іноді ви повинні запросити до себе товаришів сина, навіть угощати їх чимось, іноді ви самі повинні побувати в тій сім'ї, де є ці товариші, ви повинні при першій можливості познайомитися з цією сім'єю.

Для всього цього не потрібно багато часу, для цього потрібно тільки увагу до дітей і до їх життя. Батьківська допомога не повинна бути нав'язлива, набридлива, стомлюючою.

Треба відрізнити справжній авторитет від авторитету помилкового, заснованого на штучних принципах і прагнучого створити слухняність будь-якими засобами.

Питання авторитету Антон Семенович дуже гостро розглядав у книзі для батьків. Багато хто плутає, але взагалі схильні думати, що авторитет дається від природи. А так як в сім'ї авторитет кожного потрібен, то значна частина батьків замість справжнього «природного»

авторитету користується сурогатами власного виготовлення. Ці сурогати часто можна бачити в наших сім'ях. Загальна їх властивість в тому, що вони виготовляються спеціально для педагогічних цілей. Вважається, що авторитет потрібен для дітей, і, в залежності від різних точок зору на дітей, виготовляються і різні види сурогатів.

Авторитет, зроблений спеціально для дітей, існувати не може. Такий авторитет буде завжди сурогатом і завжди марним. Авторитет повинен полягати в самих батьках, незалежно від їх ставлення до дітей, але авторитет зовсім не спеціальний талант. Його коріння знаходяться завжди в одному місці: в поведінці батьків, включаючи сюди всі відділи поведінки, інакше кажучи, все батьківське і материнське життя – роботу, думку, звичку, почуття, прагнення.

Давайте заглянемо в деякі сімейні гнізда і подивимося, як батьки влаштовуються з авторитетом. Нас здивує насамперед та обставина, що ми ніде не знайдемо авторитету «милістю божою», а знайдемо або самодіяльний сурогат, або справжній авторитет, але останній виявляється зробленим зовсім не з постави і спеціальних очей, а зовсім з інших речей.

Сурогатне творчість батьківського авторитету дуже поширене. Є декілька його типів, ми відзначимо найяскравіші.

Тип перший. У цьому типі авторитет робиться за принципом потрясіння. Батьки, а найбільше батьки, тримаються перед домашніми, як боги. Татів авторитет підтримується спеціальним ритуалом і безліччю ритуальних предметів. Сюди відносяться: батькова машина, татів шофер, татів портфель і особливо татів кабінет, але буває, що ритуальний характер приймають і предмети менш значні, в тому числі і батькова зубочистка. Користь такого авторитету в тім, що він виробляє дійсне потрясіння, і при цьому надовго. Навіть одружені сини бояться турбувати тата і воліють мати справу з секретарем, чи то пак з мамою. З дітей такої сім'ї виходять люди, дуже схильні до підлабузництва. Варіанти, звичайно, можливі. Це залежить від багатьох обставин, найбільше від характеру мами. При дуже покірної мамі, переляканої не менше дітей, останні підлозі-сподіваються можливість іноді покомизитися хоча б над матір'ю. У такій сім'ї при першому ослабленні батьківського авторитету все може полетіти в трубу.

Тип другий. Авторитет створюється за принципом «твердої волі». Батьки не оточують себе недосяжним ритуалом і не намагаються потрясти і залякати дітей. Тут батьки взагалі більш «розумові» та схильні до педагогічних міркувань. Підставою для батьківської мудрості тут служить відома формула: «Раз сказав – так і буде.» Батьки тільки і стежать за тим, щоб батьківський авторитет мав характер таврової балки: ні зігнути, ні розділити, ні зрушити. Сумлінні батьки суворо дивляться за тим, щоб у сімейній дисципліні не відбувалося ніяких коливань. Без грубості і ритуалу, тим не менш наполегливо, батьки розсипають положення та накази, покарання та зауваження. Після цього Макаренко став розуміти правдивість своїх висновків. Антон Семенович Макаренко

дуже чітко сформулював той принцип, яким керувався у відносинах зі своїми вихованцями: «Як можна більше поваги до людини, як можна більше вимогливості до нього»

Список використаної літератури

- 1. Макаренко А. С.** Лекции о воспитании детей / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. – М., 1984. – Т. 4. – С. 59 – 115.
2. Макаренко А. С. Проблемы школьного советского воспитания / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. – М., 1984. – Т. 4. – С. 123 – 202. **3. Макаренко А. С.** Книга для родителей / А. С. Макаренко // Педагогические сочинения : в 8 т. – М., 1984. – Т. 5. – С. 8 – 236.

Шкурін А. І. А. С. Макаренко про батьківський авторитет

У статті йдеться про пріоритетної ролі виховання в сім'ї і в школі, про виховання та перевиховання про проблеми виховання пов'язаних з нестачею авторитету у батьків. Погляди А. С. Макаренка на авторитет і на «фальшивого авторитет» в лекціях «про виховання в родині і в школі». Наведено приклади різних типів «помилкового авторитету» та їх вплив на формування проблем пов'язаних з поведінки особистості дитини в майбутньому.

Ключові слова: авторитет, «фальшивого авторитет», перевиховання.

Шкурин А. И. А. С. Макаренко об родительском авторитете

В статье говорится о приоритетной роли воспитания в семье и в школе, о воспитании и перевоспитании, о проблемах воспитания связанных с недостатком авторитета у родителей. Взгляды А.С.Макаренко на авторитет и на «ложный авторитет» в лекциях «о воспитании в семье и в школе». Приведены примеры различных типов «ложного авторитета» и их влияния на формировании проблем связанных с поведения личности ребёнка в будущем.

Ключевые слова: авторитет, «ложный авторитет», перевоспитание.

Shkuryn A. I. A. S. Makarenko against authoritarianism in the family.

In the article is stated at dominant rolls of education in the family and in schools of education and at re-education at the problems of education and associate disadvantage with authority to parents. Views A.S.Makarenko on the authority and the «false authority» in a lecture «at of education in the family and in school». The showing examples different typical «false authority» and effect on formation problems with behavior personality child in the future.

Key words: authority, «false authority» re-education.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.

УДК 37.091.4Макаренко:37.018.1

Я. І. Юрків

**ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ А. С. МАКАРЕНКА**

Головною структурною одиницею суспільства, що закладає основи ціннісно-мотиваційної сфери особистості, формує її характер, прийнято вважати сім'ю. Сім'я – це найменша клітина нашого суспільства, в якій як у фокусі, відображається все життя нашої країни. Вона пов'язана кровними і родинними відносинами і об'єднує подружжя, дітей і батьків, що включає одночасно два, три, а іноді і чотири покоління: тато, мама, бабуся і дідусь, внуки і правнуки.

Тож цілком правдиво буде сказати, що історія педагогіки України почалася з сім'ї. Саме вона є тим могутнім соціальним феноменом, який найтісніше об'єднує людей у родинне гніздо на основі шлюбних і кровних зв'язків. Недарма кажуть, що коли міцна родина, то й держава сильна.

Функції сім'ї надзвичайно благородні й різноманітні: відтворення і продовження роду людського, виховання дітей, організація домашнього господарства і побуту, забезпечення і передача новим поколінням духовних і матеріальних цінностей та життєвого досвіду, трудових умінь і навичок, підготовка молоді до сімейного життя. Сім'я – найбільша вихователка підростаючих поколінь. Родовід вихователів йде від матері, батька, від сім'ї. Тут дитина народжується, отримує необхідний багаж знань для життя, і з «легкої» батьківської руки йде у самостійне життя.

Сім'я, безумовно, посідає важливе місце в процесі формування особистості. Саме тому на сучасному етапі розвитку педагогіки постає питання про проблему сімейного виховання.

Розгляд проблем сімейної педагогіки у творчості А. С. Макаренка здійснено В. Кравцем, М. Левківським, О. Любаром, О. Микитюк, М. Стельмаховичем, Д. Федоренко та ін. Вивченню проблематики родинного виховання в педагогічній концепції А. С. Макаренка присвячені роботи Т. Кравченко, О. Хромової, А. Фролова, М. Ярмаченка та ін.

Майже всі питання, пов'язані з вихованням дітей у родині, котрі досліджував видатний педагог, залишаються актуальними для сучасної педагогічної науки. І разом з тим потребують нових наукових досліджень й переосмислень. Тому метою нашої статті є розкриття проблеми сучасного сімейного виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка.

Сімейне виховання – це одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту [1, с. 306]. Педагогіка визначає такі головні напрями виховання дітей у сім'ї: національне, розумове, фізичне, трудове, естетичне, моральне.

Говорячи про родинне виховання, не можна не згадати видатного українського педагога, чії наукові розробки з цього питання досі є об'єктом пильного дослідження вчених сьогодення. А. С. Макаренко робив усе можливе, щоб виховати справжнього громадянина своєї Вітчизни – людину морально стійку, працьовиту, творчу, колективістську, всебічно розвинену.

Головним предметом вивчення А. С. Макаренко вбачав розвиток дитини у сім'ї під впливом різноманітних факторів, у тому числі атмосфера у родині, стосунки батьків і дітей.

Особливу увагу звертав А. С. Макаренко на питання мети виховання в сім'ї. В багатьох сім'ях, стверджував він, можна спостерігати цілковиту безтурботність у цьому питанні: просто живуть поруч батьки й діти. І батьки сподіваються, що все само собою вийде. У батьків немає ні чіткої мети, ні певної програми. Звичайно, в такому разі й результати будуть завжди випадкові, і часто такі батьки потім дивуються, чому це в них вирости погані діти. Ніякої справи не можна добре зробити, коли не відомо, чого хочемо досягти.

Кожен батько, кожна мати повинні добре знати, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Й при цьому слід завжди пам'ятати: ви народили і виховуєте сина чи дочку не тільки для вашої батьківської радості. У вашій сім'ї і під вашим керівництвом росте майбутній громадянин. І якщо ви виховаєте погану людину, біда від цього буде не тільки вам, а й багатьом іншим людям, усьому суспільству.

Оскільки складовими мети виховання є насамперед та сукупність якостей особистості, необхідність яких визначається потребами суспільства, до таких якостей А. С. Макаренко відносив почуття приналежності до колективу, в якому даний індивід перебуває (навчається, працює), поваги до встановлених у цьому колективі норм життєдіяльності, поведінки; здатність дотримуватись правил і норм колективістського життя; відчуття рівності між членами колективу, ввічливість і взаємодовіра між його членами; прагнення бути корисним членом колективу; прагнення бути господарником, тобто вміти організувати свою роботу, роботу інших членів колективу, а також керувати цією роботою, вміти оцінювати її результати, бути охайним, життєрадісним і постійно дбати про свій фізичний, фізіологічний і нервовий стан, дбати про оволодіння достатньою сумою знань і навичок з мови, графіки, математики, природознавства й історії. При цьому видатний педагог наголошував, що рівень досягнутості виховання в кожному із вище перерахованих станів може бути як завгодно високим у залежності від індивідуальних талантів і нахилів виховання [5, с. 137 – 138].

Отже, як бачимо, серцевиною системи виховання особистості в педагогічній діяльності А. С. Макаренка було його вчення про колектив. Саме в зв'язку з виховуючим впливом колективу на особистість вихованця великий педагог і вводить в обіг поняття середовища й характеру його впливу на вихованця. Він бачив, що кожна конкретна

особистість завжди безпосередньо залежить як від самого середовища, в якому перебуває, так і від тих відносин, які складаються в даній особистості з оточуючими її умовами життя, в межах яких діють не тільки позитивні, а й негативні фактори. Тому завдання вихователя, стверджував А. С. Макаренко, насамперед полягає в такій організації процесу виховання, щоб вихованець був включений у систему основних відносин особистості й природи та навколишнього суспільного життя. Це досягається за допомогою участі вихованців у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, ігровій, організації побуту, споживання тощо). В цьому сенсі все життя вихованця (як і людини взагалі) становить собою не що інше, як складну систему різносторонніх відносин з навколишньою дійсністю. Певна річ, ефективність нашої виховної роботи прямо залежить від широти й багатства тієї системи взаємин у процесі виховання, яку проектує школа, вчитель, педагогічний та учнівський колектив.

В багатьох сім'ях, стверджував А. С. Макаренко, можна спостерігати цілковиту безтурботність у питанні виховання: просто живуть поруч батьки й діти. І батьки сподіваються, що все само собою вийде. У батьків немає ні чіткої мети, ні певної програми. Звичайно, в такому разі й результати будуть завжди випадкові, і часто такі батьки потім дивуються, чому це в них вирости погані діти. Ніякої справи не можна добре зробити, коли не відомо, чого хочемо досягти.

На допомогу батькам та вчителям А. С. Макаренко написав «Книгу для батьків». Важливо відзначити, що джерелом знань про специфіку сімейного виховання був не лише власний досвід виховання у своїй сім'ї прийомного сина й небоги, яких він виховував як рідних, а й спостереження за взаєминами дітей і батьків у тих сім'ях, куди його часто запрошували.

До основних принципів виховання А. С. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, перше дитинство, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й винагороду. В великій і важливій праці А. С. Макаренка ми знаходимо роз'яснення тих основних принципів виховання, якими мають керуватися батьки.

Першочерговим видатний педагог вважав заохочення дитини з малечку до праці. За Макаренком, трудове навчання потрібно починати в дошкільні роки. Трудова участь дітей у сім'ї повинна розпочинатися в доступній дітям формі – у грі. З віком трудові доручення слід ускладнювати і відокремлювати від гри. Праця не повинна перетворюватися на гру. Він радив батькам долучати дітей до постійних господарських справ, не робити за них те, що діти спроможні зробити самі.

Дієвим чинником сімейного виховання є спільна трудова діяльність батьків і дітей. Дітей слід залучати до сімейної праці, вони повинні мати

конкретні трудові обов'язки, адекватні їх віковим можливостям. Така співпраця дітей з батьками має сильніший виховний вплив, ніж словесні повчання.

Успіх сімейного виховання значною мірою залежить від організації домашнього побуту, традицій сімейного життя: порядку в сімейному господарстві, залучення дітей до розподілу бюджету сім'ї, загального режиму дня, визначення для кожного робочого місця, зокрема для навчальних занять, дотримання певних сімейних правил (кожна річ має своє місце, прийшов з прогулянки – вимий руки та ін.). Домашній затишок облагороджує дітей.

Провідну роль у сімейному вихованні відіграє мати. Саме вона найсильніше впливає на дітей, особливо в сфері духовно-морального виховання. Діти, які виростають без материнського тепла і ласки, похмурі, як правило, замкнені, злостиві, вперті.

Не меншим є й вплив батька, особливо коли йдеться про виховання хлопчиків. Проте виконати свої виховні функції батько і мати можуть лише за умови, що вони є справжнім авторитетом для дітей.

«Ваша власна поведінка, – писав А. Макаренко, звертаючись до батьків, – вирішальна річ. Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з нею розмовляєте, виховує дитину кожний момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає дома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або сумуєте, як ви поведетеся з друзями і ворогами, як ви смієтесь, читаете газету, – в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до неї невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі або хвастливі, або ви пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, вам уже не треба думати про виховання: ви вже виховуєте своїх дітей і виховуєте погано, і ніякі найкращі поради й методи вам не допоможуть» [3].

У своїй праці «Про батьківський авторитет» А. С. Макаренко наводить приклади таких видів негативного авторитету батьків:

- «авторитет придушення», який базується на примусі, залякуванні, і як наслідок – формування у дітей брехливості, жорстокості, агресивності;
- «авторитет віддалі» – батьки намагаються тримати дітей на відстані від себе, розмовляють з ними зверхньо, холодно;
- «авторитет чванства», коли батьки вихваляються своєю винятковістю, принижуючи при цьому своїх колег чи опонентів;
- «авторитет педантизму» – батьки вимагають кожне мовлене ними слово вважати наказом, карають за найменшу провину;
- «авторитет резонерства» – батьки вдаються до моралізування з будь-якого приводу;
- «авторитет любові» – так звана сліпа любов, усепощення, надмірні пестоші;

- «авторитет доброти» – батьки в усьому поступають дітям, готові на будь-які жертви, аби їм було добре;

- «авторитет дружби» – відповідна поведінка дитини чи дії оплачуються подарунками, обіцянками [2].

Цим не вичерпується перелік фальшивих авторитетів, на які можна натрапити в сімейному вихованні.

Справжнім авторитетом користуються батьки, які сумлінно ставляться до праці, до сімейних обов'язків, активні в громадському житті. Такі батьки уважні до дітей, люблять їх, цікавляться їхніми шкільними та позанавчальними справами, поважають їх людську гідність. Важко переоцінити роль дідусів і бабусь у сімейному вихованні. Однак це не означає, що батьки повинні перекладати на них свої батьківські обов'язки. Дитині потрібні ті й ті. Сімейне виховання повноцінне лише за розумного поєднання виховного впливу першовихователів – батьків та багатих на життєвий досвід помічників і порадників – дідусів і бабусь.

Саме дідусі й бабусі допомагають вирішити й таку моральну проблему, як виховання у дітей чуйного, уважного ставлення до людей похилого віку. Людність виховується тільки на прикладі батьків. Якщо діти бачать зневажливе ставлення батьків до дідуся чи бабусі, то годі сподіватися від них іншої поведінки в майбутньому.

Виховання дітей в сім'ї не завжди успішне. Негативний вплив на нього мають об'єктивні (неповна сім'я, погані житлові умови, недостатнє матеріальне забезпечення) та суб'єктивні (слабкість педагогічної позиції батьків) чинники. Найвагомішою серед об'єктивних причин є неповна сім'я, яка з'являється в силу того, що в усіх вікових групах від 20 до 50 років смертність чоловіків більш як утричі вища, ніж жіноча, а у віковій групі 30-34 роки – в чотири рази. Разом з великою кількістю розлучень це призводить до збільшення кількості сімей, у яких мати (рідко – батько) виховує дітей сама. У неповній сім'ї процес виховання ускладнюється, оскільки діти значну частину часу бездоглядні, неконтрольовані, перебувають на вулиці, нерідко контактують з аморальними людьми.

Негативно позначаються на вихованні дітей і погані житлові умови сім'ї. Як свідчать дані спеціального обстеження, в Україні більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах. У таких сім'ях батьки часто не можуть забезпечити дитину постійним робочим місцем, тому їй важко зосередитися над завданням, з'являється роздратованість, незадоволення, а згодом і небажання виконувати його.

Дається взнаки і низьке матеріальне забезпечення сім'ї. Серед сімей з дітьми частка тих, хто отримував доходи, нижчі від офіційно встановленого рівня, що дає право на отримання допомоги на дітей віком до 16 років, становила 31% , у тому числі серед неповних сімей – 44,

сімей з однією дитиною – 53, з двома – 64, з трьома дітьми – 86%. Діти з таких сімей почуваються серед однокласників меншовартісними, бо вирізняються із загальної маси одягом, відсутністю грошей на обіди чи екскурсію. Це психологічно пригнічує їх, озлоблює проти батьків, яких вони вважають невдахами. Згодом ця злість переноситься на однокласників, педагогів.

Значна частина сучасних сімей припускається помилок у вихованні дітей. Родини, які продукують так званих педагогічно занедбаних дітей, з погляду педагогіки можна поділити на такі три групи: педагогічне неспроможні, педагогічно пасивні та антипедагогічні.

Методи виховання дітей у сім'ї – це шляхи (способи), за допомогою яких здійснюється цілеспрямоване педагогічне вплив батьків на свідомість і поведінку дітей. Методів виховання мають свою специфіку:

- вплив на дитину індивідуальний, заснований на конкретних вчинках і пристосований до особистості;
- вибір методів залежить від педагогічної культури батьків: розуміння цілі виховання, батьківської ролі, уявлень про цінності, стилю відносин в сім'ї і т. д. [4]

Тому методи сімейного виховання несуть на собі яскравий відбиток особистості батьків і невіддільні від них. Скільки батьків, стільки різновидів методів. Всі батьки використовують загальні методи сімейного виховання: переконання (пояснення, навіювання, порада); особистий приклад, заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання). У деяких сім'ях за порадою педагогів створюються і використовуються виховують ситуації.

Різноманітні засоби вирішення виховних завдань в сім'ї. Серед цих засобів слово, фольклор, батьківський авторитет, праця, вчення, природа, домашній побут, національні звичаї, традиції, громадська думка, духовний і моральний клімат сім'ї, преса, радіо, телебачення, розпорядок дня, література, музеї та виставки, ігри та іграшки, демонстрації, фізкультура, спорт, свята, символи, атрибути, реліквії і т. д. Вибір та застосування методів батьківського виховання спирається на ряд загальних умов [4]:

1. Знання батьками своїх дітей, їх позитивних і негативних якостей: що читають, чим цікавляться, які доручення виконують, які труднощі відчувають, які відносини з однокласниками і педагогами, дорослими, маленькими, що понад усе цінують в людях і т. д. Особистий досвід батьків, їх авторитет, характер стосунків у сім'ї, прагнення виховувати особистим прикладом також позначаються на виборі методів. Ця група батьків зазвичай вибирає наочні методи.

2. Якщо батьки віддають перевагу спільної діяльності, то зазвичай превалюють практичні методи. Інтенсивне спілкування під час спільного праці, переглядів телепередач, походів, прогулянок дає гарні результати:

діти більш відверті, це допомагає батькам краще зрозуміти їх. Немає спільної діяльності – немає ні приводу, ні можливості для спілкування.

3. Педагогічна культура батьків робить вирішальний вплив на вибір методів, засобів, форм виховання.

Як бачимо, більшість концепцій макаренської педагогіки співзвучні з ідеями сучасного виховання та нерідко перегукуються з положеннями нормативних актів про освіту в незалежній Україні. Кожен батько, кожна мати повинні добре знати, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Й при цьому слід завжди пам'ятати: ви народили і виховуєте сина чи дочку не тільки для вашої батьківської радості. У вашій сім'ї і під вашим керівництвом росте майбутній громадянин. І якщо ви виховуєте погану людину, біда від цього буде не тільки вам, а й багатьом іншим людям, усьому суспільству.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. **2. Історія української школи і педагогіки:** Хрестоматія / Уклад.: Любар О. О.; за ред. Кременя В. Г. – К. : Знання, 2005. – 767 с. **3. Макаренко А. С.** О воспитании / А. С. Макаренко. – М. : Политиздат, 1990. – 514 с. **4. Стельмахович М. Г.** Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К. : ІЗМН, 1997. – 232 с. **5. Методика** виховної роботи. – К. : Радянська школа, 1990. – 390 с.

Юрків Я. І. Проблема сучасного сімейного виховання у педагогічній спадщині А. С. Макаренка

У статті аналізується поняття сімейне виховання; визначаються головні напрями виховання дітей у сім'ї (національне, розумове, фізичне, трудове, естетичне, моральне); наведені основні принципи виховання (повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, перше дитинство, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й винагороду); наводяться приклади видів негативного авторитету батьків («авторитет придушення»; «авторитет віддалі»; «авторитет чванства»; «авторитет педантизму»; «авторитет резонерства»; «авторитет любові»; «авторитет доброти»; «авторитет дружби»); розкриваються об'єктивні (неповна сім'я, погані житлові умови, недостатнє матеріальне забезпечення) та суб'єктивні (слабкість педагогічної позиції батьків) чинники сімейного виховання; аналізуються загальні методи сімейного виховання: переконання (пояснення, навіювання, порада); особистий приклад, заохочення (похвала, подарунки, цікава для дітей перспектива), покарання (позбавлення задоволень, відмова від дружби, тілесні покарання).

Ключові слова: сімейне виховання, сім'я, дитина, авторитет.

Юрків Я. И. Проблема современного семейного воспитания в педагогическом наследии А. С. Макаренко

В статье анализируется понятие семейное воспитание; определяются основные направления воспитания детей в семье (национальное, умственное, физическое, трудовое, эстетическое, нравственное); приведены основные принципы воспитания (уважение и требовательность, чистосердечность и открытость, принципиальность, заботливость и внимание, знания, упражнения, закаливание, труд, коллектив, семья, первое детство, количество любви и мера строгости, детские радости, игра, наказание и вознаграждение); приводятся примеры видов негативного авторитета родителей («авторитет подавления»; «авторитет расстояния»; «авторитет чванства»; «авторитет педантизма»; «авторитет резонерства»; «авторитет любви»; «авторитет доброты»; «авторитет дружбы»); раскрываются объективные (неполная семья, плохие жилищные условия, недостаточное материальное обеспечение) и субъективные (слабость педагогической позиции родителей) факторы семейного воспитания; анализируются общие методы семейного воспитания: убеждение (объяснение, внушение, совет); личный пример, поощрение (похвала, подарки, интересная для детей перспектива), наказание (лишение удовольствий, отказ от дружбы, телесные наказания).

Ключевые слова: семейное воспитание, семья, ребенок, авторитет.

Yurkiv Y. I. The problem of family education in the pedagogical heritage A. Makarenko

The article analyzes the concept of family upbringing; determined the main directions of the education of children in the family (national, mental, physical, professional, aesthetic, moral); the basic principles of education (respect and demands, openness, integrity, care and attention, knowledge, exercises, body hardening, labour, collective, family, first of childhood, of the amount of love and the measure of the severity of children's joy, game, penalties and interest); provides examples of the types of adverse authority of parents («the authority of the suppression»; «the authority of the distance»; «the authority of arrogance»; «the authority of the pedantry»; «the authority of love»; «authority of kindness»; «authority of friendship»); discloses objective (incomplete family, poor housing conditions, lack of material support), and subjective (weakness of the attitude of the parents) factors of family education; the General methods of family education: conviction (explanation, the suggestions of the Board); personal example, to promote (praise, gifts, interesting for the children of Vista), the penalty (deprivation of pleasures, the rejection of friendship, corporal punishment).

Key words: family education, family, child, authority.

Стаття надійшла до редакції 26.01.2013 р.

Прийнято до друку 28.02.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Алеко Оксана Анатоліївна** – аспірант кафедри теоретичних, методичних основ фізичного виховання і реабілітації ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

2. **Андрєв Юрій Станіславович** – викладач кафедри фізичного виховання Інституту фізичного виховання та спорту ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

3. **Андрєва Марія Олександрівна** – викладач кафедри соціальної педагогіки КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

4. **Бондаренко Наталія Борисівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти, заступник декана факультету дошкільної освіти та практичної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

5. **Бугасвська Г. В.** – аспірант кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

6. **Бутенко Людмила Леонідівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

7. **Догадайло Наталія Іванівна** – асистент кафедри англійської філології ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

8. **Драгнев Юрій Володимирович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

9. **Спіхіна Марина Анатоліївна** – старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

10. **Єрьоміна Надія Миколаївна** – студентка спеціальності «Соціальна педагогіка» ВП «Стахановський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка».

11. **Ігнатенко Катерина Володимирівна** – асистент кафедри соціальної роботи ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

12. **Ігнатович Ольга Геннадіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

13. **Котєнєва Ірина Сергіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

14. **Крайнова Любов Валентинівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

15. **Кривенко Ольга Василівна** – аспірант кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

16. **Літовка Олена Петрівна** – аспірант кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

17. **Луганська Альона Костянтинівна** – асистент кафедри дошкільної та початкової освіти ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

18. **Луганцева Оксана Геннадіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

19. **Малькова Марина Олександрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

20. **Мальцева Ольга Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

21. **Міма Наталія Олександрівна** – інспектор навчального відділу, аспірант кафедри педагогіки ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

22. **Носаль Андрій Григорійович** – асистент кафедри спортивних дисциплін ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

23. **Осипченко Надія Іванівна** – асистент кафедри дошкільної та початкової освіти ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

24. **Отрощенко Наталія Леонідівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

25. **Павленко Ірина Григорівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

26. **Полтавська О. М.** – старший викладач кафедри української та російської мов Донбаського державного технічного університету.

27. **Скоромна Олександра Павлівна** асистент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

28. **Соловійова Тетяна Геннадіївна** – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету.

29. **Тунтусва Світлана Володимирівна** – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»/

30. **Харченко Людмила Георгіївна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

31. **Харченко Сергій Якович** – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

32. **Чумак Михайло Михайлович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри педагогіки ВП «Старобільський факультет ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

33. **Шевченко Наталія Іванівна** – кандидат педагогічних наук, помічник ректора Державного вищого навчального закладу «Донбаського державного педагогічного університету».

34. **Шкурін Олександр Іванович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

35. **Шумакова Олена Сергіївна** – асистент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

36. **Юрків Ярослава Ігорівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

37. **Ярита Ірина Іванівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, голова предметно-циклової комісії психолого-педагогічних дисциплін ВП «Стахановський педагогічний коледж ЛНУ імені Тараса Шевченка».

Наукове видання

ВІСНИК
Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(педагогічні науки)

№ 7 (266) квітень 2013

Частина I

Відповідальний за випуск:
к. п. н., доц. **О. Л. Караман**
к. п. н., доц. **Я. І. Юрків**

Здано до склад. 28.01.2013 р. Підп. до друку 28.02.2013 р.
Формат 60x84 1/8.Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.
Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 27,9. Наклад 200 прим. Зам. № 41.

Видавець і виготовлювач
Видавництво Державного закладу
„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. т/ф: (0642) 58-03-20.
e-mail: alma-mater@list.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.